

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM
ANABİLİM DALI**

**YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE TÜRKİYE'DE MÜZİK
ENDÜSTRİSİNDE TELİF HAKLARI POLİTİKALARI**

Doktora Tezi

Serpil KARLIDAĞ

Ankara-2009

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM
ANABİLİM DALI**

**YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE TÜRKİYE'DE MÜZİK
ENDÜSTRİSİNDE TELİF HAKLARI POLİTİKALARI**

Doktora Tezi

Serpil KARLIDAĞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Haluk GERAY

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM
ANABİLİM DALI

YENİ İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE TÜRKİYE'DE
MÜZİK ENDÜSTRİSİNDE TELİF HAKLARI POLİTİKALARI

Doktora Tezi

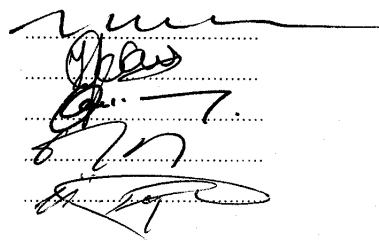
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Haluk Geray

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. M. Kavancı
Prof. Dr. Haluk Geray
Prof. Dr. Doğan Yasar Ayhan
Prof. Dr. Eser İşler
Doç. Dr. Ulku Dağcı

Tez Sınavı Tarihi ..... 23/03/2009.....

TEŞEKKÜR

Teşekkürlerimi öncelikle, bu tez çalışmasının gerçekleşmesinde en büyük katkısı bulunan danışmanım Prof.Dr. Haluk Geray'a sunmak isterim. Onun yol göstericiliği, değerli görüşleri ve sabrı olmadan bu tez asla tamamlanamazdı. Ve yine; doktora derslerinin yanı sıra, tez izleme komitelerindeki yapıcı eleştirileri ve yorumlarıyla her zaman desteğini sürdüren Prof. Dr. Eser Köker'e; her tez izleme komitesindeki taslak metinleri dikkatle okuyup değerlendiren Doç. Dr. Ülkü Doğanay'a; dersini aldığım ve önemli bilgilerinden yararlandığım Prof. Dr. Metin Kazancı'ya; bilgileri, anlayışı ve olumlu yaklaşımları sayesinde her zaman güç bulduğum Prof. Dr. Doğan Yaşar Ayhan'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Ekonomi alanındaki yaklaşımlarını ve düşüncelerini paylaşarak katkı sağlayan Prof. Dr. Servet Mutlu'ya da ayrıca teşekkür ederim.

Bu çalışma, büyük ölçüde, fikri mülkiyet hakları ve müzik konusundaki kuruluş yetkililerinin deneyimleri ve görüşleriyle desteklenmiştir. Bu bağlamda; Fikri ve Sınai Haklar Mahkemesi Yargıç Sn.Türkay Alica'ya, Cumhuriyet Savcısı Sn.Nadi Türkaslan'a, İzmir Cumhuriyet Savcısı M. Nevhan Yıldız'a, Yargıç Seval Akkaş'a, Telif ve Sinema Gen. Md. Yardımcısı Günay Kiracı'ya, Telif ve Sinema Müdürü Zühal Çevik'e, Uzman Bilge Kılıç'a, Şube Müdürü Füsun Atasay'a, her zaman kolaylıkla ulaşabildiğim RATEM'in avukatı Erdem Türkekul'a, Uzman Erkin Yılmaz'a ve Bilgi Üniversitesi'ndeki sempozyumda sunulan metinleri ileten Yar.Doç. Gül Okutan'a teşekkür ederken; başta manevi destekleri olmak üzere, tezin her aşamasında yardımlarını esirgemeyen Yar.Doç.Türkan Doğan'ı, Doç. Zeliha Eser'i, Doç. Simten Malhan'ı, Dr. Tülay Kuzu'yu, Yar.Doç. Elif Şengün'ü, ve Nevay Sevük Akal'ı şükranla anmak isterim.

Ve son olarak, her türlü sevgi dolu destek ve anlayışını esirgemeyen sevgili aileme de sonsuz teşekkürlerimi iletirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

Onay	iii
Teşekkür	iv
İçindekiler	v
Kısaltmalar	viii
Tablolar Dizini	ix
Şekil Dizini	x
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: FİKRİ MÜLKİYET HAKLARININ EKONOMİ POLİTİĞİ	19
A- TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI	19
1. Venedik ve Fikri Mülkiyet Haklarındaki İlk Yasalar	21
2. İngiltere’de Telif Hakları Mücadelesi	25
3. ABD’de İlk Telif Hakkı Düzenlemeleri	34
4. Telif Haklarında Kamusal Hizmet Düzenlemeleri ve Fransa	41
5. Müzik alanında Telif Hakları	45
B- ENDÜSTRİYEL KAPİTALİZMDE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI	53
1. Fikri mülkiyet Hakları ve Kontrol Krizleri	53
1.1. 19.Yüzyıldan II.Dünya Savaşı Dönemine Uzanan Gelişmeler	54
1.2. II.Dünya Savaşı’ndan Yeniden Yapılanma Dönemine Fikri Mülkiyet Hakları	61
2. Müzik Alanında Yeni Çoğaltma ve Kaydetme Tekniklerinin Ortaya Çıkışı ve Fikri Mülkiyet Hakları	72
C-Değerlendirme	93
II. BÖLÜM: KAPİTALİZMİN YENİDEN YAPILANMASI VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARINDA DÖNÜŞÜM	95
A- YENİDEN YAPILANMA VE MÜZİK ENDÜSTRİSİNDE DÖNÜŞÜM	95
1. Yeniden Yapılanma ve Yeni Meta Alanları	95
2. Yeni İletişim Teknolojileri ve Sayısal Müziğin Ortaya Çıkışı	113

B- YENİ ENFORMASYON TEKNOLOJİSİ VE TELİF HAKLARINDA DÖNÜŞÜM.....	124
1 Sayısal Teknolojiye Karşı Değişen Düzenlemeler ve WIPO Anlaşmaları	124
2 Avrupa Birliği Telif Hakkı Direktifi (EUCD)	129
3 Sayısal Binyılın Telif Hakkı Yasası (DMCA)	132
4 Çevrimiçi Müzik Modelleri ve Sayısal Haklar Yönetimi	135
C- Küreselleşen Fikri Mülkiyet Haklarına Eleştiriler	144
1. TRIPS, Az gelişmiş Ülkeler ve Bozulan Denge	148
2 EUCD, DMCA, Gelişmiş Ülkeler ve Karşılaşılan Tehditler	155
3 Telif Hakkının Sağladığı Özgürlükleri Azaltan/Geçersiz Kılan DRM Uygulamaları.....	158
4 Karşılıklı İşlerlik ve Teknik Sorunlara Karşı Getirilen Eleştiriler	165
D- Fikri Mülkiyet Haklarına Karşı Oluşturulan Alternatif Modeller.....	174
1 Savunmacı Yayınlar	175
2 Faydalı Modeller	178
3 Açık Kaynak ve Özgür Yazılım.....	179
4 Yaratıcı Ortaklar.....	181
5 Vergi Yoluyla Destekleme.....	185
E- Değerlendirme.....	193
III. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI VE MÜZİK ENDÜSTRİSİ	198
A.Fikri Mülkiyet Haklarına Tarihsel Bakış	198
1. Osmanlı Döneminde Gümrük Birliğine Uzanan Gelişmeler	201
2. Gümrük Birliği’nden Sonra Düzenlemelerde Yapılan Değişiklikler	209
B. Türkiye’de Müzik Endüstrisi Bağlamında Telif Haklarıyla İlgili Gelişmelerin Çözümlemesi	225
1. Türkiye’de Müzik Üretimi	224
1.1 Tarihsel Gelişim	224
1.2 Müzik Piyasasının Yapısı.....	238
1.3 Sayısal Müzik ve Dağıtımıyla İlgili Gelişmeler.....	245

2. Müzik Endüstrisi ve Telif Haklarında Dönüşüm.....	249
2.1.1 ABD Ticaret Temsilciliği ve “Özel 301” Denetimi.....	249
2.1.2 Uluslararası Fikri Mülkiyet Birliği ve 301 Raporları.....	255
2.1.2.1 Sayısal Biçimdeki Korsanlığın Artması ve 2001-2004 Raporları	258
2.1.2.2 Geniş Banttaki Yayılma ve 2005-2008 Raporları	268
2.1.3. Türkiye’nin Uluslararası Müktesebata Uyumu ve AB’nin Görüşü	283
2.1.4 Açılış Müzakereleri ve Eylem Planı	287
2.2 Müzik Meslek Birlikleri ve Çevrimiçi Müzik Lisanslama Modelleri	293
2.3. Türkiye’de Fikri Hukuk Açısından İnternet Ortamında Müzik Sunumu	305
2.4 Eşleştirme (Twinning) Projesi.....	311
2.4.1. Birinci Alt Komite	312
2.4.2. İkinci Alt Komite	314
2.4.3. Üçüncü Alt Komite	317
2.4.4. Dördüncü Alt Komite.....	318
2.4.5. Beşinci Alt Komite.....	322
C-Değerlendirme.....	331
SONUÇ	337
KAYNAKÇA	354
ÖZET.....	379
ABSTRACT	380
EK	382

KISALTMALAR

İNGİLİZCE

AMPEC	: Amerikan Sineması Dışsatım Şirketi
CC	: Yaratıcı Ortaklar
DMCA	: Sayısal Binyılın Telif Hakkı Yasası
DRM	: Sayısal Haklar Yönetimi
EUCD	: AB Telif Hakkı Direktifi
GRAIN	: Uluslararası Genetik Kaynaklar Hareketi
IFPI	: Uluslararası Fonogram Endüstrisi Federasyonu
IIPA	: Uluslararası Fikri Mülkiyet Hakları Birliği
IPR	: Fikri Mülkiyet Hakları
MPAA	: Amerikan Sinema Endüstrisi Birliği
PhRMA	: Amerikan Eczacılık Araştırması ve İmalatçıları Derneği
RIAA	: Amerikan Kayıt Endüstrisi Birliği
TRIPS	: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması
WIPO	: Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü
WCT	: Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü Eser Sahibi Anlaşması
WPPT	: Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü İcralar ve Fonogramlar Anlaşması

KISALTMALAR

TÜRKÇE

AB	: Avrupa Birliği
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FMH	Fikri Mülkiyet Hakları
FSEK	: Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu
GATT	: Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Genel Anlaşması
MESAM	: Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği
MÜ-YAP	: Bağlantılı Hak Sahibi Fonogram Yapımcıları Meslek Birliği
RATEM	: Radyo Televizyon Yayıncıları Meslek Birliği
RTÜK	: Radyo Televizyon Üst Kurulu
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TABLolar VE ŞEKİL DİZİNİ

	<u>Sayfa No:</u>
Tablo 1 Dünya M¼zik Piyasasında İlk 10' u paylaşan Ülkeler	102
Tablo 2 Yerli ve Yabancı CD ve Kaset satışları.....	239
Tablo 3 Türkiye'de Yıllara Göre ADSL Üyeliği	246
Tablo 4 IIPA' ye Göre 2000-2003 Yıllarında Korsanlığın Yol Açtığı Ticari Kayıplar	267
Tablo.5 IIPA' ye Göre 2004-2008 Yılları Arasında Korsanlığın Yol Açtığı Ticari Kayıplar	282
Şekil 1. Telif Hakkı Düzenlemeleri ve Oyuncular Arasındaki İlişkiler	331

GİRİŞ

Çoğunlukla hukukçuların uğraş alanı olarak düşünülen fikri mülkiyet hakları günümüzde kırsal bölgede melez/genetik olarak değiştirilmiş tohum kullanan çiftçiden, kendisini biraz daha sağlıklı yapabilecek ilacı bekleyen AIDS'li hastaya veya bilgisayarı başında bir müzik parçası indirmek isteyen bir kişiye kadar toplumun hemen her kesimini ilgilendirmektedir. 1980'lerden sonra kapitalizmin yeniden yapılanmasıyla enformasyonun hem sermaye hem de güç açısından zenginlik/büyüme kaynağı olarak görülmesi denetim ve sahipliğini de gündeme getirmiştir. Böylece günümüzün neo- liberal ekonomilerinde fikri mülkiyet hakları birincil konuma gelmiş ve başta ABD olmak üzere bu konuda önde gelen ülkeler fikri mülkiyet hakları sisteminin yenilenmesi için uluslararası anlaşmalar yapmışlardır. Bir dönüm noktası olarak görülen Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) bünyesindeki Fikri Mülkiyet Haklarıyla Bağlantılı Ticaret Anlaşması (Trade Related Aspects of Intellectual Properties/ TRIPS) ve daha sonra Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) İnternet Anlaşmaları bu konudaki önemli düzenlemelerdir. Nitekim fikri mülkiyet hakları tarih boyunca ayrıcalıklar ve tekeller biçiminde verilmiş, bir anlamda toplumsal olarak inşa edilmiş ve zaman içerisinde gelişmişlerdir (Marlin-Bennette, 2004:42).

Öte yandan yeni iletişim teknolojileri gün geçtikçe gelişirken, günlük yaşam pratikleri içinde daha geniş biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle sanal ortamdaki enformasyonun kopyalanmasını, karıştırılmasını ve dağıtılmasını sağlayan sayısal ve ağ teknolojileri bireylerin günlük alışkanlıklarında değişikliklere yol açmıştır. Analog dünyadan farklı olarak aslı gibi kopyalamayı sağlayabilen bu sayısal teknolojiler belirli araçları sağladıktan sonra çok düşük neredeyse sifıra yakın

maliyetle sayısal kopyalamayı gerçekleştirebilmektedirler. Mükemmel kopyalar pek çok çalışmanın paylaşımını sağlarken, telif hakları için bir tehdit oluşturmaktadır. Yine metin, ses ve görsel formattaki pek çok çalışmanın sayısal ortamda kolaylıkla karıştırılması ya da birleştirilmesi analog ortamlara göre çok kolay olurken, var olan çalışmalar değiştirilebilmekte ve/veya yeni yaratıcı ifadeler eklenebilmektedir. Bu eklemeler, değiştirmeler ve türetmelerle yapılan yeni çalışmalar, yenilikler hatta yaratıcılıklar için teşvik edici bir unsur olarak görülürken telif hakkı sahipleri için kabul edilemez bir durum olmaktadır (Noguchi, 2006:9-16). Dolayısıyla eser sahibinin izni olmadan yapılan değişiklikler ve eklemeler telif hakkı ihlali olarak nitelendirilmektedir. Sıkıştırma ve saklama teknolojilerinin yanı sıra geniş bant gibi ağ teknolojilerinin gelişmesi çok miktardaki enformasyonun büyük bir hızla aktarımını olanaklı kılmaktadır. Peer to peer/P2P denilen ve aynı ağ içindeki iki ya da ikiden fazla dosya arasındaki her türlü sayısallaşmış veri paylaşımını sağlayan sistem otomatik olarak araştırma, kopyalama ve aktarımı gerçekleştirirken telif hakkı ihlallerine de yol açmaktadır.

Popüler söylemde korsanlık olarak adlandırılan bu telif hakkı ihlalleri özellikle ilk olarak müzik endüstrisini etkilemiştir. Her türlü müzik eserinin kolaylıkla sayısal hale getirilmesi onun saklanması, aktarımını ve dağıtımını olanaklı kılarken, yasal olmayan biçimde yeniden üretimi ve kopyalanması da telif hakkı sahipleriyle çatışmalara yol açmıştır. Bir anlamda televizyondan beri en büyük multimedya devrimi olarak görülen ve pek çok oyuncuyu içeren sıkıştırılmış sayısal müzik formatı MP3 farklı değerlendirmelere yol açmaktadır (Hinduja, 2006:307). MP3 müzik endüstrisi açısından neredeyse bir korsanlık aracı olarak görülürken,

destekleyicileri de yasaları ve müzik endüstrisinin uygulamalarını müziğin kitleler arasında özgürce yayılmasını önleyen araçlar olarak değerlendirmektedir.

Müziğin izinsiz olarak hızla dolaşımına karşı telif hakkı koruması lise öğrencilerine kadar kullanılmış ve çok sayıda dava açılmıştır. Yasal önlemlerin maliyetli ve zaman alıcı olmasının ötesinde her zaman her yerde ihlalleri önleyici olamaması nedeniyle teknik koruma getirilmiştir. Ancak bu önlemlerin kullanıcıya getirdiği maliyet ölçüsünde yarattığı hoşnutsuzluklar endüstrinin farklı modeller oluşturmasını teşvik etmiştir.

zce bakıldığında sayısal teknolojiler pek çok özgürlük sağlarken beraberinde sınırlamalar da içermektedir. Başka bir deyişle telif hakkına sahip olsun olmasın her türlü sayısal içeriğin milyonlarca kişi tarafından paylaşıma olanağının Sayısal Haklar Yönetimi (DRM) gibi sıkı denetim araçlarıyla sınırlandırması büyük çelişki olarak görülmektedir. Ancak telif hakkına sahip içeriğin kitle halinde çoğaltılıp, dağıtılması telif hakkı sahipleri için ekonomik kayba yol açarken, izinsiz olarak yapılan değişiklikler de eser sahiplerinin manevi haklarını ihlal etmektedir.

Yukarıda belirtilen tüm bu gelişmeler bağlamında bu tezin amacı Türkiye’de müzik endüstrisinde ve telif haklarında ne gibi değişikliklerin olduğu ve bu değişiklikler sonucunda endüstrinin çıkarı, eser sahibinin hakları ve kamu yararı arasındaki dengenin nasıl bozulduğunu ortaya koymaktır.

Tezin yapıldığı döneme kadar Türkiye’de müzik ve müzik endüstrisi üzerine bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Ancak müziğin sayısallaşmasıyla birlikte müzik endüstrisinin pratikleri ve politikaları ile telif haklarındaki değişiklikler ve oyuncuların konumu gibi konular ayrıntılı bir şekilde ele alınmamıştır. Dolayısıyla, kapitalizmin yeniden yapılanmasıyla birlikte küreselleşen telif haklarıyla ilgili

değişiklikleri müzik bağlamında ve Türkiye örnek olayında ele alan çalışmanın hukuk alanı dışındaki ilk örnekler arasında olması, tezin önemini ortaya koymaktadır.

Özde kültürel bir alan olan sayısal müziğe bakıldığında, siyaset ve ekonomi ile çok yakın ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Çünkü başta internet ve geniş bant teknolojileri olmak üzere yeni iletişim teknolojileri, telif hakkı politikaları ve müzik endüstrisinin politikaları gibi öğeleri içermektedir. Tüm bu öğeler göz önünde bulundurularak yapılacak olan çalışmada ekonomi politik yaklaşım uygulanacaktır. Ancak tek bir ekonomi politik yaklaşım olmayıp farklı kuram ve yöntemlere sahip ekonomi politik çalışmaları bulunmaktadır¹. Bununla beraber temelde üç farklı bakış açısından söz edilebilir. Birincisi *laissez faire* ideolojisini sürdüren ve ekonomiye

---

¹ Ekonomi biliminin kurucusu olan A.Smith ekonomiyi bir servet /zenginlik bilimi olarak tanımlarken, zenginliğin sermaye birikimi ile sağlandığını, sermaye birikiminin de hiç şüphesiz serbest piyasa ve özel mülkiyetin kurumsal çerçevesine gerek olduğunu belirtmiştir. A.Smith Aydınlanma Çağı denilen ve hem Fransız siyasal devriminin olduğu hem de İngiliz sanayi devriminin olduğu bu önemli yüzyıldaki oluşumlardan etkilenmiştir. Bu dönemde ticari sermayenin yaratılmasıyla birlikte tarımdan da gelen bir sermaye vardır ve bu sermayenin sanayi devrimi ile birleşmesiyle üretim çoklaşması görülmüştür. Özgürlüğe engel olduğunda sermaye pazara giremediği için liberalizm bir gereklilik olmuştur. Fizyokratlardan itibaren gelen “*laissez faire*” anlayışı bireye daha fazla özgürlük tanıırken, sermayenin de kendisini daha fazlalaştırması için gerekli olan sistemi olanaklı kılmıştır (Atamtürk, 2002:8). Sadece ekonomi değil, hukuk, felsefe, astronomi, retorik ve edebiyat üzerine de kitaplar yazan Smith’in asıl hedefi sosyal bilimleri ortak hedefler çerçevesinde birleştiren öğeleri keşfedebilmektir (Alada, 2001:22). Eserlerine bakıldığında psikolojik, sosyolojik, antropolojik, tarihsel ve kurumsal boyutlar iç içe geçmiştir bugünkü egemen ekonomi bilimindeki yaklaşım tarzından çok farklıdır (s.19).

A. Smith’den sonra gelen Ricardo ekonomi politiğin asıl sorununu bölüşüm olarak görmüş ve yaratılan ulusal ürünün onu oluşturan sınıflar arasında hangi ilkelere göre bölüşüldüğünü açıklamaya çalışmıştır. Böylece ekonominin yanı sıra farklı siyasal kurum ve aktörleri de analizine katmıştır. Ricardo ekonominin tarih ve felsefe ile ilgisini keserken, ilk matematiksel modellere de, yazdığı “ Vergileme ve Politik İktisadın İlkeleri Üzerine” adlı kitabında yer vermiştir. Günümüz ekonomi kuramının temel yöntemi olan varsayımsal tündengelim yöntemi - bir takım genellemelerden özel olgulara ve yorumlara doğru olan ekonomik açıklama - Ricardo ile başlamıştır (Ardıç, 2001:31). Ricardo’yu eleştiren Malthus ekonominin matematiğe indirgenmesini hatalı bulmuş ve ekonominin daha çok ahlaki bir bilim dalı olması gerektiğini söylemiştir (s.32). Bu üç iktisatçının yanı sıra yine iki İngiliz iktisatçısı J.Stuart Mill ve Nassau William Senior ile bir Fransız iktisatçı Jean Baptiste Say’dan oluşan klasik ekonomi politik yaklaşımı bir yüzyıl egemenliğini sürdürmüş ve üyeleri özel mülkiyet, serbest piyasa ve rekabetin gerekliliğini savunmuşlardır. Klasik ekonomi yaklaşımı bugünkü piyasa ekonomisinin dayanağını oluşturmakla birlikte farklı koşullara göre farklı yaklaşımlar getirilmiştir. Bundan dolayı tek bir ekonomi politik analizi bulunmamaktadır. Babe Liberal, Marxist ve Kurumsalcı olmak üzere üç yaklaşım üzerinde dururken, Mosco ekonomi politiği Klasik, Neo-klasik, Marxist, Kurumsalcı ve Neo-Marxist olarak beşe ayırmaktadır.

sürekli olarak piyasa mantığı içinde bakan ve A. Smith'den itibaren Klasikleri, Monetaristleri ve tüm alt dalları içeren neo-klasik yaklaşımdır. Keynes'de aynı tarafta bulunmaktadır, çünkü devletin ekonomiye olan müdahalesini savunması, Marxist ya da devletçi olmasından değil, kapitalizmin aksayan yönlerinin düzeltilmesi içindir. Bir anlamda piyasa ekonomisini, liberal ekonomiyi kurtarmak için önerilerde bulunarak kapitalizmin en bilinçli savunucularından olmuştur (Ardıç, 2001:61). Ekonomideki ikinci bir yaklaşım da kapitalizmin analizini ve eleştirisini yapan Marxist² ekonomi politiktir. Marx'ın ekonomik analizi neo-klasik analizinden çok farklılık göstermektedir. Neo-klasik yaklaşım büyük ölçüde statik dengeye dayanırken, Marx makro düzeyde dinamik analiz yapmıştır (Kazgan, 2000:302). Üçüncü yaklaşım ise, neo-klasikleri önce tümdengelimci, soyutlayıcı yöntem açısından, daha sonra kapitalizm açısından eleştiren Kurumsalcı³ yaklaşımdır.

---

² Marxist ekonomi politik o dönemin neo-klasik ekonomi yaklaşımına eleştiridir. İngiliz klasik ekonomi politığını de inceleyen ve eleştiren Marx bu okulun görüşlerini tümten reddetmemiş ve bazı kavramları ile analiz araçlarını devralmıştır (Satlıgan, 2001 : 82). İngiliz klasik ekonomi politikçilerinin yanı sıra görüşleri Fransız ütopyikleri ve Alman felsefecilerinden kaynaklanan Marx kapitalizmi “yabancılaşma” felsefesi ile eleştirirken bu eleştirisini emek-değer, artı değer ve kar oranları gibi ekonomik kuramlarla ortaya koymuştur. Marxist ekonomi politik neo-klasik ekonominin toplumsal değişimleri göz ardı eden ve rekabeti, piyasayı öne çıkaran “marjinal” analizine karşı çıkmıştır. Yine neo-klasik ekonominin devlet ve sınıf çatışmalarını da içeren bir sosyal bütünlük içerisinde analiz yapmasına engel olan teknik araçlarını yermiştir (Mosco, 1996 :56).

³ Kurumsalcılar neo-klasik ekonomiye karşı çıkmışlardır. Ekonomiyi piyasaya indirgemeyi reddederken, piyasayı da kurumsal bir oluşum olarak görmektedirler (Özveren, 2007:8). Ekonomi piyasadan daha geniş ve büyük alanı kapsamakta ve çok çeşitli kurumlardan oluşmaktadır. Kurumlar bir taraftan yasalar, üniversite yönetmelikleri, etik kurallar gibi sınırsız biçimlerde oluşturulabilirken, diğer taraftan onları oluşturanların kararlarını, seçimlerini kısıtlamakta, ondan da öte biçimlendirmektedir (Şenalp, 2007:46). Mülkiyet hakları ekonomisi de kurumsal çevreyi ve formel kuralları içerirken, bürokrasi, yargı ve siyasi erk de burada yerleşik olarak bulunmaktadır (Oğuz, 2007).

Kurumsal ekonomi toplumdaki olaylara tarihsel bakması ve bütüncül bir yaklaşım sergilemesi ile klasik ekonomiyi andırsa da, bilimsel yaklaşımı ve kurumlara verdiği önem ile ayrılmaktadır. Bilimselliğe yaklaşımı neo-klasiklerden farklı olarak fiziğe öykünme yerine biyolojiyi örnek alma biçimindedir. Veblen ekonominin ve kurumların evrimini Darwinci bir çizgide açıklamaya çalışmıştır. Aralarında görüş farkları olsa da genellikle somut olaylardan yola çıkan ve toplumdaki evrimin niteliğini araştıran Kurumsalcılardan Galbraith gelişmiş sanayi kapitalizminin oligopolcü yapısını incelerken, Mitchell konjonktür dalgalanmalarının istatistiki analizini yapmaya çalışmıştır. İkinci dünya savaşından sonra etkinliklerini yitiren Kurumsalcılar 1970 sonrası daha farklı bir çizgide ilerlemeye başlamışlardır. Yeni kurumsalcılar ekonominin dili ve yaklaşımıyla, hukuk, örgütlenme kuramı, siyaset bilimi, sosyoloji ve antropoloji gibi farklı bilim dallarını bir araya getiren disiplinler

Böylece Marxist ve Kurumsalcı yaklaşımlara dayanan eleştirel ekonomi politik kapitalizme karşı çıkıp refahın dağılımı üzerindeki denetim ve sınıf çatışmasına odaklanırken, neo-klasik ekonominin statik ve tarihsel olmayan yöntemini de eleştirmektedir.

XIX. yüzyılda tekelci kapitalizmin ortaya çıkmasıyla birlikte gazetecilik endüstrisi de zincirleme bir biçimde örgütlenerek, ticari bir hale gelmiştir. İletişimin sermaye süreciyle bütünleşmeye başlaması ekonomi politik yaklaşımının iletişim çalışmalarında önemli bir yere sahip olmasına neden olmuştur. Böylece iletişimin ekonomi politiği, McChesney'in belirttiği gibi "iletişimin ekonomi politiği eşitliğin olmadığı toplumlarda güç odaklarını rahatsız edebilecek bir alan" olduğu gibi, "uluslararası sorunların değerlendirilmesinde de her zaman uygun bir perspektife sahip olmuştur" (1999:18). McQuail'e göre ise, medya ve teknoloji alanındaki üç ana eğilim ekonomi politiğin iletişim ile olan ilişkisini büyük ölçüde artırmıştır. Birincisi, medya sistemlerindeki yoğunlaşmanın birkaç ulusötesi şirketin elinde olması, ikincisi "enformasyon ekonomisi"nin büyümesi ve iletişim teknolojilerinin yöndeşmesi, üçüncüsü ise iletişim sistemleri üzerindeki kamu denetiminin azaltılmasıdır (1994:83den aktaran Hsieh, 2002)

Marx'ın, kapitalist birikim sürecini tanımlamak için başlangıç noktası olarak kapitalist toplumun mantık ve doğasını anlamaya çalışması, iletişimin ekonomi politikçilerini çok etkilemiş ve hem kültür endüstrisinde, hem de daha genelde piyasadaki değişim yerine mülkiyetin ve üretimin örgütlenmesine özel bir önem vermişlerdir (Golding ve Murdock, 1991). Endüstriye yaptığı vurgu ile eleştirel

---

arası bir girişim olarak hükümet, hukuki piyasalar, aile gibi ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal kurumları açıklamaya çalışmaktadır (Şenalp, 2007:57).

ekonomi politik yaklaşım içerisinde kendisine yer bulurken, yaptığı kültür eleştirisi ile de kültürel çalışmalara sızan kültür endüstrisi bir anlamda kapitalist işleyiş içerisindeki kültürel alanının doğasını açıklamaya çalışmaktadır (Kejanlıoğlu, 2005:20). Çalışmaları büyük ölçüde Marxist ve Kurumsalcı geleneğe dayanan Smythe, tekelci kapitalist sistemin buluşu olan kitle iletişim araçlarının izleyicileri kitle halinde üretip reklamcılara nasıl sattığını açıklarken, ekonomik yapı ile medyanın ideolojik içeriği arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. “Bilinç endüstrisi analizi” ile Smythe bir anlamda medyanın ideolojik aygıt olmasına ve egemen sınıfın medyayı nasıl etkilediğine dikkati çekmektedir.

İletişimin ekonomi politiği, özel girişim ile devlet müdahalesi arasındaki denge ile ilgilenirken, devletin telekomünikasyon, yayın, enformasyon sistemleri gibi iletişim alanlarında üstlendiği rolü irdelemektedir. Kapitalist devletin analiz birimi haline getirilmesi ulus devletin dünya ekonomik sistemi içindeki işlevini de tartışmaya açmıştır (Köker, 1998:52). İngiltere’de iletişim çalışmalarında ekonomik yaklaşımın temel iddialarını ortaya koymasından önce Kuzey Amerika’da Ulus devletin ulusötesi şirketlerin çıkarlarını korumak için yeniden yapılanmasını ele alan Herbert Schiller, devletin ordu ile kurduğu işbirliğine de değinmiştir. Chomsky ise, toplumun eskisinden daha çok işverenlerin güdümünde olduğunu söylerken, propaganda ile kamu aklının kontrol edildiğini ve insanların kendilerine yapılan propagandanın maliyeti için ödemede bulduklarını belirtmiştir (2003:221). Ayrıca ABD medyasındaki egemen gücün nasıl işlediğini anlamak ve çözümlemek amacıyla Edward Herman ile oluşturduğu propaganda modeliyle, medyanın neden kısıtlı önermelerle çalıştığı, tek yönlü biçimde seçkinlerin kaynaklarına güvendiği ve onların çıkarını destekleyecek propaganda kampanyalarına katıldıklarını

açıklayabilmek için çeşitli etkenleri göz önünde bulunduran çalışmalar yapmıştır (Herman, 2003:223). Tüm bu gelişmeler ekonomi politiğin “eleştirel” tavrını belirlerken, İngiliz medyasını örnek olay olarak basın, yayın, yayımcılık, plak, sinema alanındaki yoğunlaşma ve birleşme süreçlerini inceleyen Murdock ve Golding, 1979 yılında ekonomi politik yaklaşımını daha geniş bir eleştirel çerçevede içerisine yerleştirmek için açık bir kuramsal çaba göstermişler ve bu doğrultuda Marx’ın mirasını iletişim çalışmalarına uygulamakta Frankfurt Okulu’nun “kültür endüstrileri” analizini temel bağlantı olarak görmüşlerdir (Mosco, 1996:102). Murdock ve Golding’e göre, eleştirel çözümleme epistemoloji ve tarihsellik ile iki merkezi özelliğe sahip olurken, epistemolojik açıdan maddeci, tarihsellik açısından da kusurlu olarak düşünülen geç kapitalizmin incelenmesi ve betimlenmesiyle, tarihsel zaman ve mekandan kopuk, herhangi bir özcü yaklaşımdan farklılık göstermektedir (1997:53).

Ordu ile işbirliğinde bulunarak yeni iletişim teknolojilerinin geliştirilmesini ve bunu yeni kaynakların ele geçirilmesinde kullanan devletin rolü neo-liberal politikalarla tekrar sorgulanmıştır. Küreselleşme ile devletin rolünü marjinalleştiren ve neredeyse 1840’lar İngiltere’sinin serbest piyasa yaklaşımını getiren bu politikaların uygulanmasına karşı Dan Schiller, paradoksal olarak vazgeçilmez bir devlet müdahalesinin gerekli olduğunu söylemiştir (1999). Kanada telekomünikasyonu üzerinde çalışma yapan Winseck (1995) de, yeni yapılan düzenlemeler ile devletin gücünün ve etkinlik alanının arttığını belirtirken, Melody büyük ulusötesi şirketlerle rekabet edebilmek için Batı Avrupa ülkeleri, Kanada ve bazı ülkelerin yurtiçi tekel gücünü bazı endüstrilerde teşvik ederek daha büyük şirket yaratmaya çalıştıklarını vurgulamıştır (1991: 31). Böylece, gelişmekte olan ülkelere

devletin ekonomide küçülmesi ve elini ekonomiden çekmesi konusunda telkinlerde bulunan gelişmiş ülkeler, kendi ulusötesi şirketlerini korumak için onların tekelci güçlerine hoşgörüde bulunmakta ve yurtiçi kartelleşmeye karşı olan antikombin ve tröst yasalarını esnetmektedirler.

Küresel bütünleşmeyle birlikte telekomünikasyonda yaşanan dönüşüm sonucu devlet, sermaye ve emek arasındaki ilişkiler ele alınırken, demokrasi uygulamalarına olan tehditlere de dikkat çekilmiştir. Özellikle Garnham vatandaş gereksinimleri yerine tüketici talebini karşılamaya yönelik pazar anlayışıyla tekrar örgütlenen telekomünikasyonun kamu yaşamına getireceği olumsuzlukları irdelemiştir (Mosco, 1996: 113). Dolayısıyla en temel düzeyde ekonomi, siyaset ve iletişim arasındaki ilişkilerle ilgilenen iletişimin ekonomi politiği daha geniş açıdan kapitalizmin evriminde iletişimin rolünü analiz etmektedir (Hsieh, 2002: 12).

İletişimin ekonomi politikçileri teknoloji ile de yakından ilgilenmişlerdir. Genelde yanlış olduğuna inanılan teknoloji gelişmiş ülkelerin ve ulusötesi şirketlerin üstünlüklerini sürdürmelerinde önemli rol oynamaktadır. Elektronik alanına yapılan milyarlarca dolarlık AR-GE yatırımları sonucunda geliştirilen teknoloji yenilikleri sermayenin hareketini hızlandırıp, sermayeyi küreselleştirirken, ulusötesi şirketlerin denetimini artırmakta, sınıf farklılıklarını ve gelişmiş/az gelişmiş ülke hiyerarşisini derinleştirmektedir. Webster ve Robins, devletin ve iş çevrelerinin çağdaş kapitalizmin denetiminde ve sermaye birikiminde bilgisayar ve iletişim teknolojilerinden nasıl yararlandıklarını ortaya koyarken, toplumsal bir sözleşme olmaksızın bu yeni teknolojilerle hegemonyalarını sürdürdüklerini de belirtmişlerdir (Mosco, 1996:114).

Dan Schiller, 1999 yılında yazdığı “Sayısal Kapitalizm” adlı kitabında, internet ve telekomünikasyon ağlarının küreselleşmesi ile kapitalist ekonominin toplumsal ve kültürel yaşama nüfuz etme sınırlarının genişlediğini ve internet ile taşınan bilginin de tıpkı diğer yerlerdeki bilgiler gibi toplumsal güçler tarafından biçimlendirildiğini ve siber alanın piyasa sisteminin bilinen kurallarıyla hızla sömürgeleştirildiğini belirtmiştir (xiii-xiv).

Bettig’e göre, iletişimin ekonomi politiği fikri mülkiyet hakları çalışması için de çok uygun bir araçtır, çünkü sermayenin mantığının, sanatsal ve zihinsel yaratıcılığın üretimini, dağıtımını ve tüketimini nasıl biçimlendirdiği konusunda derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Fikri mülkiyet hakları sermayeyi artırmanın önemli bir aracıdır ve kapitalist sınıf tarafından denetlenmektedir (2003).

Temelde sorunları aynı kalsa da alanı gittikçe genişleyen⁴ iletişimin ekonomi politikğinde çok farklı görüşler bulunmaktadır. Yapılacak analizlerde kolaylık sağlaması için, akademisyenlerin amaçlarına ve ekonomi politiğin özelliklerine göre bazı sınıflandırmalar yapılmıştır. Golding ve Murdock’a göre, eleştirel ekonomi politik anaakım ekonomi biliminden temel olarak dört açıdan farklılık göstermektedir. Ekonomi politik bütüncüdür, tarihseldir, özel girişim ile devlet müdahalesi arasındaki dengeyle ilgilenmektedir ve son olarak da adalet, eşitlik ve

---

⁴ İletişimin ekonomi politikçileri Latin Amerika’nın yanı sıra Asya ve Afrika ülkelerindeki ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunlarla da ilgilenmişler ve çalışmalar yapmışlardır. Cardoso Faletto, Dos Santos, Samir Amin, Pendakur, Umeseav gibi yerel ekonomi politikçiler farklı bakış açıları getirmişlerdir (Mosco, 1996:124-128). “Enformasyon toplumu” ve enformatikleşme gibi kavramların çıkışına neden olan Japonya’daki yeni iletişim teknolojisi ve enformasyon alanındaki büyük gelişme ile yine Hindistan’daki film, video-kaset ve daha sonra yazılım alanında yaşanan gelişmeler ve Afrika’daki yetersiz yaşam koşullarının yol açtığı siyasal ve ekonomik göçler de çalışmalara konu edilmiştir. Bağımlılık Kuramı taraftarları gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki dengesiz ilişkiler sonucunda az gelişmiş ülkelerin sahip olduğu doğal kaynak ve artı değerini gelişmiş ülkelere taşınmasıyla bu ülkelerde sermaye birikimi dolayısıyla sanayileşme ve kalkınma olamayacağını ileri sürmüş ve daha çok kalkınma üzerinde durmuşlardır.

kamu yararı gibi ahlaki sorunlarla ilgilenebilmek için verimlilik gibi teknik konuların ötesine gitmektedir (1997:53-54).

Genelde ekonomi politiğin diğere sosyal bilimlere ilgi gösterip etkileşimde bulunması, neo-klasik ekonominin katılığına karşı eleştirel tavır getirmesi ve hem kuramsal hem de ampirik yöntemi birleştirmesi gibi üç tipik özelliği bulunduğunu belirten Rothschild'e karşı, Golding ve Murdock'un çalışmalarına dayanan Mosco'ya göre de, ekonomi politiğin dört temel özelliği bulunmaktadır (Hsieh, 2002:10). Bunlardan birincisi, toplumsal değişim ve tarihsel dönüşümü incelemek olurken ikincisi, ekonomi politik analizin daha geniş bir toplumsal bütünlük içerisinde yapılması, üçüncüsü, demokrasi, eşitlik, toplumsal yarar gibi değerleri ekonomi politik açılarından açığa çıkarması ve dördüncüsü praksis⁵ (eylem/dönüşüm) olmuştur. Praksis ile özgür ve yaratıcı bireylerin gerçekleştirdikleri faaliyet ile üretimde bulunup dünyayı değiştirirken kendilerinin de değiştiği vurgulanmaktadır (Mosco, 1996:31-36).

Kanadalı iletişimci Babe ise, ister ekonomide isterse başka alanda olsun bir ekonomi politik çalışmasının güç/iktidar ilişkilerini temel alırken, kim kazanıyor, kim kaybediyor, kararları kimler veriyor gibi soruları içermesi gerektiğini belirtmektedir. Bu soruların yanıtları bir değişim süreci içerisinde incelenirken, varolan egemen yapılara karşı çıkabilmek için mit ve efsaneler yıkılmakta; eşitlik, hakkaniyet, adalet ve toplumun/kamunun genel çıkarı gibi değer yargıları ise çözümlenmelere dahil edilmektedir (Geray, 2003:12-13).

---

⁵ Yunan felsefesinin ilk dönemlerinde, eylem/etkinlik ya da yapıp etme/uygulama anlamında kullanılan terimin Aristo ile sınırları çizilmiş ve felsefede kendisinden sonra gelenler için de etkili olmuştur. Marx'la birlikte yeni bir boyut kazanarak, dünyayı dönüştürmeye yönelik devrimci bir çaba bağlamında "kuramla eylemin birliği" olarak tanımlanmıştır. Marx 1844 Elyazmaları kitabında yabancılaşmış emeğe ve onun kapitalizmdeki rolüne karşı praksis ile yeni bir dünya görüşüne varmakta ve insanın kendinden ödün vermediği "yabancılaşmamış" etkinlik biçimi olarak almaktadır (1993:293: Güçlü ve diğerleri,2003:1182-1183).-2

Aslında ekonomi politik yaklaşım tarih ve bağlamla birlikte analizde önemli bir yol haritası sağlamaktadır (Bettig, 1996:6). Pek çok çelişki ve gerilimi içermenin yanı sıra ulusal ve uluslararası pek çok yasal düzenleme ile siyasal kararları içeren telif hakları konusunda analiz yapmanın güçlüğü karşısında tarihsel bakış, bu hakların ilk çıktığı dönemden günümüz uygulamalarına ve sorunlarına kadar belirli ilişkilendirmeleri ve karşılaştırmaları yapmakta olanak sağlamaktadır. Telif hakkı tarihi konusunda çalışan Lyman Patterson'a göre "telif hakkının tarihsel analizi, engelleri kaldırarak –uzun süredir kabul edilen belirli fikirler, kendi çıkarı, ivedi sorunların tekrar çözülmesi için yapılan baskılar gibi- bütünüyle çağdaş bir çerçevede analiz yapılmasını sağlamaktadır" (1968:223). Aynı şekilde sayısal müzik gibi teknolojik gelişmeler de tarihsel bir çerçeve içerisinde bu teknolojik gelişmeleri etkileyen ekonomik ve siyasal etkenlerle ilişkilendirildiğinde anlaşılabilirliktedir.

Bağlam açısından ise, bir ekonomi politikçi iki şirketin birleşmesi veya birinin diğerini satın alması karşısında olaya bağımsız bir açıdan bakmak yerine kapitalizmin içindeki yoğunlaşmanın bir göstergesi değerlendirmesini yapmaktadır. Yine özelleştirmelere sadece mülkiyetin el değiştirmesi ve hisse senetlerinin borsada işlem görmesi olarak değil, kamuya ait kaynakların ve zenginliklerin özel kuruluşlara aktarılması ile ulus ötesi firmaların çok daha fazla büyüyüp güç kazanmaları, pazar yapısı, istihdam ve demokrasi açısından bakmaktadır.

Ekonomi politiğin bütüncül olması ise, neo-klasik ekonomiden farklı olarak ekonominin ayrı ve uzmanlaşmış bir alan yerine, ekonomik örgütlenme ile toplumun siyasal ve kültürel yaşamı arasındaki etkinlik olarak ele alınmasıdır. Böylece tam rekabet piyasalarındaki etkinlik sorunu ya da tüketici tercihleri yerine mülkiyetin ve üretimin örgütlenmesi ele alınmaktadır. Ayrıca, insan faaliyetleri ile yapılar

arasındaki etkileşim üzerinde duran ekonomi politik yaklaşım, eşit olmayan kaynak dağılımının da sonuçlarını bulmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla ampirik düzeyde toplanan kanıtlar yapıların altında yatan güç odaklarını ortaya koyarken, pratiklerle yapıların bağlantıları yorumu gerektirmektedir.

Ekonomi politik yaklaşım, anadamar yaklaşımın soyutlanmış ampirisizminin yanı sıra öznelliğin ve idealizmin aşırılığından kaçınmak için hem kuramsal hem de ampirik yöntemi birleştirmek istemektedir (Mosco, 1996:136). Böylece toplanan ampirik verilerin günlük yaşam pratikleri ile uyum göstermesi ve ekonomi politik çerçevesinde yorumlanıp test edilmesi önemlidir. Örneğin ideal koşullarda mülkiyet hakları ile herkesin kazanması söz konusudur. Yeniliklerin, yaratıcılıkların sahipleri ödüllendirilirken kamu da yeni ürünlere sahip olmaktadır. Ne var ki bu ideal koşullar gerçek yaşamda pek sağlanamamaktadır.

Kitle iletişiminin pek çok alanıyla bütünleşen ve yaygın biçimde kullanılan müziğin telif hakkı konusunda yeni iletişim teknolojileri ve yeniden yapılanma bağlamında nasıl bir dönüşüm geçirdiği konusuna odaklanan bu tez konusu ekonomi politik yaklaşım çerçevesinde düzenlenen şu sorulara yanıt aramaktadır:

1-Telif hakları nasıl bir siyasal ve ekonomik bağlamda ortaya çıkmıştır?

2-Telif haklarına tarihsel olarak bakıldığında sermaye, teknoloji, yaratıcının yararı ve kamusal yarar arasındaki ilişkisi nasıl kurulmuştur?

3-Kapitalizmin yeniden yapılanmasına bağlı olarak telif hakları günümüzde neden ve nasıl yeniden biçimlendirilmiştir?

(a) Kapitalizmin yeniden yapılanması kültür ürünlerini nasıl etkilemiştir?

(b) Bu yeni yapılanma içerisinde müziğin yeri nedir?

(c) Sayısal haklar yönetimi neden ortaya çıkmıştır?

(d)Yeni “uyumlu” düzenlemelere getirilen eleştiriler ne yönde olmuştur?

(e) Günümüzde telif haklarına karşı geliştirilen seçenekler nelerdir?

4-Türkiye’de telif hakları nasıl bir gelişme göstermiştir? Türkiye’ye özgü değişimler nelerdir?

(a) Müzik endüstrisinde ve telif haklarında ne gibi dönüşümler olmuştur?

(b) Sayısal haklar yönetimi yasada ve uygulamada nasıl yer almaktadır?

(c) Oyuncuların konumlanması nasıldır?

Bu tez çalışması, ekonomik verimliliği ve büyümeyi sağlayan yeniliklerin, gelişmelerin, bilimsel ve sanatsal çalışmaların güçlü/sıkı fikri mülkiyet hakları ile korunmasını savunan neo-klasik ekonomi yaklaşımı yerine, toplumsal güç/iktidar ilişkilerini temel alan bir eleştirel ekonomi politik yaklaşım izlemektedir. Böylece sayısallaşan müzik ve telif haklarında yaşanan dönüşüm tarihsel bir süreç içerisinde, toplumsal güç/iktidar ilişkileri açısından irdelenirken, küresel uyumu sağlanan telif haklarıyla gelişmiş ülkeler tarafında yer alınacağı mitine karşı çıkılıp, yaşanan değişiklikler, eşitlik, hakkaniyet, adalet ve toplumun/kamunun genel yararı açısından değerlendirilecektir.

Bu bağlamda çalışma birbiriyle ilişkili üç bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, fikri mülkiyet haklarının kapitalizmin doğuşunda ortaya çıkmasına neden olan tarihsel koşullar incelendikten sonra, yazınsal ve sanatsal emeğin değişim değeri için üretilip piyasaya getirilmesi ve girişimci sınıflar tarafından zenginliğin artırılmasında kullanılmasının yanında devletin fikri mülkiyet hakları ile metalaştırılmaya olanak vermesi ele alınmaktadır. Ayrıca sermayenin genişlemesinde oynadığı rol ile kapitalizmin krizlerinin üstesinden gelinmesinde nasıl araç olarak kullanıldığına da yer verilecektir. İkinci bölümde, kapitalizmin

1970'lerle birlikte yeniden yapılanması ve sayısallaşma ile yaşanan dönüşümün telif haklarındaki etkileri incelendikten sonra sıkı düzenlemelere karşı geliştirilen eleştiriler ve alternatif uygulamalar üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde ise Türkiye'deki fikri mülkiyet haklarında yaşanan değişikliklere odaklanılacaktır. Osmanlı döneminde yürürlüğe giren ve dünyadaki ilk örnekleri arasında bulunan telif hakları, patent ve marka düzenlemeleri ile o dönemin koşulları ve daha sonra ki gelişmelerden söz ettikten sonra Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK)'nda Gümrük Birliği ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRİPS) yükümlülükleri ile değiştirilmeye başlanan maddelerin daha sonra AB Telif Hakkı Direktifi ve Dünya Fikri Mülkiyet Hakları (WIPO) İnternet Anlaşmaları doğrultusunda nasıl biçimlendirildiği konusu ile müzik endüstrisindeki gelişmeler irdelenecektir. Yasa ve teknolojinin iç içe geçtiği sayısal haklar yönetiminin Türkiye'deki mevcut durumu ve uygulamaları üzerinde durulacaktır. Yine fikri mülkiyet hakları konusunda bilinen oyuncuların süreçteki tutumları ele alınırken, ABD Ticaret Temsilciliği, AB, ABD fikri mülkiyet ekonomisinin Türkiye'deki temsilcileri ile yurt içindeki fikri mülkiyet hakları ile ilgili çevreler ve devlet kurumları arasındaki güç/iktidar ilişkileri müzik endüstrisi bağlamında ortaya konulacaktır.

Bu çalışmada kitap, makale, veri, istatistik gibi kaynakların yanı sıra popüler gazete, dergi yazıları, günlük ve elektronik gazete haberleri, raporlar, websiteleri gibi geniş bir kaynak yelpazesinden bilgiler toplanırken, toplanan bilgi ve veriler ekonomi politik yaklaşım açısından yorumlanmıştır. Araştırmanın Türkiye Bölümü için Adalet Bakanlığı Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü, Fikri ve Sinai Haklar Mahkemesi, Cumhuriyet Savcılığı, Türk Patent Enstitüsü, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu gibi devlet

kuruluşlarındaki ilgililerin yanı sıra alandaki meslek birlikleri yetkilileri ile görüşülmüş ve Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü bünyesinde sürdürülen Türkiye AB İşbirliği çerçevesinde yapılan AB müktesebatına uyum toplantılarının bir kısmına iştirak edilmiştir.

Sürekli toplantıların olduğu devlet kurumları ile lisans toplayabilmek için protokollar ve anlaşmalar yapan meslek birliklerinden gerekli bilgileri alabilmek güç olurken, bazı sempozyumlarda, toplantılarda, yapılan sunumların kayıtlarının tutulmaması ya da bilgisayarlarda aranıp da bulunamaması ayrı zorluklar yaratmıştır. Yüz yüze görüşmelerde⁶ sorulan sorulara anında yanıtlar alınamamış, genelde diğer uzman kişilerden de bilgi alınacağı gerekçesiyle istenen bilgiler daha sonra e-posta yoluyla iletilmiştir. Sadece hukukçular sorulan sorulara ivedi ve uygulamaya yönelik yanıtlar vermişlerdir (Bkz. EK).

Yapılan yüz yüze görüşmelerde, ne hakkında konuşulacağı ve ana sorular bilinmekle birlikte yanlı ve yönlendirici olmamak için sorulacak sorular tümüyle önceden hazırlanmamıştır. Ayrıca, katılmış olan Eşleştirme (Twinning) toplantılarında, konuyla ilgili ana oyuncularla karşılaşıldığında, toplantıdaki tartışmalara da ilişkin sorular yöneltmiştir. Bir anlamda görüşmeler çoğunlukla yarı yapılmış ya da yapılandırılmamış olarak gerçekleşmiştir.

Görüşmelerden amaç, yeni iletişim teknolojileri bağlamında müzik endüstrisinde ve telif haklarında yaşanan dönüşümle ilgili olarak Türkiye'ye özgü gelişmelerin neler olduğu bilgisine ulaşabilme çabasıdır. Görünürdeki "uyumlu" yasa değişikliklerinin ardındaki güç/iktidar ilişkilerinin, yaygın mitlerin, eşitlik,

---

⁶ Tezle ilgili yapılan görüşmelerin yanı sıra alandaki ana oyuncularla kurulan irtibat sonucu alınan e-postalar ve yapılan telefon konuşmaları EK'te tablo halinde sunulmuştur.

hakkaniyet, kamu yararı gibi değerlerin hangi oyuncular tarafından ve nasıl ele alındığının anlaşılabilmesinde görüşmeler yararlı olmuştur. Tüm hukukçular kamu yararını düşünmekle birlikte, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda yapılan değişiklikler konusunda farklı yorumlarda bulunmaktadırlar. Bazı hukukçular, aynen 1950 yılında Hirsh'in başkanlığını yaptığı komisyon gibi bir komisyon kurularak tümüyle yeni bir yasa yapılmasını isterken, bazıları yasanın artık bu haliyle korunup, içtihat oluşturulmasını önermektedirler. Kamu yararının ötesinde, farklı çıkarlara sahip oyuncuların birbirleriyle olan işbirlikleri ya da çatışmaları konusundaki bilgiler de, Türkiye'nin bir örnek olay olarak ele alınmasını sağlamıştır.

Eşleştirme Projesi kapsamında 19-20 Aralık 2006, 8 Şubat 2007, 21-23 Mart 2007 ve Ekim 2007 tarihlerinde yapılan toplantılara iştirak etmekle, hem FSEK yasasındaki ve AB müktesebatındaki maddelere aşina olunmuş, hem de telif hakkıyla ilgili çevrelerle tanışma ve görüşme olanağı bulunmuştur. Böylece gerektiğinde yüz yüze görüşmeler yapılabildiği gibi Ankara dışında oturan oyuncularla da e-posta ya da telefonla kolaylıkla iletişim sağlanabilmiştir

Türkiye'deki fikri mülkiyet haklarındaki süreç devam etmektedir ve Lüksemburg'da "Fikri Mülkiyet Hukuku" faslının açılmasına ilişkin toplantının gerçekleştirilmesiyle, Türkiye-AB Hükümetler arası Katılım Konferansında Fikri Mülkiyet Hukuku faslı müzakereye açılmıştır. Bu doğrultuda Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü bünyesinde çalışmalar sürmektedir. Yine Avrupa Komisyonu Ticaret Genel Müdürlüğü tarafından Türkiye ile AB arasında alanında bir diyalog mekanizmasının tesis edilmesi önerilmiş ve idari konuların, mevzuat çalışmalarının, uygulamaya yönelik konuların, kamuoyu bilinçlendirme faaliyetlerinin, sektörel

tartışmaların ve özel davalar ile sorunların ele alınarak karşılıklı görüş ve deneyim alışverişinde bulunulabileceği ifade edilmiştir.

Ayrıca fikri ve sınaî mülkiyet hakları konusunda kısa, orta ve uzun vadeli stratejileri oluşturmak, ilgili kurumlar arasında koordinasyonu ve işbirliğini geliştirerek uygulamalarda etkinliği sağlamak amacıyla 21.05.2008 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 2008/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Fikri ve Sınaî Mülkiyet Hakları Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. AB müktesebatına uyum kapsamında yasa çalışmaları için üniversitelerin, meslek birliklerinin ve diğer kurumların katılacağı bir komisyon oluşturulması ve Ocak 2009’da kanun taslağının hazırlanmış olması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla bu tez çalışması devam etmekte olan süreci belirli bir zaman aralığı bağlamında yansıtabilmekte, bir anlamda çalışma zamanla sınırlandırılmaktadır.

Yeni iletişim teknolojileriyle ilgili bazı terimlerin Türkçe karşılıklarının olmaması ve AB Direktifleriyle ilgili terimlerin kullanılmasında devlet kurumları arasında bir birliğin olmaması da bu araştırmada karşılaşılan diğer bir zorluk olmuştur.

I. BÖLÜM: FİKRİ MÜLKİYET HAKLARININ EKONOMİ POLİTİĞİ

A. TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI

Telif hakkı kavramının tam gelişmemiş bazı boyutları antik Yunan'da, Roma'da ve eski İbranice kanunlarda görülse de, ilk ve orta çağda eser sahibinin eseri üzerindeki haklarının korunmasına ilişkin güvenilir bir kaynak bulunmamaktadır (Bettig, 1996:11). Sanatsal ve yazınsal üretimin örgütlenme tarzı ile sözlü kültürün doğası bu çağlarda eserlerin korunması için neden oluşturmamaktaydı. Sözlü kültürde “kimin ne söylediğinden” çok “ne söylendiği”nin önemli olması ve insan belleğinin sınırlarına bağlı olarak metinlerin tam biçimlerinin korunamaması eserde mülkiyet hakkını gereksiz kılmıştır. Ayrıca üretilen eserlerin bireysel bir çabadan çok bir loncanın, bir okulun veya bir grubun ortak mülkiyeti olarak görülmesi, söz konusu eserlerin belirli kişilere mal edilmesini önlemiştir (Bettig, 1996:12-13). Ancak yine de eser üzerinde bir hakkın olduğu ve bunun ihlal edilmesinin ahlaken yanlış olduğu Romalı şair Martialis tarafından vurgulanmıştır. Martialis, soygunculuk, hırsızlık anlamında kullanılan “plagiarism”/intihal⁷ terimini yazınsal hırsızlığa uyarlamıştır (Burke, 2001: 150; Ayiter, 1972:14). Bu dönemde Roma'da ve Atina'da şiirleri bin kopyaya kadar çoğaltan yerlerin olduğu ve şairlerinin bundan maddi yarar sağladığı bilgisine karşın fikri hakların Roma hukukunda yer almaması bu konuda herhangi bir koruma gereksiniminin olmadığını düşündürmektedir (Ayiter, 1972: 14).

---

⁷ İntihal: Ār intihal [# nal VIII msd.] başkasının fikir veya eserini kendine maletme >nahala hediye etme,bir şiiri yanlış şaire atfetme (Nişanyan, 2007).

Ortaçağa gelindiğinde de egemen iletişim tarzı olan sözlü kültürün ve üretim ilişkilerinin yazınsal mülkiyet için pek fazla ortam oluşturmadığı görülmektedir. Genelde tarihsel olaylara dayalı şiir ve şarkıların icra edildikleri ortama göre biçimlendiriliyor olması, özgünlük yerine geleneksel sözlerin ve ezgilerin o anda bir araya getirilmesine sonra da unutulmasına yol açmaktaydı (Bettig,1996:13). Bu dönemin lonca örgütlenmesi bireyselliğin öne çıkmasını ve daha iyi maddi ve sosyal koşullara sahip olma arzusunu engellemekteydi.

Rönesans'la birlikte bireycilik gelişmeye başlamış ve hümanistler birbirlerini fikir hırsızlığı ile suçlamışlardır (Burke, 2001:150). Öyle ki “Bilimsel devrim” hareketi bile düşünsel mülkiyet açısından belirsizliklerle dolu olarak nitelendirilmektedir, çünkü, teleskop konusunda Galileo'nun, hesap makinesi konusunda ise Newton'un bu araçları daha önceden kendilerinin bulduğunu iddia eden kişilerle anlaşmazlıkları olmuştur (Burke, 2001;151). İlk patentlerin görülmeye başlandığı Geç Ortaçağ dönemi (1300-1500) toplumsal açıdan büyük acıların çekildiği ancak Batı Avrupa tarihinin de en yaratıcı ve keşfedici dönemlerinden birisi olarak düşünülmektedir (Coffin ve diğerleri, 2002:404).

Yine bu dönemde yüzyıllarca süren çöküntüden sonra tekrar güçlenmeye başlayan şehirler sadece kentlere özgü üretimin ve ticaretin yapıldığı yerler olmakla kalmamış, “tek tek güçsüz olan bireylerin ortaklık bilinciyle hareket edebildikleri merkezler olmuşlardır”(Poggi, 2002:54). Gelişen şehirlerle birlikte eğitim uygulamaları kilisenin dışına çıkmaya başlamış ve daha çok sayıda ve ucuz fiyatta kitap için gittikçe büyüyen bir pazar oluşturmuştu. İlk olarak 12. yüzyılda Paris Üniversitesi etrafında ortaya çıkan, daha sonra diğer üniversite yerleşimlerine de yayılan el yazmalarının ticareti kilisenin bilgi üzerindeki tekeli kırılmıştır. “Laik

Çağ” in kitap ticaretinin üniversiteler etrafında örgütlenmesiyle pek çok klasik yazarın eserleri ve dini kitaplar kırtasiyeciler tarafından ücret karşılığında çoğaltılmaktaydı. Bu ilk kırtasiye çalışmaları üniversitelerin sıkı denetimleri altında gerçekleşmekteydi. Denetimler daha çok metinsel doğruluk, fiyatlar ve yapılan kopyaların gerçekten talep edenlere verilir verilmediği konusundaydı (Bettig, 1996:15). Okuyanların gittikçe artması kırtasiyecilerin üniversiteden ve kiliseden bağımsız hareket etmelerine, dolayısıyla antik metinlerin ve ortaçağ Latince klasiklerinin dışında özgün çalışmaları aramalarına ve bu alana yatırım yapmalarına neden olmuştur. Böylece Bettig’e göre, kırtasiyeciler matbaanın doğumunun ebeleri olmuşlardır (1996:15). 1450 dolaylarındaki matbaanın icadı artan kitap talebini karşılamış, işgücünden büyük tasarruf sağlamış ve elyazması kitapların maliyetini de beşte bir oranında indirmişti (Coffin ve diğerleri, 2001:349 ve 404). Matbaa ayrıca kapitalist kitap ticareti için gerekli kitap artığını yaratmıştı ve matbaa ticaret sermayesini artırmak isteyen tüccarlar tarafından kullanılacak ilk buluşlar arasında bulunmaktaydı (Eisenstein,1979:49).

1. Venedik ve Fikri Mülkiyet Haklarındaki İlk Yasalar

İlk patent, 1421 yılında Floransa Cumhuriyetinde Filippo Brunelleschi’nin mermer taşımak için tasarlanmış olan gemisine verilmiştir. Ancak gemi batmış ve ilk patent sistemi de onunla birlikte yok olmuştur (Nard, Morris, 2006:223). Daha sonra ilk patent yasası, 1474’te Venedik’te kabul edilirken, ilk telif hakkı 1486’da Marcantonio Sabellico’nun yazmış olduğu “Venedik tarihi”ne ve ilk sanat eseri telif hakkı da 1567 Venedik Senatosu tarafından Titian’a verilmiştir (Burke, 2001:153). Tüm bu ilklerin Venedik ile ilişkili olması tesadüf değildir. Venedik, Geç Orta Çağ boyunca İstanbul, İskenderiye ve Batı arasındaki uzun mesafe ticaretini sağladığı

gibi, bankacılık ve finansın da merkezi olmuştu. Ayrıca cam işleri, tekstil gibi endüstriyel üretimde de önde gelen bir şehir devletiydi. Kapitalizm için gerekli, olan birikim sağlanmaya başlamıştı ve şehrin zengin tüccar sınıfı etkin bir biçimde Venedik cumhuriyetini denetlemekteydi. Venedik aynı zamanda Avrupa'da iş ve ticaretle ilgili basım ve yayıncılığın gittikçe önem kazandığı ilk şehirdi çünkü "tüccar kültürü" Ortaçağ'dan itibaren yazılı kültür olmuştu (Burke, 2001:155). Bir anlamda şehir cumhuriyetinin maddi zenginliği entelektüel yaşamını da zenginleştirmişti.

1474 Venedik Patent Yasası modern patent sisteminin taslağı olarak, herkesin yeterli bilgiye ulaşmasını, yenilikçilerin fikri çabalarından yarar sağlamalarını ve bu çabalar için ödüllendirilmeleri amacını taşımaktaydı. Bu yasa ile Venedik otoriteleri açıkça şehrin ekonomisinin yönetimi ile ilgileniyordu ve teknolojik yeniliğin önemini kabul ediyordu (May, 2007:4). Patent yasının önsözünde yeniliklerin/ buluşların yeni, faydalı, daha önce açıklanmamış ve uygulanmaya konulabilir olduğunda onları cesaretlendirmek gibi bir amacı olduğu belirtilmekteydi. Önemli bir başarı olarak nitelendirilen yasa Venedik'te patent uygulamasını artırmıştır (Nard, Morris, 2006: 234-235).

Patent yasının çıkmasına destek olan loncalar teknik bilginin elde edilmesinde ve saklanmasında diğer İtalyan şehir devletleri ve Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Venedik'te de önemli rol oynamaktaydı. 11.yüzyıldan 18. yüzyıla kadar sürmüş olan lonca sisteminde ustalar deneyimlerle elde etmiş oldukları bilgiyi yüz yüze iletişim ile çıraklara aktarırken tekrar örgütlemekteydi. Açık olmayan örtülü bilginin öğrenilip sistemli bir hale getirilmesi hem zaman alıcı hem de maliyetli olduğu için lonca bilgileri içinden çıktığı grup içinde titizlikle korunmaktaydı.⁸

---

⁸ Ancak gemicilik, büyük bina inşaatı, madencilik, metal işçiliği, saat yapımı ve bilimsel cihazlar gibi güçlü işbölümü ve yoğun eşgüdüm gerektiren alanlarda bilgiler paylaşılıyordu ve bu

Ayrıca teknolojik bilginin ve yeniliklerin belli bir gruba tahsis edilmesi ve bilginin diğer gruplarla paylaşılmaması sahibine karşılaştırmalı üstünlük sağladığı için, loncalar üyelerinin nitelikli korsan işgücü çalışmalarını yasaklamış ve diğer üyelerin loncaya girmelerini önlemek için de düzenlemeler oluşturmuştu (Epstein, 2004;382-383). Nitekim Venedik loncaları 12. yüzyıldan itibaren kendi geleneksel bilgilerini lonca üyesi olmayanlara karşı korumak için kurallar geliştirmişler ve sahtekarlıkları önlemek için de ticari işaretleri/markaları kullanmışlardı (May, 2007:6-7). Loncalarla iyi ilişkiler içerisinde bulunan Venedik yönetimi de bilginin yayılmasını lonca kurallarının dışında ve ondan daha güçlü olan yasanın ağırlığı ile önlemek istemiştir. 1474 yılında çıkan yasa hem loncalardan gelen baskının hem de şehir devleti otoritesinin kendi arzusunun bir sonucuydu. Yasa zanaatçilerin ticari işaretler/markalar konusundaki ortak ve uzun süreli çalışmalarının mantığını yansıtmaktaydı (May, 2002:167). Loncaya ait tasarım ve modellerin çalınması konusunda Floransa yün loncasının kurallarını benimseyen yasa “çalma” kelimesi ile mülkiyetçi bir bakış sergilemekteydi. Fikri mülkiyet haklarının kurumsallaşmasının başında loncalar bir anlamda kent devletlerinde özel sektör olarak etkin olmuş ve kendi kurallarını geliştirip kullanarak bunu yasada yansıtmışlardır.

Loncaların etkisinin dışında Venedik’in yönetim şekli, sınıfları da patent yasasının çıkmasında önemli rol oynamıştır. Venedik yönetimi güçlüydü ancak yönetimde sürekli değişen soylular nedeniyle istikrarın olmaması, patent yasasına alternatif olarak verilmekte olan tekelleri uygulanamaz hale getirmiştir. Yenilikçileri Venedik’e çekmek ve yenilikleri korumak için daha dayanıklı ve sürekliliği olan düzenlemeler gerekmişti. Yasayı destekleyen loncaların ve soyluların dışında tüccar

---

işbirliği Endüstri Devriminde de en önemli teknolojik yenilik olarak yer alan ölçek ve kapsam ekonomilerini oluşturmuştu (Epstein, 2004:382).

sınıfının da yeniliklerin getireceği kârlı durumu görerek bu tekellere karşı çıkmaması patent yasasının çıkmasını kolaylaştırmıştır.

Bu bağlamda John of Speyer 1469'da matbaayı ilk olarak Venedik'e götürdüğünde Venetion Collegio ona münhasır olarak beş yıllık bir süre için basım ayrıcalığı vermiştir. Bu tür ayrıcalıklarla şehir yönetimi yeni endüstriyel tekniklerin dışalımını cesaretlendirirken yerel endüstri ve ticaretin de büyümesini teşvik etmek istemiştir (Bettig, 1996:16). Böylece Venedik'te 15. yüzyılda 4500 kadar çeşitli kitap ve 2 milyon kadar nüsha/kopya satılmıştır. Bu sayılar Avrupa'nın herhangi bir şehrinde basılan kitap sayısından fazlalığı göstermektedir. Rönesans'la birlikte pek çok klasik metnin ana dillerine çevrilip, basılması da Venedik'i ayrı bir cazibe merkezi haline getirmişti (May, 2002:169). Bu rekabet ortamında basımcıların bir kitabın üretimi sırasında sayfalarını edinip eşzamanlı olarak rakip baskısını yapmaları zor olmadığı için ilk telif hakkı korumasının Venedik'te olması rasyonel görünmektedir (Burke 2001:162). Kitap konusundaki kitle üretiminin öngörülenin ötesinde fazla olup piyasalarda satılması nelerin kamu alanına ait olduğunun ve nelerin özel kullanım ve kârlılık için uygun olduğunun ayırt edilmesine ve basım ayrıcalıklarının kimlere verilmesi gerektiği konusunda hükümetleri zorlamıştır ki bu da matbaa ve kapitalizm arasındaki ilişkinin ortaya konulmasına yol açmıştır (Eisenstein, 1979:120; Bettig,1996:16).

Bu dönemde matbaanın fikri mülkiyet hakları ile üç biçimde ilişkisi bulunmaktaydı: birincisi, roman ve italik puntolarda olduğu gibi gerçek basım teknolojileri patentler ile ödüllendirilmişti, ikincisi, bazı yayın içerikleri için telif hakkı sistemine doğru bir eğilim oluşmuştu, üçüncü olarak ise matbaanın bulunuşundan sonraki elli yılda basılan kitaplar yoluyla bilimsel ve teknolojik

bilginin giderek yayılması ve bu bilginin kullanımı üzerinde bir tekelin bulunmaması korunmayı gerekli kılmıştı (May, 2002: 169-170).

Patentler yeni bilgi ve teknolojiyi ülkeye çekmek için kullanıldığı gibi zanaat sahiplerinin göç etmelerini de cesaretlendirmekteydi. Venedik korumasının Venedik dışında da bilinir olması Venedik cam üfleyicilerine ve imalatçılara başka ülkelerde de tekel olanağı sağlamaktaydı (May, 2007:8). Venedik önceleri ticaretin ve ekonominin merkeziyken çeşitli girişimcileri ve zanaatkarları şehre çekmişti, inişe geçtiğinde de tersi olmuştur. 16. yüzyılın ortalarında İtalyanların Antwerp'e yerleşmeleriyle yeni endüstriler kurulmuş ve 1560-1580 arasındaki 23 patentten 5'i İtalyanlar'a verilmişti (Walterscheid, 1994'ten aktaran May, 2007:9).

2. İngiltere'de Telif Hakları Mücadelesi

İngiltere'deki telif yasasının gelişimi hem devletin müdahalesini hem de özel bir girişimin işbirliğini kapsamaktadır. Matbaa teknolojisi 1467 yılında Caxton tarafından İngiltere'ye taşınmıştır. Hükümet düzenlemesi basımcıları ve kitap satıcılarını İngiltere'ye çekmek ve kitap ticaretini geliştirmek amacını taşımaktaydı (Bettig,1996:17). 17.yüzyıla kadar İngiltere genelde teknolojiyi kıta Avrupa'sından ödünç almıştı. Metalin eritilmesi, cam işleri, silahlar, saatler, bilimsel cihazlar, yün, keten ve ipek elbiseler, hidrolik motorlar ve tarımdaki gelişmiş teknolojileri 1600-1675 arasında ithal etmiş,1720'den sonra ise uluslararası rekabetçilere karşı kendi teknolojik gücünü korumak için yerli teknisyenlerinin yurt dışına çıkışını yasaklayan yasayı çıkarmıştır (Epstein, 2004:385).

İngiltere'de kitap ticaretinde bulunanlar 1557 yılında kraliyetin verdiği ayrıcalığa sahip olarak Londra Kırtasiyecileri Birliği (London Stationers' Company) adını almışlardır. İlk modern telif hakkı yasası olarak bilinen Anne Yasası'nın

(Statute of Anne) çıktığı 1709 yılına kadar olan yüz elli yıllık dönem kırtasiyecinin telif hakkı, matbaa patenti ve hükümetin basım denetimi olmak üzere üç ana özellik göstermektedir (Patterson, 1968). İngiltere’de devam eden dini huzursuzluklar sansürü ve basım denetimini sürekli bir politika haline getirmiştir. Ancak telif hakkı tarihi üzerinde çalışmalar yapan Patterson’a göre telif hakkı sansür nedeniyle geliştirilmemiştir (1968:21). Aksine sansürün uzun sürmesinde kırtasiyecilerin rolü olmuştur, çünkü kendilerine verilen ayrıcalıktan daha fazlasını elde etmek istemişler ve bu konudaki önerilerinin kabul edilmemesi üzerine kitap ticareti üzerindeki denetimlerini sürdürmek için sansür kararları lehine ateşli lobicilik yapmışlardır (Patterson:37). Kırtasiyeciler Birliği, dönemindeki diğer özel girişimlerle karşılaştırıldığında zenginlik ve güç açısından Londra’da çok daha alt sınıflarda yer almasına karşın, kitap basımını denetlediği için kraliyet açısından ön sırada bulunmaktaydı. Şirketteki üç ana grup ciltçiler, kitap satıcıları ve basımcılardı. Ciltçiler en eski grup iken basımcılar en yeni gruptu. Basımcılar 16. yüzyılın ortalarında egemen güç haline gelmiş, daha sonra bu gücü kitap satıcılarına bırakmışlardır (Patterson:32-36). Üye matbaacı ve yayıncıların listelerini ve onların yayınlarının adlarını kayıtlarında tutan Kırtasiyeciler Birliği yayınları kopyalamakta münhasır hakları sağlarken, üyeler telif hakkını birbirlerine transfer edebilmekteydiler.

Yazarlar Kırtasiyeciler Birliğinin üyesi değildiler ve kırtasiyecinin telif hakkının biçimlenmesinde hiç rolleri yoktu. Geçerli yasanın amacı yayıncının sahip olduğu bu yasal hak ile korsan yayın riski olmadan yatırım sermayesinin getirisini alabilmesi ve hükümetin de basım denetimi ve sansürünü sürdürmesini sağlamaktı. Sonuç olarak edebiyatın metalaştırılmasıyla yaratılan getiriler basımcılara,

yayıncılara ve kitap tüccarlarına giderken yazarlar bundan yararlanamıyorlardı (Bettig, 1996:18).

Kırtasiyeciler başlangıçtan itibaren yazarların mülkiyet ve bireysel haklarını tanımaktaydılar çünkü kendilerine en çok pazar payını sağlayabilecek özgün eserlere ulaşmak istiyorlardı. Ayrıca Kırtasiyeciler Birliği kırtasiyecilere telif hakkı vermiş olsa da basım için yazarın iznini almaları gerekmektedir. Yazarın çalışmasının yazarın kişiliğinin bir uzantısı olması ve topluma bir katkıda bulunması nedeniyle çalışması eşsiz bulunurken sahibine de bireysel hak sağlamaktaydı. Bireysel haklar en iyi biçimde yaratıcı haklar olarak nitelendirilirken yazarın çalışmasının tahrif edilmesinin önlenerek bütünlüğünün sağlanması olarak da tanımlanabilmekteydi. Bu hakkın kırtasiyeciler açısından onaylanmama durumu yoktu; çünkü kırtasiyeciler açısından telif hakkı rakip yayıncılara karşı bir korumaydı. Yazarın çalışmasının bütünlüğünün korunması yayıncıların telif haklarının bütünlüğünün de sürdürülmesini sağlamaktaydı. Ayrıca korsan faaliyetlere karşı da koruma oluşturmaktaydı (Patterson, 1968:69-76). Yazarlar sansür yarasından dolayı eserlerini kendileri yayınlama hakkına sahip olmadıkları için kırtasiyeci ile sözleşme yaparak yayın haklarını devretmekteydiler.

Kırtasiyecinin telif hakkının dışında ondan daha da çok arzu edilen bir koruma biçimi matbaa patentiydi ve kraliyet tarafından sağlanmaktaydı. Patentler genel ve özel patentler olmak üzere ikiye ayrılmaktaydı. Hukuk kitapları, özel dua kitapları / kitapçıkları, almanaklar ve kehanet kitapları gibi belirli bir kategorideki kitaplar için genel patent verilirken, özel patentler 7-10 yıl gibi sınırlı bir süreyi kapsayan özel çalışmalara verilmekteydi (Patterson, 1968: 78-79). Aslında her iki koruma biçiminin de amacı basılmış çalışmaların yasal olmayan oğaltmalarını

önlemektir. Bir anlamda her ikisi de yazarın eserini korumaktan çok yayıncının yatırdığı paranın karşılığını almasına yöneliktir.

Özde Kraliyet tarafından kitap ticaretinin öneminin anlaşılmaya başlanmasıyla birlikte endüstriyel alanda geçerli olan patentler matbaa alanını da kapsamıştır. Daha kârlı olan ve daha az sayıdaki kişilere verilen bu patentler bir yandan tekelliliği teşvik ederken, diğer taraftan despotik bir nitelik de taşımaktaydı. Kraliyet dini yayınlar üzerindeki etkisiyle Kilisenin, yasa raporlarıyla ilgili yayınlardaki denetimiyle de devletin başı olduğunu göstermekteydi (Patterson,1968:87-88). Matbaa patentini kırtasiyecinin telif hakkından ayıran diğer bir özelliği de tek bir çalışmadan çok bir sınıfın, grubun çalışmasını kapsıyor olmasıydı (Patterson, 1968: 90). Kraliyetin verdiği patentler karşısında kazanç elde etmesi ayrıcalıkları kötüye kullanmasına neden olmuş ve sonucunda “Tekel Yasası” (Statute of Monopolies) yürürlüğe konulmuştur. Ancak matbaa patenti Tekel Yasasının dışında tutularak endüstriyel patentlerden farklılaştırılmıştı ve 17. yüzyıldan sonra da tüm pratik amaçlarını yitirmişti.

1694 yılına kadar çıkan çok sayıdaki düzenleme ve karar basım denetimini Kırtasiyeciler Birliği'ne vermişti. Birliğin kayıtlarında yer almayan veya lisans almamış kitapların basımı yapılmadığı gibi dışalım yapılan kitapların çoğaltılması da yasaklanmaktaydı. 1694 yılında kırtasiyecilere ayrıcalık veren yasanın yenilenmesini reddeden Avam Kamarası bunu on sekiz madde ile gerekçelendirmişti. Bu maddelerin on üçü basım tekeli hakkındayken, sadece bir tanesi sansürü içermekteydi. Lisans Yasasının (Licensing Act) sona ermesi üzerine kırtasiyeciler en önemli silahlarını yitirmişlerdi. Birliğin basım ticareti üzerindeki denetimi sözde sürmekteydi ancak aykırı çalışmalar ve yayınlarla ilgili bilgi toplamak, imha etmek

veya ceza vermek gibi yaptırımları kalmamıştı. Goldstein'e göre tüm bu gelişmeler basım denetiminin ana eksenini sansürden mülkiyete kaydırmaktaydı (2003:34). Gerçekte Kırtasiyeciler Birliği basım ve lisans konularında yasayı ihlal eden her bireyi cezalandırmamıştı ve denetimini sürdürürken içinde bulunduğu dönemin koşullarına göre hareket etmişti. Asıl amaçları yatırım sermayelerinin karşılığını almak olan Birlik üyeleri kendi aralarında olduğu kadar merkezi otorite ve diğer oyuncularla da anlaşma içerisinde olmuş ve herhangi bir düşmanlık geliştirmemişti (McElligott, 2005:9).

Kırtasiyeciler sansür yasasını sürdürmek için yaptıkları başvurulardan bir sonuç alamayınca sahip oldukları kopyalama/ çoğaltma tekeli kaybetmemek için yeni bir strateji geliştirerek yazarın hakkını savunmaya başlamışlardır. Parlamento nezdinde girişimde bulunarak yazarların güvenli bir mülkiyet hakkı olmadan yazamadıklarını belirtmişler ve üç yıl kadar süren bir lobiden sonra Anne Yasasının⁹ çıkmasını sağlamışlardır (Goldstein, 2003:34).

Yeni telif hakkı rejiminde kayıt sisteminin sadece Kırtasiyecilerin üyeleriyle sınırlı kalmayıp herkese açık olması kitap satıcılarının karteline ayrı bir darbe olmuştur. 1610 yılından itibaren uygulanan ve iki kitabı içeren yasal depozite sistemi yeni yasa ile dokuz kopyaya çıkartılmıştır. Kitaplardan dört tanesi İngiltere'deki kütüphanelere verilirken, beş tanesi İskoçya'daki kütüphanelere verilecekti. Doğal olarak Londra'daki kırtasiyeciler bu durumdan pek hoşlanmamışlardı çünkü etkin bir

---

⁹ Kraliçe Anne döneminde yürürlüğe konulduğu için bu adı taşıyan yasada öncelikle yazarın çalışmasına karşılık "münhasır hak" onaylanmıştır ancak tekel korkusuyla münhasır hakkın sınırları ayrıntılarıyla belirtilmiştir (Khong, 2006:43). Anne yasasının yazarlara getirdiği önemli değişiklik yazarların kitap satıcılarının yardımı olmadan kendi adlarına eserlerini çoğaltıp, pazarlayabilmeleriydi. Bu değişikliğe dönemin diğer koşullarının da etkisi olmuştur. Okuma yazma oranının artmasına paralel olarak kitaplara olan talebin artması, Donaldson-Beckett davasından sonra kitap satıcılarına daimi hakkın verilmemesinin kesinleşmesiyle kitap fiyatlarının marjinal maliyette olması ve hem İngiltere'deki hem de İskoçya'daki basımcıların ve kitap satıcılarının sayısının artmasıyla birlikte rekabetin büyümesi bu gelişmelerin başlıcaları olarak sayılabilir (Khong, 2006: 55).

kütüphane koleksiyonu gelirlerini azaltabilecekti. Aslında vergi olarak düşünülebiyecek bu depozite bir anlamda refahı kitap satıcılarından topluma aktarmaktaydı (Khong, 2006: 59).

Patterson'a göre Anne yasası gerçekte ne İngiltere'deki ilk modern telif hakkı yasasıydı ne de yazarlara yarar sağlamak için çıkartılmıştı. Daha önceki telif hakkı düzenlemeleri sansürü içerdikleri için görmezden gelinmekte ve sansür içermeyen Anne Yasası ilk modern telif hakkı yasası olarak belirtilmektedir (1968: 143) Yasanın amacı yazarlara yarar sağlamak olmayıp Kırtasiyecilerin Birliği'nin tekeline kırmak ve gelecekteki tekelleri önlemektir. Bunun için o zamana kadar kırtasiyecilere verilen ayrıcalıklar herkese verilmişti. Daha önce sürekli olan tekelle on dört yıl ile sınırlandırılmıştı, bu sürenin sonunda gerekirse yazarın izniyle bir on dört yıl daha koruma sağlanacak, ondan sonra eser kamu alanına dahil olacaktı. Yasanın yürürlüğe konulmasından önce kırtasiyeciler tarafından basımı gerçekleştirilmiş çalışmalar için ise yaptıkları yatırımlar nedeniyle bir kez yirmi bir yıllık telif hakkı süresi verilmekteydi.¹⁰

Argümanlarını yazarın doğal hakları¹¹ üzerine kuran kırtasiyeciler bu hakkı tanımlamakta ve savunmakta Locke'un mülkiyet kuramını kendilerine temel

---

¹⁰ Yayıncılar Anne yasasının kendilerine sağlamış olduğu yirmi bir yılın bitiminde Avam Kamarasına başvuruda bulunarak, yasal olmayan çoğaltmalar ile dışarıdan gelen korsan baskıların büyük sıkıntı yarattığını öne sürerek yasanın daha etkin koruma sağlamasını dolayısıyla yirmi bir yıllık bir sürenin daha verilmesini talep ettiler. İsteklerini destekleyen örneklerle dolu olan tasarı Avam Kamarasından geçerken Lordlar Kamarasında reddedilmiştir. Daha sonra yaptıkları girişimlerin de olumlu sonuç vermemesi ve tasarının üçüncü kez Lordlar Kamarasında reddedilip, düşürülmesinden sonra kırtasiyeciler mahkemelere yönelmişlerdir (Patterson,1968:158; Goldstein, 2003:34). Aslında İngiliz hukukunda Parlatentonun büyük ve kapsamlı politikalarına karşı bireysel mahkeme kararları arasında sürekli bir gerilim bulunmaktaydı. Pek çok jüri üyesi yasaların önceden tahmin edilemeyen ve radikal olabilecek sonuçlarına karşı örf hukukunun bir tampon oluşturduğu ve gelişen koşullar karşısında doğal olarak değiştiği düşüncesindeydi. Mahkemelerin gördüğü davalardan ve duruşmalardan kaynaklanan bu hukuk belirsizliklere ve çelişkilere yol açsa da sağladığı esneklik ve istikrardan dolayı Kıta Avrupası'nın hukukuna tercih edilmekteydi (Vaidhyathan, 2001:41).

¹¹ Fransa'da ve Kıta Avrupa'sında yazarın devredilemeyen hakları manevi haklar (droit morale) olarak tanımlanırken İngiliz ve Amerikan hukukunda doğal haklar olarak geçmektedir.

almışlardır. Gerçekte Locke'un fiziksel/maddi nesnelere içeren kuramını fiziksel/maddi olmayan fikri ve sanatsal emeğe uzatma konusunda doğrudan bir görüşü ya da yorumu bulunmamaktaydı. Locke'a göre kamu alanındaki ortak nesnelere veya alanlar diğer kimselere de yeterli ve yararlı olabilecek şekilde bırakılmak koşuluyla emek sahibi tarafından işlenip yararlı bir hale getirildiğinde emek sahibinin malı olabilmektedir. Mülkiyeti yaratan şey emektir ve kişi bir nesne üzerinde mülkiyet hakkına sahip olduğunda onunla ilgili her türlü denetim hakkına sahiptir. Toprak da aynı şekilde insan emeğiyle ekilip biçildiği, işletildiği, değerlendirildiği ve ürünlerinden yararlanıldığı ölçüde onun mülkiyetindedir ve burada başka birisinin herhangi bir hakkı yoktur ve kendisine zarar verilmeden elinden alınamazdı. Ayrıca kişi başkalarına kullanabilecekleri kadar iyi durumda bir toprak bıraktığında gerçekte başkalarından bir şey almamakta aksine insanlığın ortak malını artırmaktadır. Çünkü bir dönüm işlenmiş topraktan elde edilmiş ürün eşit zenginlikte olan ancak işlenmemiş olarak bırakılmış topraktan on kat daha fazla değerdedir. Emeğin doğadaki pek çok şeyi ıslah etmesi değer de en büyük bölümünü oluşturmaktadır (Locke, 1994: 288-289).

Yine kişinin kullanabileceğinden fazlasını biriktirmesi ya da kendisine aşırı pay ayırması onursuzca olduğu kadar yararsızdı. Bu nedenle hak konusunda zıtlığa veya diğerlerinin hakkına tecavüz etmeye gerek yoktu (Locke, 1994: 300-302). Locke'un¹² mülkiyet kuramına bakıldığında maddi olmayan mallar için bir şey

---

¹² Locke'un kendi yaşamına bakıldığında geçimini, 3. Shaftesbury Kontu için çalışmasının yanı sıra menkullerinden ve hükümet komisyonlarından elde ettiği gelire sağladığı kitaplarının yayınlanmasından bir kazanç elde etmediği görülmektedir. "Hükümet Üzerine İki İnceleme" kitabını da imzalamadan yayınlamıştır. Locke çalışmalarında yazarın hakkını açıkça dile getirmemiştir ve 1694 yılında yenilenmesi için Parlamente'ye getirilen Lisans yasasına olan karşıtlığı ise basımın özgür olması ve yayıncılıkta tekelin kalkması amacını taşımaktaydı. Yazarın hakkının belirli bir süre korunması fikrine katılması yazarın doğal hakkından çok edebiyatın korunması idi. Çünkü uzun süre kırtasiyecilerin tekelinde bulunan edebiyat eserleri kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya idi. Locke Hollanda'da olduğu gibi kitapların daha ucuz ve daha iyi basımını talep etmekteydi (Bettig, 1996:20).

söylemediği görülmektedir. “İcat ve sanatlar”dan sadece yaşamın kolaylıklarını geliştirmesi bağlamında söz etmiştir (Locke:299).

Kırtasiyeciler sahip oldukları ayrıcalıkları sürdürmek için Locke’un kuramının ötesinde de farklı stratejiler uygulamaktaydılar. Bunlardan bir tanesi izinsiz çoğaltma yoluyla örf hukukunun ihlal edildiği gerekçesiyle yüksek mahkemeye (Chancery) başvurarak kendi amaçları doğrultusunda karar aldırabilmektir. Bunun için hileye dayalı dava bile açtılar ve mahkemeye daimi tekel hakkını kabul ettirdiler ancak bu davanın bir kurgu olduğunun anlaşılması üzerine dava tekrar tartışılmadan düşürüldü (Goldstein, 2003: 35-36; Vaidhyathan, 2001:42).

Bu durumdan on yıl sonra görülen iki dava telif haklarının Anne yasasına mı yoksa örf hukukuna göre mi belirleneceği konusundaki tereddütleri gidermiştir. Bunlardan Millar – Taylor Davasında yazarın hakları yargıçlar tarafından tartışılmış ve ilk defa yargısal anlamda yazarın telif hakkı tanımlanmıştır. Buna göre sadece basmak, yayınlamak ve satmak olarak benimsenen telif hakkına karşı yazarın hakkı yaratıcı emeğinin ödülü ve kendi şöhretini korumak olarak tanımlandı. Bir anlamda yazarın ortaya koyduğu eseri ile tüm mülkiyete sahip kişi olduğu açıkça belirtildi. Dolayısıyla kırtasiyecinin telif hakkına karşı yazarın doğal hakları geçerliydi. Davanın en çarpıcı kısmı davada yazar olmadığı halde davanın gidişatını ve sonucunu yazarın telif hakkının belirliyor olmasıydı (Patterson, 1968:169-171).

Bu davadan beş yıl sonra görülen Donaldson Beckett Davasının Lordlar Kamarasına intikal etmesiyle, İngiltere’deki örf hukukunun yazarlara yazınsal çalışmalarından dolayı münhasır bir hak verip vermediği, eğer verdiyse bu hakkın

yayından sonra da devam edip etmediği ve Anne yasasının bu hakkı kaldırarak yazarları sınırlayıp sınırlamadığı konusu bir kez daha irdelenmiştir. Yargıçların görüşlerinin alınmasından sonra Lordlar Kamarasında yapılan oylama sonucunda daimi hak konusu kesinlikle sona ermiştir (Goldstein, 2003: 39). Sonuçta yazarın doğal hakkı bir örf hukuku ilkesi olarak ancak iki dava arası süresi kadar – beş yıl – sürmüştür. Donaldson davası eski kopyalara büyük yatırım yapan birkaç kitap satıcısının muhalefeti dışında yaygın biçimde onaylanmıştır. Daimi tekellerini korumak isteyen kitap satıcıları ise Parlamantonun içinden ve dışından tepki gördüler, yasa onların tarafında değildi, yazarlar destek vermiyordu ve Lordlar Kamarası son derecede sert ifadelerle kitap satıcılarının tekeline karşı çıkıyordu. Millar davası ile yazarlara tanınan daimi hakkın bir sözleşme ile yayıncılara geçecek olması Lordların tekel sorunuyla yakından ilgilenmelerine yol açmıştır. Böylece Donaldson davası ile kitap satıcılarının savaşı sona ererken, 1709 yılında yazarların haklarını korumak amacıyla çıkartılmayan Anne yasası 1774 yılına kadar yaşanan çeşitli olaylar sonucunda, altmışbeş yıl sonra yazarların telif hakkını koruyan bir yasa olmuş ve yeni Amerikan ulusu tarafından model olarak alınmıştır (Patterson, 1968:177-179).

İngiltere’de yaşanan tüm bu davalarda ve gelişmelerde göze çarpan nokta daha önce de belirtildiği gibi yazarların kendi hakları için herhangi bir girişimde bulunmamalarıydı. Yazar haklarının kendilerine devir edilmesiyle piyasa denetimlerini sağlayacak yayıncılar bu haklar için uğraş vermişler ve amaçlarına ulaşmışlardır. Bir anlamda ticaret sermayesi telif hakları yasasını biçimlendirmiştir. Yazarın eserinin yayınlanmasından sonra çeviri, türetme, kamuya açıklama gibi hakları bulunmuyordu. O nedenle yasa hala yayınlanmış kitapları ihlallerden

koruyarak, yatırımın getirisini güvenceye almaya çalışıyordu. Sonuç olarak yine kitabın basımını ve yayınlanmasını sağlayan kırtasiyecilerin yasasıydı.

1735 yılında çıkartılan oymacılık yasası (The Engraver's Act) kitap ticaretini düzenlemek ve tekeli önlemek için çıkartılan Anne yasasını model almakla birlikte ondan önemli bir farklılık göstermekteydi. Bu fark doğrudan sanatçıların çıkarını korumak için tasarlanmış olmasından kaynaklanmaktaydı. Yasa çerçevesinde yapılan tartışmalar fikri mülkiyet haklarının gayri maddi doğasının tanınmasına yol açtığı gibi fikir/ ifade ikilemine de değinmiştir. Hogarth kampanyada kullandığı kitapçıkta konuyla ilgili olarak herkesin eşit haklara sahip olduğunu ancak bir kimsenin diğerini taklit etmeden kendi becerisi ile bir tasarımda bulunduğu bu becerisinin meyvelerine sahip olabileceğini ve ödüllendirilmeyi hak ettiğini söylemiştir. İki aşamada çıkartılan yasa önce 1735 yılında özgün sanatçılara koruma verirken, otuz yıl sonra ticaretin gereksinimlerine uyarak gözden geçirilmiş ve daha kapsamlı bir hale getirilmiştir (Rose, 2005).

3. ABD’de İlk Telif Hakkı Düzenlemeleri

Amerika’da telif hakkı tarihi ABD Anayasasından önce başlamaktadır. Amerikan basımcıları kraliyetin ve sömürge valilerinin kısıtlamalarından bağımsız olarak başkalarının çalışmalarını yasal olmayan biçimde çoğaltırken, Amerikan yazarları da özgün eserler yazmak konusunda pek hevesli değildiler (Vaidhyathan, 2001:43). Amerikan Bağımsızlık Savaşından sonra Amerikan mahkemelerinin İngiliz mahkemelerinden ayrılmasıyla pek çok eyalet kendi telif hakkı yasasını yürürlüğe koymaya çalışmıştır. İlk telif hakkı yasasını 1783 yılında “edebiyat ve

dehanın cesaretlendirilmesi için” (for the Encouragement of Literature and Genius) başlığı ile Conneticut eyaleti geçirmiştir¹³.

17 Mayıs 1790 yılında Kongre telif hakkı yasasını “öğrenmeyi teşvik etmek için” başlığı ile geçirdi. Yasada bilim telif hakkının konusuyken, güzel sanatlar patentin konusuydu (Goldstein, 2003: 41). Yasadaki egemen fikir öğrenmeyi teşvik etmek olurken “sınırlı bir süreyi sağlamak” yasal telif hakkında var olan hakkı onaylayıp korumaktı. Amaç yeni bir hak yaratmak değildi. “Patent ve münhasır hak” vermek basmak, yayınlamak ve satmaktı. Çünkü telif hakkının amacı yayınlanmış kitapların korsanlığını önlemekten başka yazara münhasır olabilecek başka bir hak vermek değildi. Patentlerin ve telif haklarının aynı cümlede yer alıyor olması her ikisinin de ekonomik olmasıyla açıklanmaktadır. Ayrıca tarihsel olarak yazınsal faaliyetler ve icatlarla ilgili haklar örtüşmüştür (Patterson,1968:195). Başkan Washington’un imzaladığı yasa sadece kitaplara değil haritalara ve çizelgelere de ondört yıllık bir süre için koruma hakkı vermektedir.

Amerikan telif hakları gelişirken temelde yazar haklarını, öğrenmeyi teşvik etmeyi, kitap ticaretinde düzeni sağlamayı ve tekeli önlemeyi içermektedir. Bu fikirlerin öncelikleri içinde bulunduğu döneme göre değişmektedir. Yayımdan sonra yazarın tüm hakkının yasa ile korunması, telif hakkının hükümet tarafından

---

¹³ Onun başarılı olması üzerine, 1786’dan itibaren 13 eyaletten -Delaware dışındaki- 12’si telif hakkı yasasını yürürlüğe koymuştur. Conneticut telif hakkı yasası ABD vatandaşı olan veya orada ikamet eden her yazara basım, yayın ve ondört yıllık bir süre ile satış hakkı tanımaktaydı. İkinci bir ondört yıllık süre için yazar yetkili kılınmıştı. Eyalet yasaları hem koşulları hem de uygulama düzeyi açısından etkin olmadığı için telif hakkının baş savunucularından olan Noah Webster, Joel Barlow ile devrimci broşür yazıları yazan Thomas Paine genel bir yasa için lobi yapmaktaydılar. Yine Amerikan Anayasasının kurucularından ve ABD’nin dördüncü başkanı olan James Madison’da Bağımsızlık Savaşından hemen sonra telif hakkının ilkelerini belirlemek için Noah Webster ile birlikte federal bir yasa için çalışmalara başlamıştı (Vaidhyathan, 2001:44). Yazar sınıfının olmamasına karşın telif hakkına verilen bu önem ABD kurucularının entelektüel kapasiteleriyle ilişkilendirildiği gibi, elitlerin ve sermayenin çıkarına uygun biçimde hareket eden devletin araçsal rolüne de bağlanmaktadır (Bettig,1996:24).

bağışlanan ve yasa tarafından korunan bir ayrıcalık olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca, yedi yıl önce ilk olarak Connecticut eyalet yasasında önceliği olan yazar hakkından dönüşü göstermektedir. Bağımsızlık Bildirgesi, İnsan Hakları Beyannamesi gibi doğal hakların düzenlendiği metinlerin ele alındığı çağdaki bu dönüş Patterson'a göre fikir karmaşası ile açıklanabilmektedir (1968:200). Yasa ABD'nin dışında ilk defa yazılmış, basılmış ve yayınlanmış bir eserin ABD'de yayınlanmasını ve satılmasını engellemediğini açıkça ifade etmekteydi (Bettig,1996:28). 19.yüzyılın ilk yarısında Amerikan nüfusunun artmasıyla okuyunların ve yayıncıların sayısı artmıştı. New York'da 1800 yılında 60'tan biraz fazla yayıncı varken 1850 yılında 340'dan fazla olmuştu. Buna karşın yazarlık kurumu Cumhuriyetin ilk dönemlerinde kültürel ve yasal olarak çok teşvik görmemişti. 1776 ve 1790 telif hakkı yasaları yazarları cesaretlendirmek için belirli bir süre tekel sağlamış olsa da belirli bir yazar sınıfı oluşmamıştı (Vaidhyanathan, 2001:45). 1834 yılında ABD yüksek mahkemesinde görülen Wheaton davası da yazarın doğal hak kavramının yeniden sorgulanmasına yol açmış ve sonuçta telif hakkının devlet tarafından yasal olarak sağlanan bir tekel olduğuna, tekel süresinin ise bilginin ucuz bir şekilde yayılabilmesi için sınırlı olması gerektiği kararına varılmıştır¹⁴.

---

¹⁴ Davada, özellikle yazarın örf hukukunda sahip olduğu doğal hakkının eserinin yayınlanmasından sonra da geçerli olup olmadığı ve telif hakkı korumasının olması için yasanın talep ettiği kayıt gereksinimlerinin tam olarak karşılanması zorunluluğu gibi iki konu üzerinde durulmuştur. Çoğunluğun kabul ettiği temel öncül telif hakkının bir tekel olduğu idi. Yazar çalışmasının karşılığını almayı hak ediyordu ancak bu hak diğer haklardan farklı olarak daimi olarak sürdürülemezdi. Ayrılcıkçı düşüncede olanlar herkesin emeğinin ödülünü alması ve yazınsal mülkiyetin de aynen fiziksel mülkiyette olduğu gibi daimi bir hak olarak kurulması gerektiğini savunmuşlardır. Her iki tarafın asıl kutuplaştıkları nokta kamu yararı ile bireysel yaratıcılık arasındaki çelişkiydi. Bir anlamda, öğrenme konusundaki kamu yararı ile yazarın bireysel çıkarı arasındaki çelişkiydi. Bir anlamda, öğrenme konusundaki kamu yararı ile yazarın bireysel çıkarı arasındaki çelişkiydi. Bir anlamda, öğrenme konusundaki kamu yararı ile yazarın bireysel çıkarı arasındaki çelişkiydi. Çoğunluk yasa tarafından belirtilen koşullar altında sınırlı bir süre içinde yazarın mülkiyetini korumaktan yanayken ayrılcıkçılar kamu yararını korumanın en iyi yolunun yazarın mülkiyetinin daimi olarak korunması olduğunu söylemişlerdir. Sonuçta bölge mahkemesinin kararı geçersiz kılınmış ancak dava Wheaton'un yasa gereği tamamlamadığı kayıt işlemi nedeniyle çözümlenmesi için başka bir bölge mahkemesine gönderilmiştir (Goldstein, 2003:44; Patterson 168:208-211).

1853 yılında “Tom Amcanın Kulübesi”nin yazarı Harriet Beecher Stowe da kitabının Almanca yayın yapan Philadelphia gazetesinde Almanca olarak yayınlanması karşısında gazetenin yayıncısı F.W.Thomas’a karşı açtığı davadan bir sonuç alamamıştı çünkü çeviri eserinin bir kopyası olarak sayılmamıştı. Bölge mahkemesi 1831 yılında çıkarılan telif hakkı yasasının sadece yazara ait özgün kelimeleri korurken fikirleri korumadığı dolayısıyla kitabın çeviri konusuna bağlı olmayacağı sonucuna varmıştır¹⁵.

Tüm bu davalar ve olaylar aslında telif haklarının belirli bir süre için yasalarla sağlanan bir hak olduğunu ve süre bitiminde söz konusu çalışmaların kamu alanına geçtiğini göstermektedir. Yazar eseri basılmadığı sürece eseri üzerinde daimi hakka sahipti. Bu da Bettig’e göre yazarın/ sanatçının çalışmasının piyasaya getirilmesinde sermayenin önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Çünkü bu süreçte yayıncı/yapımcı denetimi ele almakta ve yazarın/sanatçının sahip olduğu ayrıcalıktan çok daha fazla yararlanmaktadır. Bu model de oymacılıktan, gravürden yazılım programlarına kadar telif hakkı yasasının yeni bir alana ve/veya biçime uzatılmasıyla her seferinde yinelenmiştir (1996:28). Bir anlamda teknolojinin ürünü olan telif hakları her teknolojik gelişmeye karşı duyarlı olmuş ve kapsamını genişletmiştir.

Önceleri sadece kitapları koruyan ilk düzenlemeler yapılan düzeltmelerle oymacılık, heykel, resim ve çizimleri içerecek biçimde genişletilirken daha sonra ortaya çıkan fotoğraf, sinema filmleri ve fonogramları da koruma kapsamına almıştır.

---

¹⁵ Yargıç Robert Grier aynı kavramların farklı bir dille aynı kompozisyonu sağlayamayacağı örneğini Burns’un şiirlerinin Fransızca çevirisinde gördüğünü ve çevirinin orijinalinin bir kopyası olarak görülmesinin gülünç olduğunu ifade ederken bir anlamda fikir/ifade ayrışmasını tanımlamaktaydı (Goldstein, 2003:45-46; Vaidhyanathan, 2001:48-49; Fisher, 1999, Patterson, 1968:214). Grier’in bu kararı yazarların tepkisini çekmiş ve telif hakkını bir mülkiyet olarak savunmalarına yol açmıştı. Sonuçta 1870 yılında çıkartılan yasa yazarlara ya da telif hakkını elinde bulunduranlara eserin çevirisi için izin verme yetkisini getirmişti.

İngiliz ve Amerikan telif hakkı kültürünün en önemli kavramlarından biri olan “adil kullanım”¹⁶ ise ABD Örf Hukuku Bölüm 107’deki tartışmalar ve tutanaklardan yapılan çıkarsamalarla tanımlanmıştır. Yasa kullanıcılarına, telif hakkına sahip çalışmaya atıf yapılma koşuluyla, eleştiri ve yorum yapma, haber raporu düzenleme, öğretim ve sınıf içi kullanım veya burs/araştırma amaçlarıyla alıntıya izin vermektedir. Alıntı dava konusu olduğunda adil kullanım kapsamında olup olmadığının saptanması için bazı ölçütler kullanılmaktadır. Bunlar kullanımın amacı ve niteliği, telif hakkına sahip çalışmanın doğası, çalışmanın kullanılan kısmının özü ve miktarı, kullanımın orijinal çalışmanın pazar değerine olan etkisidir. Ancak kavram her zaman çok açık ve kesin değildir. Bazı biçimlerde fikri mülkiyet haklarının en erken dönemlerinde görülmektedir. Çoğu yasa eğitim ve dini amaçlarla telif hakkı istisnalarına ve kısıtlamalarına yer vermektedir. Adil kullanım teriminin ilk kullanılışı bir dava ile olmuştur. 1869 yılında ABD’de vefat etmiş olan Wheaton’un iki ciltlik kitabını yeniden düzenleyen Lawrence’ın çalışmalarını alıp yayınlayan Dana ve arkadaşlarına karşı olmuştur. Sadece “adil bir kullanım” yaptıklarını söyleyerek kendilerini savunan Dana ve arkadaşlarına karşı yargıç Lawrence’ın açıklamalarının ve düzenlemelerinin büyük emek ve araştırma içerdiğine karar vererek söz konusu kullanımı adil kullanımın ötesinde yeniden kopyalama olarak nitelemiştir (Rife, 2007).

Ticarette bulunan tüm dünya ülkelerine uluslararası anlaşmalar ile sıkı fikri mülkiyet hakları kurallarının uygulanması için baskıda bulunan ABD 1891 yılına kadar tam bir yüz yıl boyunca yabancı yazarların özellikle İngiliz edebiyatçılarının ürünlerinin yasal olmayan biçimde çoğaltılıp dağıtılmasına izin vermiştir. O sırada

---

¹⁶ “Adil kullanım” terimi ancak 1976 yılındaki yasada belirtilmiştir.

yazınsal ve sanatsal alanda henüz emekleme döneminde olan Amerikan endüstrisini korumak için yapılan bu uygulama daha çok Amerikan yayıncılarının yararına olmaktaydı. Genelde dışsarıcı ölkelerin dışarıcı ölkelere göre daha çok üstünlük sağladığı bu konuda Fransa'nın Belçika'ya yaptığı gibi İngiltere de ABD'ye karşı yoğun diplomatik baskı yürütmekteydi (Post, 1998)¹⁷.

Aslında Amerikan yazarları da İngiliz yazarları kadar zarar görmekteydiler. Amerikan yazarlarının kitapları telif hakkı korumasına sahip oldukları için bu hakka sahip olmayan İngiliz edebiyatı eserlerinden daha pahalı satılmaktaydı. Charles Dickens'in romanları yarım dolara satılırken Herman Melville veya Nathaniel Hawthorne gibi Amerikan yazarlarının eserlerine kimse bir dolar vermek istemiyordu (Post,1998). Ayrıca yabancı yayıncıların misilleme olarak Amerikan yazarlarına telif hakkı tanıma konusunda gönülsüz davranmaları sonucunda yurt dışı piyasalara da giremiyorlardı. XIX. yüzyıl Amerikan edebiyatının en büyük mizah ustası olarak kabul edilen Mark Twain' de bu uygulamalardan büyük zarar gören ve 1870'ler boyunca uluslararası telif hakkı yasası için lobi yapan yazarlardan birisiydi. Özellikle ABD ve İngiltere arasındaki ticari dengesizlik üzerinde duran ve kendi eserlerinin Kanadalı korsan yayıncılar tarafından çoğaltılmasından büyük zarar gören Twain'in telif hakkı üzerindeki düşünceleri felsefeden çok ekonomik gerçekler üzerine odaklanmıştı. ABD, Kanada ve İngiltere arasında karşılıklı bir telif hakkı

---

¹⁷ 1837 ve 1842 yılları arasında İngiliz yazar ve şairlerinin ikili telif anlaşması için Amerikan Kongresine yaptıkları başvurular beş kez reddedilmişti. Amerikalı yazar ve siyasal liderlerinin desteklemesine karşın Amerikalı kitap satıcıları ve mürettepler bu anlaşmaya karşı çıkmaktaydılar. İngiliz Başbakanı Palmerstone'un 1842 yılında yüksek düzeyde yaptığı başvuru da Senato'da onaylanmış ancak sonuç değişmemişti (Vaidhyanathan, 2001:51). Amerikan yazın piyasası Charles Dickens ve Walter Scott'un eserleriyle doluydu. Charles Dickens Amerika turuna çıkmış ve pek çok okuruna eserlerini çok uygun fiyatlarla okumalarından mutluluk duyduğunu ancak kendisinin bundan hiçbir şey kazanmadığını söylemiştir. Turun sonunda aradığı desteği bulamamış olan Dickens hayal kırıklığı içerisinde İngiltere'ye dönerek "Amerikan Notları"nı yazmıştır. Dickens'in bu kitabının da korsan kopyaları yapılmış ve ABD'de üç gün içerisinde 50.000 satmıştır (Vaidhyanathan, 2001:51).

yasasının olmaması sonucunda kendisi gibi popüler olan yazarlar piyasadaki ucuz İngiliz ve Kanadalı baskılar nedeniyle zarara uğrarken, piyasaya yeni giren Amerikalı yazarlar da piyasadan pay alabilmek ve şöhret olabilmek konusunda zorlanmaktaydı (Vaidhyanathan, 2001:56-59).

ABD'nin uluslararası telif hakkını kabul etmemesinden en büyük yararı sağlayan yayıncılar da bir müddet sonra yeni korsan yayınlarla yarışmak zorunda kalmışlar ve sonunda yıkıcı değilse de yoğun bir rekabet içersine girmişlerdir.

Chicago yayıncılık firması Donnelly, Gassette ve Llyod ise orta sınıf saygın Amerikan ailesinin İngiliz edebiyatının ürünlerini içeren bir kütüphaneye sahip olduğunu görerek 10,15 ve 20 centten kitap satmaya başlamıştı. Bu ucuz kitapların kâğıtları dayanıksız, dizgileri özensiz ve formatların okunması zordu; bazı eski baskıların kapakları da yoktu. Zamanla ucuzluk yanlısı bu yayıncılar kitabın en görünür ve cezbedici kısmının kapak olduğunu anlamışlar ve 1880 yılında itibaren içleri aynı ucuz kağıttan basılmış olsa da fiyatları biraz daha yükselterek bu kitaplara çekici kapaklar yapmışlardır (Vaidhyanathan, 2001:52-53). Bu ucuz kitap hareketi sonucunda fiyatlar düşmüş, siparişler artmış ve yayıncılar arasındaki kaos yaşanmaya başlanmıştı. Bir sabun şirketi sattığı her bir kalıp sabunla birlikte bir kitap vereceklerini ilan etmişti. Bu arada yüzyılın başındaki Amerikan kitapları da koruma süreleri dolduğu için kamu alanına geçmişti (Vaidhyanathan, 2001:53). Böylece fiyatları düşen Amerikan kitapları da rekabete dahil olmuştu.

Bu olumsuzlukları gören büyük yayıncı kuruluşları XIX. yüzyılın ortalarından itibaren yabancı firmalarla yüzeysel olsa da anlaşma yapmışlar ve telif hakkı adı altında ödemede bulunmaya başlamışlardı. Diğer firmalar yeniden basım için onların münhasır hakkını tanımıştı. Böylece istikrar sağlanmaya başlanmıştı

(Khan ve Sokoloff, 2001:237). Yüzyılın sonlarına doğru büyük Amerikan yayıncıları ve Mark Twain, James Russell Lowell gibi yazarlardan oluşan ittifaklar uluslararası telif hakkı için çaba göstermiş ve 1886 yılında Louisa May Alcott da dahil olmak üzere 145 yazarın imzasını taşıyan dilekçe Senatörler Komitesine sunulmuştu. Tasarıya Philadelphia'dan korsan yayıncı Henri Carey Beird karşı çıkmış, ancak etkin olamamıştı. Sonunda Kongreyi uluslararası telif yasası konusunda ikna eden Doğudaki büyük şehirlerdeki yayıncılar olmuştur. Bunda ucuz kitap yayıncılarının maliyetleri kısmak için sendikalı olmayan kadınları çalıştırmaları ve baskı için kullandıkları kalıpları tekrar kullanmaları rol oynamıştır. Bu oluşumlar karşısında sendikalar taraf değiştirmişler ve uluslararası telif hakkını desteklemişlerdir. 1890-91 kışında tartışma sona ermişti ve yasa her iki meclisten de geçerek, ivedilikle başkan Benjamin Harrison tarafından imzalanmıştır (Vaidhyanathan, 2001:54).

4. Telif Haklarında Kamusal Hizmet Düzenlemeleri ve Fransa

Yazarın eseri üzerinde münhasır bir hakkı olabileceğinin yasa ile kabulü Fransız devriminden sonra olmuştur. Devrim tüm ayrıcalıkları yıkarken, eser üzerindeki hakların münhasıran eser sahibine ait olacağını ortaya koymuştur. Devrimin getirdiği anlayışa göre eserin asıl sahibi dururken, feodal beyin verdiği ayrıcalıkla bir yayınevi sahibi veya mesleki lonca bu eserin sahibi olamaz. Eser onu oluşturanın malvarlığında doğar ve sahibinin mülkiyetindedir (Tekinalp, 2005:86). Devrimden sonra çıkan 13 Ocak ve 19 Temmuz 1791 tarihli kararlar tiyatro eserleri için yazarın yaşamı boyunca ve ölümünden sonraki beş yıl için münhasır bir hak tanımıştır. 19 Temmuz 1793 tarihli karar bu hakkı bütün eserlere yaymış ve eser sahibinin ölümünden sonraki on yıl için koruma getirmiştir (Ayiter, 1972:19). Fransa'daki uygulama Locke'un mülkiyet kuramına dayanırken, Voltaire, Diderot,

Lamartine gibi yazarlar ve düşünürler tarafından da savunulmuştur (Tekinalp, 2005:86).

Devrim öncesi rejim boyunca yenilik ve icatlar için oluşturulan politikalar büyük ölçüde ödüllere ve teşviklere dayanmaktaydı. İcatçılar veya icadı başlatanlar üretim için sübvansiyon, vergi muafiyeti veya münhasır ayrıcalıklar biçiminde tekele sahip olmaktaydılar. İcatçılara ve onların icatlarına karşı oluşturulmuş olan bu devlet politikası ağı Fransız devrimiyle kaldırılırken, Alexis de Tocqueville, devrimi sürdüren unsurun eski rejime ait kurumların pek çok özelliği olduğunu vurgulamış ve patent sisteminin kalması gerektiğini belirtmiştir (Khan, 2002:14-15). Patent sahipleri için beş, on, on beş yıl olan koruma süresi sadece yasalarla uzatılabiliyordu. Koruma tüm imal edilmiş maddeleri kapsamış olsa da pratik uygulaması olmayan bilimsel ve kuramsal keşifler ile mali yöntemler, ilaçlar ve telif hakkına konu olabilecek alanları konu dışı bırakmıştı. Ayrıca her bir patent belgesinde “hükümetin bir ön inceleme yapmadan patent belgesi vermesi icadın başarılı, değerli ve öncelikli bulunduğunu hiçbir biçimde garantilemez” ikazı bulunmaktaydı (Khan, 2002:16).

Modern patent yasası pek çok revizyondan geçmesine karşın yine de eski yasanın temel özelliklerini korumaktadır. Eski rejim döneminde, Fransa'nın patent başvuruları için ön incelemeyi yapan tek ülke olmasına karşın, bunu sürdürmemesi ve ön inceleme yapmadan patent belgesi vermesi “Fransız Sistemi” nin bir özelliği olarak yorumlanmaktadır. Patent ücretleri 1791'den beri yüksektir. Alınan patentin uygulamaya konulması koşulu hala geçerlidir, ancak patent sahibi kendi dışındaki bazı kaçınılmaz koşullar nedeniyle sahip olduğu ayrıcalığı yaşama geçiremediği konusunda mahkemeyi ikna edebildiği takdirde patent sahipliğini sürdürebilmektedir (Khan, 2002:17-19).

Yazarın haklarını kutsallaştıran Fransa’da manevi haklar (droit moral) yazarın yarattığı eser üzerindeki denetimini daimi kılmakta ve yayıncısı dahil kimse onun izni olmadan sanatçı şöhretini etkileyebilecek bir değişiklik yapamamaktadır. Bir büyük Fransız mağazası ressam Henri Rousseau’nun bazı şekillerini vitrin süsü olarak yeniden ürettiğinde ressamın torunu bu mağazaya karşı dava açmış ve kazanmıştır (Goldstein:136).

Aslında yazarın manevi hakkını öne çıkaran Fransa bunu bir sembol olarak kullanırken, uluslararası alanda siyasal güce ve etkiye sahip olmaktadır. Özellikle uluslararası korsanlığın serpilmeye başladığı bir zamanda kitaplarını korumak için Fransızların bu şekilde yazar haklarına bağlı olmaları kendi ulusal çıkarları doğrultusunda idi (Goldstein, 2003:146-147). Telif hakkı dışalıcısı ülke ödeme yaptığında refahı dışatımcı ülkeye aktardığı için Belçika 19. yüzyılın başında kendisinden daha büyük ve daha zengin olan Fransa’dan gelen kitaplara telif hakkı ödemek istememişti. Belçikalı okuyucuların yararına olan bu durum kendi kitapları Fransız kitaplardan daha pahalıya satılan Belçikalı yazarlar için uygun değildi ve hükümete telif hakkı ücreti (royalty) ödemesi için baskı yapmaya başlamışlardı. Fransa’da kendi kitaplarından bir gelir elde edemediği için telif hakkı konusunda bir anlaşmaya varma konusunda Belçika’ya ısrar etmekteydi.. Bu girişimlerin sonucunda yapılan anlaşma karşılıklılık/mütekabiliyet ilkesine dayanmaktaydı. Belçika kendi ülkesine gelen Fransız kitaplarını Fransa’daki gibi korurken, Fransa’da Belçika eserlerini aynen Belçika’da olduğu biçimde koruyacaktı. Özde telif hakkı dışalıcısı ülke açısından çok da kârlı bir anlaşma olmayan bu karşılıklılık ilkesi diğer ülkeler tarafından kötü bir pazarlık olarak nitelendirildi ve Fransa ile anlaşma yapmaya yanaşmadılar. Bunun üzerine Fransa cesur bir girişimde bulunarak yazarın manevi

hakları doktrinini sadece kendisiyle anlaşma yapan Belçika'ya değil diğer ülke çalışmalarına da uygulayacağını açıkladı (Goldstein, 2003:148). Yazarların evrensel haklarını güçlü bir biçimde onaylayan bu jest karşılıksız kalmadı ve on yıl içerisinde 23 ülke Fransa ile telif hakkı anlaşması imzaladı. Böylece yerli ve yabancı kitaplar arasındaki rekabet kalkarak kitap fiyatlarında istikrar sağlandı (Goldstein:149).

1884 yılında yayıncılar, akademisyenler ile Victor Hugo'nun da içinde bulunduğu yazarlar Bern'de toplanarak ulusal muamele ilkesine dayanan ve minimum standartları içeren çok taraflı anlaşmanın koşullarını tasarlama başladı. Ulusal muamele ilkesi karşılıklılık ilkesinden farklı olarak her ulusun değerinin çalışmasını kendi ulusal çalışmasını koruduğu biçimde korumasıydı. Burada da dengesizlikler olabilmekteydi. Bir ülkenin çok yazarı olup az bestecisi olduğunda yazarlarını koruyup bestecilerini korumayabiliyordu. Aynı biçimde diğer ülkenin yazarlarına ve bestecilerine davrandığında çok sayıda tanınmış besteciye sahip ülkeler mağdur edilmiş oluyordu. Bunun için minimum bir ölçütün getirilmesine çalışılmaktaydı. Bern Anlaşması 1886 yılında Fransa, Almanya ve İngiltere arasında imzalandı. ABD kurucu üyeler arasında bulunmuyordu ve temsilcisi sadece gözlemci olarak katılmıştır. (Goldstein:149-150). ABD Kongresi manevi haklar doktrininin ABD telif hakları yasasında yer almasını inatla reddetmiştir. Bir anlamda manevi haklar yazarın hakkı kültürünün önde gelen sembolü olurken, adil kullanım da daha pragmatik olan Amerikan kültürünün bir sembolü olmaktadır. 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa yazarın manevi haklarını kullanarak telif haklarını genişletmeye başladığında Amerikan yasa koyucuları da kendi genişlemelerinin mantığını yararcılık ilkesiyle meşrulaştırmıştır (Goldstein:141).

Yazarın manevi haklarını vurgulayan Fransa farklı bir telif hakkı kültürünü simgeliyor olsa da çoğu kez uygulamada ve mantıkta farklı değildir. Ancak kıta Avrupası ile İngiliz-Amerikan telif hakları arasında kullanılan farklı simgeler bir toplumun diğer bir toplum üzerinde üstünlüğü sağlamasında telif haklarının nasıl etkin olduğunu, dolayısıyla fikri mülkiyet haklarının değişik amaçlar için nasıl kullanıldığına örnek oluşturmaktadır.

5. Müzik Alanında Fikri Haklar

Günümüzden farklı olarak 18. yüzyıla kadar üreticisi, yeniden üreticisi ve kullanıcısının aynı ortam ve kültürü paylaştığı müzik eski uygarlıklarda da yer almış ve özellikle dinsel törenler ve ayinlerde kullanılmıştır. Müziğin bu konumu Ortaçağ'da da devam etmiş ve 10. ve 12. yüzyıl arasında din dışı müzik çeşidi sadece gezgin öğrenci ve papazlar tarafından bestelenen ve yazılan şarkılar olmuştur. Daha sonra 12. ve 13. yüzyılda “troubadour” ve “trouvere” denilen Fransız ozan şarkıcılar bazen bölgesel halk ağzıyla da yazdıkları şiirleri çalgılar eşliğinde söylerken, soylu olanları yanlarında “jongleur” gezdirerek yapıtlarının çalınıp söylenmesini sağlamışlardır (Say, 2003:87). Fransa'dan bir yüzyıl sonra Almanya'da da ozan müzikçiler görülmüştür. Bu nitelikli saz şairlerinin yanı sıra birkaç çalgıyı birlikte çalabilen sokak çalgıcılarının türemesi çalgı sayısının artmasını ve çalgı müziğinin gelişmesini sağlamıştır. Bu dönemdeki şiirler ve şarkılar genellikle anonim olarak muhafaza edilirken eserler her icra edildiklerinde icra edenin bireysel özelliğine, ortama ve koşullara göre değişmiştir. Yapılan katkılar ise bireysel olarak saklanmak yerine ortak geleneğin gelişmesine hizmet etmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi bu dönemin sözlü kültürünün doğası fikri mülkiyet haklarına karşı olmuştur. Kilise müziği ve manastır kayıtları için de modern anlamda bir fikri mülkiyet hakkı

korumasına gerek görülmemiş ve rahipler herhangi bir atıfta bulunma kaygısına düşmeden yazınsal¹⁸ çalışmaları çoğaltmışlardır. Buna karşın sanatçıların Tanrı'nın sözünü kayıt edip saklamak gibi görevleri olduğu düşünülerek manastıra atıfta bulunmaları beklenmiştir (Bettig, 1996:14).

Müzikteki din dışı değişikliklere karşı Kilise direnmiş ve müzik ancak Rönesans'la birlikte laikleşmeye başlamıştır. Böylece Ortaçağda müzik yaparak geçimini sağlamak bir zanaat haline gelirken, egemen konumdakiler sadece dinleyici olmuşlardır. Müzik alanında çalışanların her dinletide dinleyicilere yeni bir beste yapmak yerine, yapılmış olanları en iyi biçimde icra etmeleri önemli olmaktadır (Oskay, 1982a:25). Matbaa kitap alanında olduğu gibi müzik alanında da olumlu gelişmeler yaratmış ve notaların basımı çalgıcılara, bestecilere kolaylıklar getirirken belli bir disiplin de sağlamıştır (Say, 2003:122).

İlk nota basımı 1476 yılında Roma'da Ulrich Hahn tarafından gerçekleştirilmiş olup dinsel müziğin önemli biçimi olan missa kitabı çoğaltılmıştır. Dönemin müzik yazısı biçiminden dolayı kırmızı ve siyah notaları belirlemek için iki kez baskı yapılırken, nota basım hakkını ilk alan yayıncı Petrucci olmuştur. Petrucci 1501 yılında "Yüz Şarkı" (Odhéaton) adında güzel bir derleme yayınlamıştır (Say, 2003:122). Böylece notalar basılarak kitap haline getirildiğinde diğer kitaplar gibi korunmuştur ancak müzik notalarının ticaretinin yapılarak bir yatırım ve kazanç unsuru olarak görülmesi, dolayısıyla kırtasiyecilerin telif hakkı alması gibi bir süreç bu dönemde, müzisyenler konusunda yaşanmamıştır. Bunda kilise müziğinin egemenliği ve çalgı müziğinde doğaçlamanın sürdürülmesinin de rolü bulunmaktadır.

---

¹⁸ İlkçağ ve Ortaçağ'ın müziği şiir kaynaklı idi.

Basılı enstrümantal müziğin 16. yüzyılda görülmeye başlanmasıyla icracılar bu enstrümanların koroya nasıl uygulanacağını öğrenmeye çalışmışlardır. Bir anlamda ilk ve ortaçağın şiir kaynaklı müziği yerini çalgısal müziğe bırakmaktadır. Bu dönemin büyük özelliği müziğin dans ve bale ile desteklenerek bir gösteriye dönüşürken, müziğin kullanıcılarının da değişmeye başlamasıdır. Müzik soyluların yanı sıra gittikçe halka da yayılmış ve yüksek sanat yerini eğlenceye bırakmıştır. Böylece saraydaki müzikli danslı gösteriler, balolar yerlerini halka ait mekanlarda vodvil ve karşılıklı varyeteye bırakmıştır (Çelikcan, 1996:33-34).

Müzik doğada herhangi bir modeli olmadan yapılan bir çalışma olduğu için müzikal materyallerin beste haline getirilmesi belli yasalara bağlıydı ve bir besteci ancak bireysel olarak kendisinden önce gelenleri taklit ettikten sonra bir katkıda bulunabiliyordu (Finney, 1947:201 ve 204-205). Bu esnada din dışı özgürce bestelenen Fransız şarkıların (chanson) İtalyan karşılığı madrigallerin çok tutulması çoksesliliğe yeni boyutlar getirirken, güftenin önemini de gündeme getirmiştir. Ancak Kilisenin Reform sonrasında bile güfteleri disiplin altına alma yönündeki davranışı bu konudaki gelişmeleri engellemiştir. Operanın doğuşundan Bach'ın ölümüne kadar süren Barok Çağ'da oratoryo, kantat gibi formların geliştirilmesiyle daha geniş çevreler kucaklanırken, çalgısal yeni formlar da yaratılmıştır (Say, 2003:259). Büyük formlar önemli müzikal fikirlerin oluşturulmasında araç olmakla kalmayıp, kavram da oluşturmaktadır. Bir anlamda büyük formların yardımı olmadan büyük müzikal fikirler başarıyla sergilenememektedir. Bu açıdan bakıldığında Bach gibi dehaların çok nadir görüldüğü bir durumda büyük formların onun için hazır olması büyük şans olarak nitelendirilmektedir (Finney,1947:367).

Yeniçağda müzik konusunda görülen en büyük gelişme notalamanın evrimini tamamlayarak günümüzde kullanılan notalama sisteminin oluşturulmasıdır. Notalamadaki bu gelişme ile yapılan bir beste tüm ayrıntısıyla gösterilebilirken, müzik eseri yaratıcısından ayrı olarak başka müzisyenler tarafından da kolaylıkla uygulanabilmeye ve kayıtlı olarak sonraki kuşaklara aktarılabilmeğe başlanmıştır. Daha önceleri müzisyenlerin ezberledikleri parçalara kendi yorumlarını da katarak aktardıkları müzik notalama ile birlikte yorumlamaya sınır getirirken, müzik dilinin estetik olanakları da gelişmeye başlamıştır (Çelikcan, 1996:35). Böylece “müzik eserleri toplumla etkileşimleri bakımından bir meta özelliği kazanabilecek duruma gelmiştir” (Oskay,1982a:42; Çelikcan,1996:35).

1740 ve 1780 arasında müzikal faaliyet çok çeşitlenmiştir. Operanın biçimsel reformu, modern orkestranın gelişimi ve modern piyanonun benimsenmesi gibi değişiklikler teknik olanaklar kadar bu dönemde oluşan ve gelişen Voltaire’in, Rousseau’nun ve Ansiklopedicilerin eleştirel okuluna eğilimli müzisyenler tarafından gerçekleştirilmiştir (Finney,1947:383). Doğa karşısında kazanılan başarıya paralel olarak gelişen doğa bilimleri gibi kültür alanında da aklın aydınlatmasına ve aklın egemenliğine dayalı bir değişim düşüncesi saray kültürünü ve soylu beğenisini bir kenara bırakmıştır. Böylece müziğin bestelenmesi ve basımının yapılması 18.yüzyıla kadar kraliyet ve kilise tarafından, 18. yüzyılın ortalarından sonlarına kadar da aristokrasi tarafından besteci ve icracıların görevlendirmesiyle gerçekleşirken, devrimden sonra burjuvazinin belirlediği biçimde sürdürülmüştür. Aristokrasinin besteci ve icracılara iş vermesi onların toplumun laik kesimine eserlerini pazarlamalarını sağlamış ve bazı ticari olanaklar yaratmıştır. Ancak 18.yüzyılın sonunda özellikle devrimden sonra sanat anlayışına burjuva beğenisinin egemen

olmasıyla, müzik orta sınıfa özgü bir eğlence aracı oluyordu ve kent konserleriyle birlikte daha büyük salonlarda daha çok izleyiciye ulaşılırken müzik bestecileri ve icracıları da sanatlarını para karşılığında sunuyorlardı. Nitekim Endüstri devriminin yarattığı orta sınıf müziğin kitleler tarafından kullanılmasına ve müziğin endüstrileşmesine yol açmıştır. Müzik canlı konserlerden nota sayfalarına eğilim gösterirken, endüstri devrimi paralelinde gelişen teknoloji sonucu matbaa teknikleri gelişmiş ve piyanolar ucuzlamıştır (<http://evolvingmusic.wordpress.com/author/alankhalfin/>).

ABD'nin ilk telif hakkı yasasının birinci on yılında 13.000 kitap, gazete, kitapçık basılmış olmasına karşın sadece 556 başlık kayıt edilmişti ve bunların sadece küçük bir kısmı müzik bağlamındaydı. Bu dönemdeki ilk basılı müzik notası "The Kentucky Volunteer" olup 1794 yılında Aitken tarafından yayınlanmış ancak Benjamin Carr adına kayıt edilmişti (Sanjek, 1988:4). Özgün telif yasasının ilk revizyonu 1802 yılında Thomas Jefferson tarafından gözden geçirilirken tasarımcılar, oymacılar ve tarihsel basımlar için koruma artırılmış, izinsiz çoğaltmalara verilen cezalar yükseltilmiştir. İzinsiz çoğaltmaları engellemek için telif hakkı tarihinin de kitaplarda basılması istenmiştir. Yasada müzik belirtilmediği için müzik eserleri kitap ya da oymacılık adı altında kayıt ediliyordu ve tarih konulma zorunluluğu olmuyordu. Bu da her zaman popüler olan nota sayfaları için yarar sağlamaktaydı (Sanjek, 1988:26). Piyasa trio ya da kuartetleri desteklemek için çok küçük olduğundan çoğu beste el yazması olarak kalmış veya kaybolmuştur. Basılmış yerli repertuarın çoğu kırsal ya da Doğu kıyılarının zevkini yansıtıyordu. Telif hakkı ödememek için tıpkı kitaplarda olduğu gibi yabancı müzik eserlerinin basımı çoğunlukta ve basılı müzik eserlerinin %70'ten fazlasını oluşturmaktaydı. Bu

arada Beethoven'ın 30'a yakın parçası da yaşamı süresince ABD'de basılmıştır. Müzik, ancak telif hakkı yasasının 1831 revizyonunda ayrıca belirtilmiştir. Bu dönemde 4-8 sayfalık çalışmalar kolaylıkla çoğaltılmakla birlikte satışların hacminden elde edilen gelir kitapların yanında çok küçük miktarda kalıyordu.

1800'lerin başına kadar Gutenberg matbaasında neredeyse bir değişiklik olmamıştır. Bu açıdan Amerikan İç savaşıdan önceki yıllarda matbaada yapılan ilk teknolojik gelişmelerin müzik ticaretine dev katkıları olmuştur. Ancak hem Amerika'da hem de İngiltere'de piyano için basılan müzik sayfaları litografinin bulunuşuyla ucuzlamış ve yaygınlaşmıştır. Avusturya'lı Senefelder tarafından bulunan litografinin yararı genç müzisyenler tarafından hemen anlaşılmışsa da, bestecilerin kendi eserlerini kendileri basabilir korkusuyla büyük müzik kuruluşu Artaria tarafından bu fikir çekici bulunmamıştır (Sanjek:37). Bununla beraber diğer Avrupalı müzik ticaretinde bulunanlar bu tekniği benimsemişler ve üretim hakkını Senefelder'den almışlardır. 1818 yılında ABD'ye gelen bu teknoloji sanatçılar, yayıncılar için sanatın yeniden üretilmesinde ucuz olmayan bir seçenek sunarken, Kentucky'nin kireç taşının bu teknoloji için çok uygun olduğunun keşfedilmesi yabancı tedarikçilere olan bağımlılığı da sona erdirmiştir. Böylece müzik yayıncıları şekilli kapak ve sayfaların basımı için ucuz bir yol bulmuştur (Sanjek:37).

Artan müzik türü arzı ve daha ucuz basım aracının yanı sıra büyüyen kamu talebi aynı döneme denk gelmiştir. Artan talebe karşı ilahiler ve nota kağıtları gibi büyük ve pahalı olmayan koleksiyonların üretilmesinde stereo tip tabakalar yardımcı olmuştur. Kilise ortaklı müzik bu teknolojiden ivedilikle yararlanmış ve bunları büyük bir beceriyle pazarlayabilen sıradan girişimci büyük refah sağlamıştır (Sanjek, 1988:49). 1837 yılında süren altı yıllık ekonomik buhrandan ve iç savaştan sonra

çoğu mağaza müzik notalarında ve kitaplarında tıpkı kitaplarda olduğu gibi indirim ve konsinye satış yöntemleri uygulamıştır.

Orta sınıf insanları evlerinde oluşturdukları müzik odalarında satın aldıkları piyano ve basılı nota kağıtlarıyla kendileri müzik icra etmeye başlamışlardır. New York'da yoğun olarak kümelenen ve "Tin Pan Alley" adıyla bütünleşen firmalar basılı nota kağıtlarının kitle halinde üretim ve dağıtımına odaklanmışlardır. O günün yazılımını oluşturan bu notalara karşın donanım da piyano olmaktadır (Pekman, 2003:205). Daha sonra "piyanola" denilen mekanik piyanonun ortaya çıkışıyla bireylerin bu notaları kendilerinin çalmasına gerek kalmamış ve şarkılar bu yeni araç ile çalınmaya başlamıştır. Bestecilerin eserlerinin bu biçimde çalınmasıyla müzik artık bir ürün haline gelmiş ve müzikten kazanılan paranın büyük çoğunluğu müzisyenlerin istihdam edilmesinden çok notaların satışından elde edilmiştir. Tüm bu gelişmelere baktığımızda teknolojinin gelişimiyle birlikte "teknik olarak ve toplumsal açıdan ortaya çıkan yenilikler yalnızca dağıtım alanına yayılmamıştır; ayrıca düzenli pazar ilişkilerine kesinlik kazandıran, kültürel metaların kendiliğinden hareketliliğini doğurmuştur" (Williams, 1993:97).

Tin Pan Alley şirketleri hedef kitlelerini orta sınıf insanı olarak belirledikleri için amatör müzisyenlerin daha kolaylıkla çalabilecekleri müzik bestelerini çoğaltmışlar ve yenilerini besteletmişlerdir. Satışları artırmak için de bugün bile geçerli olan pazarlama ve tanıtım tekniklerini uygulamışlardır. Alış veriş merkezlerinde yeni çıkan müzik parçalarının canlı biçimde icra edilerek tanıtılması giderek büyük çaplı konserlere dönüşürken müzik salt eğlence işleviyle sınırlanmaya başlamıştır (Çelikcan, 1996:43-44; Pekman, 2003:206). Böylece müzik üretiminin metalaştırılması doğrudan kayıt endüstrisi ile başlamamakta, nota kağıtlarının kitle

halinde satışıyla, bir anlamda bestecilerin ve güftecilerin eserlerini ticari hale getirmeleriyle başlamaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle kültür ürünleri çoğalarak yayılırken, telif hakları da bu gelişmelere karşı duyarlı olmakta ve kapsamı genişlemektedir.

B-ENDÜSTRİYEL KAPİTALİZMDE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI

1. Fikri Mülkiyet Hakları ve Kontrol Krizleri

Kapitalist ekonominin sürmesi için sermayenin genişlemesi ve kendisini yeniden üretmesi gerekmektedir. Bunun için insan emeğinin ürünü olan her şeyin meta haline getirilmesi eğilimi bulunmaktadır. Fikri mülkiyet hakları bu açıdan önemli bir rol oynamakta ve daha önce üretilmeyen ya da kamu alanı içerisinde bulunan mal ve hizmetlerin piyasa için üretilmesini sağlamaktadır. Bir anlamda, fikri mülkiyet hakları fikir ve sanat ürünlerinin üretimini, dağıtımını ve tüketimini belirlerken, sermayenin genişleme mantığı ile de uyum göstermektedir. Sermaye kendisini değerlendiremediği (valorizasyon) veya üretim fazlalığı olduğu takdirde ekonomi krize girmektedir.

Kapitalizmin krizleri artı değer ve sermaye birikiminin sürdürülememesi anlamındadır. Krizler sürmekte olan yeniden üretimin toplumsal ilişkilerinde kopmalar yaratmakta ve getirilen çözümler de çoğunlukla üretimde geri dönüşü olmayan dönüşümlere yol açmaktadır (Aglietta, 2000:19). Böylece yeni birikim düzeni, yeni toplumsal ilişkiler ve yeni düzenlemeler oluşmaktadır. Ancak krizler sermayenin yeniden yapılanmasını otomatik olarak sağlamamaktadır. Krizden yeniden yapılanmaya geçiş direnmeler içermektedir. “Kriz gerçekten de sermayenin yeniden yapılanmasına ve yeni bir hakimiyet modelinin inşasına yol açabilir fakat açmayabilir de” (Holloway, 2003:274). Kapitalizme has toplumsal ilişkilerde kopmaya neden olan kriz bir anlamda sermaye birikiminin sonunu getirmektedir.

Kapitalizm uzun dönemler biçiminde incelenmekle birlikte özellikle II.Dünya Savaşı sonrası Refah Devleti dönemi ile 1970’lerin ortalarında başlayan yeniden yapılanma süreci ve yaşanan değişim toplumsal bilimciler açısından önemli

görülerek araştırılmaktadır (Geray, 2005:36). Bu kısımda da endüstriyel kapitalizm döneminde yaşanan değişimler, fikri mülkiyet hakları da dikkate alınarak, 19.yüzyıldan II.Dünya Savaşı'na ve II.Dünya Savaşı'ndan-Yeniden Yapılanma Dönemine kadar ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

1.1. 19.Yüzyıl'dan –II.Dünya Savaşı Dönemine Uzanan Gelişmeler

Endüstri devrimiyle çeşitlenen ve hacmi büyüyen üretim beraberinde dağıtımın ve tüketimin/talebin denetimi sorununu getirmiştir. Endüstri devriminden itibaren kapitalizmin bu krizlerini Beniger kontrol krizleri olarak adlandırmaktadır (Beniger, 1986:16-18). Önce buharın makineye uygulanmasıyla, daha sonra ise içten yanmalı motor, elektrik ve kimya alanlarında gerçekleştirilen endüstri devrimi kitle üretimini ortaya çıkarmıştır. O zamana kadar görülmemiş biçimde bir hız ve miktarda işlenen materyalin tüm dünyada dolaşmasıyla birlikte 19.yüzyılda, ilk kez bu hacimdeki maddi ürünlerin sistemde taşınamama tehlikesi belirmiştir. Üretim fazlası krizleri 19.yüzyılın ilk üç çeyreği boyunca Avrupa Kapitalizminin neredeyse bir özelliği olmuştur. 1873 yılında Fransız-Alman savaşının hemen ertesinde çıkan yeni bir üretim fazlası kriziyle birlikte Avrupa'nın önde gelen endüstri ülkeleri yeni pazarlara girebilmek için tüm dünyaya yayılma ve genişleme amacıyla emperyalist bir siyaset izlemişlerdir¹⁹ (Denis, 1973:610-613).

---

¹⁹ Aslında İngiltere daha endüstriyel kapitalizme geçmeden önce, 17.yüzyıldan itibaren dünyanın pek çok bölgesini fethederek bir imparatorluk kurmuş ve ticari kapitalizm döneminde büyük bir sermaye birikimi sağlamıştı. Endüstri devriminin bu ülkede başlamasında bilimsel ve teknolojik buluşların yanı sıra bu büyük sermaye birikiminin de büyük etkisi bulunmaktaydı. Ekonomi biliminin kurucusu Adam Smith'in "mutlak üstünlükler," kendisinden sonra gelen Ricardo'nun ise "karşılaştırmalı üstünlükler" kuramı ile dış ticareti savunmaları da o günün İngiltere'sinin içinde bulunduğu koşullar ile çok uyumluydu (Kazgan, 2000a:25). Yine bu dönemde J.B. Say'ın dışındaki tüm klasik iktisatçıların hepsinin İngiltere'den çıkması da tesadüf değildir.

Özellikle maden işleme ve metal işçiliği²⁰ gibi büyük sistemlerde ortaya çıkan üretim krizleri beraberinde kriz kontrolünü getirirken, maden sektöründen farklı olan sigara, kibrit, sabun, fotoğraf filmi, konserve gibi ürünlerin üretiminde kullanılan yeni işleme teknolojilerinin üretimin kendisi ile bütünleşmesi sonucu üretimlerinde ayrıca bir kontrol mekanizması gerektirmemiştir (Beniger, 1986: 219 ve 236-244). Bu tür sermaye yoğun teknolojilerin yol açtığı ürün fazlası için talebin/tüketimin kontrolü gerekmiştir. Bunun için fikri mülkiyet haklarının bir türü olan ticari markalar kullanılmıştır. Şirketler ürünlerinin özel biçimlerde görünmesini sağladıklarında başka bir deyişle ticari markaları kullandıklarında rekabet gücünü sürdürebileceklerini anlamışlardır. Herhangi bir özelliği olmayan markasız ürünleri üreten şirketler piyasa denetiminde başarısız kalmaktaydılar. Bu konuda en iyi örnek yulaf üreticisi Crowell'in yeni tekniklerle elde ettiği ürün fazlasını "Quaker Yulafları" markası ile eritmesidir. Yaptırdığı reklamlarla o güne kadar insanlar tarafından çok da tüketilmeyen bu tahıl ürününün kahvaltıda yer almasını sağlarken Amerikalıların kahvaltıda alışkanlıklarını da büyük ölçüde değiştirmiştir (Beniger:265). Bu örnek aynı zamanda ulusal reklamlar aracılığı ile yeni tüketim kalıplarının yaratılabildiği, yeni tüketici tercihlerinin oluşturulabildiği ve bunların kontrol edilebildiğinin erken bir kanıtı olmuştur (Geray, 2003:31). Satış ve satınalma faaliyetlerindeki gelişmeler talebin bürokratik kontrolünü de getirmiştir. Aynı örgüt içerisindeki birbirlerinden farklılaştırılmış bölümler reklamcılık, sipariş, yükleme, kredi yönetimi gibi uzmanlaştırılmış alanları ortaya çıkarmıştır. Bu ayrı bölümler enformasyon işleminin işlevlerinden yararlanmışlardır. Daha sonra bu bölümlerin

---

²⁰Demiryollarında yaşanan güvenlik ve etkinlik sorunları enformasyon ve iletişim ile aşılmıştır. Demiryollarından ayrı biçimde gelişen ve noktadan noktaya iletişimi sağlayan telgraf, posta ve telefon gibi yeni iletişim teknolojileri ulaşımı ve dağıtımı kontrol etmiştir.

dikey bütünleşme ve yönetsel hiyerarşi içerisinde sürdürülmesi gerekmiştir (Beniger,1986:255-257).

Sadece büyük ölçekli fabrika ve imalat yerleriyle birim başına maliyetin düşürüldüğü üretim tarzı büyük yatırım maliyeti gerektirdiği için üretimin az sayıda firmada yoğunlaşmasına dolayısıyla tekelleşmeye yol açmıştır (Beniger:264; Geray, 2003:33). Neo-klasik ekonomi tarafından “doğal tekell” olarak meşrulaştırılan tekelleşme özellikle telekomünikasyon, elektrik, su, boru hattı, demiryolu gibi iletişim, enerji ve ulaşım sektörlerinde görülmektedir. Tekelleşme ile bireysel kapitalistin yerini dev şirketler almıştır. Böylece kapitalist işleyişin özü olan kâr ve birikim artışı kurumsallaşmıştır. Tekelci dev şirket piyasada ikamesi olmayan mal ürettiği için fiyat konusunda belirleyici olmaktadır. Ancak piyasada genellikle tek bir şirket yerine iki veya üç dev şirket olmaktadır. Böyle olunca fiyat konusunda bir liderin önderliğinde uzlaşmalar olabildiği gibi yok edici mücadeleler de olmaktadır. Mücadeleler sonucunda piyasada kalabilen şirketler uzun dönemde bu saldırgan fiyat stratejisinin alınan bedele değmediğini görerek fiyatlar konusunu silah olarak kullanmamakta ve pazar payını büyütmede farklı yöntemler kullanmaktadırlar (Sweezy ve Baran, 2007:69-75).

19.yüzyılın üçüncü çeyreğinde başlayan ve II. Dünya Savaşına kadar süren tekelleşme süreci rekabeti neredeyse yok etmiştir. 1870 krizinden sonra Amerika’da çıkartılan Sherman Antitröst Yasası firmaların bir araya gelerek rekabetçi olmayan eylemlerini yasaklıyor, ancak onların birleşmelerini engellemiyordu. Böylece 19. yüzyılın sonu ve yirminci yüzyılın başı beklenmedik sayıdaki firmanın birleşerek dev kuruluşlar haline geldikleri bir dönem olmuştur. Çok büyük siyasi güç elde eden bu dev kuruluşlar kimya alanında ileri olan Alman firmalarını yakalayabilmek için

büyük araştırma geliştirme laboratuvarları oluşturmaya başlamışlardır. Bu arada eksikleri olan firma patentlerini de çıkarmaya başlamışlardır (Perelman, 2002:22). Böylece bu dönemde ortaya çıkan ekonomik krizle birlikte piyasa güçlerine olan güvenin sarsılması bir anlamda serbest ticaret hareketinin zayıflaması patentleri tekrar gündeme getirmiştir. Sherman yasasını ihlal etmeden piyasa kontrolünü sağlayabileceklerini gören dev kuruluşlar hızla patentleri toplamaya başlamışlardır. Nitekim teknolojik gelişmeler için bireyi teşvik etmek amacıyla çıkarılan patentler bundan sonra firmaların kâr artışını sağlayan bir araç olmuştur (Perelman:22-23).

İdeolojik görüşlerden çok günün ekonomi politik koşullarının getirdiği bir zorunluluk olarak patentler Avrupa'daki yasalara da yansımış ve bu konuda daha önceleri belli bir yasası olmayan İsviçre ile Hollanda da dahil olmak üzere diğer Avrupa ülkeleri aralıklarla patent yasalarını çıkarmışlardır. İngiltere'de ise Lordlar Kamarasından geçen ve patent koruma süresini yedi yıla indiren ve patent yerine zorunlu lisansı öneren yasa tasarısı Avam Kamarasında geri çekilmiştir (Machlup ve Penrose 1950: 6). Oysa 1868 yılında Şansölye Bismark patent koruma ilkesine karşı olduğunu ilan etmişti ve 1860' ların sonuna gelindiğinde patent koruması tamamen yok olmuş görünüyordu. Ancak patent taraftarları da kendi savunularından vazgeçmemişlerdi ve 1867-1877 yılları arasında karşı bir hareket oluşturmak için güçlü bir biçimde örgütlenmişlerdi. Günlük basını kullanmalarının yanı sıra yerel ve uluslararası toplantılar düzenlemişler, patentin yararı konusunda en iyi çalışma yapana ödül vermek üzere bir yarışma organize etmişlerdi (Machlup ve Penrose 1950: 5-6). Bu propaganda sürerken yaşanan krizin patent yasalarını tekrar gündeme getirmesiyle, şirketler istihdam ettikleri bireylerin bilimsel çalışmaları sonucunda

fikri mülkiyet haklarının onlara sağladığı olanaklardan yararlanmaya başlamışlardır. Tüm bu gelişmeler iktisatçıların patent korumasına eğilmesine yol açmıştır.

Genelde yaratıcılıkta ve yenilikte kullanılan tekelleri diğer tekellerden farklı tutsalar da “bırakınız yapsınlar” iktisatçıları ekonominin doğal düzenini bozduğu için karşı çıkmışlardır. Adam Smith 1770’da yazdığı *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde ticari ve endüstriyel sırlara karşı çıkarken, bireye/ ticari şirketlere verilen tekellerin piyasa üzerinde ticari sırlarla aynı etkiyi yarattığını ve fiyatların sürekli olarak doğal fiyatın üzerinde tutularak gelir fazlası elde edildiğini belirtmiştir. Tekel fiyatı elde edilebilecek en yüksek fiyat olurken doğal fiyat veya tam rekabet fiyatı tam tersine en düşük fiyat olmaktadır. Şirketlerin münhasır ayrıcalıkları da daha az derecede olsa bile aynı etkiye sahiptir ve tekeli artırmaktadır (2003:85). Smith’e göre bu ayrıcalıklar ticarete olduğunda rekabeti sınırlamakta ve serbest ticareti engellemektedir (2003: 87-88). Smith, ancak yeni bir makinenin icat edilmesiyle karşılaşılacak risk ve harcamanın telafi edilmesi için icat eden kişiye geçici bir süre tekel verilebileceğini kabul etmiştir (Machlup ve Penrose 1950: 7).

John Stuart Mill ise, tekelleri kınamanın patentlere kadar uzatılmaması gerektiğini belirtmiştir. Buluş yapanın metanın fiyatını kendi çıkarı için yükseltmediğini, sadece yaptığı hizmet karşılığında kamu tarafından ödüllendirilmesi nedeniyle ucuzluğun geciktiğini açıklamıştır. Mill için buluş ne kadar yararlıysa ödülü de o kadar büyük olmalıdır ve kimsenin inisiyatifine bırakmamak için bu münhasır hakkın geçici olması tercih edilmelidir. Eğer patent sistemi bırakılırsa buluştan en çok yararlananlara buluş yapanın yararına ufak bir vergi konulması en uygun biçim olacaktır (1900:562-563).

Marx'ın fikri mülkiyet konusunda doğrudan görüşleri bulunmamaktadır. Sadece Kapital'in I. cildinde "Watt'ın dehasının büyüklüğü 1784 Nisan'ında aldığı patent belgesinde görülür. Bu belgede buhar makinesi belirli bir amaç için kullanılacak bir buluş olarak değil, makineli sanayiye genel olarak uygulanabilecek bir öge olarak tanımlanmaktadır" (2000: 365). Yine "Artı Değer Teorileri"nde "fikri emek ürünlerinin – bilimin- çoğunlukla değerinin çok altında karşılık bulduğunu çünkü onu tekrar üretmek için gerekli emek zamanının onun orijinal üretimi için gerekli emek zamanıyla hiç ilişkili olmadığını belirtmiştir (1975:353). Ancak Marx'ın emek ve mülkiyet konusundaki fikirleri çok açık olduğu için fikri mülkiyet haklarına onun açısından toplumun yararına olabilecek araçlar olarak bakılamaz. "Özünde insanın özgül bir etkinliği, kişiliğinin belirtisi ve yaşamın anlamı olan emekle üretilmiş nesne insanın bireyselliğini dışa vururken, metalar dünyasının belirmesiyle değişip, yabancılaştığı" (Marx,1993:50) gibi fikri emekle ortaya konulan yazınsal, sanatsal ve bilimsel ürünler de aynı biçimde kolaylıkla metalaştırılıp, yabancılaştırılmaktadır. Perelman'a göre fikri mülkiyet haklarının çarpıcı biçimde genişlemesi metalaştırmada yeni bir aşamayı yansıtırken, kapitalizmle ilgili kötü olan her şeyi daha da kötüleştirmektedir. Nitekim daha güçlü fikri mülkiyet hakları sınıf farklılıklarını pekiştirmekte, bilim ve teknolojiyi zayıflatmakta, üniversiteleri hızla şirketleştirmekte, toplumu yasal çatışmalara boğmakta ve bireysel özgürlükleri azaltmaktadır (Perelman, 2003:29). Özellikle yaratıcı bireylerin haklarının şirketlere doğru sürüklenmesi onlara pek çok fikri ürün üzerinde egemenlik sağlarken, yaratıcı emeğin gücünü azaltmıştır.

Alman Kameralistler patentlere doğrudan karşı çıkmamışlarsa da şüpheyle yaklaşmışlardır. Buluş yapanın ödüllendirilmesi gerektiği ancak bunun yolunun

sadece tekellere yol açan ayrıcalıklar olmadığını belirtmişlerdir. Çoğu büyük buluşun tesadüf veya kazara gerçekleştiğini, bu nedenle ancak pahalı ve başkaları tarafından kolayca yapılamayan yenilikleri teşvik etmesi durumunda patentin verilebileceğini kabul etmişlerdir. Fransa'daki fikri ürünlerdeki daimi hakları teşvik eden geniş bir yazına karşın Sismondi patentlere karşı çıkmış, Proudhon da geçici korumayı kabul etmiştir (Machlup ve Penrose,1950:7-8).

Bu dönemde patent karşıtlarına karşı patenti savunanlar ise genellikle doğal haklar argümanının yanı sıra toplumun kalkınması için arzulanan endüstriyel ilerlemenin ancak teknolojik gelişmeler ve yeniliklerle sağlanacağını ileri sürmüşlerdir. Yeniliklerin fikri mülkiyet haklarıyla korunmadığı takdirde buluşu yapanın bunu açıklamayıp sırlarıyla gömülebileceğini de eklemişlerdir (Machlup ve Penrose 1950: 10).

1873 yılında ise, Viyana'da yapılan Uluslararası İcatlar Sergisi yeniliklerin çalınmalara ve taklitlere karşı uluslararası bir çerçevede korunmasının gerekliliğini açıkça ortaya koymuştur. Bu olaydan on yıl sonra 1883 yılında Paris'te ondört ülke arasında patentlerle ilgili anlaşma imzalanmıştır (Marlin-Bennett, 2004:26). Temelde yenilikleri ve teknolojiyi elde etmek, korumak ve teşvik etmek için oluşturulan patentlerin bu anlaşma ile uluslararası düzeyde eşgüdümü sağlanmaya çalışılmıştır. Paris Birliği daha sonra 1893 yılında Bern Birliği ile tek bir ofis içerisinde faaliyetlerini sürdürmüştür.

Ekonomide sermayenin birkaç büyük dev kuruluşta yoğunlaşması sermayenin genişleme mantığı ile çelişkili görünse de Bettig bunların birbirlerini tamamlayan süreçler olduğunu belirtmektedir (1996:36). Çünkü kapitalist kârını artırmak için sürekli olarak yeni piyasalara ve yeni etkinlik alanlara girmek isterken, alacağı riski

ve yükleneceği maliyeti asgariye indirmek istemektedir. Yüzyılın dönümünde yatay bütünleşme olarak ortaya çıkan bu ekonomik bütünleşme modeli 1920'lerin ortaları ve 1930'ların başlarında oluşan dikey bütünleşmeler ile ikinci bir firma birleşme dalgasına yol açmıştır (Bettig:37). Bu dönem Hollywood'da filmin üretim, dağıtım ve gösteriminin beş büyük, üç küçük firma tarafından yapıldığı, bir anlamda "stüdyo sistemi"nin ortaya çıktığı dönemdir. Radyo yayıncılığı, müzik endüstrisi, gazete, magazin ve kitap yayıncılığı gibi iletişim alanındaki diğer sektörler de bu eğilimden etkilenmişler ve tekeller, oligopoller oluşturmuşlardır.

1.2. II. Dünya Savaşı'ndan- Neo-Liberal Yeniden Yapılanma Dönemine Fikri Mülkiyet Hakları

Kitle üretimiyle birlikte tüketimin/talebin kontrol edilmesinin artan önemi beraberinde devlet müdahalesini getirmiştir. Büyük ekonomik bunalım sonrasında ortaya çıkan gelişmelerle temellenen Keynesçi politikalar II.Dünya Savaşını izleyen otuz yıl içerisinde piyasa ekonomisinde büyük refah yaratmıştır. Refah Devleti olarak anılan ve 1945-1975 yılları arasında altın çağının yaşandığı bu dönemde devletin bireylerin satın alma gücünü artıracak politikaları uygulamanın yanı sıra savunma, telekomünikasyon gibi endüstrileri destekleyip, doğrudan alıcı olması talebin kontrolünde önemli rol oynamıştır. Yüksek ücretler, sosyal güvenlik sistemi, eğitim ve sağlık hizmetlerinin devlet tarafından verilmesi ve sendikaların güçlendirilmesi satın alma gücünü artırmaya yönelik politikalar olurken, tam istihdam, gelir dağılımında adalet gibi toplumsal politika ve toplumsal refah anlayışı da bu döneme egemen olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası oluşturulan ekonomi politikanın çerçevesi, istikrarı sağlamak amacıyla oluşturulan uluslararası örgütlerin faaliyetlerini ve soğuk savaş

kutuplaşmasının etkilerini taşımaktadır (Kazgan, 2000b:90). Amerika'nın öncülüğünde Bretton Woods kasabasında 1944 yılında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) oluşturulmuş, onları Tarifeler ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) izlemiştir. IMF'in görevi sabit kur sisteminin düzenlenmesi ve ödemeler dengesinde oluşan geçici açıkları denetlemek olurken, Dünya Bankası'nın işlevi az gelişmiş ülkelere kalkınmalarını hızlandırıcı proje kredileri sağlamaktır. Bretton Woods sisteminde amaç, ulusal devletin denetim mekanizmalarıyla spekülasyon sermaye hareketlerini dolayısıyla spekülasyon sermaye birikimini önlemektir (Yeldan, 2001:20). GATT serbest ticareti geliştirmek amacıyla üye ülkelerin endüstriyel ürünler üzerindeki korumalarını aşamalı olarak kaldırmalarını denetlemekteydi. Batı Avrupa'da altı ülke tarafından oluşturulan Gümrük Birliği ve benzeri serbest bölgeler de ticareti artırmayı amaçlarken Doğu Bloğuna karşı da güç birliği sayılıyordu (Kazgan, 2000b:91). Bu dönemde sermaye piyasalarının denetimli olması ulusal devletlerin kendi politikalarını uygulamalarına olanak vermiştir. Gelişmiş ülkeler Keynesçi ekonomi politikalarla yüksek GSYİH artış hızı, çok düşük işsizlik ve enflasyon oranları yaşarken kapitalizmin krizlerini unutmaya başlamışlardır (Kazgan:91-92). Hem ekonomide yaşanan bu olumlu göstergeler hem de kutuplaşma gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere karşı dayatmacı olmayan bir tavır içerisinde olmalarına yol açmıştır. Ancak bu dönemin sonunu getirecek olumsuzluklar da birikmeye başlamıştır.

Bu dönemde sermaye birikimi ticaret sermayesi ve üretici sermayenin uluslararasılaştırılmasıyla sağlanmıştır. Sermaye üretim kararlarını dünya ekonomisi düzeyinde alırken az gelişmiş ülkelerde sanayileşme yatırımları başlamıştır. Doğrudan yabancı yatırımların yanı sıra uluslararası para piyasaları yoluyla da

yapılan sermaye ve teknoloji aktarımı endüstri alanında yoğunlaşmıştır. Çok uluslu şirketler sermayenin uluslararasılaşmasının aktörleri olmuşlardır (Keyder, 1979:31-34). Üretimde Fordist üretim biçimi ve Taylorcu bilimsel yönetim etkin olmuştur. Üretim hattı üzerinde çeşitli parçaların kısa sürede farklı işçi grupları tarafından birleştirilmesiyle sağlanan bu üretim tarzında verimlilik artarken emek sahibinin iş akışı üzerinde hiçbir denetimi bulunmamaktaydı. Emeğin toplu ritmi makinenin monoton biçimine uymuş, adeta makinenin bir uzantısı haline gelmiştir (Aglietta, 2000:117-118). Mekanik hale getirilmiş emek gücünün yeniden üretiminin toplumsal maliyeti uzun dönemde düşmüş, dolayısıyla sermaye birikimi için artan bir kapasite yaratılmıştır. Her türlü farklılıkları yok ederek bir örnek hale getirilen emeğin kitle halinde gerçekleştirdiği standartlaştırılmış ürünlerin kitle tüketimiyle kontrolü gerekmiştir. Bu da tüketimin kontrolünün daha bürokratikleşmesine ve yeni ortaya çıkan iletişim teknolojilerinin ona göre biçimlendirilmesine yol açmıştır. Önceleri internet gibi karşılıklı etkileşime olanak veren radyonun daha sonra reklamların etkin biçimde dinlenebilmesi amacıyla sadece alıcı haline getirilmesi bu yönde bir örnektir (Geray, 2003:46 ve 61).

1960'ların sonlarında Fordist üretim tarzının yarattığı verimlilik artışının sınırlarına gelinmesi ve çalışanların alıştıkları refah düzeyinden vazgeçmek istememeleri ekonomide durgunluk yaratmaya başlamıştır. Amerikan ekonomisinin inişe geçmesiyle ticaret dengesi de açık vermeye başlamıştır. Önde gelen iş adamları ve politikacılar ekonominin karşılaştığı bu yapısal sorunun düzeltilmesi için fikri mülkiyet haklarının sıkılaştırılmasını uygun görmüşlerdir (Perelman, 2002:29). Böylece fikri mülkiyet hakları zora düşen ekonomi için bir kez daha kurtarıcı önlem olarak görülmüştür.

Sermayeyi artırmak ve piyasa denetimini ele geçirmek için 1960'lı yıllarda ABD'de madencilik, imalat ve ticari bankacılık sisteminde şirket birleşmeleri görülmektedir (Boyle ve Piette, 2005:99). Yine bu dönemde nüfusun artması ve eğitimin federal hükümet tarafından desteklenmesiyle genişleyen yayıncılık endüstrisinde de, sermaye artışı gereksinimiyle firma birleşmeleri gerçekleştirmiştir. Endüstri bu yolla var olan piyasa ilişkilerini geliştirirken daha farklı ve yeni alanlara da yayılmıştır. Firma birleşmeleri endüstrinin yapısını değiştirmiş ve bağımsız yayın kuruluşlarının yerini farklı alanlarda faaliyet gösteren firmalara bağımlı olan yayıncı kuruluşları almıştır. 1958-1970 yılları arasındaki birleşmelerin %18'i elektronik, radyo/televizyon yayıncılığı, magazin, gazete yayıncılığı alanında faaliyet gösteren kuruluşlarla olmuştur (Lipscomb, 2001:307-308).

Bu dönemde piyasa denetimini ellerinde tutan büyük dev kuruluşlar ekonomik dalgalanmalara karşı gelirlerindeki istikrarı koruyabilmek için asıl faaliyetlerini geniş bir yelpazedeki pek çok sektöre bölmüşlerdir. Asıl işi otomobil parçası olmakla birlikte sigara üreticiliğinden, sigortacılık ve finansal hizmetlere, çelik ve çinko üreticiliğinden film ve televizyon programı yapımına kadar çok çeşitli faaliyetlerde bulunan dev kuruluşlar bulunmaktaydı. Böylece çapraz sübvansiyon olanaklarından yararlanırken piyasa güçleriyle birlikte siyasal güçlerini de artırmışlardır (Bettig, 1986: 37).

1973 yılında ortaya çıkan petrol krizi birikmekte olan ekonomik ve siyasal olumsuzlukları somutlaştırmıştır. Sermayenin düşen kâr oranına ek olarak petrol fiyatlarının OPEC tarafından artırılması, az gelişmiş ülkelerin ABD'ye baş kaldırması, ABD'nin Vietnam yenilgisi, gelişmiş ülkelerin kendi aralarında çatışması, özellikle Japonya'nın önemli bir endüstri ve dışsatım devi olurken bir dizi

“Asya Kaplanının” onu izlemesi, o dönemdeki Avrupa Ekonomi Topluluğunun serbest piyasa kurallarına aykırı hareket ederek büyümesi, giderek ulus-devlet sınırları ve kuralları dışında büyüyen fonlara plasman yaratma gereği ile ABD dolarının altın paritesinden ayrılması ABD’nin yeni bir düzen oluşturmaya yol açmıştır (Kazgan, 2000b:41).

1950 ve 1970’lerdeki çalışmalar firmaların AR&GE patentlerini eczacılık ve kimya alanı dışında çok etkin araçlar olarak görmediğini göstermektedir (Braga, Fink ve Sepulveda, 2004:267). Uçak ve yarı iletken endüstrilerinde olduğu gibi bazı yüksek teknoloji endüstrilerindeki firmalar ilk olmanın üstünlüğünü yaşamamanın yanı sıra bu teknolojileri öğrenip uygulamanın zorluğu nedeniyle öğrenme bilgisinin patentlerden daha etkin yöntemler olduğunu görmüşlerdir. Ayrıca bazı durumlarda sıkı patent korumasının araştırmacıların patent sahiplerinin haklarını ihlal etmeden teknolojiyi daha fazla geliştirmelerini zorlaştırdığı için yenilikleri kısıtladığı düşünülmektedir. Aslında firmalar patentleri daha çok piyasa güçlerini korumak ve yeni rakiplerin piyasaya girmelerini önlemek için kullanmaktadırlar (Braga, Fink ve Sepulveda, 2004:267).

Tek bir ofis içinde faaliyetlerini sürdüren Paris ve Bern Birliği 1967 yılından itibaren Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) içerisinde yerini almıştır. 1976 yılından itibaren BM’in özel bir faaliyet kurumu olan bu kuruluş patentlerin teknoloji transferini ve yatırımları kolaylaştırdığını, üniversitelerde ve araştırma merkezlerinde AR&GE çalışmalarını cesaretlendirdiğini, yeni teknolojiler ve işler için katalizör işlevini gördüğünü belirtmektedir (WIPO, 2003).

Bu dönemdeki iktisatçıların fikri mülkiyet haklarına ilişkin düşüncelerine bakıldığında çok da olumlu olmadığı görülmekle birlikte farklı düşünenleri de

bulunmaktadır. 20. yüzyılın önemli iktisatçılarından olan Schumpeter'e göre her yatırım yatırımcının girişimiyle ilgili olarak sigorta ve risk azaltma gibi koruma önlemlerine gereksinim duymaktadır. Hızla değişen koşullar altında yapılan uzun vadeli yatırımlar teknik veya yeni ürünlerin etkisi ile gerçekleştirilmektedir. Bu tam olarak görünmeyen ve hareket eden bir hedefe nişan alıp ateş etmeye benzemektedir. Bu nedenle patent veya geçici olarak üretim sürecinin sır olarak saklanması veya bazı durumlarda uzun vadeli anlaşmaların önceden imzalanması gibi koruyucu tedbirlere başvurmak gerekmektedir (2000:88).

Schumpeter'e göre yeni üretim yöntemleri, özellikle yeni mallar tek bir firma tarafından yapılsa bile kendiliğinden tekel oluşturmaz. Yeni üretim yöntemi eskisi ile rekabet etmek ve talep eğrileri oluşturmak zorundadır. Patentler ve tekelci uygulamalar buna destek sağlayabilir ve patent süresi bitmeden önce sürekli bir talep eğrisi oluşturan yeni mallar piyasada egemen pozisyonu sağlayabilir. Böylece başarılı icatçıya kapitalist toplum tarafından verilen ödüller sonucunda girişim kârları gerçek tekelci kâr haline gelebilir. Tekelci strateji veya patent tarafından sağlanan tek satıcı pozisyonunun asıl değeri piyasa belirsizliği karşısında uzun dönemli bir planlama kurabilme gücüdür (Schumpeter:103). Demiryolları, enerji ve elektrik kuruluşları bile hizmetlerini satabilmek için önce talep yaratmak zorunda kalmışlardır ve ancak bundan sonra rekabete karşı pazar paylarını koruma çabasına girmişlerdir (Schumpeter:99).

Schumpeter modern endüstri koşulları altında tam rekabetin uygulanamayacağını ve dev kuruluşların ekonomik gelişmenin motoru olduğunu belirtirken endüstrilerin devlet tarafından düzenlenmesinin savunulmasını yanlış bulmaktadır (Schumpeter:106). Bir anlamda tekelin AR-GE çalışmalarını teşvik

ettiğini belirten Schumpeter'e karşı Perelman, bu görüşlerin bazı alanlarda geçerli olabileceğini kabul etmiş, ancak tekelci hakların fikri mülkiyet haklarıyla sağlandığını ve şu anda geçerli olan fikri mülkiyet haklarının da gelecekteki teknolojiyi tehdit edebileceğini belirtmiştir (2003:38).

Görüşleri klasik liberal düşünceye dayanan ve Avusturya Okulunun üçüncü kuşak iktisatçılarından olan Friedrich Hayek fikri mülkiyet haklarını kölece bir uygulama olarak görmüştür. "Bireysellik ve Ekonomik Düzen" (Individualism and Economic Order) adlı kitabında maddi şeyler için üretilen mülkiyet kavramının buluşlar için verilen patentlere, telif haklarına, ticari markalara vb. ayrıcalıklara uzatılmasını tekelin güçlendirilmesi olarak görmektedir. Eğer rekabet mekanizması çalıştırılacaksa katı reformların uygulanması gerekmektedir. Ayrıca endüstriyel alanda ve özellikle risk taşıyan bilimsel araştırma yatırımlarında tek el ayrıcalığı ile bir ödüllendirmenin gerçekte en uygun ve etkin biçim olduğunun ciddi bir biçimde incelenmesi gerektiğini söylemektedir (Hayek,1980:113). Patentler açısından piyasa mantığına dönüldüğünde hükümetin koruması gereken her bir sınıfın haklarının açıkça ne olacağına karar vermesi gerekmektedir ki bu durum en azından avukatlar kadar iktisatçıların da görevi olmaktadır. Patentlerin yanı sıra ticari markalar ve özel isimlerde mülkiyetin uzantısı olarak arzulanmayan sonuçlar üretmektedir. Ticari marka bir mal cinsinin tanımlanması olarak kullanıldığında sadece ticari marka sahibi o ürünü üretilebilmektedir. Oysa herkes için serbest olan tanımlayıcı isimlerle ilişkilendirilerek korunduğunda ticari markaların kullanım sorunu çözülebilmektedir (Hayek:114).

Hayek'in fikri mülkiyet haklarıyla ilgili bu doğrudan görüşünün yanı sıra ekonomik gelişme sorununu eksik bilginin etkin kullanılamaması olarak tanımlaması

beklenmedik biçimde modern fikri mülkiyet haklarıyla ilişkilendirilmesine yol açmıştır. Genelde fikri mülkiyet haklarının rekabet üzerindeki etkisinin fiyatlar ve ölü kayıp²¹ (deadweigh loss) açısından olduğu düşünülürken, Hayek'ten yapılan bu alıntı ve yaşanan deneyimler fikri mülkiyet haklarının en önemli etkisinin fiyatlardan çok endüstriyel yapı üzerinde olduğunu ortaya koymuştur. Fikri mülkiyet haklarından etkilenen endüstrilerle ilgili alınan merkezi ya da dağıtılmış (decentralized) kararlar ulusların ekonomik başarıları için kilit durumda olabilmektedir. Bir anlamda fikri mülkiyet haklarının üretim geliştirmeye birlikte tüm endüstri ve gelecekteki ekonomik başarı üzerinde önemli rolü bulunmaktadır (Wu, 2005:124).

Yüksek teknolojiyle ilgili olarak merkezi karar vermenin tehlikelerine ilişkin olarak²² ABD'de ve yıllar sonra Japonya'da uygulanan fikri mülkiyet hakları politikası bu konuda birer örnek oluşturmaktadır.

Merkezi ekonomik planlama mükemmel enformasyon dünyasında dağıtılmış kararlara göre açıkça üstünlüklere sahiptir. Bu üstünlükler rant kaybı ve tekrarlamanın önlenmesinin yanında dışsallıklar gibi bazı piyasa başarısızlıklarının da ortadan kaldırılmasıdır. Ancak sorun yerel ve ulusal karar verirken gerekli tüm enformasyona sahip olunmamasıdır (Wu, 2005:127).

Böylece merkezi karar verme sistemi savaş gibi yaşamsal konularda ya da yeni fikirlerin, projelerin fazla olduğu durumlarda etkin olurken, dağıtılmış karar

---

²¹ Vergi, sübvansiyon ya da tekeli fiyatlar nedeniyle kaynakların etkin kullanılmama durumunu ifade etmektedir. Bireylerin marjinal yararı marjinal maliyetinden fazla olsa da mal ve hizmet talep etmez ya da tersine marjinal maliyeti marjinal yararından fazla olsa da mal ve hizmet satın alır. Sonuçta kimsenin yararına olmayan bir kayıp söz konusudur.

²² 1892 yılında Edison'un ampülüne verilen geniş patent yetkisi diğer pek çok rekabetçi firmayı alan dışı bırakırken teknolojiye de yavaşlamaya neden olmuştur. Yine Japonya'nın "beşinci kuşak projesi" bu konuda dikkate değer bir örnek oluşturmaktadır. Japon hükümetinin bilgisayar teknolojisinin on yıl içerisinde nerede olacağıyla ilgili uzmanların görüşlerini alarak başlattığı ulusal çaba alandaki daha büyük yeniliklerin kaçırılması nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Wu, 2005:124-125).

verme sistemi de kârlı fikirlerin kıt olduğu koşullarda etkin olmakta aksi halde kötü projelerin kabul edilmesini sağlayarak, kaynak israfına yol açmaktadır. Dolayısıyla fikri mülkiyet hakları ile bu hakların olmaması nedeniyle yara alabilecek endüstriler desteklenirken endüstrideki karar verme merkezileştirilmektedir. Merkezileşmenin yol açtığı tehlikeler ise çeşitli istisna ve kısıtlamalar ile hafifletilmelidir. Özde bu istisna ve kısıtlamalar fikri mülkiyet hakkı sahiplerinin mülkleştirme ve tekelleştirme haklarına dokunmadan piyasaları merkezi olmayan gelişmelere açma konusunda özel bir zorunluluk sağlamaktadır. Telif hakkında adil kullanım ile patentlerde tersine mühendislik uygulamasının karara yönelik güçlü sonuçları bulunmaktadır. Örneğin Sony'nin imalatçıları film endüstrisinin onayı olmadan ürün tasarımında bulunabilirler ya da merkezileşmiş endüstriden izin alabilirler. “Özde ihlali olmayan kullanımlar” ile VCD gibi araçlar muaf tutulmuşlardır. Yine parodiler telif hakkı sahiplerinin izni olmadan üretilebilmektedir (Wu, 2005:134 ve 143-144).

Friedman'a göre ise hükümet tarafından yaratılmakla birlikte icatçılara verilen patentler ile yazarlara verilen telif hakları diğer tekellerden farklılık göstermektedir. Farklılık bu tekellerin bir mülkiyet hakkı içermesinden kaynaklanmaktadır. Gerçekte sorun buluş sahiplerine ve yayıncılara toprak ya da maddi/fiziksel nesne üzerinde oluşan mülkiyet hakkına benzer bir mülkiyeti vermenin arzulanır olup olmadığıdır. Bu bir anlamda neyin mülkiyet olarak yerleştirileceği konusunda hükümete duyulan gereksinimi de ortaya koymaktadır (Friedman, 1982:127). Zihnin ürünlerine mülkiyet hakları verilmediği takdirde buluş sahibi ürününün genel çıktıya yaptığı katkıya karşı bir kazanç elde etmekte zorluk çekecek veya hiçbir şekilde karşılık alamayacaktır. Böyle bir durumda kimse zamanını ve emeğini yeni bir şey üretmek için harcamayacağı için sonuçta toplum

zarar görecektir. Aynı şey yazarlar için de geçerlidir. Ancak mülkiyet hakkı tanındığı zaman toplum bir maliyet yüklenmektedir. Patente konu olmayan pek çok “buluş” bulunduğu gibi bazı patentlerin yasallığı da tartışılabilmektedir. Friedman’a göre bunlar aslında bu zor ve önemli sorun üzerine yapılan yüzeysel yorumlardır. Yorumların amacı herhangi bir özel öneride bulunmaktan çok patent ve telif haklarının diğer hükümet destekli tekellerden farkını göstermek ve neden oldukları toplumsal politika sorunlarını ortaya koymaktır. Friedman’ın kendi fikrine göre koruma süresi ne kadar az olursa o kadar iyi olacaktır. Bununla beraber çok daha detaylı bir çalışmanın gerekli olduğunu da vurgulamıştır (Friedman, :128).

Piyasaya yapılabilecek her türlü müdahaleye karşı çıkan “bırakınız yapsınlar” iktisatçıları fikri mülkiyet haklarını rekabeti önleyen feodalca bir uygulama olarak görmektedirler. Marksist iktisatçılar ise hür emek tarafından yaratılan zihnin ürünlerinin kapitalist tarafından kolaylıkla metalaştırılıp, yabancılaştırılmasından tedirginlik duymaktadırlar. Drahos’a göre “kapitalizm yaratıcı emeği arayıp bulur ve onu üretim sistemiyle bütünleştirir. Bu bütünleştirme fikri mülkiyet yasası ile başarılı” (aktaran Spinello ve Tavani, 2004:17). Neo-klasikler görüşlerini piyasa aksaklığı ile meşrulaştırmaktadırlar. Fikri mülkiyete konu olan ürünlerin kamu malları özelliği taşıması nedeniyle bu ürünlerin piyasaları etkin değildir ve başarısızlığa eğilimlidir. Ücret ödemeyenlerin dışlanamaması sonucu bu ürünlerin sahiplerininin maddi bir getiri alamaması ve dolayısıyla bu mal ve hizmetlerin üretilmemesi söz konusudur. Fikri mülkiyet ürünlerinin yatırım maliyeti çok yüksek olduğu halde yeniden üretim maliyetinin başka bir deyişle marjinal maliyetinin sıfıra yakın olması da diğer bir sorunu oluşturmaktadır. Ek bir tüketicinin kullanımı için yüklenilecek maliyetin çok düşük olması ya da hiç olmaması bu ürünlerin kolaylıkla

ve çok sayıda yeniden üretimine yol açmaktadır. Bu durumda devletin düzenlemesine gerek bulunmaktadır ve devletin fikri mülkiyet hakları biçiminde sağladığı tekel haklarıyla özel bireyler, kuruluşlar rahatça yazınsal, sanatsal, endüstriyel ve enformasyon alanında yeniliklerde bulunabilmektedirler. Ancak burada devletin rolü fiziksel/maddi ürünlerin mülkiyet haklarından daha farklıdır ve sağlamış olduğu münhasır hakkın dolayısıyla tekelleşmenin tehlikeleri bulunmaktadır. Bir anlamda devlet bir aksaklığı giderirken başka bir aksaklığa yol açmaktadır.

Ayrıca fiziksel/maddi malların mülkiyetinin korunmasında evrensel bir sözleşme bulunurken, aynı anlayışla kültür, sanat ve enformasyon ürünlerinin korunması eleştirilere yol açmaktadır. Çünkü bu ürünler herşeyden önce daha önce bilinen ve paylaşılan bilgi temel alınarak yaratılmaktadır. Bir anlamda herkes bir diğerinin fikir ve bilgisine dayanarak yenilikler geliştirmekte, yaratıcılıkta bulunmaktadır. Sıkılaştırılan fikri mülkiyet hakları ise bu bilgi ve enformasyonun yayılmasını önlerken yeniliklerin hızını ve çeşitliliğini yavaşlatabilecektir (Stiglitz, 1999). Yine yeniliklerin sağlayacağı olumlu dışsallıklar²³ sıkı fikri mülkiyet hakları

---

²³ Dışsallık, bir ekonomik faaliyet sonucunda bu faaliyete katılmayan üçüncü kişilerin de olumlu ya da olumsuz olarak etkilenmesidir. Bir anlamda bir ekonomi içinde faaliyette bulunanların/ karar verenlerin toplumdaki diğer insanlar üzerindeki etkileri hesaba katmamaları ya da kararlarının/faaliyetlerinin sonuçlarına tümenden katlanmamaları sonucunda dışsallıklar ortaya çıkmaktadır. (Samuelson, 1989:972). Elma bahçesinin yanına konulan kovanlardaki arıların ağaçların çiçeklerinden yararlanırken, döllemeyi hızlandırarak elma üretimini artırmaları ya da aşı yaptıran bir kimsenin kendisine yararı olduğu gibi hastalıkların yayılmasını önleyerek topluma da yarar sağlaması olumlu dışsallıklar konusunda verilen yaygın örneklerdir. Bir fabrika bacasından tüten zararlı duman ya da otomotiv endüstrisinin gelişmesinin benzin tüketimini artırması olumsuz dışsallıklar konusundaki tipik örneklerdir. Bu olumlu/olumsuz dışsallık ayırımının dışında ekonomi yazınında geniş bir yer tutan dışsallık kavramı konusunda çeşitli sınıflandırmalar yapılmaktadır. İlk olarak Marshall tarafından ele alınan dışsallık kavramı yine onun tarafından içsel ve dışsal olarak birbirinden ayrılırken, daha sonra Viner tarafından teknolojik ve parasal dışsallıklar olarak ayırım yapılmıştır. Yine üretim ve tüketim faaliyetlerine bağlı olarak üretim ve tüketim dışsallıkları bulunurken, telefon, demiryolları, karayolları konusunda ele alınan ağ dışsallığı konusu da yeni iletişim teknolojileriyle birlikte daha çok önem kazanmıştır.

ile engellenmektedir. Başka bir deyişle yaratılan yeniliklerin sadece onu yaratanlara değil topluma da yararlı olması önlenmektedir.

2. Müzik Alanında Yeni Çoğaltma ve Kaydetme Tekniklerinin Ortaya Çıkışı ve Fikri Mülkiyet Hakları

Müziğin ilk kayıt edilmesi Fransız amatör bilimci Leon Scott tarafından 1855 yılında gerçekleştirilmiştir. İcatçısının “fonotograf” (phonograph) adını verdiği bu cihaz is ile kaplanmış kağıda ses titreşimlerini kaydediyor ancak sese dönüştüremiyordu²⁴

Atlantiğin diğer tarafında ise, Edison fonograf adını verdiği yeni icadı ile seslerin kayıt edilmesini ve yeniden dinlenebilmesini olanaklı kılabilirdi. Ancak ses kayıtlarının zamanla yok olması ve çoğaltma zorluklarının olması büyük sorun yaratıyordu. İnce kalay yaprakçıklarla soruna çözüm getirilmeye çalışılırken, mekanik düzenek ve silindirler de geliştirilmiştir. Bu yenilik ile Edison adını tüm dünyaya duyurabilmiş ancak fonograf birkaç ivedi pratik işlevin dışında umulan değişiklikleri gerçekleştirememiştir. Oysa telefonda olduğu gibi enformasyonun yayılmasına ve yerel iş kapasitesinin büyümesine katkıda bulunabilecek benzer toplumsal iletişim biçimleri beklenmekteydi²⁵. Ancak iş dünyasından beklediği ilgiyi

---

²⁴ . Daha sonra bir Paris firması tarafından imal edilen bu cihaz laboratuvar çalışmalarında bilimsel araç olarak kullanılmıştır (Chanan, 1995:23). Telefon konusunda sorun olabilecek akustik analiz konularına ilişkin uzun mesafe deneyleri için de uygun olan bu cihaz daha sonra Bell tarafından farklı uyarlanmıştır. Bell'den üç yıl sonra da başka bir amatör bilimci Fransız Charles Cros Fransız Bilimler Akademisine sunmuş olduğu bildiride fonotograf cihazının sadece sesleri çizmeyi, kayıt ve yeniden üretim yapabileceği süreci betimlemiş, ancak çalışma için gerekli maddi kaynağı bulamamıştır (Chanan, 1995:23).

²⁵ Edison'un kendisi de bu cihazdan beklentisini çok geniş tutarak, fonografin sekretere, stenografa gerek duymadan bürolarda yaygın olarak kullanılmasında, görmeyenler için konuşan kitapların yapılabilmesinde, güzel konuşma ve hitabet sanatının öğretilmesinde, müziğin kaydında, aile kayıtlarında, müzikli kutular ile ağlayan ye da gülebilen bebeklerin yapılabilmesinde, zamanı konuşarak bildiren saatlerin yapımında, ülke büyüklerinin konuşmalarının kaydedilmesinde, eğitim amacıyla kayıtların yapılmasında, telefon konuşmalarının geliştirilmesinde işlevinin olacağını açıklamıştır (Ünlü, 2004:27-28).

göremeyen Edison çok geçmeden çalışmalarını asıl alanı olan elektriğe yöneltmiş ve fonografi patent korumasına bırakmıştır.

Bu sırada büyüyen eğlence merkezleri fonografin parayla müzik çalan makine haline getirilmesini sağlamıştır. 1889'da Louis Glase tarafından patenti alınarak eğlence salonlarına konulmuş ve böylece fonograf müzik alanına dahil olmuştur (Chanan, 1995:25-26). Nitekim başlangıcından itibaren fonografin daha açık ve anlaşılabilir bir cihaza gereksinim duyan iş dünyası yerine eğlence dünyasını hedeflemesi, özellikle ironik de olsa müzik alanı için geliştirilmesinin daha uygun olduğu belirtilmektedir (Morton, 2000:17). Dinleyiciler popüler şarkıların sözlerini bildikleri için müzikteki bozukluklara ve hıştırlara karşın zevk alabilmekte, dolayısıyla cihazın kayıtları mükemmel olmasa da bir pazar bulabilmektedir. Daha sonra gelişen kayıt teknikleriyle birlikte Edison ve yardımcıları eğlence sektörüne geç de olsa yönelmiş ve yüzyılın bitiminde ofis ve eğlence kayıtları hem teknik hem de ticari açıdan çok farklılaşmıştır (Morton:17).

Bu sırada fonograf Bell'in dikkatini çekmiş ve cihazla ilgili olarak Bell ve asistanları kaydın yapıldığı silindir üzerinde değişiklik yaparak, kalay yaprakçıkları yerine balmumu benzeri bir madde ile kullanmıştır. Edison'un icadına göre daha üstünlük sağlayan bu cihazın özelliği kayıt sırasında iğnenin silindir yüzeyinde derin izler açarak sesin daha anlaşılır olmasını sağlamasıydı (Ünlü, 2004:31). 1886 yılında "grafofon" olarak tanıtılan ve tescil bürosundan yeni bir cihaz olarak hiçbir engelle karşılaşmadan patenti alınan bu gelişmiş Bell cihazının Columbia Phonograph Company de dahil olmak üzere firmalar tarafından üretimi yapılmaya başlanmıştır. Kolaylıkla patent almalarına karşın Edison'un icadının hakkını vermek isteyen Bell ve asistanları Edison'a fonograf adının kullanılmasıyla birlikte kendisinin

önderliğinde ortak iş yapabilme teklifinde bulunmuşlar ancak olumsuz yanıt almışlardır. Bu gelişmeler sonucunda Edison yeniden fonograf işine dönmüş ve grafofona karşı hem hukuksal hem de teknik olarak büyük mücadeleye girmiştir. Parlak bir geleceğe sahip olacağı düşünülen fonografin Bell ve Edison arasında yaşanan hukuk savaşlarıyla yıpratılacağını düşünen zengin iş adamı Jesse Lippincott, tarafları “Kuzey Amerika Fonograf Şirketi” nde bir araya getirerek ortak çalışmalarını sağlamıştır. Bu çalışmalar sonucunda geliştirilen ve seri üretime hazır olan cihaz 1889 yılında Paris Fuarı’nda meraklılarına tanıtılmıştır (Ünlü, 2004:33).

Piyaniist Josef Hofmann ve ünlü besteci Brahms fonografa kayıt yaptıran sanatçılar olurken, ilk orkestra ve senfoni kaydı da Metropolitan Opera’ında gerçekleştirilmiştir. Wagner, Haydn ve Beethoven’ın eserlerinin çalındığı bu konser değişik kaynaklara göre iki ya da dört fonograf ile kayıt edilmişse de piyasaya çıkmadan kaybolmuştur. Ticari kayıtların yapılmasıyla birlikte tek fonografla yapılan kayıtlar bırakılarak aynı anda on kadar fonografla bir çalışta on kayıt elde edilmeye başlanmıştır. Orijinal kayıttan kopyaların yapılması ve fonografların satışının başlaması da 1892’de gerçekleşmiştir²⁶ (Ünlü, 2004:34-35).

Fonograf ve silindir üreticileri ortaya çıkan gramofon karşısında birlik oluşturmak yerine birbirleriyle acımasız bir rekabete girmişler ve sonunda piyasayı

---

²⁶ 150 dolardan satışa sunulan ilk fonograflar sınırlı sayıdaydı ve umuma açık alanlarda kayıt yapacak olanlardan ayrıca 40 Dolar kira ücreti alınmaktaydı. İlk fonograf kataloğu 32 sayfa olarak Columbia tarafından çıkartılmış ve katalogta marşlar, polkalar, valsler, vokal seçmeler, yabancı dil dersleri ve okuma parçaları yer almıştır. Yeni elektrik motoru bu dönemde hala pahalı olurken, saat düzenğinde çalışan fonograflar 75 Dolar’a düşmüştü ve Avrupa piyasası da dahil olmak üzere yaşanan rekabet sonucunda Edison’un fonografı yüzyılın dönümünde sadece 7.5 Dolar olmuştur (Chanan, 1995:27). Silindirlerin etiketsiz olması ve saklandıkları kutuların güvenilir olmaması nedeniyle kayda alınan sanatçıların, orkestraların bilgisi kayıttın başında Edison tarafından anons edilmekteydi ve bu anonslar gramofon plaklarında da uzun süre sürdürüldükten sonra 1920’lerde bırakılmıştır (Ünlü, 2004: 35).

gramofona bırakmak zorunda kalmışlardır. Bunda yasal boşlukların ve kolayca alınan patentlerin rolü önemli görülmektedir (Ünlü, 2004:38).

Gramofon adıyla 1887 yılında patent hakkını alan Emile Berliner daha sonra tek taraflı ve iki dakika çalan plakları da üretmiştir. Başlangıçta akustik iğne ve boru seslerin lehine olurken çalgılara çok uyumlu değildi. Bu nedenle Berliner'in icadından kazançlı çıkanlar ses sanatçıları, özellikle de eğitilmiş sesler daha iyi kayıt edildiği için opera şarkıcılarıydı²⁷ (Chanan, 1995:30).

Gramofonda fonograftaki silindirin yerine döner bir tabla üzerine oturtulan disket, metal ses borusu ve bu borunun ucuna yerleştirilmiş ayna ile ayna içindeki diyaframla ilişkili iğne bulunmaktaydı. Kayıt sırasında fonografa benzer küçük bir huni ve lastik boru, dinleme yapılırken de sesi çoğaltan geniş ağızlı metal huni kullanılmaktaydı.²⁸ Kayıt edilen seslerin saklanması için kullanılan plaklar bileşiminde bulunan kömür tozlarından dolayı hemen her zaman siyah olurken, sonuncusunun üretildiği zamana kadar da pek çok yenilik geçirmiştir²⁹.

Berliner Edison'un aksine iş yerleri yerine evleri hedef almış ve başarılı olmuştur. Ayrıca gramofon plakları fonografa göre sınırsız çoğaltılma olanağına sahip olduğu için üstün durumdaydı. Bununla beraber plak süresince elle kuruluyor

---

²⁷ Caruso'nun güçlü tenor sesi o dönemde çok da gelişmiş olmayan cihazın yüzeydeki cızırtısını bastırıyordu ve Caruso 1921'de öldüğünde gramofon ondan iki milyon Dolar'ın üzerinde bir meblağ kazanmıştı (Chanan, 1995:30).

²⁸ 40-45 yıl süren parlak dönemleri boyunca neredeyse yüzlerce modeli tasarlanan bu cihazların salon tiplerinin yanı sıra taşınabilir ekonomik modelleri de bulunmaktaydı. 1920'li yıllarda üretilen salon modellerinde üzerlerindeki kapağın örtülmesiyle daha az iğne ve sürtünme sesi dolayısıyla daha az hissettirilen müzik dinlemek olanaklı oluyordu. Ekonomik modeller de daha az gelir seviyesine sahip olanlar tarafından tercih edildikleri gibi kırsal alanda müzik dinlemek isteyenler tarafından da kullanılmıştır (Ünlü, 2004:47-48)

²⁹ Hışırtısız plak üretimi için hem Edison hem de Berliner çok çaba sarf etmiştir. Gramofonun önemli bir parçası olan iğnenin de doğrudan temas ettiği plağa zarar vermemesi önemliydi. Çoğunlukla iğneler bir kez çalmak üzere üretilmekteydi. Birden fazla kullanılabilen iğnelerin aşınması olabildiğince aza indirildiği için plağa zarar vermesi önleniyordu. Kendi iğnelerini üreten gramofon ve plak üreticileri firmalarına ait plakların kendi iğneleri ile çalınmasını sürekli olarak duyururken bunu iyi ses dinlemenin de kuralı sayıyorlardı (Ünlü: 51).

olması büyük olumsuzluktu. Ancak Berliner ve yakınlarının kurduğu Gramofon şirketinin, bir grup Philadelphia’lı yatırımcının desteğini almasıyla gramofon plakları yaygın biçimde Amerika piyasasına sunulmuş ve zemberekle çalışan ilk gramofon imal edilmiştir. Böylece plak süresince kolun çevrilmesine gerek kalmamış ve müzik dinlemek zevkli bir hale gelmiştir. Bir anlamda bu dönemin donanım ve yazılımı gramofon ve plaklar olmuştur.

Bu dönemde 1896 yılında diğer bir girişimci olan Seaman’ın gramofon işine girmesi ve Berliner’in doğal olarak patent davası açması ve beklenmedik biçimde davayı kaybetmesi onu Avrupa’ya yöneltmiştir. İngiltere’de kayıt stüdyosu, Almanya’da plak fabrikası kurulmuştur (Ünlü, 2004: 44-45 ve 57-58).

Amerika’da ise patent savaşları nedeniyle gramofon adı anılmaz olmuş ve yerine “konuşan makine” (talking machine) terimi kullanılmaya başlanmıştır. Berliner’le birlikte çalışan Elridge R. Johnson önceleri kendi adıyla konuşan makine üretirken, daha sonra kullanım haklarını satın aldığı “sahibinin sesi” markası ve köpek logosu ile gramofon ve plak üretmeye başlamıştır (Ünlü, 2004:62). Yine gramofon adının ABD’de kullanılamaması nedeniyle davayı kaybedenler bu alandaki ürettikleri cihazlara yeniden fonograf derken, Elridge R Johnson 1906 yılında ürettiği salon tipi gramofona zafer kelimesinden hareketle “Victorola”, Colombia “Grafonola”, Pathé “Pathephone”, Odeon ise “Disk Machine” demiştir (Ünlü, 2004:63). 1907 yılında Victor ve Berliner’in firma yetkilileri harita üzerinde dünyayı bölüşerek ayrı bölgelerde iş yapmalarının daha rasyonel ve kârlı olacağını düşünmüşlerdir. Buna göre Victor ABD ve Güney yarım kürede etkin olmayı planlarken, Berliner daha çok Kuzey yarım kürede faaliyet gösterecektir (Ünlü, 2004:76).

İki yüzünde de kayıt bulunan plakları, merkezi Almanya'da bulunan Odeon firması 1904 yılında üretmiştir. ABD'de ise Columbia pek çok açıdan yeniliklerde öncü olmuştur. Columbia'nın ilk olarak ABD'de 1904 yılında ürettiği iki yüzlü plakların patent sorunu nedeniyle toplatılmasından sonra 1922 yılında hışırtısız plakları üretmesi büyük yenilik olarak değerlendirilmiştir (Ünlü:78). Avrupa'nın önde gelen firması Pathé ise Amerika'dan teknoloji dışalımında bulunmadan kendi teknolojisi ile ayakta durmaya çalışmıştır. Bu nedenle ürettiği fonograf, fonograf silindiri ve plakları farklılık göstermiştir. Teknik olarak Columbia düzeyine gelememiş olsa da ABD piyasasına girmiş ve New York'da bir stüdyo ve fabrika açabilmiştir. Ancak İngiltere kısmını Columbia'ya satana kadar ayakta kalabilmiştir. Uzun yıllar direnebilmesinin nedeni eski teknolojiye sahip “dikey çizgili” plakları çok ucuz fiyatlarla satabilmesi olmuştur (Ünlü:79).

Kayıtlar önceleri uygun bulunan herhangi bir yerde hatta otel odalarında bile yapılırken, çok geçmeden ilk kayıt stüdyoları açılmıştır. Kayıt teknikleri ilerledikçe orkestra kayıtları da yapılmış ve bir prestij göstergesi olmuştur³⁰ (Chanan, 1995:30). Plak fiyatlarının önemli ölçüde düşmesi özellikle popüler müzik üzerinde etkili olmuş ve yaprak nota yayıncıları popüler gramfon plakları ile rekabet edebilmek için nota kağıtlarının fiyatını indirmişlerdir. Böylece bestecilerin ve şarkı yazarlarının telif gelirleri düşerken kayıt endüstrisinin gelişmesiyle birlikte gelirlerinin artacağını kestirememişlerdir (Chanan:31). Aslında Müzik geleneksel nota biçiminde düşünüldüğünde, daha önce de belirtildiği gibi 1831 yılından itibaren telif hakkı yasasının korumasına sahipti; ancak mekanik piyano, fonogram gibi bir teknoloji kullanılarak kaydı yapılan müziğin hak ihlali olarak düşünülmesi ve yasal

---

³⁰ Victor tarafından 1910'lu yıllarda çıkarılan kırmızı etiketli katalogda 600 plak yer alırken, 375 sayfadan oluşan ve görsel olarak opera öykü ve plaklarını içeren Victor Opera Kitabı 75 cent'ten satılmıştır (Chanan, 1995:31).

olarak korunması zaman almıştır. Uzun süre mekanik piyanonun kendi bestelerini kayıt etmesine itiraz etmeyen müzisyenler, fonogramla birlikte gelirleri azalmaya başlayınca Kongre'ye başvurmuşlar ve 1909 yılında müzik kompozisyonlarının izin alınmadan mekanik yeniden üretimine karşı olan telif hakkı yasasının yürürlüğe girmesini sağlamışlardır (Goldstein, 2003:51-53).

Gelişen teknolojiyle birlikte müziğin dağıtımının çok çeşitli kanallardan olmaya başlaması eser sahiplerinin bir araya gelerek de haklarını aramalarına yol açmıştır. Ünlü besteci Victor Herbert'in 1914 yılında, sekiz kompozitörü, yayıncıların temsilcilerini ve söz yazarlarını bir araya getirerek Amerikan Besteciler, Yazarlar ve Yayıncılar Topluluğu (ASCAP) nu kurması bu çabaya bir örnek olarak gösterilebilir. Herbert kendisinden izin almadan müziğini çalan restoran sahibini dava etmiş ve davayı kaybedince 1917 yılında temyiz mahkemesine başvurmuştur. Mahkeme sonuçlanmadan önce ASCAP'ı kurmuştur (Perelman, 2002:17). 1909 yasası kâr amacını içermedikçe müzik eserlerinin kamuya iletimini korumuyordu. Oysa 1851 yılında Fransa'da SACEM (French Soci  t   des Auteurs, Compositeurs et Editeurs de Musique) adı altında kurulmuş olan Fransız besteciler, yazarlar ve yayıncılar müzikal gösterilerden lisans ve telif ücreti (royalty) almaktaydılar. SACEM 1911 yılında New York'da da bir ofis açarak ABD'de kayıtlı Fransız bestecilerin eserlerinin kullanılması karşılığında elde edilen brüt gelirin %5'ini toplamaya başlamıştır (Sanjek,1991:17).

ASCAP'a ilk lisans ücreti ödeyen Luchow adlı restoran ASCAP üyelerinin çalışmalarını yayınlama hakkına sahip olmuştur. Ancak diğer restoranlar New York Otel ve Restoranlar Derneği'ne başvurarak müzik yayınlarını kâr etmek amacıyla yapmadıkları gerekçesiyle herhangi bir ödeme yapmayacaklarını belirtmişlerdir

(Goldstein, 2003:55). Bu ve benzeri anlaşmazlıklar sonucunda açılan davalar ile Victor Herbert'in açtığı davanın bölge mahkemesi ve temyizden dönmesi sonucunda Anayasa mahkemesi 1917 yılında ASCAP lehine kararını açıklamıştır. Ticari performansların kâr için olduğu ilkesinin yerleşmesinden sonra ASCAP lisans verdiklerinden telif ücretlerini toplayıp üyelerine dağıtma işini sürdürmüştür.

1920'den sonra stüdyo kayıtlarındaki en önemli eğilim elektrik teknolojisinin benimsenmesi olmuştur. Yeni teknolojinin büyük kısmı General Electric ve AT&T'nin laboratuvarlarında geliştirilirken, kablosuz iletişim ve film sistemlerinde de kullanılmıştır. Edison'un düşünüp de gerçekleştiremediği elektrikli kayıt süreci, yerini aldığı akustik teknolojiyi her yönüyle değiştirmekteydi³¹. Plak şirketleri bu yeni teknolojiyi memnuniyetle karşılamışlar ancak aynı teknolojiyle gelişen radyo ve sinemadan özellikle radyonun yayılmasından çok olumsuz etkilenmişlerdir. 1914-1921 yılları arasında popüler müzik plak satışları ikiye katlanmışken, 1920'lerin ortalarında radyo ağlarının yayılmasıyla birlikte plak satışları büyük oranda düşmüş ve pek çok şirket ya bu işi bırakmış ya da devretmiştir. Sadece klasik müzik taraftarları plak almayı sürdürerek kriz dönemlerinde önemli olduklarını ortaya koymuşlardır. Böylece radyo yüksek kültür sahiplerine çok hitap edemediğini ortaya koyarken, ihmal ettiği siyahların müziği olan caz ve blues müziği plakları da önem kazanmıştır (Frith, 2000:81; Morton, 2000:26).

Radyo ile fonograf birlikte olan cihazlar ya da pahalı olmayan fonograf ekli radyolar plak satışlarının 1926 ve 1929 yılları arasında yeniden canlanmasına yol açmışsa da, Büyük ekonomik krizle birlikte plak satışları durmuştur. Edison 1929'da

---

³¹ Şarkıcıların, icracıların kayıt borusuna bağırılmaları yerine ses enerjileri doğrudan kayıt edilirken, süreç içerisindeki ses mikrofonda elektriğe dönüştürülüyordu. Ancak ses perdesindeki dengenin bozulmaması için fazla hareket edemiyorlar ve mikrofonların hassaslığı nedeniyle kağıt çevirirken ya da nefes alırken dikkat ediyorlardı (Morton, 2000:27).

borsanın çökmesinden önce tüm işlerini bırakmıştı. Columbia ve Victor'un her ikisi de önce kayyuma bırakılmış sonra da yeni sahiplerine devredilmiştir. Plak satışları sayılarla ifade edildiğinde, 1926-1929 arasında 70-75 milyon dolarlık bir pazar oluştururken, bir sonraki yıl %39 oranında düşmüş ve 1933 yılında sadece altı milyon dolar olmuştur (Morton, 2000:28). Kriz müzik alanında yeni oluşumlara yol açmıştır. Olumsuzluklardan etkilenmeyen radyo, kayıt sektörü için bir taraftan tehdit oluştururken bir taraftan da kurtarıcı olmuştur. Victor ABD'nin ilk radyo ağı NBC'nin sahibi RCA'nın eline geçerek RCA-Victor'a, Columbia'da ikinci büyük radyo ağı CBS ile birleşerek CBS-Columbia'ya dönüşmüştür. İngiltere'de de birbirine rakip durumda olan Gramophone ve Columbia birleşerek İngiliz EMI'yi oluşturmuşlardır. Yine gramofon üreticisi olan Decca' da plak üretimine girmiştir. Bu dönemde Hollywood film firmalarının da müzik işine girmeleriyle küçük müzik firmaları birer birer yok olmuş ve çapraz yoğunlaşmalarla gittikçe büyüyen firmalar eğlence sektörüne egemen olmuşlardır (Pekman, 203:208).

ASCAP'ın radyo yayınlarına yönelmesiyle, endüstride çarşaf lisans (blanket license) düzenlemesi standart hale gelmiştir (Perelman, 2002:18). Çarşaf lisansın mantığı tekelin mantığı ile aynıydı. Tüm telif hakkına sahip besteleri kendi repertuarında bir araya getiren ASCAP, kullanıcılara çarşaf lisans vererek onların herhangi bir dava korkusu olmadan istedikleri bir müzikal besteyi kendi repertuarından alıp kullanabilmelerini sağlamaktaydı. En büyük yararı, müzik kullanıcılarını bir müzik çalışmasında emeği geçen herkesi bulup lisans anlaşması yapma zahmeti ve zamanından koruması, bir anlamda kırtasiyeden kurtarmasıydı. Özellikle radyo ve televizyon açısından düşünüldüğünde hızlı ve sınırsız sayıda müzik bestesine erişimi sağlamaktaydı.

Ana istasyon sahipleri, ASCAP'ın tekelci uygulamasına karşı Ulusal Yayıncılar Birliği (NAB) ni kurmuşlardır. 1930'lu yıllarda radyo programları başarılı oldukça ASCAP daha fazla lisans ücreti alarak gelirini artırmak istemiştir. Yayınlarda müzik programları fazla yer aldığı için bu isteklerini adil bulmaktaydılar. Ayrıca radyo yayını üyelerinin plak ve nota satışı gibi gelir kaynaklarını da önemli ölçüde etkilemekteydi. Yayıncılar ise, bu görüşe karşı çıkarak ASCAP'ın tekel fiyatı uyguladığını; oysa radyonun gerçekte en çok satan müzik eserleri ve plaklarını yayınlamaları onların ücretsiz reklamını yaptığını öne sürmekteydiler. Tartışmaların sonuç vermemesi ve 1940 yılında ASCAP'ın hala yüksek telif ücreti beklentisine karşı yayıncılar müzik lisans verme işine kendileri girerek farklı bir strateji uygulamışlardır. Müzik Yayın Şirketi (BMI) adıyla bir şirket kurarak bir anlamda ASCAP ile doğrudan rekabete girmişlerdir. 1 Ocak 1941'de ASCAP'ın müziğini yayınlamayı bırakan radyo istasyonları kamu alanına dönerek Stephen Foster gibi ASCAP üyesi olmayan bestecilere yer vermişlerdir. Halkın bir tepkide bulunmaması üzerine, yayıncılar rumba, samba ve tango gibi Latin Amerika müziğine yönelmişlerdir. Daha sonra blues, country ve dini müziği listelerine eklerken BMI'nin en büyük başarısı rock'n'roll ile gelmiştir. Kitlesele olarak dünyaya yayılan bu müzik fikri mülkiyet haklarının zorunlu olmadığını göstermiştir³² (Perelman, 2002:18).

1930'ların sonlarında satışların tekrar canlanması indirimli fiyatlar, artan reklamlar ve "juke box" denilen parayla çalışan otomatik müzik kutuları yoluyla

---

³² Buradaki olayda, müzikte çok çeşitli repertuarların olması fikri mülkiyet hakkına karşı direnmeyi sağlamıştır ancak ilaç başta olmak üzere fikri mülkiyete konu olan pek çok ürün böyle seçenelektenden yoksundur. Ayrıca ASCAP eser sahiplerinin oluşturduğu bir birlik olsa da fikri mülkiyet haklarının kamusal yarar ve bireysel çıkar arasında yaratmış olduğu gerilim ve çatışmayı en az sermaye sahibi yapımcılar kadar sürdürmüşlerdir.

olmuştur. Bireysel kullanım yerine toplumsal kullanım için tasarlanmış olan bu müzik kutuları gençlerin birlikte müzik dinleyip dans etmelerine olanak sağladığı için vazgeçilmez bir eğlence aracı olmuştur. Bu tür müzik kullanımı “swing” denilen dans müziğini de ortaya çıkarıp, yaygınlaştırmıştır (Çelikcan, 1996:54).

1930’lardaki yeni satış yöntemi yıldız yaratma sistemini de içermektedir. Plak firmaları, var olan yıldızlar yerine tanınmayan isimleri şöhret haline getirerek, insanların sahip oldukları beğeniler yerine yeni beğenilere ilgi duymalarına, dolayısıyla yönlendirilmelerini amaçlamışlardır. Elektrikli kayıt olayı bu uygulamayı olanaklı hale getirirken, radyolar yıldız sanatçıların tanıtımını sağlıyor ve karşılığında plak şirketlerinin müzikleriyle programlarını dolduruyorlardı (Frith, 2000:83). Yine plağın satış rakamlarıyla ve radyoda çalınış sıklığı ile müziğin ne kadar popüler olduğunun ölçülmesi 1930’larda ortaya çıkarken, beraberinde yeni anlayışları da getirmiştir. Böylece bir yanda insanlara coşku verecek, iyi bir beste yapma kaygısı duyan müzisyenlerle, diğer taraftan halkla doğrudan bağı olmayan ancak hangi müziğin kaydedileceğini, yayınlanacağını ve dinleneceğini belirleyen bir anlamda, yeni endüstrinin kapı tutuculuğunu üstlenen insanlar oluşmuştur (Frith, 2000:84).

Plak satışlarında azalmanın olduğu 1930’lu yıllar, ses teknolojisinde büyük değişikliklerin de olduğu yıllardır. Yine sesli kayıtlarda yapılan çoğu gelişmeler radyo ve sinema endüstrilerini besleyip zenginleştirirken, film ve radyo uygulamalarının da plak yapımına katkısı bulunmuştur. Bazen film, radyo ağları ve kayıt endüstrisi arasındaki ilişkiler daha doğrudan olmuş ve kendi faaliyet alanları içerisinde birbirleriyle bağlantı halinde olmuşlardır. 1930’lar boyunca plak şirketleri kayıtlarını NBC, CBS ya da daha büyük radyo istasyonlarında yaptıklarını

açıklamışlardır (Morton, 2000:30). Bu birliktelikler sesli kayıt teknolojisindeki hızlı gelişmeyi güdülemiş ve mikrofonlar, amplifikatörler, ses stüdyolarını içeren teknolojik değişikliklerin hemen hepsi 1930'lar ile 1940'ların başında Bell laboratuvarları, RCA ve diğer firmalardaki mühendislerin çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Ayrıca var olan akustik bilgisi çok çeşitli hale gelmiş ve ses konusunda neyin ölçülebildiği ve neyin en önemli olduğu belirlenir hale gelmiştir (Morton:30).

Bu esnada, yüksek kültür ve kayıt endüstrisindeki değişiklikler arasında güçlü nedensel bağlar bulunmaktaydı; çünkü sesli kayıt işindeki teknolojileri ve uygulamaları teşvik edip cesaretlendiren, bir anlamda etkin olan kişiler çoğunlukla ince zevkleri olan kişilerdi. Ayrıca plak firmaları ve cihaz imalatçıları pek çok teknolojik değişikliği klasik müzik dinleyicilerine uygun olarak biçimlendirmişlerdir (Morton:29). Nitekim Victor 1930'lar boyunca 331/3lük plak üreterek klasik müzik dinleyicilerine daha iyi ses kalitesi ile genelde dört dakika süren kayıt süresini aşan bir müzik kaydı sunabildiyse de, ticari başarı sağlayamamıştır. Çünkü yüksek kalitede ses kaydı sunan bu plaklar evdeki plak çalıcılarına uyum gösterememiştir (Morton, 2000:33). 1934 yılında satılan radyo alıcısı ile radyo fonograf birleşiminin “hi-fi” (high fidelity) adıyla tasarlanan ve daha geniş yelpazede frekans üreten cihazı daha başarılı olmakla birlikte 1930 ve 1940'larda sınırlı, elit bir çevre içerisinde kalmıştır³³.

---

³³ Temelde daha hi-fi dönemi gelmemiştir ve klasik müzik, opera ve diğer yüksek eğlence biçimleri geçici olarak popüler müziğe göre ticari üstünlük kazanmış ancak çok geçmeden normal düzeyine inmiştir. “Hi-fi” kavramı da popüler müzik ile daha geniş ve daha sürekli olarak kullanılmıştır. Victor'un kırmızı etiketle sunmuş olduğu yüksek kaliteli kayıtlar yüksek kültür müziği için ayrılmıştır, ancak satışların dörtte birisini oluşturmaktaydı (Morton:33).

1941 yılı, endüstrinin 1921'den beri en iyi duruma geldiği yıl olmuş ve 130 milyon plak satılmıştır. Ancak II.Dünya Savaşı müzik sektörü için yeni bir olumsuzluk yaratmıştır. Bu dönemde kablo ve yeni kayıt makineleri üzerinde çalışılmış ve yedi saatlik ses kaydı yapabilen cihazlar üretilmiştir (Sanjek,1991:81). Savaş sonrasında çoğu girişimci koşulların iyileşeceğini beklemekle birlikte kimse 89 milyon Dolar'lık ve 350 milyon plağın satıldığı piyasadaki satışların ikiye katlanacağını düşünmüyordu. 1946'da 50 milyon plak bağımsız küçük (independent) müzik firmaları tarafından gerçekleştirilmekteydi. Bu küçük firmaların ürünleri, daha çok caz, "hillbilly" denilen göçmen müziği ve savaş sırasında yaygınlaşan rythm-n-blues gibi siyah müzik konusunda uzmanlaşmışlardı. Bir anlamda majörlerin ihmal ettikleri alanlara yönelmişler ve müziğin çeşitlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu firmaların bazıları sadece her plak yüzü için gerekli 2 cent'lik telif hakkı bedelini karşılayabilecek kadar satış yapabiliyordu. Dönem küçük firmalar için çok da verimli değildi. Ücret ve fiyat denetiminin de kaldırılmasının kayıt işi üzerinde farklı etkisi olmuş ve majör denilen büyük firmaların popüler plaklarının fiyatları 75 cent'e yükselirken, klasik müzik plakları bir Dolar olmuş ve destek görmeyen küçükler iflas etmiş ya da başarılı rakipleri tarafından alınmışlardır (Sanjek, 1991:82).

Savaş sonrası yeni bir stüdyo tekniği olarak teyp kayıt cihazı ortaya çıkmıştır. Savaşta yayın yapmak için Alman bilim adamlarının icadı olan bu cihaz Amerikan firmaları tarafından kopyalanmış ve 1945'ten sonra geliştirilmiştir. Teyp kayıt cihazları stüdyolarda plak çalarlar kadar rağbet görmeseler de onların yapamadıklarını gerçekleştirmişler ve onlara tehdit olmak yerine onların değerini artırmışlardır. Mühendisler teyp kayıt cihazlarını mükemmel olmayan kayıtları geliştirmekte kullanmışlar ve bu cihaz ile kaçırdıkları yerleri eklemişler ya da

kusurları düzeltmişler, bir anlamda yaptıkları kaydı istedikleri biçime getirebilmişlerdir (Morton, 2000:36).

1940'ların sonunda ve 1950'lerin başında tüketiciler büyük ölçüde hi-fi (high fidelity) yi keşfetmişler ve daha küçük uzmanlaşmış firmalar tarafından üretilmiş ses ürünlerine talepte bulunmuşlardır. Victor onlarla rekabet edebilmek için bazı klasik kayıtlarını 78'lik yeni, "vinil" olarak adlandırılan ve düşük gürültü içeren malzeme ile gerçekleştirmiştir. İngiltere'deki Decca ise, 1946 yazında kayıtlarını yeni hi-fi plaklarında satmaya başlamıştır. "Hi-fi" ve vinil plak teknolojisi 1948 ve 1949 yılındaki 45'lik ve ince çizgili "microgroove" uzun plak çalarlara da geçirilmiştir. Zayıf olan klasik müzik plak satışlarının da artırılması için RCA çeşitli plak albümleri önermiştir. "Hi-fi" cihazları 1950'lerin başlarında özellikle New York ve Chicago gibi şehirlere hareketlilik getirmiştir. "Hi-fi"'nin amacı, canlı müziği tam bir sadakatla aslına uygun olarak verebilmektir. Ancak bu iddia çok da geçerli değildi ve kayıta yapılan her ilerleme müzikten alınanı değiştirmektedir. Oysa, teknolojik gelişmelerin amacı plağa kaydedilen müzik eserlerinin ses kalitesini yükseltmenin yanı sıra kayıtların saklanabilmesini kolaylaştırmaktı (Frith, 2000:86). Böylece "hi-fi"'nin getirdiği kalite ile her türlü müzik sanatçısı konser yorumlarında plaklarındaki ses standardını tutturmak zorundaydı. Konser salonlarının düzeni buna göre düzenlenirken banda alınan malzeme de asıl olarak düşünülüyordu (Morton, 2000:87). Bu esnada klasik müzik bölümlerinin her zaman stüdyo teknolojisine öncülük etmelerine karşın, "gerçeklik" tutkularıyla yeni teknolojileri sınırlaması müzik tarihinin değişik bir ironisi olarak değerlendirilmektedir (Frith, 2000:89).

1950'lerde gelen stereo ses kaydı aslında 1881'den beri bilinmekteydi ve Alexander Graham Bell stereo telefon aktarımını Paris'te göstermişti. 1952'lerde

görülen stereo kayıt ile her bir kulak her iki kanaldaki çıktıyı işitebilmektedir. Tüketiciler var olan kayıt çalıcılarını amfi gibi bazı eklemeler yaparak stereo biçimine dönüştürebiliyorlardı. Radyo istasyonları da bu tekniğin popülerleşmesine yardımcı olmuştur. Her iki program aynı anda iki ayrı kanaldan yayınlandığında izleyiciler her iki istasyonu iki farklı radyoda birisi AM diğeri FM olarak ayarlamak zorundaydılar. RCA 1958’de yeni stereo kayıt sistemini ev ve stereo uzun çalar (LP) plağı için tasarlamış ve piyasada büyük kabul görmüştür. Mühendisler ve akustikçiler tarafından stereo kayıtlar daha gerçekçi bulunmasa da rock müzik üreticileri stereo kaydın olanaklarından yararlanmışlardır. Stereo kayıtların uzun çalarlarla ilgili ticari başarıları biraz geç gelmekle birlikte etkileyici olmuş ve satışlar 1951-1961 yılları arasında %25 oranında artmıştır (Morton:41). Bu dönemde, müzik endüstrisinin gençler üzerinde yoğunlaşması ve Elvis Presley gibi yıldız şarkıcıların çıkmasıyla ABD’de plak satışları savaş öncesi döneme göre %30’luk bir artış göstererek 277 milyon Dolar’a, daha sonra da artışı sürdürerek 1959 yılında 603 milyon Dolar’a ulaşmıştır (Frith, 2000:89). Rock yıldızları sinema, radyo ve yazılı medyanın desteğinden sonra televizyonda da görünmeye başlamışlardır. Ancak televizyon müzik için etkin bir tanıtım aracı olurken bazı tehditleri de beraberinde getirmiştir. Görüntü sansürü ve bazı müzik sözlerinin değiştirilmeye zorlanması bu tehditlere örnektir (Çelikcan, 1996:62). Rock’n’roll’un gençler üzerindeki etkilerinden rahatsız olan çevrelerin çabasıyla Beatles, Rolling Stones gibi İngiliz rock grupları ABD’ye getirilmiştir. Hem müzik hem de ideolojik olarak farklılıklar gösteren bu gruplar farklı gençlik kültürleri oluştururken yeni kayıt teknolojilerini kullanan Beatles rock müziğini endüstriye bağımlı kılmıştır (Çelikcan:63).

Müzikteki yükseliş ve plak satışları 1970'lerin sonuna dek sürmüştür. Bu süreçte televizyon karşısında olumsuz etkilenen radyo çareyi müzik programlarını artırmakta bulurken, müzik sektörü bu durumdan yararlanarak çıkmış, plakların tanıtımı ve satışı konusunda olanaklarını artırmıştır. Avrupa müzik pazarı ABD'nin gerisinden gelmekle birlikte büyük müzik firmaları gelişmelerini sürdürmüş, öyle ki İngiliz EMI, 1955'te Amerikan Capitol'u satın alabilecek duruma gelmiştir. Yine 1962 yılında Alman Siemens ile Hollanda firması Philips arasındaki işbirliği 1970'lerde PolyGram müzik firması ile sonuçlanırken, film alanında faaliyet gösteren ABD Warner firması da müzik işine girmiştir. Böylece 1970'lerde dünya müzik piyasası "majör" denilen CBS, EMI, PolyGram, Warner ve RCA'dan oluşan beş büyük uluslararası müzik firmasının egemenliğinde bulunmaktadır (Pekman, 2003:211). Gronow ve Saunio'nun yaptığı araştırmaya göre 1970 yılında dünyada 1950'dekinin on katı kadar plak satılırken, plak satışlarının en yüksek olduğu 1979 yılı sonunda ABD'de yılda 760 milyon adedi aşan plak ve kaset satışının yanı sıra İngiltere, Almanya, Japonya ve SSCB müzik piyasalarının her birisinde 200 milyon, Fransa'da yaklaşık 160 milyon, Kanada'da 95 milyon, Meksika'da 80 milyon, Brezilya'da 58 milyon, Hollanda'da 56 milyon plak ve kaset satışı gerçekleşmiştir (aktaran Pekman, 2003:212). Bu dönemde özellikle kasetlerin ve kaset çalarların sunduğu ucuzluk ve kolay taşınabilirlik, müzik pazarı için olumlu bir itki yaratmış ve kaset çalarların ev için olanlarının dışında araba için olanları da yapılmıştır.

Endüstrileşmeyle birlikte, metalaşan ve kitle halinde üretimi,³⁴ tüketimi yapılan müzik, özellikle pop, Frith'e göre Marx'ın yabancılaşma kavramına iyi bir

---

³⁴ Sanat yapıtlarının yeniden üretilmesi konusu özellikle Frankfurt Okulu üyeleri tarafından ele alınıp, eleştirilirken Benjamin sanat yapıtının teknik yoldan yeniden üretilmesiyle yapıtın özel atmosferinin, "aura"sının kaybolduğunu belirtmektedir. "Aura"nın kaybolmasıyla sanat yapıtı "şimdi ve buradalık" ile hakikilik değerinden yoksun kalmaktadır. Bir sanat yapıtının hakikiliği maddi

örnek oluşturmaktadır. “İnsanal bir şey bizden alınıyor ve bir meta olarak bize dönüyor. Şarkılara ve şarkıcılara tapıyor, onları yüceltiyoruz ve onları istediğimiz zaman dinlemenin yolu da eserlerini satın almaktan geçiyor; yani elimizden biraz para çıkması gerekiyor”(Frith, 2000:73) demektedir.

Müzik kayıtlarının izinsiz olarak kopyalanması ve çoğaltılması silindir fonograf günlerinden itibaren başlarken bu konuda geleneklerin öneminden söz edilebilir. Günümüzde korsan listelerin başında yer alan Rusya’da, 1910’lu yıllarda “Tuna dalgaları” gibi popüler plakların korsan baskılarının yapılması nedeniyle plak endüstrisinin sert önlemler alınması talebi bu konuya belirgin bir örnek oluşturmaktadır (Gronow ve Saunio’dan aktaran Pekman, 2003:208).

II. Dünya savaşı öncesinde, fonograf plakları radyo istasyonları tarafından kullanılmıştır. Teyp kaydının da gelişmesiyle, çoğu rock konseri kayıt edilmiş ve plak ya da bant ile dağıtılmıştır. Hem korsanlar hem de taklitçiler en çok satan “hit”

---

varlığından tarihsel tanıklığına kadar o nesnede gelenekleşmiş olanların bütünü olduğu için, bu hakikiliğin yok olmasıyla birlikte nesnenin tarihsel tanıklığının yanı sıra otoritesi de zarar görmektedir. Sonuç olarak yeniden üretilmiş olan geleneğin içinden koparılıp alındığı gibi sanatın toplumsal işlevi de kökten değişmiş ve sanat törensel işlevinden bağımsızlaştırılarak politika temeline oturtulmuştur (Benjamin, 1995:51-52).

Müziğin üretim ve tüketim koşullarına göre uygulanım ve kullanımındaki değişiklikler üzerinde duran Adorno’ya göre, müziğin doğrudan kullanımının gerçekleştiği kültürel durumundan kopartılıp, meta haline getirilmesiyle müzik kendi yabancılaşmasını ve insandan soyutlanmasını tamamlamış olmaktadır (Oskay, 1982a:34-35). Endüstriyel kapitalizme geçiş ile müziğin üretimi standartlaştırılmış, müzik kullanımı kodlama ile uygulanımdan ayrılmış, icracıların gelenekleri ile müzisyen loncalarının yaşamsal olanakları serbest rekabet karşısında ufalanıp, parçalanmıştır. Nitekim icracıların ne kodlanmıyorsa onu açmaktan, ya da bir pazar olan toplumun yeniden üretici olarak kendilerinden beklenenleri vermekten başka seçenekleri kalmamıştır. Bestecilerin de yapıtlarını müziğin yeniden üretim koşullarına göre gerçekleştirmesi ve topluma erişme görevini yerine getirmesi gerekmektedir (Oskay, 1982a:42-45). Temelde Adorno’nun eleştirisi müzik yaşamının toplumdaki çelişki ve çatışmaları gizleyerek, bir anlamda yabancılaşmanın algılanmasını önleyerek toplumdaki egemenlik yapısının gereksinimini karşılaması üzerinedir. Özellikle ticari şarkılardan caza kadar büyük bir yelpazeyi içeren hafif müzik toplumdaki hiçbir çelişkiyi ve çatışmayı yansıtmadan ve fantazyalara duyulan gereksinimi karşılayarak dinleyicilerin kendi toplumsal gerçeklerinden uzaklaşmalarını sağlamaktadır. Hafife alındığı için de eleştirilerle karşılaşmayan ancak var olan teknik olanaklardan da yararlanan bu müzik dinleyiciyi tümüyle edilgen bir konuma getirmektedir. Adorno’ya göre bu tür müziğin toplumsal işlevini anlayabilmek için sadece müzikten anlamak yeterli olmayıp, toplumsal yaşamı, başat ve alt kültürlerin işleyişleri ile yaşanan aldandımın da farkında olmak gerekmektedir (Oskay:52).

plakları yasal satış yapan perakendecilere büyük indirimlerle satmışlardır (Morton, 2000:179).

Savaş döneminin başında, müzik kutularının kullanımı için yapılan fonograf plaklarının da kopyalandığı görülmektedir. “Hit” kayıtların kopyalarının ses kalitesi özgün olanlardan biraz düşük olsa da satış için yeterli olmuş ve bu düşük maliyetli plaklar New Jersey’de dağıtılıp, müzik kutularında satılmıştır. İşlemler çoğunlukla Mafya tarafından yürütülmekle birlikte benzer bazı olaylarla ilgili bazı tanınmış perakende müzik satıcıları da suçlu bulunmuştur (Morton:179).

Mekanik bir süreci ve bazen bir ekip çalışmasını gerektiren kayıt tekniklerinin yanı sıra fotoğraf, sinema gibi teknolojik gelişmeler, daha önceleri sadece yazarın /yaratıcının haklarını koruyan anlayışa karşı komşu haklar denilen icracıların, yapımcıların ve yayıncıların haklarını getirmiştir. Kara Avrupa hukuku geleneğine sahip pek çok ülke fotoğrafçılık ve sinemacılığı yazar haklarıyla koruma altına alırken icracıları, fonogramcıları ve yayıncıları komşu hakları ile korumaktadır (Goldstein, 2001:7). İlk kez 26.01.1961 tarihinde Roma’da imzalanmış bulunan "İcracı Sanatçılar, Fonogram Yapımcıları ve Yayın Kuruluşlarının Korunmasına Dair Roma Sözleşmesi"ne dayanan komşu haklar, “eser sahibinin eseri üzerindeki maddi ve manevi haklarına zarar vermemek koşuluyla fikir ve sanat eserlerini özgün biçimde icra eden (yorumlayan) icracı sanatçıların, bir icrayı ya da sesleri ilk kez tesbit eden ses taşıyıcısı yapımcılarının ve radyo ve televizyon kuruluşlarının, eser sahibinin haklarına komşu hakları"nı ifade etmektedir (Özunay, 1998).

1960 itibariyle korsan ve sahtekarlık nedeniyle her yıl kayıt endüstrisinin 20 milyon dolarlık zarara uğraması Federal hükümeti telif hakkı yasasını güçlendirmesi konusunda zorlarken, 1970’lerde kaset kaydının popüler olması özel kopyalama

hakları konusunu gündeme getirmiştir. Plak korsanlarına dava açabilmeyi kolaylaştıran 1909 yılı telif hakkı yasası, 1971'deki düzeltme ile bireysel tüketicinin yayından kendisi için kopya yapabilmesini ve kendi kullanımı için kayıt cihazı satın alabilmesini yasal olarak sağlamış; ancak 1976 yılında bu kararlar tersine çevrilmiş ve çeşitli ülkeler bant kaydedicileri ya da boş kayıt araçlarının satışından belli bir telif ücreti almaya başlamıştır (Morton:180).

Müziğin kitlesel üretim ve tüketiminin teknoloji ile sağlanmasının yanı sıra. teknolojideki gelişmelere göre telif hakkının biçimlenmesi teknoloji konusunun ele alınmasını gerektirmektedir. Teknolojinin gelişmesinin toplumla olan ilişkisi, özellikle iletişim teknolojilerinin toplumun ekseni haline gelmesi çeşitli biçimlerde ele alınmışsa da, bu konudaki eleştirel yaklaşım Frankfurt okulunun üyeleri tarafından dile getirilmiştir. Teknolojinin mantığının tahakkümün mantığı olduğunu söyleyen Horkheimer ve Adorno'ya göre kültür endüstrisinin teknolojisi standartlaşma ve kitlesel üretimin başarısından başka bir şey değildir. Bu başarı da teknolojideki gelişmenin sonucu olmayıp, günümüz ekonomisinin işleyişine bağımlı olmaktadır (Horkheimer ve Adorno,1989:121-122; Kejanlıoğlu, 2005:185; Boyd-Barrett ve Newbold,1997:78).

Zayıf olan kültür tekelleri endüstrideki en güçlü çelik, petrol, elektrik ve kimya sektörlerine bağımlıdır. Böylece en güçlü radyo yayın şirketi elektrik endüstrisine, film endüstrisi de bankalara bağımlı olup, hepsi birbiriyle iç içe geçmiştir (Horkheimer ve Adorno,1989:123; Kejanlıoğlu,2005:185; Boyd-Barrett ve Newbold,1997:79).

Teknik gelişimin, tahakküm ve koordinasyon sistemini kapsadığını öne süren Marcuse "Tek Boyutlu İnsan" da, teknolojinin ileri endüstriyel toplumlarda gelişmiş

denetleme biçimleri oluştururken, bu denetimin totaliter eğiliminin dünyanın az gelişmiş ve endüstrileşmemiş bölgelerine de yayıldığını ve tekniğin “tarafsızlık” kavramını sürdürmediğini, dolayısıyla teknik mantığın siyasal mantığa dönüştüğünü belirtmektedir (1968:21-22).

Teknik ve bilimin hem birinci üretim gücü, hem de bağımsız bir artı değer kaynağı olduğunu ileri süren Habermas’a göre, temelde teknik ilerlemenin yönünü, işlevini ve hızını yine toplumsal ilgiler belirlemekte, ancak sistemin en önemli tekil sistem değişimi olan ekonomik büyüme ona bağlı olmaktadır (2007:53-54). Dolayısıyla, toplumsal sistemin gelişiminin bilimsel teknik ilerlemenin mantığı ile belirlenmiş olduğu perspektifi ortaya çıkmaktadır ki, bu durumda “toplumsal bir yaşama evreninin kültürel olarak belirlenmiş doğallığının yerine de aynı ölçüde,, insanların kendilerini amaç-rasyonel eylemin ve uyum sağlayıcı davranışın kategorileriyle şeyleştirme geçmektedir” (2007:54).

Frankfurt Okulu üyeleri teknoloji ile görüşlerini “şeyleştirme”, “tek boyutluluk”, “tahakküm” gibi terimlerle açıklarken, Raymond Williams’da her yeni teknoloji ile zihinlere bulaşan teknolojik belirlenimcilikten kurtulunması gerektiğini belirtmektedir. Matbaa ve iletişim uydusu da dahil olmak üzere tüm teknolojilerin deney sonucu ve teknik çalışma ile ortaya çıktığını belirten bu görüşe göre, teknoloji içine doğduğu toplumu ya da sektörü değiştirirken, bizler onu modern olduğu için benimsemekteyiz (Williams,1989:125). Oysa tüm teknik çalışma ve deneyler daha önceden tahmin edilen amaçlar doğrultusunda yapılırken, bir teknik yeniliğin toplumsal açıdan önemli olabilmesi için üretime yönelik yatırım için seçilmesi ve bilinçli bir toplumsal kullanım doğrultusunda geliştirilmesi gerekmektedir. Tüm bu seçme, yatırım ve gelişme aşamaları da var olan ekonomik ve toplumsal koşullar

içerisinde olurken, bu aşamalar toplumdaki belirli kullanım ve üstünlükler için tasarlanmıştır (Williams:126).

Temelde, sanayi devriminden itibaren teknik ve teknolojik değişiklikleri toplumdan soyutlayarak toplumsal, ekonomik ve kültürel değişikliklerin teknik ve teknolojik değişiklikler tarafından belirlendiğini söylemek Williams'a göre zayıf bir düşünce biçimi olmaktadır (s.83). Çünkü teknolojik yenilikler belirli çalışma ya da deneyler sonucunda kendiliğinden ya da tesadüfen ortaya çıkıp içinde bulunduğu toplumu değiştirmek yerine önceden tahmin edilen amaçlar doğrultusunda gerçekleştirilmektedir. Bir yenilik ancak toplum için kullanıldığında önem kazanmaktadır. Özellikle iletişimle ilgili yenilikler kendi başlarına toplumsal ve kültürel kurumlara yol açamamakta ve yayıncılıkta olduğu gibi teknolojiyi aşan ve birbirine karşıt kültürel sistemlere dönüşebilmektedir. Bu bağlamda “radyonun milyonlarca insanın yaşamını değiştirdiği” ya da “yarının uydu ve kablo dünyası” gibi söylemler siyasal ve ekonomik belirlemeleri dışlamaktadır. Oysa içinde bulunulan durum teknolojinin belirleyiciliği olmaktan çok, onun durdurulamazlığı ya da kaçınılmazlığıyla ilişkili olup, açık ya da örtük pazarlık yoluyla gerçekleşmektedir (Williams:125-128).

Eşitlikçi, karşılıklı etkileşimci ve insanları harekete geçirebilecek olan elektronik iletişim araçlarının toplumsal ilişkilerce monolog karaktere sahip ve otoriteryen eğilimli hale getirildiklerini beliren Enzensberger'e göre, bu araçlar konusunda yeterli bilgilenme eksikliğinin olması ve işlevlerinin sadece manipülasyona indirgenmesi kapitalizme yaramaktadır (1979:17-37). Oysa basit bir açma kapama sistemi ile hemen herkesin yararlanabileceği bu araçlar eyleme yönelik oldukları gibi maddi olmayan sermaye üzerindeki belli bir sınıfın sahipliğini de

kaldırdıkları için değerlendirilmeleri gerekmektedir. Günümüzde iktidarda bulunan rejimlerden hiç birisinin potansiyellerinden yararlanamadığı bu araçların doğru kullanımı örgütlenmeyi gerektirmektedir. Aslında elektronik iletişim araçlarının düzeni değiştirebilecek potansiyeli, evrensel sınıf mücadelesi içine girmiş taraflar tarafından bilindiği düşünüldüğünde, bu araçların toplumsal yararlılığının en iyi ölçütü onların ne kadar özgürleştirici ve verimli olarak kullanıldığıyla bağlantılı olacaktır (Enzensberger:17-37).

C. DEĞERLENDİRME

Endüstriyel kapitalizme fikri mülkiyet hakları açısından bir bütün olarak bakıldığında, krizlere karşı markalar ve patentler kullanılmakla birlikte günümüzdeki gibi yaşamın her alanına yayılmamış ve ülkeler dış ticarete bulunabilmek için standart fikri mülkiyet haklarını uygulamak gibi bir zorunlulukla karşılaşmamışlardır. Bir anlamda fikri mülkiyet hakları dönemin genel çerçevesine uygun olarak yaratıcılığı teşvik etmek için tekeli hak sağlarken, patentler daha çok belirli ürün ya da süreç için kullanılmıştır.

Telif hakları ise tüm endüstriyel kapitalizm dönemi boyunca yaşanan değişiklikler bağlamında ele alındığında, ortaya çıkan yapının temel ilkesinin bireysel yaratıcılık ile kamu yararı arasındaki dengenin korunmaya çalışılması olduğu görülmektedir. Kapitalizmin sürdürülmesinin ön koşulu olan sermayenin sürekli olarak kendisini değerlendirmesi amacına uygun hareket eden telif hakları devletin sağladığı yasalarla korunmaktadır. Yasalar çıkarken Kongre ve mahkemeler arasındaki güç dağılımının yanı sıra konuyla ilgili telif hakkı sahiplerinin talepleri de etkin olabilmektedir.

Maddi/fiziksel mallardan farklı olarak kamu malı özelliği gösteren fikri ürünleri koruyan telif hakları bireysel yaratıcılık ile kamu yararı arasındaki gerilime karşı bir denge oluşturmakta fikir/ifade çelişkisi, adil kullanım gibi araçlar kullanmaktadır. Sağlanan denge, endüstriyel kapitalizm dönemi boyunca yaşanan tüm ekonomik ve teknolojik değişiklikler karşısında sürdürülmeye çalışılmıştır. Müziğin mekanik olarak kaydedilip çoğaltılması oyuncuların sayısını artırmış, hakları bireylerden firmalara kaydırmıştır. Teknolojik gelişmeler karşısında her zaman duyarlı olan telif hakkı yasası, bu dönemde müzikteki gelişmelerle kapsamını genişletirken, müziğin çok çeşitli yerlerdeki kamuya iletimi nedeniyle önce çarşaf lisans daha sonraları komşu haklar/bağlantılı haklar gibi araçlar kullanmıştır.

Telif hakları endüstrisinde ileri giden ülkeler haklarını uluslararası düzeyde korumak için 1886 Bern Sözleşmesinden itibaren her teknolojik değişiklik sonrasında Sözleşmenin yeniden gözden geçirilmesini sağlamışlar ve bu konuda gelişme göstermeyen ülkelere karşı her zaman üstünlük elde etmişlerdir. Eser sahibinin manevi haklarını bir türlü kabul etmeyen ABD'nin tutumu nedeniyle bu konuda uluslararası bir uyum sağlanamamakla birlikte uygulamada büyük farklar yaşanmamaktadır. Ancak Fransa gibi manevi haklar ilkesiyle hareket eden ülkelerle bir anlaşmazlık yaşandığında, bu konu bir çatışma, bazen de üstünlük sağlama nedeni olabilmektedir.

Müzikteki korsanlığın ilk fonograf günlerine kadar gitmesine karşın, bu dönemde müzik endüstrisini günümüzdeki kadar çok etkilemediği görülmektedir. Bunda kayıt teknolojisinin çok gelişmemesinin yanı sıra başta telekomünikasyon olmak üzere iletişim araçlarının devletin tekelinde olması ya da ABD'de olduğu gibi kamuya ait olmasa da sıkı kurallarla korunmuş olmasının büyük rolü bulunmaktadır.

II.BÖLÜM: KAPİTALİZMİN YENİDEN YAPILANMASI VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARINDA DÖNÜŞÜM

A. YENİDEN YAPILANMA VE MÜZİK ENDÜSTRİSİNDE DÖNÜŞÜM

1.Yeniden Yapılanma ve Yeni Meta Alanları

Yeni düzenin tasarlayıcıları ve uygulayıcıları başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler, uluslararası örgütler ve ÇUŞ'lar olmuştur. Amaç sermayenin hiçbir engelle karşılaşmadan tüm dünya pazarlarına girerek kârını ençoklaştırmasıdır. Yeni ekonomi politikalarla ulus devletin gücü aşındırılmaya çalışılmıştır. Bunun için II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan ancak yeniden yapılanmayla birlikte az gelişmiş ülkeler üzerinde daha güçlü yaptırım içeren uygulamalarda bulunan IMF, Dünya Bankası³⁵ ve GATT etkin olmuştur. Daha önceleri sadece maddi malları içeren GATT artık hizmetler sektörünü de kapsamına almıştır. Hizmetler sektörü ABD'nin dış ticaret fazlası veren tek sektörü olmasının yanı sıra Avrupa ve Japonya'dan da çok üstün olduğu bir alan konumundadır Zayıf fikri mülkiyet hakları koruması nedeniyle bu yeni alandan sağladığı kazancının gizil gücünün çok altında kalması nedeniyle ABD, başta GATT olmak üzere uluslararası anlaşmalarla fikri mülkiyet alanındaki ihlalleri durdurmaya çalışmış ve bu tür politikalarla küresel gücünü pekiştirip, çoğaltmayı amaçlamıştır (Geray, 2005: 44; 2003: 70-71). Amerika'nın dışında endüstriyel üretimin çevreye verdiği tahribattan kurtulmak isteyen diğer

---

³⁵ Bu uluslararası örgütlerin az gelişmiş ülkelere dayatmacı biçimde sunduğu tek tip politikalar küresel olarak dolaşan sermayenin önündeki engelleri kaldırmaya yönelik olmuştur. IMF Bretton Woods Para Sisteminin çöküp, ABD dolarının altın standardından ayrılmasıyla, Dünya Bankası da Avrupa'nın yeniden imar edilmesiyle işlevlerini tamamlamışlar ve 1980 sonrasında dönemin amaçları doğrultusunda birlikte hareket etmeye başlamışlardır. Dünya Bankası artık kredi isteyen az gelişmiş ülkelere neo-liberal politikaları içeren yapısal uyum politikalarını sunarken IMF'in onlara önerdiği sabit reçetelere paralel davranmıştır. Yine savaş sonrası kurulan ancak az gelişmiş ülkeler üzerinde fazla önemi olmayan GATT da ABD'nin önderliğinde biçim değiştirmeye başlamıştır. Endüstriyel ürünler üzerindeki gümrük korumasının dünya ölçeğinde düşürülmesi için çaba gösteren bu kuruluş yeni düzenlemelerle çok farklı bir hale gelmiştir.

gelişmiş ülkelerin de bu ürünler yerine teknoloji ve teknolojik içeriği yüksek ürün ve hizmetlerin üretimine ağırlık vererek ekonomik büyümelerini sürdürmek istemeleri hizmet sektörünü birinci konuma getirmiştir (Somel,1996: 96). Gelişmiş ülkelerin planlamış oldukları bu yeni küresel işbölümüne göre az gelişmiş ülkeler endüstri toplumları olurken, gelişmiş ülkeler hizmet toplumları olacaklardır. Ancak az gelişmiş ülkelere kaydırılan endüstriyel üretimin denetimi teknolojik üstünlük ve fikri mülkiyet hakları ile yine gelişmiş ülkelerde olacaktır (Somel, 1996: 96). Böylece ulus ötesi kuruluşların finans, eğitim, ulaştırma, iletişim gibi alanlara rahatça girebilmeleri ve denetim sağlayabilmeleri için mallarda olduğu gibi hizmet³⁶ sektöründe de serbest dolaşımın sağlanması gerekmektedir.

Maddi/fiziksel mallardan farklılık gösteren hizmetlerin sahip oldukları özellikler Kotler ve Armstrong gibi pazarlama kuramcıları tarafından soyut olmaları, standardize edilememeleri, sahip olunamamaları/depolanamamaları ve eş zamanlı üretilmeleri ve tüketilmeleri olarak açıklanmaktadır (Swarbrooke, Horner 1999). Çeşitli biçimlerde sınıflandırılabilen hizmetler, ÇUŞ'ların küresel boyutta sağladıkları hizmetler açısından a) telekomünikasyon hizmetleri, b) müteahhitlik hizmetleri, c) turizm hizmetleri, d) mali hizmetler ve e) profesyonel iş hizmetleri olarak kümelendirilebilirken, tahmin edilebileceği üzere profesyonel iş hizmetleri balıkçılıktan, tasarımcılığa, işletme, ekonomi ve davranış araştırmalarından reklamcılığa, halkla ilişkilere, müzik, sinema, video gibi iletişim hizmetlerine, bilgisayar ve yazılıma dek hemen tüm iş alanlarını içermektedir (UNCTC:142). 1980

---

³⁶ Hizmetler sektörüyle birlikte GATT'ın içerisine dahil edilen diğer bir sektör tarım olmuştur. Tarımdaki serbestleşme ile fikri mülkiyet haklarına ilişkin getirilen hükümler az gelişmiş ülkeleri en çok etkileyen gelişmeler olmuştur. ABD genetik devrimin getirdiği yeni teknikleri tarıma uygulayıp dünya pazarlarını ele geçirmek istediği için Avrupa ve Japonya ile de çatışmaya girmiştir. Ancak 1986'dan 1993'e kadar yedi yıl süren Uruguay görüşmeleri sonucunda bu ülkeler kendi aralarında anlaşmaya varırken az gelişmiş ülkeler ciddi kayıplara uğramışlardır (Kazgan, 2000b:123).

sonrasında büyük gelişme gösteren sigortacılık, bankacılık, turizm, denizcilik ve bilgi depolama/işlerindeki büyük firmalar ileri teknoloji üreten firmalar ve dışalımçı sermaye ile birlikte dış ticarete serbestliği savunurken küreselleşmenin de öncüleri arasında olmuşlardır.

GATT Uruguay Toplantısı sonunda oluşan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) fikri mülkiyet hakları ihlallerini izlemekte Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) den daha etkin olmaktadır. 1986 yılına kadar GATT kapsamına alınmayan fikri mülkiyet hakları, ilaç, yazılım, film ve müzik gibi ürünlerin ticarete artan önemini gören ulus ötesi şirketlerin ısrarıyla alınmıştır. GATT kapsamındaki çok taraflı yirmisekiz anlaşmadan birisi olan Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS) gelişmiş ülkelerin özellikle ulus ötesi şirketlerin tekeli üstünlüklerini pekiştiren niteliktedir. DTÖ kendisine üye olan tüm ülkelerin TRIPS'in iki ana ilkesi olan "ulusal muamele" ve "en çok kayrılan ülke"³⁷ maddelerini uygulamasını istemektedir. Ticaretteki tarife dışı engellerin bir biçimi olarak görülen fikri mülkiyet haklarının ihlali TRIPS ile yasaklanmakta ve uyulmadığı takdirde yaptırım getirilmektedir. Daha önceleri gelişmiş ülkelerin buluşlarını lisanslarla veya farklı yollarla ele geçiren az gelişmiş ülkeler belli bir maliyete katlanmadan yeni ürüne rakip ürün imal edebiliyorlardı. Uzak Doğu'daki pek çok ülke uluslararası ticarete bu yolla üstünlük sağlarken yurt içinde daha düşük fiyatlarla daha çok tüketicinin yeniliklerden yararlanmasını sağlamıştır. Oysa TRIPS'le birlikte teknolojiyi yaratanlar sürekli olarak tekel gücünü ellerinde tutabileceklerdi. Az gelişmiş ülkeler de teknolojinin üreticisi olmak yerine hep tüketicisi olmak zorunda kalacaklardır. Biyoteknolojinin tıpla birlikte tarıma uygulanmasıyla tarım konusunda çok büyük

---

³⁷ Fikri mülkiyet hakları konusunda herhangi bir yabancı ülkeye tanınan hak otomatik olarak TRIPS anlaşmasına dahil olan tüm ülkelere de tanınacaktır (TRIPS).

değişiklikler yaşanmıştır. 1960'lardan önce tarımın en büyük dışalımıcısı durumunda olan Avrupa 1980'li yıllardan itibaren dünyanın en büyük dışsatımıcısı konumuna gelmiştir. Bir anlamda az gelişmiş ülkeler endüstriyel ürünlerin yanı sıra tarım ürünlerinin de dışalımıcısı olmaya başlamışlardır.

Yeni dönemde hizmetlerin de mallar gibi alınıp satılmasıyla daha önceleri devlet tarafından sağlanan eğitim ve sağlık hizmetleri de piyasaya dahil edilmiştir. Dolayısıyla özelleştirme politikaları ile toplumsal yapı giderek piyasa mekanizması içerisine alınarak istem sunum kurallarına göre belirlenen ve alınıp satılan meta haline getirilmiştir. Böylece sermayenin önünde olabilecek her türlü toplumsal, kurumsal ya da kültürel her türlü engel kaldırılmaya çalışılmış ve kapitalizmin sürdürülmesinde baş etken olan sermayenin kârlılığının artırılması için piyasa ekonomisi, rekabet ve serbest ticaret yüceltilirken devletin kaynak dağılımına toplumsal fayda anlayışıyla yaptığı müdahale ve sübvansiyonlara karşı çıkmıştır. Ulus devletin işlevinin zayıflatılmasına neden olan uygulamalar özelleştirmenin yanı sıra piyasaların serbestleştirilmesi, kamu harcamalarının kısılması ve deregülasyondur.

Sermaye piyasalarının serbestleştirilmesi hükümetlerin sermaye hareketleri üzerinde denetim sağlamasına olanak tanımadığı için ulus devletlere karar verebilme alanı bırakmamaktadır. Kısa dönemli yabancı sermaye bolluğunun neden olduğu döviz kurundaki düşme ile ulusal paranın aşırı değerlenmesi ve yüksek faizler sıcak para olgusuna yol açmaktadır. Aşırı değerli ulusal para dışsatımı zorlaştırdığı için dış ticaret dengesini de bozmaktadır. Böyle bir ortamda ulusal merkez bankaları bağımsız para, faiz ve döviz kuru politikası uygulayamamaktadır. Ayrıca, sermaye piyasalarını bütünüyle uluslararası sermaye hareketlerine açık tutan bir ekonomi

bağımsız bir kalkınma stratejisi de uygulayamamaktadır (Yeldan, 2002:23). Sermaye ise kendisini reel ekonominin dışında sermaye hareketleri ile artırmakta, ticari sermaye de finans sermayesi haline gelmektedir.

Genelde kamu sektöründe bulunan ve sıkı düzenlemelere bağlı bulunan telekomünikasyonlar da önce modernleştirilip sonra özelleştirilmeleri yönünde gördükleri teşvikler/baskılar sonucunda dünyanın büyük kısmında özelleştirilmişlerdir. Kamu mülkiyetinden özel mülkiyete geçen telekomünikasyon ağının bilgi ve iletişim teknolojilerinin yanında yeni ve eski medya ile yöndeşmesi internetten sunulan hizmetleri artırırken ağ sistemini de sürekli olarak geliştirmiştir. Firmaları ve teknolojileri çeşitli yollarla birbirine bağlayan bu işbirlikçi ağlar içerik endüstrisine yeni olanaklar getirirken, içeriğin üretimi ve dağıtımını radikal biçimde değiştirmiş ve yeniden yapılandırmıştır. Bir anlamda 1980'lerde yaşanan teknolojik gelişmeler beraberinde “görsel ve işitsel patlama” olarak nitelenen iletişim devrimini de getirmiştir. Video kaset, CD, kablolu televizyon, uydu yayınları ve fiber-optik teknolojilerin kullanılması içeriğin daha hızlı ve yaygın biçimde iletilmesini sağlamıştır (Söylemez, 2001:15).

İçerik üretimi ve dağıtımındaki radikal değişikliklere işaret eden 1998 tarihli “Büyüyen Yeni Bir Endüstri Olarak İçerik” başlıklı OECD raporu da müzik ve işitsel-görsel endüstrilerinin artık ölçek ekonomilerine (economies of scales)³⁸ bir anlamda büyük ölçekte yatırım sermayesi ve istihdama gerek duymadan üretim ve pazarlama yapabileceklerini belirtirken yaşanan gelişmeleri özetlemiştir. Rapora göre müzik ve işitsel-görsel endüstriler içerik üretimi ve dağıtımındaki katma değeri

---

³⁸ Ölçek ekonomisi, üretimin/kapasitenin büyüklüğünden kaynaklanan mal ve hizmet artışıyla birlikte sağlanan verimlilik artışının sonucunda birim başına maliyetin düşmesidir (Samuelson, 1989:971). Ölçek ekonomisi piyasada tekel yaratma eğilimi göstermektedir, çünkü bir firma çıktı başına maliyeti indirebildikçe ürün fiyatını ucuzlatarak piyasaya yeni girişleri önleyebilmektedir (Gordon ve Dawson,1972:103; Lipsey ve Steiner, 1969:318-319).

artırmak için özel dinleyicilerin/izleyicilerin zevklerini ve büyük kapsam ekonomilerini³⁹ (economies of scope) hedeflerken sayısal teknolojilerden yararlanmışlardır. Müzik dağıtımında radyo frekanslarının kullanımı ve yönetimindeki gelişme özel izleyici zevkine ayrılmış istasyonların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Niş⁴⁰ piyasalara hitap eden bu radyo istasyonları yüksek reklam gelirini çekmişlerdir (OECD, 1998:12).

Yeni sayısal teknolojiler film yapımındaki büyük sermaye ve işgücü yatırımı maliyetini düşürmüştür. Maliyetlerin düşmesi içerik yaratıcılığındaki ticari yapıyı da değiştirirken, program yapımcılarını da özgürleştirmiştir. Yayıncıların ve editörlerin komisyonlarına gerek kalmadan ürettikleri film ve hizmetleri kendileri dağıtabilmeye başlamışlardır (OECD:14).

Sinemada çok salonluluğun (multiplex) yayılması filmi daha geniş tabanlı bir tüketim aracı haline getirmiştir. Salon sayısı arttıkça salon başına düşen seyirci sayısı OECD ülkelerinde azalma göstermekle birlikte yüksek kaliteli sayısal aktarımın gelişmesi ve sayısal salona uyarlanması evlerde daha zengin işitsel-görsel uygulamalara olanak sağlamıştır. Bu dağıtım kanalları tüketicilere ne izleyecekleri konusunda geleneksel kamu rejimlerine göre daha belirgin söz hakkı tanırken gelecekle ilgili daha fazla vaatlerde bulunmaktaydı (OECD:12-13).

---

³⁹ Kapsam ekonomisi, bir girişimin sahip olduğu uzmanlık bilgisi ve makineleri kullanarak tek bir ürün yerine çeşitli ürünleri daha verimli üreterek ortalama maliyeti düşürmesidir (Samuelson, 1989:587). Örneğin Ülker bisküvi ve çukulatadan sonra süt ürünleri, dondurma ve hazır çorba üreterek ürünlerini çeşitlendirirken aynı dağıtım ağından da yararlanmaktadır. Türkçe'de konuyla ilgili terim birliği olmayıp, kapsam ekonomisi yerine alan ekonomisi de kullanılmaktadır.

⁴⁰ Daha dar anlamda ya da çok özel gereksinimleri karşılamak üzere doğmuş olup, belli bir konu üzerine yoğunlaşmış piyasalardır. Örneğin Ferrari, Lamborghini gibi çok pahalı ve güçlü yarış arabalarının dışında tropikal balık, armonika, şemsiye, çifte dürbün de çok bilinmeyen ancak küresel payları olan kârlı nişlerdir (Kotler, 2000:38-39). Sadece ipek ve kaşmir konusunda üretimde bulunan Silk & Cashmere markası Türkiye açısından özgün bir örnek oluşturmaktadır.

Yeni sayısal uydu ve kablolu televizyon. ağları yüzlerce yeni kanala olanak sağlarken, interaktif multimedya hizmetleri kadar geleneksel işitsel-görsel hizmetlerin zenginleşmesi için de güçlü teşvikler sağlamıştır. Telefon şirketlerinin rekabeti sonucunda geleneksel kablolu uydu yayın abonelerinin sayısının düşmesiyle kablo işletimcileri multimedya içeriğin gönderimine izin veren yüksek kapasiteli kablo modemlerini ortaya çıkarmış ve daha çok katma değer sağlamıştır. Dağıtım tekniklerindeki bu gelişmeler özel izleyici zevkini karşılayacak içeriği oluşturarak daha büyük kapsam ekonomisi sağlarken içeriğin katma değerini artırmakta, üretim maliyetini de düşürmektedir. Müzik ve kayıt endüstrisinde görülen bu gelişmeler sonucunda Sony ve Time Warner gibi şirketler işitsel-görsel piyasalarda da uygulama alanı bulmuşlardır (OECD:13).

Çok kanallı yayının gelişmesi içerik üretimi ve dağıtımı için sıkı piyasa yapısını gevşetmiş ve daha ucuz ve daha çeşitli içerik üretimi için teşvik edici olmuştur. Ancak izleyici ve programcılar arasındaki etkileşim sınırlı kalmıştır. Ağ temelli hizmet içerik üretiminin 1980'lerden 1990'lara doğru artmasıyla özel sektör şirketleri hızla işitsel-görsel kapasitelerini geliştirmişlerdir. Müzik ve işitsel-görsel ürün ve hizmetlerden oluşan içerik endüstrisi ulusal piyasalar açısından büyük farklılıklar gösterirken ABD Tablo 1'de görüldüğü gibi sürekli olarak en büyük piyasa konumunda kalmıştır. 1995 yılında dünya kayıtlı müzik satışları her yıl %9.9 büyüme oranı göstererek 40 milyar Dolar olurken, OECD ülkeleri 34 milyar Dolarlık kısmını oluşturmaktadır. Sinema gişelerinden elde edilen gelir 11 milyar Dolar gibi daha düşük bir sayı gösterirken, OECD ülkelerinde artan yayıncılık geliri 122.87 milyar Dolar olmuştur. 1994 yılında bilgisayar kurulumu 180 milyon, telefon hatları 645 milyon, televizyon sayısı da 1160 milyon olmuştur (OECD:9).

Tablo 1: Dünya Müzik Piyasasında İlk 10'u paylaşan Ülkeler

1995	Perakende Değeri (ABD \$)	Satış Yüzdesi
USA	12 102.0	30.5
Japonya	7 552.1	19.0
Almanya	3 269.6	8.2
İngiltere	2.571.6	6.5
Fransa	2 391.8	6.0
Kanada	1.113.1	2.8
Brezilya	1.053.1	2.7
Hollanda	716.5	1.8
Avustralya	680.5	1.7
İtalya	582.7	1.5
TOPLAM	32 032.8	80.7

Kaynak.: www.oecd.org/dataoecd/32/48/2094064.pdf

Üretim kapasitesinin artmasına paralel olarak bilgisayar ve ağ bilgisine sahip eleman gereksinimi artmıştır. Sayısal teknolojilerin maliyetleri azaltıcı yönde olmasına karşın ABD’de film endüstrisi 1985’ten itibaren çeyrek milyondan fazla iş yaratmıştır. Büyük stüdyolar kadar küçük ve bağımsız üretim şirketleri de istihdama katkıda bulunmuştur. MPAA’ye göre video üretiminden ve dağıtımından kaynaklanan bu istihdam artışı tüm OECD ülkelerinde olduğu gibi Avrupa ve Kanada’da görülmüştür. İstihdam artışının en önemli etkisi işitsel-görsel içerik üretiminde özel sektörün genişlemesine olanak vermiş olmasıdır (OECD:17).

İnternet üzerinden satışların yapılabilmesi fiziksel dağıtım kanallarındaki işgücü gereksinimini azaltırken ağ temelli multimedya hizmetlerinin temeli olan yazılım endüstrisindeki gelişme hızlanmış, istihdamı artırmıştır. 1994 yılında ABD’de telif hakkı endüstrilerinin ekonomiye olan katkısı 385.2 milyar Dolar olurken, mevcut iş gücünün %4.81’i kadar iş yaratmıştır (OECD:19).

Yeni dağıtım kanalları reklam pastasının da dağılımını etkilemiştir. İzleyicilerin farklı medya kanalları arasında bölünmesi reklamcıların ayırdıkları mali kaynakların parçalanmasına yol açmış ve kaynaklar geleneksel yayın kanallarından yeni medyaya yönelmiştir. Böylece 1995'in son çeyreğinde 13.6 milyon Dolar olan internet reklam geliri 1996'nın ilk çeyreğinde %110 artarak 26 milyon Dolar olmuştur. IBM, Microsoft, Netscape Communications, c/net, AT&T zirvedeki reklam sahipleri olmuşlardır (OECD:21).

Reklam ve habercilik gibi iki büyük gücü olan basılı medyanın reklam gelirlerinin tüm dünyada düşmeye başlamasıyla birlikte internet seçenek olarak görülmüş ve çevrimiçi alan yapılan özgün iş için destek olarak kullanılmıştır (Krueger ve Van Der Beek, 2006:69).

İçeriğin farklı platformlar aracılığıyla sağlanması iletişim araçlarının işlevlerini bulanıklaştırırken yayıncılıkla ilgili bazı belirsizlikler oluşturmuştur. Yayıncıların çoğalmasının yanı sıra kablo ve uydu firmalarındaki ikincil oyuncuların da alana girmesiyle rekabetin şiddetlenmesi, piyasa talebinin belirsizliği, hukuki düzenlemeler ve teknolojik gelişmenin hızı ile yöndeşmeden kaynaklanan karmaşıklık bu alandaki belirsizliklerin nedeni olmuş ve özellikle kamu yayıncılarını olumsuz etkilemiştir (Mutlu, 2001:66-70). Artmayan gelirlere karşın artan program maliyetleri, sayısallaşmanın sağladığı olanaklardan özel yayıncılar gibi yararlanamamak, düzenleyici kurulların teknolojiye ayak uyma kaygısıyla endüstriye çok fazla danışmaları sonucu onlara müdahale fırsatı vermesi bu olumsuzluklara örnek olarak sayılabilmektedir (Mutlu:71-72). 1997 yılındaki Amsterdam Protokolü kamu yayıncılığının önemine işaret etmekle birlikte AB'nin işitsel görsel alandaki güçlenmesini özel firmalar aracılığıyla sağlamak istemiş ve kamu fonlarına sınırlama

getirmiştir (Mutlu.72; Geray, 2005:173). 2001 yılında Avrupa Komisyonu yayınladığı genelgede lisans ücretleri ile kamu yayıncısı için sağlanan indirim ve muafiyetleri kamu yardımı olarak nitelendirmekte ve kamu hizmetinin yerine getirilmesi için gerekli görmektedir. Daha sonraki direktifler de özellikle “her izlemede ödeme” uygulamasına karşı kamu yayıncılığına görevler yüklemektedir.

Çevrimiçi alan yarattığı olanaklar ve sunduğu hizmetlerle pek çok girişimciyi yatırım için çekerken satın almalar ve birleşmelere de neden olmuştur. Dolayısıyla 19. yüzyılın üçüncü çeyreğinden itibaren ekonominin hemen her döneminde görülen ve genelde ekonominin yapısını değiştiren firma birleşmeleri bu dönemde daha önce eşi görülmeven ölçekte gerçekleşmiştir. Sermayenin birkaç elde toplanmasına bir anlamda merkezileşmeye yol açan bu birleşmeler ve satın almalar ABD ekonomisinde dört dönemde belirgindir ve her dönemde farklı etkilere yol açmıştır. İlki ulusal ekonomiye geçişi ve sermaye piyasalarının yükselişini vurgulayan 1887-98'den 1902/3'e kadar olan dönemdir. İkincisi 1924'ten 1930-31'e kadar olan ve oligopolcü piyasaların yükselişini belirleyen dönemdir. Üçüncüsü II. Dünya savaşının hemen ertesinde başlayıp 1970'e kadar süren ve büyük firma egemenliğinin yaşandığı bir dönemdir. Dördüncüsü ise 1970'lerde başlayan ve konglomera olarak adlandırılan, çeşitli alanlarda iş yapan dev holdinglerin birleşmesini belirleyen dönemdir (Fusfeld'den aktaran Hsieh, 2002:75). İletişim endüstrisi de bu gelişmelerden etkilenmiş ve varlığını sürdürebilmek için benzer yapılanmanın içine girmiştir. Özellikle uluslararası rekabet ve mega pazarlıklar bu alandaki firmaları gittikçe dev kuruluşlar haline getirmiştir. 1983 yılında en büyük medya birleşmesi gazete zinciri olan Gannette'in Combined Communications Co.'yu satın almasıyla olmuş ve 340 milyon dolarlık bir ekonomik güç yaratılmıştır. 1996

yılında Disney ABC/Cap Cities'le birleştğinde ise, 19 milyar dolarlık bir ekonomik güç olarak gazete, dergi, kitaptan, radyo, televizyon yayıncılığı, film, müzik ve video kayıtlarına kadar medyanın her alanını denetlemekteydi (Bagdikian, 1997). Ancak bu konuda yaşanan en büyük örnek, Amerika'nın en büyük hizmet sağlayıcısı AOL'un büyük medya devi Time Warner ile birleşmesi olup 350 milyar dolar değerindeydi. Böylece piyasa gücünü ele geçirmek ve sermaye birikimini artırmak için firmalar rekabetten kaçarken bunu birleşmeler ve satın almalarla gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca ortak girişimle (joint venture) ve resmi olmayan anlaşmalarla işbirliği yaparak da piyasa denetimlerini artırmaktadırlar. Fikri mülkiyet hakları ise firmaların bu piyasa güçlerini ve denetimlerini daha çok artıran bir unsurdur.

İletişim sektöründeki göz kamaştırıcı kârlar normal işlevini yerine getiren firmaların faaliyetlerinden değil telif haklarına sahip içerikle gerçekleşmektedir. Eski filmlerin video ve kablolu televizyon gibi yeni iletişim teknolojileriyle tekrar gösterime sunulması çok az maliyetlerle büyük kârlara neden olmaktadır. "Rüzgâr Gibi Geçti filmi" 1989 yılında 350 bin dolarlık bir maliyetle yeniden gösterime girdiğinde gişe hasılatı 2,5 milyon dolar, video kasetten elde edilen geliri de 4,5 milyon dolar olmuştur (Bettig, 1996:41). Disney'in karakterleri hemen her dönemde her çeşit medya aracılığı ile yeniden üretilmekte ve büyük kazanç sağlamaktadır. Bu nedenle Mickey Mouse bir türlü kamu alanına geçmemekte, koruma süresi dolduğunda telif hakkı süresi uzatılmaktadır

Fikri mülkiyet haklarına konu olan ürünlerin yatırım maliyetleri yüksek olurken marjinal maliyetlerinin düşük olması ölçek ve kapsam ekonomilerinin sonucudur. Ödemede bulunmayanlar dışlanabildiği takdirde birim başına maliyeti

düşürerek kitle halinde üretimi sağlayan ölçek ekonomisinin yanı sıra aynı üretim merkezinde ürün çeşitlendirmesini sağlayan kapsam ekonomileri büyük kârlara yol açmaktadır. Büyük yatırımlar gerektiren ölçek ve kapsam ekonomileri ancak büyük dev kuruluşlar tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca her yatırımın başarılı olması söz konusu olmadığı için risk söz konusudur ve bu risk yine büyük kuruluşlar tarafından alınabilmektedir. Dolayısıyla fikri ürünler sermayenin merkezileşmesini ve yoğunlaşmasını desteklemektedir. Aynı hammadde veya ara mallarla farklı ürünlerin üretilmesini sağlayan kapsam ekonomisine en güzel örnek Time Warner'ın Batman karakteridir. Çizgi romanlar, oyuncaklar, beslenme çantaları, giysiler, video oyunları, video kasetler gibi farklılaştırılmış ürünlerin sinema, video, televizyon, “her izlemede öde” gibi çeşitli kanallarla sunulması maliyeti düşürürken sermayenin birikimini de artırmaktadır (Bettig,1996:101).

Yeni dönemde ulus ötesi şirketler olarak anılan ve küresel olarak iş gören dev şirketlerin 1980'den itibaren uygulanmaya konulan ekonominin biçimlendirilmesinde uluslararası örgütler ve ABD, AB, Japonya gibi gelişmiş ülkeler kadar büyük etkisi olmuştur. Bir anlamda bir önceki dönemde uluslararasılaşmanın aktörleri olan bu şirketler yeni dönemde küreselleşmenin mimarları olmuşlardır. Üretimin kendisinin ve aşamalarının coğrafi olarak özellikle az gelişmiş ülkelere dağıtılmasıyla, kendisini değerlendiremeyen sermayenin ulusal sınırları aşarak mutlak ve görelî artı değer üretimini az gelişmiş ülkelerde zorlayarak artırması amaçlanmıştır. Sermayenin bu hareketliliğini önleyebilecek tüm engeller kaldırılırken ulus ötesi şirketler de örgütsel yapılarını farklı ülkelerdeki farklı ürün taleplerini karşılamak için daha işlevsel hale getirmekte ve küresel olarak daha büyük denetimde bulunmaktadır (Dicken, 1998:202). Pek çok ülkede faaliyette bulunmak

koordinasyon ve denetim sorununu önemli hale getirmiştir. Nitekim hem yurt içindeki şirketlerin baskısına hem de küresel şirketlerin rekabetine karşı koyabilmek için içsel ve dışsal ağ ilişkileri geliştirmişlerdir. Değişik ve farklılaştırılmış mal ve hizmet üreterek pazar paylarını genişletmek ve kârlarını artırmak isteyen şirketler AR&GE bölümlerine büyük önem vermektedirler. Gelişmiş ülke kökenli bu şirketler hemen her alanda faaliyette bulunurken AR&GE faaliyetlerini merkezlerinde sürdürmektedirler. Başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler ulus ötesi şirketlerinin çıkarlarını gözetmektedirler. Bu şirketler yoluyla dünyanın hemen her köşesine yayılmakta olan ABD, askeri ve siyasi gücünün yanı sıra ekonomik olarak da büyük güç elde etmektedir (Foster, 2003:14).

Yeniden yapılanma döneminde talebin/tüketimin kontrolü için de büyük çaba harcanmış ve ulusötesi kuruluşlar AR&GE maliyetlerinden daha fazla pazarlama, reklam, halkla ilişkiler ve kampanyalar için harcama yapmışlardır (Geray, 2003:69). Özde markalama, pazarlama ve reklam yenilik ekonomisinin birbirinden ayrılmaz öğeleri olmuşlardır. Her yıl binlerce yeni tüketici ürünü piyasaya çıkmakta ve şirketler belirli sürelerle ürünlerinin belirli yüzdelerini tamamen yenilemektedirler. Kuruluşlar pazarlarını geliştirmek için yeni ürünler geliştirebildikleri gibi mevcut ürünlerde farklılaştırmalar yaparak veya değişik dağıtım kanalları kullanarak farklı tüketicilere ulaşabilmektedirler (Yükselen, 2007:61). Ürün farklılaştırması çok farklı gelir gruplarının taleplerini karşılamakta önemli olurken, gittikçe artan gelir dağılımındaki bozulmaya karşı bir araç olmaktadır.

Ulus ötesi şirketler tarafından gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımların içerisinde hizmet sektörünün payı gittikçe artmaktadır. Genelde hizmetlerin üretildikleri yerde tüketilme eğilimi olduğu için iletişim, finans, ulaştırma, eğitim

gibi alanlara yatırım yapmak gerekmektedir (Somel,1996:88). Ancak bu yatırımlar daha çok gelişmiş ülkelere yapılmaktadır çünkü daha önce de belirtildiği gibi gelişmiş ülkeler GSYİH içinde hizmetlerin payını artırmak istemektedirler.

Yabancı doğrudan yatırımların sermaye birikimi açığını kapatmak, dış ticarete katkıda bulunmak ve istihdam yaratmak gibi az gelişmiş ülkelere sağladığı yararlar yeni dönemde en aza inmiştir. Yatırımlar çoğunlukla yatırımın yapıldığı ülkenin finans sisteminden ve dağıtılmayan kârları ile karşılanırken özelleştirme ulus ötesi şirketler için çekici bir seçenek olmaktadır. Mülkiyetin kamu sektöründen özel sektöre geçmesi olan özelleştirmenin ne sermaye birikimine ne de istihdama katkısı olmayacağı açıktır. Üretimin her bir aşamasının farklı yerde gerçekleştiği bu dönemde fason imalatın yanı sıra olumsuz olarak görülen diğer seçenekler de yararlı hale getirilebilir. Ancak devletin fayda-maliyet temelinde ulus ötesi şirketlerle pazarlık yapması ve yönlendirmesi gerekmektedir (Somel:91-93). Başta DTÖ ve ticaretle ilgili yatırım tedbirleri anlaşması (TRIMs) olmak üzere diğer uluslararası oyuncuların ve anlaşmaların sonucunda hareket yeteneğini yitiren devletin ulus ötesi şirketlerle ilişkisinde güç dengesi sağlanamamaktadır. Ancak ulus devlet yeni düzende ne kadar zayıflatılmış olsa da ulus ötesi şirketler ve sermaye için her zamankinden daha önemli olmaktadır. Çünkü bu şirketler gittikleri ülkede toplumsal düzen, mülkiyet ilişkileri, istikrar ve sözleşme garantisi gibi devletin sağladığı olanaklara gereksinim duymaktadırlar. Devlet bir anlamda işlem maliyetlerini azaltmaktadır. Sermaye tek başına küresel faaliyetlerini örgütleyemediği için küresel sermaye yararına iş gören ulus devlete bağlı kalmaktadır. Öyle ki ulus devletler sadece kendi yerel toplumlarını düzenlemekle kalmamakta, uluslararası düzeni de sağlamak ya da bu düzene uymak zorunda kalmaktadırlar (Meiksins, 2003:239-254).

Kapitalizmin yaşanan bu son krizine asıl kontrol yine enformasyon ve yeni iletişim teknolojilerinden gelmiştir. 1990'lı yıllar ABD ekonomisinin yüksek performans gösterdiği dönem olmuştur. Bunun temelinde ise yapılan enformasyon ve iletişim yatırımları bulunmaktadır (Söylemez, 2001:13). Bir anlamda neoliberal politikalar kurgulanıp uygulanmaya konulurken, bilgiye dayalı enformasyon ve yeni iletişim teknolojileri yeniden kriz kontrolünde etkin olmuşlardır. Böylece ekonomik etkinlik kontrole, kontrol de enformasyona bağlı olmuştur (Beniger,1986:435).

Enformasyon teknolojisi alanındaki büyük atılımlar ise II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında gerçekleşmiştir (Castels, 2005:51). İkinci Dünya savaşı sırasında ve sonrasında elektronik alanında yapılan yenilikler, özellikle transistörün bulunuşu ve yaygın biçimde kullanılmasının ardından, 1971 yılında mikroişlemcinin bulunması, bir bilgisayarın "çip"e yerleştirilmesi enformasyon devrimine giden yoldaki köşe taşları olmuştur. Enformasyon teknolojileri ve telekomünikasyon ağlarına yapılan büyük yatırımlarla birlikte 1980'de kapitalizmin yeniden yapılanması için yürürlüğe konulan neo-liberal politikaların birlikteliği hızlı bir küreselleşmeye yol açmıştır.

Ancak enformasyonun kontrolü ve sahipliği fikri mülkiyet hakları tarafından sağlanmaktadır. Bir anlamda enformasyon ve fikri mülkiyet hakları birbirlerine bağlı güçlerdir. Yeniden yapılanan ekonominin sürmesi için gerekli olan yenilik ve yaratıcılığın metalaştırılmasını yansıtmaktadır. Karl Polanyi "Büyük Dönüşüm"de toprak, emek ve paranın metalaştırılmasına izin veren toplumsal kuralların, feodal toplumdaki modern piyasa ekonomisine geçişte nasıl büyük bir dönüşüm yarattığını yazmaktadır. Günümüzde aynı biçimde fikri ürünlerin metalaştırılması da

enformasyon çağı ekonomisi gibi diğer bir dönüşüme yol açmaktadır (Marlin-Bennett, 2004:13).

1990 sonrası ABD’de yaşanan dönüşümle birlikte sayısal ve elektroniğin yanı sıra ecza ürünlerinin çok fazla bilgi faktörü gerektirmesi bilginin değerini iyice artırmıştır. Bilginin erişilip denetlenmesinde fikri mülkiyet hakları önemli bir mekanizmadır. Bilgi bir ürün/mal olarak ele alındığında ise diğer ürünlerden/mallardan farklılık göstermektedir. Kamu malı özelliği gösteren bilgi herkes tarafından kullanılabilmekte ve bu kullanmalar ile azalmamakta veya tükenmemektedir. Ayrıca kendisi rekabetçi ve kişiye münhasır değildir. Bir anlamda tüketiciler maddi veya fiziksel malları tükenmeden elde etmek için rekabete girerken⁴¹ bilgiye ilişkin ürünlerde bu tür bir davranışa gerek görmemektedirler. Böylece keşfedilen veya üretilen bilgi bir kez kamuya açıklandığında kimsenin onu kullanması engellenememektedir. Bu nedenle korunması gerekmektedir. Aksi halde kimse yeni bir bilgi üretmek için çaba gösterip yatırım yapmaz. Neo-klasik ekonomi tarafından bu biçimde meşrulaştırılan fikri mülkiyet hakları bir anlamda fikri ürünlerin kolaylıkla erişilip paylaşıldığı kamu alanı ile bu ürünlerin metalaştırılarak alınıp satıldığı özel alan arasındaki ayrımı belirlemektedir.

Küreselleşmeyle birlikte finans ve sermaye piyasalarının bütünleşmesi ve yasal düzenlemelerden muaf tutulması uluslararası sermaye ve para akışını hızlandırırken, doğrudan yabancı yatırım ve teknoloji transferi üzerindeki engelleri azaltmıştır. İleri teknoloji ile ilgisi bulunan doğrudan yabancı yatırımlar az gelişmiş ülkeler tarafından özellikle istenmektedir. Burada Taiwan, Hong Kong ve Güney

---

⁴¹ Örneğin üç tane hırka varsa ve beş tüketici ona sahip olmak istiyorsa ürünlere sahip olma konusunda bir rekabet bulunmaktadır. Oysa hırkanın nasıl örüldüğü bilgisi milyonlarca insana dağıtılsa bu bilgi azalmamakta ya da tükenmemektedir. Thomas Jefferson bilginin bu özelliğini “ kim benden fikir alırsa benimkini azaltmadan bilgiye sahip olur; tıpkı mumunu yakmak için benimkinin alevini söndürmeden alan gibi” biçiminde ifade etmiştir (Stiglitz, 1999).

Kore gibi “Asya Kaplanları” olarak bilinen ve yüksek büyüme hızını gerçekleştiren ülkelerin önemli rolü bulunmaktadır. Bu çerçevede, firmalar doğrudan yabancı yatırım yapmak istedikleri ülkedeki fikri mülkiyet kurallarının sahip oldukları bilgi ve teknolojiyi ne ölçüde koruduğuna bakmaktadırlar (Liu, 2007). Sıkı fikri mülkiyet haklarının sağladığı koruma ile firmalar teknoloji transferini artırırken, AR&GE yatırımlarını da artırmaktadırlar. Ancak yapılan bazı araştırmalar bu transferlerin yerel şirketlerden çok ulus ötesi şirketlerin kendi şubeleri arasında olduğunu göstermektedir (Branstetter, Fisman ve Foley, 2005). Ayrıca Aşağı Sahra ülkeleri gibi sıkı fikri haklar korumasına sahip ülkeler yerine Brezilya ve Çin gibi zayıf fikri mülkiyet haklarına sahip ülkelerin daha çok yabancı yatırımları çektiği bilinmektedir.

Hizmetler ekonomisinin öne çıkması ve enformasyonun insan yaşamının hemen her alanına yayılması fikri mülkiyet haklarını büyük ölçüde genişletmiştir, öyle ki fikri mülkiyetin olmadığı alan kalmamıştır. Bu gelişmelerden en büyük kazancı IBM’den Pfizer’a, kadar ulus ötesi kuruluşlar sağlamaktadırlar. Lisanslardan da büyük gelir elde eden bu kuruluşlardan IBM 1993-2003 yılları arasında 25.772 patent dağıtmıştır, sadece 2003 yılı için bu sayı 3415 olmuştur. Telif hakkı endüstrisinin de GSYİH içindeki payı 1977-1999 arasında %360 artarak 460 milyar dolar olmuştur (Thomas, 2004). ABD dışındaki ülkelerin çoğunda patent ya da telif ücreti büyük oranda yabancı kuruluşlara ödenmektedir. 2003 yılında Hindistan’daki 12,000 patent başvurusu bu duruma örnek olarak verilebilir. Aynı şekilde, müzik, yayıncılık, yazılım ve filmlerden toplanan gelirler yabancı firmalara ve Hollywood’a gitmektedir. Söz konusu rakamlar fikri mülkiyet haklarının yeni birikim düzeni için ne kadar önemli olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Yeniden yapılanma anlayışına uygun olarak, doğal halde korunmasına gerek bulunmayan enformasyon, teknik ve analitik yaratıcılık gerektirecek biçimde toplanıp örgütlenmeye ve değerli bir meta haline getirilmeye başlanmıştır (Marlin-Bennett, 2004:100). Oluşturulan bu veri tabanları fikri mülkiyet haklarından farklı olarak dahice bir buluşu veya yaratıcılığı içermemektedir. Onun yerine var olan olaylar ve fikirlerden bazılarını hedefler doğrultusunda basit bir biçimde toplayıp, kodlayıp, sayısallaştırmaktadır. Böylece emek, zaman ve maliyet gerektiren veri tabanlarının korunmasıyla kamu alanına ait olan ve daha önceleri paylaşılan bilgi/olaylar özelleştirilmeye başlanmıştır.

Sermayenin sürekli genişleme mantığına uygun olarak fikri mülkiyet haklarının yaşamın her alanını patentlemek istemesi DNA ve insan geni konusuna kadar uzanmıştır. Bu önemli ve riskli konuda farklı görüşler yer alırken Amerika'nın tüm çabalarına karşı henüz bir sonuç alınmamıştır. Görüşler daha çok, biyoteknoloji firmalarının patente teşvik edilerek daha hızlı gelişmelerin sağlanacağı düşüncesine karşı doğaya ait unsurların icat ya da yenilik kapsamına alınamayacağı; ancak keşfedilebileceği dolayısıyla patent altına alınamayacağı yönünde olmuştur (Marlin-Bennett:83-84).

Yeni düzende fikri mülkiyet haklarından elde edilen getiriler bireylerden çok kuruluşların yararına olmaktadır. Bu uygulama ile örneğin Microsoft'da çalışan bir yazılımcının yaptığı yeniliğin getirisi kendisine değil Microsoft'a ait olmaktadır. Peter Drahos ve John Braitwaite böyle bir uygulamanın yaratıcı/yenilikçi birey yerine loncaı ödüllendiren ortaçağ düzeninden farklı olmadığını belirtmektedirler (Thomas, 2004).

Fikri mülkiyet hakları, daha önceleri -1960'larda ABD'nin bozulan dış ticaret dengesini düzeltmek için patentleri güçlendirmek istemesinde olduğu gibi- dış ticarete önemli bir araç olurken, günümüzde dış ticaret fikri mülkiyet haklarının sıkılaştırılması için yaptırım aracı olarak kullanılmaktadır. Bunun için ABD Ticaret Yasası'nın özel 301.raporu gerekli denetimi sağlamaktadır. Amerikan firmalarının tavsiyelerini içeren ve her yıl yayınlanan raporun "öncelikli izlenecek ülkeler" kısmı fikri mülkiyet haklarını önemli ölçüde ihlal eden ülkelere yer vermektedir.

Aslında yeni iletişim teknolojileri ile içeriğin kendisine doğrudan ulaşmak olanaklı olurken bu yeniden üretilen içerikten yararlananlar, maliyetine katlananlar ve eğer bir gelir elde ediliyorsa, bu içeriği oluşturanlar/yaratanlar arasında nasıl bölüşülmelidir soruları fikri mülkiyet haklarının yeniden irdelenmesini gerektirmektedir.

2.Yeni İletişim Teknolojileri ve Sayısal Müziğin Ortaya Çıkışı

Yeniden yapılanmayla birlikte neo-liberal politikalar doğrultusunda gelişen iletişim teknolojileri⁴² sayısal müziğin ardındaki itici güç olmuştur. 1999 yılından itibaren internetin oldukça hızlı yayılmasıyla⁴³ birlikte erişilen hizmetlerin kapasitesi ve niteliğinin bant genişliğine bağlı olması geniş banta olan talebi artırmıştır. Önceleri e-posta göndermekte ve enformasyon erişiminde kullanılan internet genişbant olanağıyla birlikte işitsel görsel eğlence aktivitelerinin kullanımını da yaygınlaştırmıştır. Genelde 250 "kilobit" den fazla hıza sahip olan genişbant hizmetleriyle oyun ağına dönüşen internet müzik indirme ve paylaşımı ile film/

---

⁴²Yeni iletişim teknolojilerine yapılan yatırımlar sonucu bu teknolojilerin gelişmesiyle ulus ötesi şirketler sınırlarının çok ötesindeki fabrikaları, tesisleri işletebilmekte, küresel piyasalardaki ticaret, kur, faiz oranları ve para hareketlerine göre rasyonel kararlar alabilmektedirler. Bir anlamda çıkar hedeflerine ulaşabilmekte iletişim ve enformasyon teknolojilerinin kullanımının ve tasarımının büyük önemi bulunmaktadır.

⁴³ 1999 yılında OECD ülkelerindeki İnternet abone sayısı 121 milyondan olurken, iş yeri gibi bağlanılan diğer yerlerde göz önüne alındığında bu sayının iki katından fazla olabilmesi muhtemeldir (OECD Communication Outlook, 1999:97).

video/ televizyon hizmetlerine erişimi sağlamıştır (OECD Communication Outlook, 1997:177).

Temelde kablo bağlantısı olan ve yüksek hızda internet hizmeti sunan genişbant teknolojisi 2005'ten itibaren kablosuz da hizmet sunarken, sağlamış olduğu esneklik ve ağ bağlantısı ile gittikçe daha fazla cihazı birbirine bağlamaktadır (Noguchi, 2006:15). Sayısallaşma da ağların daha etkin kullanımını sağlamakta ve her türlü metin, grafik ve sesli içeriğin internet üzerinden aktarımını sağlamaktadır. Erişilen içerik ücret karşılığında olduğu gibi ücretsiz de olabilmektedir. Ağları kullanan herkes içerik dağıtıcısı olarak kendi çalışmalarını da ticari olarak dağıtabilmekte, böylece ticari olsun ya da olmasın daha fazla içerik ağ üzerinden değiştirilebilmektedir. Ayrıca var olan çalışmalar üzerine yeni eklemeler ya da değişiklikler yapabilmektedirler. Her türlü içerikte olduğu gibi sayısallaşmış müzik yapıtları da bilgisayarlarda MP3 formatında saklanıp, sıkıştırılmaya (compression) ve çalınmaya başlamıştır.

Ancak bu formattan önce de müziğin sayısallaştırılması çabaları bulunmaktadır. MIDI (Musical Instrument Digital Interface) olarak adlandırılan ve MP3 benzeri tekniklerden farklı olarak şarkıyı çaldığı biçimde ses biresimcisinde (synthesizer) tutan ve bu esnada hangi notaların ne zaman ve ne kadar süre ile çalındığını ve şarkının hacmini ve benzeri özellikleri gösteren sayıları toplayan format bu çabalardan birisidir (National Research Council, 2000:32). Daha sonra Microsoft tarafından ilk sayısal ses dosyası olarak geliştirilen ve Windows ve diğer yazılım programları içerisinde kullanılan "wav file" formatı sıkıştırılmadığı için indirilmesi çok zaman alırken, yine Linux ve UNIX sistemlerinde kullanılan diğer sayısal ses dosyası "au file"da indirilmeye uygun olmamıştır (Hsieh, 2002:29).

Standart CD olarak sayısallaşan müziğin her bir dakikası için 10 megabit gerekirken, aynı içerik MP3⁴⁴ formatında sıkıştırıldığında onda biri kadar yer tutmaktadır. MP3'ün dışında daha hızlı sıkıştırma oranına sahip, dolayısıyla dosyaların daha küçük yer tutmasını sağlayan başka teknikler de bulunmaktadır (National Research Council, 2000:77). Alman mühendislik firması Fraunhofer tarafından 1987 yılında geliştirilen bu format ancak 1990'ların sonunda popüler olmuş ve müzik endüstrisi için büyük endişe kaynağı olmuştur.

Müziğin kayıt endüstrisinin dışında dağıtılması için gösterilen çabalardan birisi de 1993 yılında Rob Lord ve Jeff Patterson tarafından oluşturulan İnternet underground Müzik Arşivi'dir (IUMA). Ancak o dönemde sayısal müziğin üretimi ve dağıtımı için gerekli olan teknolojiler çok gelişmediği için önemli bir sonuç elde edilememiştir. Genişbantın çok sınırlı olması ve sıkıştırma teknolojisinin ancak gelişiyor olması sonucu 3 dakikalık bir şarkı yarım saatte indirilebiliyordu. Bununla beraber benzerleri arasında başarılı olan IUMA yerel basının yanı sıra müzik endüstrisinin de dikkatini çekerek Warner Bros.'un şirketi kiralamasına ve site oluşturmasına yol açmıştır.(Hsieh:40-41).

Bu dönemde yine world wide web/www.'in ortaya çıkışıyla internet kalkışa geçmiş ve hem bireyler hem de kuruluşlar tarafından müzik siteleri oluşturulmuştur. Farklı amaçlarla kurulduğu için farklı sınıflandırmalara konu olan bu müzik siteleri genelde ticari olduğu gibi sanatçıların hayranlarıyla daha yakın iletişimde bulunabilmelerini de sağlamaktaydı. 1994 yılında kurulan ve kendisini çevrimiçi perakendeci olarak konumlandıran CDNow'dan sonra benzer müzik perakende siteleri kurulmuştur. Bunların arasında Amazon.com bugün de popülerliğini

---

⁴⁴ MP3 üç tabaka halinde işitsel kodlama programı sunan Sesli Film Uzmanlar Grubu (Moving Picture Experts Group)nun stenografisidir.

korumaktadır. Favori sanatçıların siteleri ise çoğunlukla hayranlarının taleplerini karşılamaya yönelik bulunmaktaydı (Hsieh:41-42).

MP3.com'un web adresini 1997 yılında 1000 Dolar'a satın alan Z firması MP3'ü ilk önceleri müzik ağırlıklı haber sitesi olarak kullanmış, daha sonra sanatçıların kendi müziklerini dağıtabilecekleri bir site haline getirmiştir (Hsieh, 2002:44). 1999 yılında 150 bin sanatçının bir milyon şarkısını sunan site 2000 yılında "My.MP3"com adı ile iki yeni hizmet sunmaya başlamış ve kayıt endüstrisinin davalarıyla karşı karşıya kalmıştır. Telif hakkına sahip 80.000 şarkı albümünün veri tabanını içerdiği için telif hakkı ihlali yaptığına karar verilen "MP3.com" bunu adil kullanım ile savunmak istemişse de başarılı olamamıştır. BMG ve Warner müzik grubu ile çaldığı her müzik parçası için telif hakkı ödemeyi kabul etmesi üzerine anlaşma yapmış, ancak Universal Müzik Grubu'nun mahkemenin verdiği kararda ısrarlı olması üzerine önceleri anlaşmaya varamamıştır. Daha sonra 53 milyon Dolar üzerinde uzlaşma sağlayan taraflardan Universal firmanın ufak bir kısmına el koymuşsa da, "MP3.com" 2001 yılında Vivendi tarafından 372 milyon Dolar'a satın alınmıştır (Hsieh:46).

Müzik indirmenin dışında "streaming" ya da "webcasting" yoluyla da sayısal müziğin aktarımı gerçekleştirilmektedir. Bu biçimde müzik dosyası asıl yerinde çalınırken alıcının bireysel bilgisayarına ulaşmaktadır. Bu aktarım biçimi radyo ya da web yayıncılığını içeren ortak medya siteleri oluşturmakta da seçenekler sağlamaktadır. Hem indirme hem de streaming yoluyla sayısal müziğin aktarımında sunucu (server) gibi bir aracıya gerek bulunurken, dosya paylaşımı olan P2P de kullanıcılar doğrudan birbirleriyle müzik dosya paylaşımı yapabilmektedirler. Aslında bu fikir yeni olmayıp, internetin ilk dönemlerinden beri herhangi bir sunucu

olmadan kolaylıkla bilgisayarlar arası bilgi değişiminin olması amacına dayanmaktaydı (Hsieh:36). Dosya paylaşımı ilk olarak Napster ile popülerleşirken, kullanıcılar birbirlerine merkezi bir sunucu ile bağlanmaktaydılar. Sunucuya gerek bulunmayan gerçek dosya paylaşımı ise Gnutella ile gerçekleşmiştir.

Ağ işletimcileri, internet servis sağlayıcıları, internet firmaları ve arama motorları gibi farklı oyuncuları içeren sayısal müzik, pek çok tartışmaya da yol açmaktadır. Sayısal müzik dağıtımının eser sahiplerine ve topluma önemli ekonomik ve toplumsal olanaklar sağladığını belirten Fisher bu olanakları beş grupta toplamaktadır: Birincisi, sayısal ortamda aracıyla birlikte yapım ve dağıtım maliyeti ortadan kalkmaktadır. Genellikle CD'ye ödenen miktarın az bir kısmı (nadiren %16'dan fazlası) eser sahibine giderken, müzik sanatçı tarafından internet yoluyla dağıtıldığında kazanç doğrudan kendisine gitmekte ve tüketici de daha az ödemektedir. İkincisi, piyasa koşullarında çalışan yapımçı talebi karşılayabilmek için ne kadar CD üreteceğini önceden tahmin etmek zorundadır. Oysa internet ortamında böyle bir gereksinim ve zorunluluk yoktur. Üçüncüsü tüketici istediği anda müziğe erişebilmekte, ürünü mağazada arama ya da postayla bekleme gibi süreçlerle karşılaşmamaktadır. Dördüncüsü, yeni teknolojinin benimsenmesiyle birlikte kamuya yayın yapmak isteyen yeni müzisyenler eserlerini rahatlıkla internetten duyurabilmekte ve tüketiciler de kaydedilmiş müziğin dışında daha zengin bir yelpazeye erişebilmektedir. Bu arada farklı sanatçıların eserleri için niş piyasalar da yaratılmaktadır. Böylece ana akım medya tarafından bastırılan, gelişmesine izin verilmeyen alternatif sesler ve türler sayısal müzik yoluyla kendisini ifade etme yolunu bulabilmektedir. Beşincisi ise Fisher'ın "semyotik demokrasi" olarak adlandırmış olduğu anlamlandırmanın belirli ellerde toplanması yerine

dağıtılmasıdır. Başka bir deyişle internet kültürü biçimlendiren ve anlamlandıran gücün merkeziyetçiliğinin bozulmasına ve kültürel zenginliğin artmasına katkıda bulunmaktadır. Böylece sayısı artan müzisyenler beş büyük müzik firmasının kültürel gücü olmadan geniş izleyici kitlesine ulaşabilmektedirler. Yine bu merkezi gücün dağıtılmasıyla tüketiciler sayısal müziği kendi malzemeleri ve yaratıcılıklarıyla yeniden üretmekte, bir anlamda üretici olmaktadır. Gelecek kuşak sıkıştırılmış (compression) müzik formatı MP4 tüm bu olanakları karşılıklı etkileşim içerisinde sunmayı vaat etmektedir (2000).

Ne var ki müziğin internet yoluyla dağıtımının olumlu yanları olduğu gibi, telif hakkına sahip malzemenin izinsiz olarak çoğaltılıp, dağıtılması gibi toplumsal ve ekonomik maliyet yaratan bir etkisi de bulunmaktadır. Yukarıda belirtilen ve aynı ağa bağlı kişilerin otomatik olarak içerik değişimine olanak veren kişiden kişiye dosya paylaşımı (peer to peer/P2P) en çok tartışma yaratan ve davalara neden olan bir konu olmuştur. Bireylerin kendi bilgilerini yasal biçimde değiştirdikleri bu teknolojiler telif hakkına sahip içeriğin izinsiz aktarımına da olanak verdiği için dava konusu olmuşlardır. Napster, Kazaa, Grokster bu konuda en bilinen örneklerdir. Her kullanıcının bilgisayarındaki paylaşıma açık MP3 formatındaki müzik eserlerinin kaydını tutan merkezi bir sunucu çalıştırmakta olan Napster'a karşı müzik endüstrisi doğrudan hak ihlali yerine "yardımcı" ya da "vekil" sorumluluğu ile dava açmıştır. Kendisini "adil kullanım" ile savunan Napster adil kullanımın ölçütlerini karşılayamadığı ve sistemi ticari amaçlarla sürdürdüğü gerekçesi ile kapatılmıştır. Merkezi bir sunucunun olmadığı KazaA'ya karşı Hollanda Müzik Eserleri Birliği Buma/Stemra tarafından açılan dava sonucunda mahkeme, KazaA sitesinde telif hakkına konu olsun olmasın her türlü verinin paylaşılabilirdiği, ancak hak ihlallerinden

sistemin kendisinin değil de kullananların sorumlu olduğu, sistemin faaliyetlerinin durdurulmasının ise yasa dışı kullanımların gözetlenip, denetlenmesini daha da güçlendireceği kararına varmıştır. Universal, Sony, Warner gibi büyük müzik kuruluşları tarafından KazaA'ya Avustralya'da açılan davada ise P2P sistemi fotokopi makinesinin işlevini yerine getiren “dev bir korsan makinesine” benzetilerek hak ihlalden sorumlu tutulmuştur (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006:55-57)

Grokster'a karşı açılan davada, mahkeme yargılama sırasında yenilik ile fikri haklar arasındaki sınırı ortaya koyan kritik bir soru ile karşı karşıya kalmıştır. Bu soru çok işlevli bir sistemin kullanılması sırasında son kullanıcının hak ihlalde bulunmasında sistemin sorumlu tutulup, tutulamayacağı konusundadır. Mahkeme sonuçta P2P sisteminin telif hakkını geçersiz kılmamanın dışında da işlevleri bulunduğu, ayrıca merkezi bir sunucusu olmayan sistemin dosyaları denetleme olanağına sahip olmayacağını belirterek, olabilecek hak ihlallerinden kullananların münferiden sorumlu olacakları yargısına varmıştır. Ancak müzik ve sinema endüstrileri tarafından dosya paylaşım sistemine karşı hukuk sürecinin sürdürülmesiyle 2005 yılında Amerikan Yüksek mahkemesi önceki kararının tersine olarak Grokster'ı izinsiz dosya paylaşımı konusunda teşvik ettiği, bu nedenle hak ihlalden sorumlu tutulabileceği yargısına varmıştır. Tarafların anlaşmaya varması üzerine Grokster faaliyetlerini durdurmuş ve MGM'ye 50 milyon dolar tazminat ödemiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006:57-58). Bununla beraber internet üzerinden dosya paylaşımı durdurulamamış ve kullanıcılar ile telif hakkı sahipleri arasındaki mücadele sürmektedir.

Sayısal teknolojinin sağladığı olanaklardan tüm telif hakkı sahipleri olumsuz olarak etkilenmişlerse de en çok sorun müzik endüstrisinde yaşanmıştır. Bunun nedeni müziğin ucuz ve kolay biçimde yazılabilir CD üzerine kaydedilmesinin yanı sıra sıkıştırılmış teknoloji ile disk sürücüsüne düzinelerce müzik albümünün depolanma olanağının olmasıdır. Oysa iki saatlik bir film için çok daha fazla kapasitede enformasyonun kaydedilmesi gerekmektedir. Müzik seyahatte, ulaşımında, işte ve hatta ders çalışırken hemen her yerde yaygın biçimde kullanılabilirdiği için sayısallaştırılmış müziğe olan talep diğer sayısallaştırılmış içerikten çok daha fazladır/. İnternette dosya paylaşımının dışında müziğin teknik korumalı olmayan CD'lerden de kolaylıkla MP3 formatında yeniden üretilmesi izinsiz kullanımı yaygınlaştırmaktadır. Müziğin özellikle öğrenciler ve gençler arasında coğrafi farklılıkların ötesinde paylaşılması yasal olmayan müziğin kullanımını artıran diğer bir etkidir. Tüm bu etkenlere ek olarak müziğin sayısal teknolojiye olan uyumu da önemli bir unsurdur. Bir anlamda sayısal hale getirilen müzik hemen kullanılabilirken, internetten indirilen bir kitabın okunması ve okuyucuya belli bir tatmin sağlayabilmesi için çoğunlukla onun önceden yazıcıdan çıkartılması gerekmektedir (National Academy Press, 2000:77-78).

Müziğin serbestçe çoğaltılıp, kullanılması müzik gelirlerinde büyük düşüşe yol açınca Amerikan Kayıt Endüstrisi Birliği (RIAA) ve onun diğer ülkelerdeki bağlantıları sayısal müziğin izinsiz biçimde kullanılmasını engellemek için her türlü yasal çareye başvurmuştur. Engelleme yukarıda belirtilen MP3 dosyalarının paylaşılmasına yönelik aracı grupların dışında bireysel kullanıcılara, MP3 dosyalarında işletilen makinelerin üreticilerine ve “korsan” sitelerin işletimcilerine karşı yürütülmüştür (Fisher, 2000).

RIAA'in bireylere karşı açtığı davalarda, internet servis sunucularının yasal olmayan müzik dosyalarını paylaşan müşterilerinin internet sunucu adreslerini belirlemeleri için celp gitmesi sonucunda yüzlerce isim mahkemeye verilmiştir. Hukuki işlemlerin çok pahalı olduğu ABD'de RIAA bireylere karşı açmış olduğu davaları kazanmış olsa bile maddi anlamda kayıplara uğramıştır. 14 milyon dolardan fazla tahmin edilen harcama bir anlamda müzik konusunda telif haklarının uygulanmasını ve P2P dosya paylaşımı ile müzik yüklemenin ve indirmenin yasa ihlali olduğunun kullanıcılar tarafından anlaşılması amacını taşımıştır (Dannenber, 2003:13). Müzik endüstrisinin mücadele ettiği ikinci hedef kitlesi MP3 dosyalarını işleten veya indirmeye yarayan cihazların üreticileri olmuştur. Ancak mahkemenin MP3'leri işleten cihazların herhangi bir kopya işlemi yapmadığı dolayısıyla telif hakkını ihlal etmediği yargısına varmasıyla istenilen sonuç elde edilememiştir. Korsan siteleri ise 1997 yılında kabul edilen yasa uyarınca uyar-kaldır sistemi ile kapatılmıştır (Fisher, 2000).

Müzik endüstrisinin 12 yaşındaki kız çocuğundan 71 yaşındaki büyük babaya kadar açmış olduğu davalar çok da caydırıcı olmamış ve hem davaların olduğu sürede hem de takip eden yıllarda P2P'de sürekli artış görülmüştür. Küresel olarak 2003 Haziran ayında 6.8 milyon olan simultane P2P kullanıcı sayısı 2004 Haziran ayında 8.3 milyona çıkarken, aynı yılın Nisan ayında bu sayı doruk noktasına vararak 9.4 milyon olmuştur. Bu da yasal işlemlerin tüm P2P kullanıcılarına uygulanmasının ne kadar güç olduğunu göstermektedir (Fivelsdal, 2005:124). Bazı çalışmalara göre sürekli olarak müzik indirenler daha az müzik ürünü alırken, yakarak boş CD'ye kayıt yapmak neredeyse mağazalarda satılan yasal CD sayısı ile eşit durumdadır. Uluslararası Müzik Endüstrisi 2003 yılında müzik satışlarının %7 düştüğünü

belirtirken, üç yıl içindeki düşme oranı %14'ü bulmuştur (Fivesdal, 121). Uluslararası Fonogram Endüstrisi Federasyonu (IPFI) ise korsanlıkla birlikte diğer eğlence sektörlerinin rekabeti ve ekonomik belirsizliğin de müzik satışlarının düşmesinde rol oynadığını belirtmektedir (Wikström, 2005:65).

Müzik endüstrisi maddi kaybının yanında müzik dağıtımını üzerindeki denetimini, bir anlamda piyasadaki egemenliğini yitirmekten büyük endişe duymakta ve P2P'ye karşı her türlü yasal ve teknik önlemler almaya çalışmaktadır. Ancak maddi olarak büyük yük getiren bu önlemler istenilen sonuçları vermemekte ve yasal olmayan müzik indiriminde bulunan tüketiciler kendilerini ağda gizleyecek yöntemler bulmaya çalışarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu nedenle endüstrinin dava açmak yerine tüketicilere çekici gelebilecek farklı pazarlama yöntemleri ve iş modelleri sunarak özde maliyetli olan izinsiz dosya indiriminden onları vazgeçirmesi önerilmektedir (Fivesdal, 2005:123; Vaccario ve Cohn, 2004:47).

İzinsiz P2P siteleri tüketicilere ücretsiz müzik sağlamakla birlikte görünmeyen maliyetler de sunmaktadır. Her zaman kaliteli olmayan içeriğe hemen erişememe ve virüs alabilme riskinin yanında endüstri tarafından "hırsız" olarak nitelendirilme ve dava açılma olasılığı da bulunmaktadır. Kapatılan Napster, Kazaa gibi izinsiz P2P siteleri de başta reklam olmak üzere her zaman gelir elde etmiş ve kapatıldıktan sonra yasal olarak tekrar faaliyete geçmişlerdir. Napster'ın kapatılmadan önce 60 milyon kullanıcısı bulunurken, KazaA en çok müzik indirilen site olarak 2003 Mayıs ayında 230 milyon kullanıcıya sahip olmuştur (Vaccario ve Cohn:47). Napster kapatıldıktan iki yıl sonra yasal bir site olarak yeniden yapılanarak Avrupa piyasasını hedef alırken, KazaA yasal bir site olabilmek için bir

milyon Dolardan fazla pazarlama iletişimi kampanyası yürütmüştür (Vaccario ve Cohn: 47-48).

Yeni iş modeli olarak ortaya çıkan yasal müzik indirme sitesi 1995 yılında ilk olarak ortaya çıktığında başarılı olamamıştır. Ancak 2003 yılında Apple iTunes hizmetini sunduğunda bu konuda ilerleme kaydederken, amacı yasal site yoluyla para kazanmaktan çok ipod satışlarını gdlemektir. İlk altı ayda yasal olarak 14 milyon şarkı indirilirken, Temmuz 2004'te 100 milyonuncu indirilme sayısına ulaşmıştı. Napster ve Apple'in Avrupa piyasasına girmeleriyle birlikte 10'dan fazla Windows temelli evrimii müzik sitesinin de faaliyete geçmesiyle bu alandaki rekabet iyice artmıştır. Ancak yasal olmayan müzik indirimiyle karşılaştırıldığında kovadaki bir su damlası olarak nitelendirilmektedir (Vaccario ve Cohn: 48). Genelde "her izlemede ödeme" ye da abonelik sistemi ile iş yapan bu sitelerin fiyat, şarkı çeşitliliği ve istenen şarkıları boş CD'ye toplayabilmeleri gibi çekici seçenekleri sunabilmenin yanında onları anlaması ve derinlemesine piyasa araştırması yaparak satınalma davranışlarını etkileyen etkenleri bulması gerekmektedir (Vaccario ve Cohn, 2004: 51-55).

Müzik korsanlığı dünyanın her yerinde yaygın olurken yurt içi ve yurtdışı örgütler korsanlığı önlemek için çaba göstermektedirler. Ülkelerin korsanlık düzeyini etkileyen faktörler üzerine yapılan çalışmalarda gelir seviyesi, gelir eşitsizliği, fikri mülkiyet hakları uygulaması ve müzik piyasasının büyüklüğünün korsanlık üzerinde doğrudan etkisi bulunurken, eğitim seviyesinin ve müzik CD fiyatlarının dolaylı etkileri olduğu görülmüştür. Genelde fikri mülkiyet hakları korumasının bireysel değerlere önem veren Batı'da, paylaşımcı ve geleneksel kültürün yaygın olduğu Asya ülkelerine karşı daha yaygın olduğu inancına bağlı olarak yapılan bireysellik-

kollektivistlik araştırması ise bu inancı doğrular biçimde çıkmamıştır. Dolayısıyla genç kuşaklar yeni iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklarla korsan davranışlara daha eğimli görülmektedir (Jung Ki, Chang, Khang, 2006:421-422). Mobil telefonların internet erişiminde egemen olmasıyla müziğe her yerde kolaylıkla erişim sağlanırken korsan müziğe de her zaman talep olmaktadır. O nedenle müzik endüstrisinin yasal olmayan sitelerin gündem oluşturmasına olanak bırakmadan daha etkin ve proaktif stratejiler uygulaması önerilmektedir (Fivelsdal, 2004.122).

B.YENİ ENFORMASYON TEKNOLOJİSİ VE TELİF HAKLARINDA DÖNÜŞÜM

1. Sayısal Teknolojiye Karşı Değişen Düzenlemeler ve WIPO Anlaşmaları

Sayısal teknoloji ve özellikle internet ile genişbant ağ teknolojilerindeki gelişmelerle enformasyonun sifıra yakın bir maliyetle asıllarına uygun kopyalarının elde edilmesi internet kullanıcılarını memnun ederken, gelişen ağ teknolojileriyle dünyanın her yerine milyarlarca karakterdeki enformasyonun saniyede gönderilebilmesi telif hakkı sahipleri için büyük endişe kaynağı olmaktadır. Sayısal ortamda bireylerin çok büyük miktarda enformasyona ulaşabilmesi, dosyalayabilmesi ve saklayabilmesinin ötesinde, elde edilen malzemelerin istenildiği gibi karıştırılması, çoğaltılması ve internet üzerinden dağıtılması telif haklarının yayıncılığa ilişkin kamusal, geri dönüşü olmayan ve sabit sayıda kopya gibi özelliklerini geçersiz kılmaktadır. Yazılım sayısal malzemeyi herkese açık hale getirebildiği gibi sadece kısıtlı bireylerin erişebileceği bir meta haline de dnŐtrebilmekte, dolayısıyla enformasyonun kamusal özelliği kısıtlanmaktadır. Yine belli sayıda basılıp kamuya dağıtılan bir kitap üzerinde değişiklikler yapılamazken sayısal ortamda her türlü metin üzerinde kolaylıkla eklemeler ve

çıkarmalar yapılabilmekte ve istenildiği kadar çoğaltılabilmektedir. Böylece sayısal ortam kamuya yapılan iletimde geriye dönüşü olanaklı kılarken, istenildiği kadar çoğaltılıp dağıtımının yapılabilmesi de sabit sayı kavramını geçersiz kılmaktadır. Bir anlamda enformasyon alt yapısı özel dağıtım ile yayıncılık arasındaki farkı bulanıklaştırırken, telif hakkı sahipleri için büyük bir tehdit oluşturmaktadır (National Academy Press, 2000:7). Sayısallaştırılmış metin, görüntü, ses, video, v.b malzeme üzerinde insanlar kendi yaratıcılıklarını da ekleyerek yeniden bir derleme ya da türetilmiş eser oluşturduklarında sahibinin iznini alarak kullanmaları gerekmektedir. Aksi halde bu tür etkinlikler hak ihlali sayılmaktadır. Nitekim türetilmiş eserler ticari olarak kullanıldıklarında telif hakkı sahipleri ayrı ücret talep etmektedirler.

Sayısal ortamda pek çok çıkar grubunun yer almasının yanı sıra “adil kullanım”, “ilk satış hakkı” gibi normal yaşamda geçerli olan kavramlar farklı yorumlanmakta ya da geçersiz olmaktadır. İnternet sınır ayırımı yapmadan her yerde küresel erişimi sağlarken fikri mülkiyet haklarının uluslararası bir çerçevede korunabilmesi için yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu yeni düzenlemeler başta müzik endüstrisi olmak üzere içerik endüstrisinde zarara uğrayan ABD’nin önderliğinde Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) İnternet Anlaşmaları gibi küresel, AB Telif Hakları Direktifi gibi bölgesel ve Sayısal Binyılın Telif Hakkı (Digital Millenium Copyrights Act/DMCA) gibi ulusal düzeyde olmuştur. “Korsanlık” olarak adlandırılan ve sayısal ortamda özellikle yasal olmayan dosya paylaşımı yoluyla yapılan ihlallerin ötesinde her türlü teknolojik kopyalama araçlarıyla evde, okulda, üniversitede yapılan ve neredeyse sıfır maliyeti olan çoğaltmalar yeni düzenlemeler için itici bir güç olmuştur. Böylece sayısal ve ağ

teknolojilerinin neredeyse geçersiz hale getirmiş olduğu telif haklarına karşı bütün ülkelerin ortak tavır alması sağlanırken, teknik koruma ve hak bilgisi yönetiminin bu düzenlemeler yoluyla ulusal yasalarda da yer alması amaçlanmıştır.

WIPO Eser Sahibinin Hakları Anlaşması ve WIPO İcralar ve Fonogramlar Anlaşması gibi iki yeni anlaşma 1996 yılında hazırlanmış ancak 2002 yılında yürürlüğe girmiştir. Her iki WIPO Anlaşmasının önsözünde yeni ekonomik, toplumsal, kültürel ve teknolojik gelişmelerle ortaya çıkan sorunlara uygun çözümler sağlamak için belirli mevcut kuralların açıkça yorumlanması ve yeni uluslararası kuralların başlatılması gerekliliği belirtilmiştir. Ayrıca yazınsal ve sanatsal çalışmaların yaratılmasında telif hakkı korumasının önemi vurgulanırken enformasyon ve iletişimin yöndeşmesi ve gelişmesinin bu çalışmalar üzerindeki yaygın etkisi vurgulanmıştır. Anlaşmalar yeni olmakla birlikte bir anlamda Bern Sözleşmesinin yeni iletişim teknolojisi ve enformasyona göre güncellenmesi olmuştur. Bern Sözleşmesinde yansıtıldığı gibi yazarın hakları ile eğitim, araştırma ve enformasyona erişim gibi daha büyük kamu çıkarı arasındaki dengeyi sağlama gereksinimi önsözün son paragrafında vurgulanmıştır.

Önsöze karşın eser sahiplerine ve komşu hak sahiplerine daha çok koruma sağlayan anlaşmalar Bern Sözleşmesine üye olmayan ülkelerin Bern Sözleşmesi maddelerine uymalarını sağlamaktadır. Anlaşma bilgisayar programlarını yazınsal çalışma olarak açıkça telif hakları ile korurken, veri tabanlarının da entelektüel çaba ile toplandığını, dolayısıyla telif hakkı korumasına tabi olduğunu belirtmektedir. Her iki anlaşmada da çoğaltma hakkı sayısal ortam bağlamında geniş olarak tanımlanmış ve eserin elektronik ortamda sayısal biçimde bulundurulmasının çoğaltma olarak kabul edileceği, bir anlamda eser sahibinin münhasır hakkı kapsamında

değerlendirileceği belirtilmektedir. Yine her iki anlaşmada “sınırlamalar ve istisnalar” başlığı altında eser sahibinin sayısal ortamda çoğaltma ile ilgili kısıtlama ve istisnalarına karşı Bern Sözleşmesinin üç basamak testinin uygulanacağı açıklanmaktadır. Buna göre hak ihlali oluşturmadan yapılan çoğaltma özel durumlarla sınırlı kalacak, eserin normal kullanım sınırlarını aşmayacak ve hak sahibinin normal kârını aşmayacaktır. Anlaşmaların getirdiği en büyük yenilik, WIPO Eser sahibinin Hakları anlaşmasının 11. maddesinde ve WIPO İcralar ve Fonogramlar Anlaşmasının 18. maddesinde belirtilen “etkin teknolojik önlemlerin geçersiz kılınmasına karşı etkin ve yeterli yasal koruma yollarının” sağlanacağı hükmü olup korumanın ayrıntıları ulusal yasalara bırakılmıştır. Bu maddeleri takiben WIPO Eser sahibinin Hakları Anlaşmasının 12.maddesi ve WIPO İcralar ve Fonogramlar Anlaşmasının 19.maddesinde elektronik hak yönetimi bilgisini kaldıran ya da değiştiren, elektronik hak yönetimi bilgisi kaldırılmış ya da değiştirilmiş eserleri, icraları ya da fonogramları dağıtan, dağıtılmasında yardımcı olan ya da ileten kimselere karşı gerekli yaptırımları içeren yasal düzenlemelerin yapılması zorunluluğu belirtilmiştir.

WIPO İcralar ve Fonogramlar Anlaşması yeni bir anlaşma olmakla birlikte 1961 Roma Sözleşmesi ile ilişkilidir. Ancak WIPO Eser Sahipleri Anlaşmasından farklı olarak bu anlaşmaya taraf olan ülkelerin Roma Sözleşmesine üye olmadıkça onun koşullarına uymaları gerekmemektedir. Anlaşmaya taraf olan ülkeler bir fonogramın kullanılması için hem çalışmayı oluşturan sahibinden hem de icracısından veya yapımcısından izin almanın gerekli olduğu konusunda uzlaşmışlardır. Böylece telif hakları konusunda hakların farklı olduğu ve farklı hak sahiplerinin olduğu yerde sadece birisinin iznini almanın fonogram kullanımı için

yeterli olmadığı vurgulanmıştır. WIPO İcralar ve Fonogramlar Anlaşması sesli kayıt yapımcıları ve icracıları için yeni haklar yaratırken, uygulanmasını ülkelerin kendi telif hakkı yasaları uyarınca münhasıran ya da “bağlantılı haklar” ya da “komşu haklar” kapsamında yapabileceklerini belirtmiştir. Eğer mevcut koruma modeli sürdürülecekse bu koruma ilgili haklar yasaları yoluyla gerçekleştirilecektir (WPPT).

WIPO İcralar ve Fonogramlar Anlaşması icracılar ve fonogram yapımcılarına aynı münhasır hakları sağlarken icracılara ayrıca manevi haklar da sağlamaktadır. Ekonomik haklarından bağımsız olarak icracılar şöhretlerini zedeleyebilecek herhangi bir değişikliğe veya bozulmaya karşı korunmaktadırlar. Böylece manevi haklar icracıların hem canlı yayınlarına hem de kayıt edilmiş çalışmalarına uygulanmaktadır (WPPT).

Sayısal ortamda hakkın tanımı ve kapsamı konuları ile çevrimiçi uygulamaları belirleyen WIPO anlaşmaları ulusal yasaları aynı çizgiye getirirken mülkiyet haklarının yeni ürünlere/hizmetlere uygulanmasını dolayısıyla yeni hakların korunmasını gerekli kılmaktadır. Yeni ayrıcalıklar demek olan bu yeni haklar yazarlardan, yaratıcılardan çok yayıncıların, endüstrideki firmaların yararına olmuştur. WIPO Anlaşmalarıyla ilgili yapılan genel yorumlarda da bu anlaşmaların genel amacının ekonomik olduğu, tüketicilerden çok üreticilerin çıkarlarına odaklanıldığı, uluslararası ticarete telif haklarına ilişkin uluslararası standartların getirildiği, uluslararası ticarete sadece ABD ve fikri ürünlerle ilgili mal ve hizmet dışsatımcısı birkaç ülkenin büyük kazançlar elde edileceği belirtilirken, bu anlaşmalara katılmayan ülkelerin yazarlarının, icracılarının ve fonogram üreticilerinin kendi ülkelerinin dışında dezavantajlı hale getirildiği vurgulanmaktadır (Towse, 2004). Orijinal telif hakkı yasalarında yaratıcının yarattığı eserle geçimini

sağlayabilmesi için verilen ekonomik hakların özel kuruluşlara, endüstriye devredilmesiyle eser sahipleri yarattıkları esere sahip çıkamamaktadırlar. Kültür endüstrilerinde eser sahiplerinin eserleri piyasaya getirilirken haklar yapımcıların tarafına doğru kaymaktadır. Sadece basımcıların girişimci yeteneğe sahip olması nedeniyle yazarların yayıncılara gereksinim duyduğu dolayısıyla endüstrinin çıkarlarının meşrulaştırılması düşüncesi TRIPS'ten sonra WIPO anlaşmalarında da ima edilmiştir. Ekonomik hakların yanı sıra Bern Sözleşmesi ile onaylanan ve devredilemez olarak kabul edilen eser sahibinin manevi hakları da TRIPS ve WIPO anlaşmaları ile icracılara tanınan benzer haklarla hafifletilmiş, bir anlamda daraltılmıştır (Thomas ve Serveas, 2006:21).

2. Avrupa Birliği Telif Hakkı Direktifi (EUCD)

Avrupa Birliği'nin ilk kurulduğu dönemlerde fikri haklar konusu başlangıçta Topluluk hukuna dahil edilmeyerek, ulusal düzenlemelere bırakılmıştır. Özde bu hakların malların serbest dolaşımına engel olabileceği düşüncesi yaygın olurken, o günkü koşullarla da uygunluk göstermekteydi. Ancak yeniden yapılanmayla birlikte kilit konuma gelen fikri haklarla ilgili sorunlar Birlik gündemine gelirken, pek çok çelişkiyi de beraberinde taşımıştır. Bu hakların doğasında olan tekelleşme ve bölgesellik Birliğin serbest dolaşım ve rekabet ilkeleriyle ters düşerken, bir yanda uygulamada yaşanan sorunlara çözüm getirilmeye çalışılmakta, diğer yanda ise üye ülkelerin mevzuatlarını aynı çizgiye getirmek için direktifler hazırlanmaktadır (Türkecul, Turhan, Güçlü, 2004:31-32).

Yeniden yapılanma ve yeni iletişim teknolojileri bağlamında AB'de enformasyon toplumunun ve enformasyona dayalı ticaretin gelişmesi için özellikle telif haklarında düzenlemeler yapılmıştır. 1990'lı yılların başından itibaren

91/250/CE sayılı bilgisayarların korunması, 96/9/CE sayılı veri tabanlarının kullanılması, 92/100 sayılı Kiralama, Ödünç Verme, Bağlantılı Haklar, 93/83 sayılı Uydu Yayıncılığı ve Kablo ile Yeniden İletim Hakkı, 93/98 Eser Sahibinin Hakları ve Bağlantılı Hakların Koruma Sürelerinin Uyumlulaştırılması, 96/9 sayılı Veri Tabanlarının Hukuki Korunması, 2001/29 sayılı Enformasyon Toplumunda Eser Sahibinin Hakları ve Bağlantılı Hakların Uyumlulaştırılması, 2001/84 sayılı Orijinal Sanat Eseri Sahibi Lehine Yeniden Satış Hakkı ve Korsan ve Taklitle Mücadeleye ilişkin Direktifler oluşturulmuştur.

WIPO Anlaşmalarına dayanan 2001/29/EC sayılı enformasyon toplumunda telif hakları ve bağlantılı hakların uyumlaştırılması konulu Direktif internet ortamında eser sahipleri ile toplum ve son kullanıcılar arasındaki telif hakkı dağılımını Avrupa düzeyinde düzenlemektedir. Daha çok açıklayıcı bir nitelik taşıyan önsöz ile maddelerden oluşmuştur. Önsözde teknolojik gelişmeler karşısında telif hakkı ve ilgili hakların güncellenmesi ile bu güncellenmenin üye ülkeler arasında belli bir uyum içerisinde gerçekleştirilmesi gerekliliği belirtilmiştir. Bir anlamda Direktifin neden yapıldığı gerekçelendirilmektedir. Yaratıcılık ve rekabetle birlikte genel olarak enformasyon toplumunun gelişimini teşvik etmek için fikri mülkiyet haklarının güçlendirilmesi gerekliliği yine önsözde yer almıştır. Direktifin maddeler kısmında Direktif tarafından telif hakkı sahiplerinin korunmakta olan hakları ve yükümlülükleri tanımlanmakta, tahsisi yapılmaktadır. Telif hakkı sahiplerine çoğaltma/kopyalama, umuma iletim ve dağıtımla ilgili üç önemli münhasır hak verirken, 15 istisna ile yükümlülük de getirmektedir. Telif hakkı sahibi açısından bu istisnalar “izin verilecek yükümlülükler” olarak anlaşılabilir (Schneider ve Henten, 2004). Örneğin 5 (1) maddesinde servis sağlayıcılarının hizmetleri sırasında

telif hakkına sahip eserleri taşımasının ve geçici olarak tutulmasının bir çoğaltma olmayacağı dolayısıyla bir hak ihlali yaratmayacağı belirtilmektedir. Çoğaltma ile ilgili diğer istisnalar eğitim ve sosyal kurumlarla ilgilidir. Haklar ve yükümlülüklerin dengesine bakıldığında telif hakkı sahipleri kârlarını ençoklaştırmaktadırlar, çünkü yükümlülükler fazlasıyla dar kapsamlı, durgun olurken haklar teknik korumayla birlikte önceden olduğundan daha fazla güçlüdür (Schneider ve Henten, 2004). Nitekim Direktifin en tartışmalı maddesi teknolojik önlemlerin tanımlarının yapıldığı ve amaçlı olarak bu önlemlerin geçersiz kılınmasına karşı üye ülkelerin yasal tedbir alması gerekliliğini vurgulayan 6. madde olmuştur. Teknolojik önlemleri geçersizleştirebilecek her türlü aracın üretiminin, dışsatımının, dağıtımının, satışının, kiralanmasının, satış ve kiralama için reklamının yapılmasının engellenmesi için üye ülkelerin gerekli tedbirleri alacağı, öyle ki en zayıf koruma tedbirinin en basit biçimde kırılmasına karşı bile yasal korumanın sağlanması gerekliliği 6 (2) ve 6 (3) maddelerinde açıkça belirtilmiştir. Teknik koruma maddesi telif hakkı sahiplerinin gönüllü olarak belirli istisnaları belirlemesini de talep etmektedir. Eğer gönüllü tedbirler alınmazsa üye ülkeler bu istisnalardan ve sınırlamalardan vatandaşlarının gerekli yararı görmeleri için uygun tedbirleri alacakları madde 6 (4)te belirtilmektedir (<http://www.fipr.org>.)

Direktifin 7. maddesinde hak yönetimi bilgileri yer almaktadır. Üye ülkelerin bu bilgilerin değiştirilmesi, tahrip edilmesi veya izinsiz olarak kamuya dağıtılmasını önlemek için gerekli yasal tedbirleri almaları istenmiştir.

Direktif doğrudan uygulanabilir bir düzenleme değildir. Özel bireysel haklar yaratmak başka bir deyişle bireylerin Direktife başvurarak içerdiği hakkı doğrudan talep edebilmesi olanaklı değildir. Uygulanabilir olması onu benimseyen ülkelerin

bunu ulusal yasalarında yansıtmalarına bağlı olmaktadır (Schneider ve Henten, 2004).

3. Sayısal Binyılın Telif Hakkı Yasası (DMCA)

ABD WIPO Anlaşmalarını iç hukukuna uyarlamak için 1998 yılında “Sayısal Binyılın Telif Hakkı Yasası” (Digital Millenium Copyright/DMCA) nı kabul etmiştir. Beş ana bölümden oluşan yasanın ilk bölümü WIPO Anlaşmalarının uygulanması amacına yöneliktir. Bunun için bir taraftan anlaşmalara uygun referans ve bağları sağlamak için ABD yasasında belirli teknik düzeltmeleri yaparken, diğer taraftan teknolojik önlemlerin korunmasıyla ilgili kırma eylemini ve telif hakkını geçersiz kılmaya ilişkin iki yasaklama getirmektedir. Teknolojik önlemlerin önüne geçmek için kullanılan cihazlar, telif hakkına sahip içeriğe erişimi sağlayan ve içeriğin kopyalanmasına yarayan olmak üzere iki grupta sınıflandırılmıştır. Erişimi sağlayan cihazların yapımı, satışı ve kullanımı yasaklanırken, kopyalama araçlarının sadece yapımı ve satışı yasaklanmıştır. Amaç kopyalama cihazlarının adil kullanım kapsamında değerlendirilmesidir (DMCA; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006:66).

WIPO Anlaşmaları iç hukuka uygulanırken oluşturulan Kısım1201 yasaklamalarla birlikte bazı istisnalar da getirmiştir. Yasaklamalar a)birincil olarak teknolojik önlemi geçersiz kılmak için tasarlanan veya yapılan cihazlara/servislere, b)sadece ticari önemdeki amaçları kısıtlayan ya da birincil amacı kırma olmasa da teknik korumayı geçersiz hale getiren cihazlara/servislere ve c)teknik koruma önlemini geçersiz kılmak için pazarlanan her türlü cihaza/servise getirilmektedir. Yasaklamalara karşı oluşturulan istisnalar ise: a) kâr amacı gütmeyen eğitim kurumları, kütüphaneler, arşivler, b) tersine mühendislik, c)şifreleme araştırmaları, ç)

küçük malzemenin korunması, d) bireysel gizlilik/mahremiyet, e) güvenlik testi gibi başlıkları içermektedir (DMCA).

Çevrimiçi servis sağlayıcılarının yükümlülükleri yasanın ikinci bölümünde yer almaktadır. “Çevrimiçi Telif Hakkı İhlalinde Yükümlülüğün Sınırlandırılması HakkındaYasa” başlığını taşıyan bu bölümde internet servis sağlayıcılarına geçici iletiler, sistem içinde geçici saklama, ağdaki veya sistemdeki kullanıcı bilgilerinin saklanması ve bilgi araçları gibi yeni yükümlülükler getirmektedir. Böylece hak ihlaline karşı telif hakkı sahiplerinin mahkeme kararıyla abonelerin/kullanıcıların bilgilerine ulaşma konusunda yetki almaları sonucunda servis sağlayıcıları onlara ait kişisel verileri sunma yükümlülüğünde olmaktadır.

Servis sağlayıcılarının yükümlülüklerini yerine getirebilmesi ve kullanıcılara karşı bazı kısıtlamalarda bulunabilmesi için iki koşulu bütünüyle karşılaması gerekmektedir. Birincisi ihlali yineleyen abonenin/kullanıcının hesabını sonlandıracak politikayı benimseyip uygulaması, ikincisi ise, standart teknolojik önlemler ile uyum göstermesi ve müdahalede bulunması gerekmektedir. Standart teknik önlemler Kısım 501’de telif hakkı sahiplerinin ve servis sağlayıcılarının uzlaşması sonucunda açık, adil ve gönüllü bir endüstri sürecinde geliştirilen ve telif hakkı sahiplerinin telif hakkına sahip çalışmaları belirlemekte veya korumakta kullandıkları önlemler olarak tanımlanmıştır. Bu önlemler herkes için mantıklı, ayırıcı olmayan bir kullanıma sahip olurken, servis sağlayıcıları için ayrıca bir maliyet ya da yük getirmemektedir (DMCA). Kısım 501(3)(c) uyarınca “uyar ve kaldır” (notice and take down) uygulaması, servis sağlayıcılarına telif hakkı sahiplerinden hak ihlalinin yaşandığına dair kendilerine gelen bildirim üzerine ihlale neden olan veriyi sistemden kaldırma yetkisi vermektedir.

Aslında yasanın çevrimiçi servis sağlayıcılarının yükümlülüğüyle ilgili kısmı servis sağlayıcıları ile müzik endüstrisi arasındaki çıkar çatışmasını barındırırken, 1909 telif hakkı yasasından itibaren yinelenen uygulamayı da ortaya koymaktadır. Telif hakkı uzmanı Jessica Litman'a göre, Kongre bağımsız bir telif hakkı yasası hazırlamak yerine çıkar grupları tarafından oluşturulan taslaklar üzerinden giderek telif hakkı yasası çıkarmakta ve yürürlüğe koymaktadır. Bazılarına göre, Kongre telif hakları konusunda uzman olmadığı için bu konuyu bilen ve yapılacak değişikliklerden etkilenecek grupların görüşlerine yer vermesi doğal bir durumdur. Ancak bu biçimde yapılan düzenlemelerin yasaların özüne uygun olmaktan çok siyasal amaçlara hizmet ettiğini belirten karşı görüştekiler ise, çıkarılara göre yapılan yasanın aksaklıklarla dolu olduğunu ifade etmektedirler (İmfeld ve Ekstrand, 2005:294-296). Kendi siyasal gündemlerini geliştirmenin ötesinde çıkar gruplarının yaptıkları asıl kötülük mahkemelerde ortaya çıkmaktadır. Çünkü yargıçlar, yasaların Kongre üyelerinin görüşlerini içerdiğini düşünerek kararlarını vermekte, daha sonra görülen davalar da bu kararları örnek almaktadır.

1998 yılında çıkartılan DMCA Clinton yönetimi tarafından oluşturulan Enformasyon Altyapısı Çalışma Grubu tarafından hazırlanırken, çok çeşitli grupların önerilerine ve geri bildirimine yer vermekle birlikte çevrimiçi servis sağlayıcılarının yükümlülüklerini ihmal etmiştir. Daha sonra yapılan tartışmalar ve yaşanan olaylar Kongrenin bu artan sorunu ele almasını gerektirmiştir. Servis sağlayıcılarının gelecekle ilgili konusunda çıkar grupları ve Kongre'nin yaptığı tartışmalarda içerik endüstrileri mevcut yasanın servis sağlayıcılarını yeterince koruduğunu dolayısıyla onları daha fazla sorumluluktan muaf tutmamak gerektiğini savunurken, servis sağlayıcıları söz konusu yasa uyarınca kendilerine verilecek sorumluluk ile

kolaylıkla sonlarının gelebileceğini ifade etmişlerdir. Böylece içerik endüstrilerinin onları herhangi bir telif hakkı ihlali karşısında kolaylıkla dava konusu yapabilecekleri sıkı bir yükümlülük temelinde yasanın sorumluluğunu telif hakkı sahiplerinden servis sağlayıcılarına kaydıracaktır. Her iki tarafın yoğun çalışmaları ve baskıları karşısında değişikliklere uğrayan yasa sonunda başta müzik endüstrisi olmak üzere içerik sahiplerine önemli bir güç sağlayacak olan servis sağlayıcılarını mahkemeye davet edebilme (celp) yetkisini vermiştir (İmfeld ve Ekstrand, 2005:312).

Yasanın III. Bölümü Telif Hakkı Yasasının bilgisayarlarla ilgili mevcut muafiyetini genişletmekte olup, bilgisayar sahibine araç bakım veya onarımda olduğunda kopyalama ve uyarılama izni vermektedir. “Çeşitli Koşullar” başlığını taşıyan dördüncü bölüm ise, Telif Hakkı Bürosu’na ait yetkilerin açıklığa kavuşturulmasının yanı sıra yayıncılık, uzaktan eğitim, kâr amacı gütmeyen kütüphaneler, arşivler, sesli kayıt ve sinema filmleri gibi çeşitli alanlardaki hak ve kısıtlamaları sayısal ortamda tanımlamaktadır. Beşinci Bölümü “Belirli Özgün Tasarımların Korunması” başlığını taşıyan yasa yürürlüğe konulduğu andan itibaren etkin olmuştur (DMCA).

4.Çevrimiçi Müzik Modelleri Ve Sayısal Haklar Yönetimi (DRM)

Yeniden yapılanma ile gelişen ve yaygınlaşan teknolojinin telif hakkı rejimini büyük ölçüde tehdit etmesine karşı yasaların kapsamı genişletilirken, bu yasaların sağladığı teknik koruma ve sayısal haklar yönetimi içerik sahipleri tarafından büyük ölçüde kullanılmaya başlamıştır. Yukarıda belirtilen küresel, bölgesel ve ulusal anlaşmaların en belirgin yanı telif hakkına sahip içeriğin teknolojik koruma ile korunmasının ötesinde koruma aygıtının kendisinin de korunmasına olanak

vermeleridir. Dolayısıyla telif hakkına sahip içeriği teknik olarak koruyan sayısal haklar yönetimini (DRM) geçersiz kılabilecek her türlü eylemin yanında onu kırmaya yönelik her türlü satış ve pazarlama bilgisi ve aracı yasaklanmaktadır.

Pek çok farklı çeşidi olan ve herkes tarafından kabul edilmiş standart bir tanımı olmayan DRM en yalın biçimiyle sayısal içeriğin kullanımını veya erişimini denetleyen teknolojilerdir. Nitekim teknolojik olarak kopyalama karşıtı önlemleri içeren DRM teknolojileri aynı zamanda dinleyicinin/izleyicinin içeriği ne kadar süre ve koşullarla kullanabileceğine sınırlamalar getiren sözleşmeli hakların elektronik yönetimine de dayanmaktadır. Avrupa Yayın Birliği de “sayısal haklar yönetiminin gelişmesinin ardındaki temel fikrin, lisanslama ve hak sahipliğini teknik araçlarla kolaylaştırmanın yanı sıra telif hakkına sahip içeriğin de yasal olmayan kullanımının önlenmesi olduğunu” ifade etmektedir (www.ebu.ch). DRM işlevlerini yerine getirirken şifreleme, filigran ve hak yönetimi dilleri (rights management language, RLM) teknolojilerini kullanmaktadır. Şifreleme enformasyona erişimi kilitleyerek onun izinsiz olarak kullanımını ve çoğaltılmasını önlemektedir. Filigran sayısal içeriğin içerisine konulmakta ve hem içerik sahipliğini hem de kullanıcı kimliğinin doğruluğunu denetlemektedir. İçeriğin nasıl ve hangi kurallar doğrultusunda kullanılacağı ise XrML gibi sayısal hak yönetimi dilleri tarafından belirlenmektedir. Görüldüğü gibi DRM tek bir teknolojiden çok, sayısal içeriği belirleyen, izleyen ve gerektiğinde durduran teknolojileri koordine eden teknolojiler toplamıdır (Chang, 2005:238).

DRM teknolojileri yasa ile düzenlenen telif haklarından farklılıklar göstermektedir. Yasal düzenlemeler tarafından yapılan uygulamalar genellikle sonradan (expost) iken DRM denetimi önceden (exante) dir. Başka bir anlatımla telif

hakkı sahipleri kendi izinleri olmasa da analog dünyada içeriğin çoğaltılmasını durduramazlar. Eylem bittikten sonra dava açabilirler. Oysa DRM teknolojilerini kullanan içerik sahipleri amaçlarına uygun tasarımlarını baştan programlarlar ve herhangi bir yasal veya yasal olmayan bir çoğaltmaya izin vermezler. DRM teknolojileri kuralları daha sıkı ve kapsamlı uygulayan mekanizmalar oldukları için telif hakkı sahiplerinin kontrol gücünü de artırmakta ve herhangi bir anlaşmazlık durumunda onların mahkemeye gitmelerine gerek bırakmamaktadır (Noguchi, 2006: 108-109). Yine DRM teknolojilerinde esneklik veya bir takım özgürlüklerin olması genellikle sistem tasarımına ve kullanım kurallarına bağlı olmaktadır. Bu kurallar ise daha çok telif hakkı sahipleri, elektronik cihaz üreticileri, servis sunucuları arasındaki müzakereler yoluyla ve DRM teknolojilerinin olanakları kapsamında saptanmaktadır. Dolayısıyla DRM kullanıcıya içeriğin kullanımında önerilen koşul ve sınırlamaları kabul edip etmemenin dışında bir seçenek bırakmamaktadır. Geniş bir teknoloji çeşitliliğine sahip DRM'ye pek çok eleştiriler olsa da savunucularına göre uygun koşullar ve amaçlarla tasarlanıp uygulandığında sorun çözücü olabilmektedirler.

DRM ilk olarak yayıncılık endüstrisinde Adobe tarafından PDF formatında kullanılmıştır. Kullanıcının sadece okumasına izin veren format içeriğin kayıt edilmesine ya da üzerinde herhangi bir değişikliğin yapılmasını kısıtlamaktaydı. Günümüzde de en bilinen ve yaygın DRM korumalı okuyucu biçimi olan PDF içerik sahibinin izniyle daha esnek hale getirilmekte ve içeriğin kayıt edilmesine, yazıcıdan çıkartılmasına ve başka bir ortama/programa aktarılmasına izin vermektedir. DRM sistemi daha sonra başta müzik olmak üzere video ve televizyona da uygulanmıştır. Daha önceden de belirtildiği gibi aslında sayısal ortam hem kullanıcılar hem de telif

hakkı sahipleri açısından olanaklar ve tehditler içermekte, bir anlamda sayısal ortamda her şey olanaklı olmaktadır. Dosya paylaşımı yoluyla büyük gelir kaybına uğrayan müzik endüstrisi "süper dağıtım" iş modelini geliştirerek analog dünyada satın alınan bir CD'nin farklı bir cihazda kullanımını kısıtlayarak CD içindeki içeriğin paylaşımını olanaksız hale getirmiştir. Yine optik disk korsanlığından zarara uğrayan film endüstrisi geliştirdiği şifreleme ile DVD'lerin kopyalanmasını önlemiş, bununla da yetinmeyerek video dosyalarının indirilmesini, kopyalanmasını ve aktarımını önlemek için yeni teknolojiler oluşturmuştur (Chang, 2005:240).

Gelişen teknolojinin medya ile yöndeşmesi sonucunda çeşitlenen hizmetlerin artan rekabetle birlikte kişiselleştirilmesi, içeriğin korunmasını birinci derecede önemli hale getirmiştir. Farklı çevrimiçi iş modelleri ile tüketiciye ulaştırılması amaçlanan içeriğin korunmasında kullanılan DRM başta müzik, film olmak üzere her türlü içeriği sağlayan CD, VCD gibi materyalin yanında yayıncılıkta ve internet uygulamalarında kullanılmaktadır. IPTV olarak adlandırılan ve şifreli, şifresiz televizyon kanalları ile depolanan video içeriklerinin geniş bant üzerinden son kullanıcıya yayınlanması hizmetinde de içeriğin çalınması ve kopyalanmasına karşı DRM kullanılmaktadır. Böylece içeriğin sadece hedeflenen kişilere iletilmesini ve izinsiz olarak hiçbir şekilde kopyalanmamasını garantileyen bu teknolojiler aynı zamanda hizmetin istenen sayıda kişiye ne kadar süre ile verildiğinin bilgisini de sağlamaktadır. İnternet, oyun, sohbet, anında mesajlaşma, SMS, e-posta, çevrimiçi oylama, görüntülü iletişim, içerik barındırma, reklam ekleme gibi sunduğu pek çok hizmetin yanı sıra popüler müzik parçalarının satışını da yapan IPTV içerik sağlayıcısına bağlı olarak içeriği şifreli ya da şifresiz biçimde son kullanıcıya iletmektedir (Taşkın, 2008:41, 47 ve 58).

Dolayısıyla DRM teknolojilerini savunanlar DRM'lerin tıpkı Dijitürk örneğinde olduğu gibi aynı içerik için farklı fiyatlarla farklı hizmetler sunarak bir anlamda farklı iş modelleri yaratarak tekelci fiyatın neden olduğu kayıpları önlediğini iddia etmektedirler. Aslında iş modelleri yeni değildir. Çizgi film endüstrisinin de yerleşmiş modelleri olduğu gibi yazılım endüstrisinde de fiyat ayırımına dayanan iş modelleri için lisans anlaşmaları yapılmaktadır. Ancak DRM hem yeni iş modellerini yaratması hem de iş modelleri arasındaki ayırımı oluşturması açısından değişiklik yapmıştır. Rasyonel bir biçimde tasarlandığında DRM'ler içerik dağıtımının maliyetini düşürebilmektedir. Bunu meslek birlikleri doğrudan çevrimiçi lisans sağlayarak gerçekleştirmektedir. Örneğin Müzik Meslek Birliği bestecilerin ve güftecilerin eserlerinin yasal olarak internetten indirilmesine izin vermekte ve karşılığında telif hakları geliri elde etmektedir. Bazı modeller müzisyenlerin sanatçı olarak kendi kariyerlerini oluşturup plak şirketlerinin aracılığı olmadan yaşamlarını sürdürmelerine olanak sağlamaktadır.

DRM'lerin yayıncılıkta da kullanıldığı belirtilmişti. Amerika'nın Kasım 2003'te televizyon programlarının sayısal aktarımını önlemek için benimsediği "yayın bayrağı" (broadcast flag) bu konudaki belirgin örnektir (Kaplan, 2005:326). Bayrak televizyon programının içine gömülmüştür ve programın yasal olmayan dağıtımının engellemesi için sayısal alıcılara bir sinyal göndermektedir. Kullanıcılar program içeriğini evlerinde kopyalayabilecekler ancak internet üzerinden yeniden aktarımını yapamayacaklardır. Tüketici Elektronik Birliği, kablo endüstrisinin hepsi, Amerikan Sinema Filmi Birliği (Motion Picture Association of America) gibi kuruluşların onay verdiği bayrak şifre kırıcılar için mükemmel bir koruma sağlamasa da sıradan kullanıcının aktarımına engel olmaktadır. Bayrağın

kullanıcıyı sayısalan analog aktarıma ve oradan da internet üzerinden dağıtımını engellemekte bir şey yapmaması teknolojinin zayıf noktası olarak görülmektedir. “Analog boşluğu” (analog hole) olarak adlandırılan bu durumla ilgili olarak Federal İletişim Komisyonu (FCC) pratikte bunun bir bütün olarak sistemi bozmayacağını çünkü bu tür ihlallerde bulunacak bireylerin tüm ülke nüfusuyla karşılaştırıldığında sınırlı olacağını, onların da DMCA ile cezalandırılma riskini alacaklarını açıklamıştır (Kaplan, 2005:331-332).

Yayın bayrağı gerçekte analogdan sayısal geçiş sürecini fırsat bilen Hollywood tarafından tasarlanmıştır. Fox Firması ile beş teknolojik firmadan (Sony, Matsushita/Panasonic, Intel, Toshiba ve Hitachi) oluşan grup kendi aralarında uzlaşmaya vardıldıktan sonra Federal İletişim Komisyonu’ (FCC) na iletmışlerdir. FCC DRM sistemini kamu tartışmasına açtıktan sonra yürürlüğe konulması konusunda talimat vermiştir. Talimat tüm televizyonları, ayarlayıcıları ve sayısal televizyon yayın işaretlerini alabilen ve gösterebilen bilgisayar uygulamalarını içermekteydi (Gillespie, 2006:657).

Japonya da Nisan 2004’de benzer bir uygulama başlatmıştır. Japonya’nın kamusal yayıncılık istasyonu NHK ve Ulusal Ticari Yayıncılar Derneği (NACB) kullanıcıları televizyon programından bir kopyadan fazlasını yapmalarını önleyecek şekilde tüm uydu ve karasal yayınlarda sinyal aktarımı uygulamasına gitmiştir. Doğu Asya’daki korsanlığı önlemek amacıyla kullanılan bayrağın kopyalama üzerinde yoğunlaşmasının nedeni Doğu Asya’da internette dosya paylaşımı yerine çoğunlukla VCD gibi fiziksel biçimde oluşan televizyon korsanlığına ağırlığın verilmesidir. En popüler Japon programları Doğu Asya televizyon kanallarında lisanslı olarak yayınlansa da yayınların gecikmeli olarak yapılması ve Japon programlarının yasal

CD ve VCD'lerinin çok pahalı olması kullanıcının fiziksel olarak erişimini engellemekte, bu da korsanlığa yol açmaktadır (Lambert, 2006:1331-1335).

Görüldüğü üzere hem FCC tarafından benimsenen yayın bayrağı düzenlemeleri hem de Japonya'da sadece bir defalık çoğaltmaya izin veren aktarım sinyali DRM'dir ve donanımcılar bu tür işlemlere sahip cihazlar üretmeleri için teşvik edilmektedirler. Milyar Dolarlarla ifade edilen bir DRM piyasası oluşmuştur ve çok sayıdaki kuruluş bu önemli pastadan pay alabilmek için rekabet etmektedirler (Stamp, 2002:120).

DRM konusuna daha dikkatli yaklaşan Avrupa Yayın Birliği'nde, sayısal yayındaki olası bir DRM programı için hem radyo hem de televizyon yapımcılarının görüşlerinin yoğun olarak alınması ve DRM korumalı içeriğin erişimi sınırlandırmaması gerektiği görüşü hakimdir. Avrupa Yayın Birliği'ne göre DRM sistemleri bir taraftan ticari fonogramlar ve müzikal çalışmaların kullanımı konusunda otomatik denetime izin vererek yayın sahibinin kendi hak ve lisans yönetimini kolaylaştırırken, diğer taraftan spor olayları gibi popüler televizyon programlarının yasal olmayan çoğaltma ve yeniden dağıtım etkinliklerini denetleme işlevini yerine getirmektedir. DRM tamamlayıcı teknik bir konu olarak telif hakkı korumasının içerdiği yasal istisnaları geçersiz kılmamalı, serbest akış ilkesine saygılı olmalıdır. Yine kültürel ve dilsel farklılıkları teşvik etmeli, tüm Avrupa vatandaşlarının geniş radyo ve televizyon seçeneklerine ulaşabilmelerini engellememelidir. Yayıncılar DRM'yi izleyiciler/dinleyiciler açısından olumsuz hale getirmemek için, karşılıklı işletim sağlanmadıkça zorlayıcı düzenlemelerin getirilmemesini aksi halde analogdan sayısala geçişte DRM'nin bir tehdit unsuru olabileceğini belirtmişlerdir. Özellikle izleyicilerin/dinleyicilerin istedikleri

programları istedikleri zaman izleyip, seyredebilmeleri için kopyalama izninin verilmesi gerektiği Avrupa Yayın Birliği tarafından vurgulanmıştır (www.ebu.ch).

Sayısal haklar yönetimi ile ilgili konuları ele almak için AB Komisyonu 2004 yılında çıkarttığı tebliğ ile Yüksek Düzey Grubu (High Level Group/HLG) nun kurulacağını duyurmuştur. Telif hakkı sahipleri, sivil toplum kuruluşları, içerik sağlayıcıları ve BİT sektörü, araştırma ve tüketici kuruluşları gibi ilgili tarafların üst düzey temsilcilerini bir araya getiren HLG gittikçe artan iş modellerinin piyasayı sarmasıyla birlikte karşılaşılan sorunlara dikkati çekmiştir. Özellikle karşılıklı işlerlik sorunu, kullanıcıların daha çok yasal sitelere yönlendirilmesi, DRM'lerin kullanışlı kurallar geliştirerek korsanlığı önlemesi ve kullanıcı mahremiyeti taraflarca ele alınan konular olmuştur (High Level Group on DRM).

AB 2005 yılının Eylül ayında 6.Çerçeve Programı kapsamında ortak DRM gereksinimlerini belirlemek için bir çalışma yaparak "Networked Audiovisual Systems and Home Platforms/NAVSHP DRM Gereksinimleri" başlığı ile bir rapor yayınlamıştır. Bu kısıtlayıcı teknolojilerin Avrupa çapında kullanılabilirliğini tartışmak amacıyla iş, teknoloji ve sosyo ekonomik koşullarda ne ölçüde gerekli olduğu gözden geçirilmiştir. İş ve piyasa alanında DRM gereksinimleri tek tek sıralanıp tanımlanırken, teknoloji bölümündeki gereksinimler daha çok sayısal içeriğin güvenliğinin sağlanması için kullanılan yazılım ve donanımlar ile DRM nin teknolojik yönünü içermektedir. Yine analog dünyadan farklı olarak fiziksel medyanın olmadığı bir ortamda lisansları, sanal kimlikleri içeren bir hak sahibi kimliği tanımlamasına ilişkin gereksinimler de teknolojik bölüm içerisinde tanımlanmıştır. Sosyo ekonomik bölümde ise sayısal ortamdaki içerik sahiplerinin hakları konusunda kullanıcının eğitilmesi yer almaktadır. Kullanılan DRM tekniği ile

korunan içeriğin maliyetinin bu korumadan elde edilecek getiri ile uyumlu olması gerekmektedir. Bir anlamda DRM tasarımcısının korunan içeriğin iletim maliyetini korunmayan içeriğin iletimine göre artırmaması gerekmektedir. DRM hakların yönetimi olarak ele alındığında fikri hukuk ve sözleşmeler hukukuna dayanmakta olup, 2001/29 sayılı Direktif de dahil olmak üzere kopyalamaya ilişkin ulusal yasaların farklı telif hakkı uygulamalarına ilişkin kısıtlama ve istisnalarını göz önünde bulundurmaktadır.

Sorun olarak görülen DRM sistemleri arasındaki uyumsuzluk/karşılıklı işlerlik konusunda girişimler olmaktadır. Bunlardan Açık Gezgin Birliği (The Open Mobile Alliance) iletişim, eğlence ve medya dünyasını hızla yöndeştirmek için karşılıklı işlerlik gösteren gezgin servislerine odaklanmaktadır. 2008 itibarıyla dünyada 30 milyar Dolar'a ulaşması beklenen taşınabilir içerik piyasasındaki büyümeye ayak uydurmak için yeni iş modelleri geliştirilmektedir. Bu modellerin hedeflenen başarı ve kârlılığı sağlaması için her şeyden önce içerik ve servis sağlayıcılarının "güvenli çevre" yi garantilemeleri gerekmektedir. DRM mekanizmalarıyla sağlanabilecek güvenli bir içerik kullanımı ve dağılımının yanı sıra güçlü, geniş ölçüde benimsenen, açık bir DRM standardını öncelikle eve ait eğlence cihazlarında daha sonra taşınabilir olmayan internet sağlayıcı kanallara uygulamakta Açık Gezgin Birliği bir potansiyel sağlamıştır (Bushe ve Der Meer, 2007:140).

Aslında telif hakkına sahip çalışmaların internet üzerinden dağıtımını arttıkça ve hakların yetkilendirilmesinde daha etkin sistemlere gereksinim oldukça DRM teknolojilerinin kullanımının artacağı beklenmektedir. Halen Japonya'da hak bilgisi yönetimi kullanan bilgisayar sistemi yoluyla 30 kadar radyo istasyonuna otomatik lisanslama ve kullanım raporu sağlayan ve bu bilgileri Japon Yazarlar, Besteciler ve

Yayıncıların Hak Birliği (JASRAC) ile paylaşan bir kuruluş bulunmaktadır. Sistem her CD çaldığında bütün kullanım bilgilerini toplayıp otomatik olarak raporlama yaparken, lisanslama ve raporlama maliyetini düşürüp, kullanıma göre doğru bir telif hakkı bedeli oluşturmaktadır (Noguchi, 2006:325). Böylece DRM teknolojilerinin bu biçimde zorunlu lisans ve çarşaf lisans uygulamalarında da kullanılmasıyla maliyet indirimine gidilebileceği gibi sıkı DRM uygulamaları sonucu oluşan ifade özgürlüğü sorununa da dolaylı çözüm getirebileceği düşünülmektedir (Noguchi, 2006:325).

C. KÜRESELLEŞEN FİKRİ MÜLKİYET HAKLARINA ELEŞTİRİLER

Yeniden yapılanma ile değişen üretim ilişkileri enformasyonun ve bilginin önemini büyük ölçüde artırmıştır. Enformasyonun biyoteknolojiden orduya, sağlıktan finansal yönetime kadar ekonominin her alanında kullanılması sermaye birikiminin yeni bir aşamasını gösterirken enformasyon ve enformasyon ağları toplumsal, ekonomik ve siyasal gücün de kaynağı olmaktadır (Thomas ve Serveas, 2006:244-245). Neo liberalizm ve serbest piyasa anlayışıyla oluşturulan ve sürdürülen bu yeni üretim biçimi küreselleşme mantığıyla hareket ederken, enformasyonun korunması ve yönetiminde önemli bir araç olan fikri mülkiyet haklarının da küreselleşmesini gerektirmiştir. İlk önce TRIPS daha sonra WIPO gibi anlaşmaların yanı sıra ikili ve çok taraflı ticari yapılar, ABD Ticaret Temsilciliği'nin yıllık faaliyetleri, hükümetler, ulus ötesi şirketler ve uluslararası ticaret ve fikri mülkiyet kurumları küresel fikri mülkiyet sistemini çevreleyen yapılar olurken amaç tüm dünyada geçerli olan standart küresel fikri mülkiyet kurallarını inşa ederek sermaye birikimini etkin biçimde artırmaktır. Farklı ekonomi politik tarihe sahip dünya ülkelerinin aynı

kurallarla yönetilmek istenmesi sorunlara yol açarken beraberinde pek çok eleştiriyi de getirmiştir.

Genelde eleştiriler tüm toplumsal farklılıkları yok sayarak bütün ülkelerin aynı fikri mülkiyet hakları düzenlemelerini sanki doğal haklarmış gibi uygulamaları zorunluluğuna karşı olmuştur. Doğal haklar konusu liberaller tarafından bile eleştirilmektedir. Maddi/fiziksel ürünlerde olduğu gibi fikri ürünlerin de insan emeğinin bir meyvesi olarak korunması gerekliliği bazı sorunlar içermektedir. Bir kimse emeğini ve zihnini kullanarak bir şarkı, bir heykel, bir mimari eser yarattığında, yarattığının sahibi olmayı hak edebilmekte ve bu hak ona devlet tarafından verilen geçici tekel ile sağlanmaktadır. Ancak yaratılan eserlerin bazılarının koruma altına alınırken bazılarının alınmaması keyfi olarak nitelendirilmektedir (Kinsella, 2001:15). Yeni icatlara patent verilirken, doğa yasası olarak nitelendirilen felsefi ve bilimsel keşiflerin patent konusu olmaması kabul edilmekle birlikte icat ve keşif arasında bir netliğin olmaması sorun olarak görülmektedir. Bu ayırım net olsa bile fikri mülkiyet hakları karşıtlarına göre temelde kimse yeni bir şey icat etmemekte, var olan fiziksel yasaları farklı biçimlerde bir araya getirmekte ya da var olan yapıtlardan hareketle yenilerini oluşturmaktadır. Aslında herkes tarafından bilinenleri daha etkin biçimde bir araya getiren sanatçıları ve bilim insanlarını ödüllendirmek keyfi olmanın da ötesinde adil bulunmamaktadır (Kinsella:17). Ayrıca gerek patentler için gerekse telif hakları için belirlenen koruma süresi de keyfi bulunurken bu sürenin ardındaki mantık sorgulanmaktadır. Sanatçının/yazarın ölümünden sonraki 70 yılı kapsayan koruma süresi 68 yıl olduğunda çok mu kısa olmakta ya da 20 yıl olan patent süresi 21 yıl olduğunda çok mu uzun olmaktadır gibi sorular tartışma konusu olabilmektedir.

Doğal haklar konusuna Marksist açıdan bakan May'e göre, kapitalist toplumsal ilişkilerin gelişiminde gerekli olan emeğin toplumsal işbölümünün yerleştirilmesinde fikri mülkiyet hakları önemli bir öge olurken, bu haklar doğal olarak değil devlet tarafından yasalar yoluyla sağlanmaktadır. Emeğin toplumsal işbölümü ancak metalaştırma yoluyla meta piyasasının oluşumunu sağlamakta öyle ki daha önceleri önemli miktarlarda üretilmeyen ya da sadece kullanım değeri için üretilen metalar artık piyasadaki değişim değeri için üretilmeye başlamaktadır. Kullanım değeri için üretilen ürünlerin/hizmetlerin metalaştırılma süreci çoğunlukla "ilkel birikim" olarak adlandırılırken, özellikle Marx tarafından vurgulanan bu ilkel birikim günümüzde geçmişte olduğundan daha önemli rol oynamakta ve fikri ürünlerin genişlemesini de içermektedir. Bir anlamda daha önceleri mal olarak görülmeyen fikri ürünler/hizmetler mal olarak görülmekte ve bu malların fiyatlarının oluşmasında ve artırılmasında kapitalist toplumsal ilişkiler temel olmaktadır. Ancak fikri emeğin toplumsal inşası kapitalistin kendisi yerine devlet tarafından gerçekleştirilmektedir. Böylece fikri mülkiyet hakları insanların gereksinim ve isteklerinin doğal gelişimini yansıtmaktan çok, emeğin toplumsal işbölümünün siyasal (yasal) bir durumunu göstermektedir (Perelman 2000'den aktaran May, 2007:12-13; Marlin-Bennett, 2004:42; Bettig,1996:9).

İlk olarak Avrupa'da Geç Orta Çağ döneminde kapitalist yanlı birikimi destekleyen patentler olarak ortaya çıkan fikri mülkiyet haklarının, o dönemin anlayışına uygun olarak ithal edilen yeni teknik ve teknolojinin korunarak stratejik ekonomik gelişme amacını taşıdığı çalışmanın I. Bölümünde ifade edilmişti. Yine I. Bölüm'de belirtildiği gibi önce Venedik'te daha sonra İngiltere'de Endüstri Devrimi öncesinde görülen fikri mülkiyet hakları kapitalizmle ilişkilendirilirken Avrupa'ya

has bir süreci de ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kapitalizm öncesi fiziki/maddi mallarla birlikte işlem gören fikri ürünler tekelleri kârlar sağlamaları için yeni haklarla donanıp, kıt hale getirilirken kapitalizm fikri ürünler için piyasa oluşturmaktaydı. Aynı dönemlerde Çin’de fikri ürünlerin mülkiyetini teşvik edecek pek çok teknolojik gelişme olduğu halde böyle bir fikir oluşmamıştır. Gutenberg’in matbaasından beşyüz yıl önce hareketli matbaa harflerini bulan ve bunlarla metinleri çoğaltabilen Çin bu teknolojiyi geliştirmemiştir. Bunda Çin’in çok sayıdaki harfi içeren alfabesinin yanında bilimsel çalışmanın tekrar üretilmesinde mekanik biçimin çok verimli olmamasının da rolü bulunmaktadır (May:15). Ayrıca yaratıcı ürünleri metalaştıracak bireysel yaratıcılık fikrinin gelişmemesinin ötesinde ticari yayıncılığa çok da onurlu bir davranış olarak bakılmaması bu ürünlerin korunmasını önlemiştir. Toplumdaki yenilikler bireylerden çok toplumun kendisine aitti. Teknolojik ve ekonomik etkenlerden çok felsefi bir etkinin, Konfüçyus’un etkisinde bulunan Çin’de yenilik ve yaratıcılık bireysel mülkiyetin değil ortak mülkiyetin konusuydu. Daha sonra ülkeye egemen olan siyasal yaklaşımla da örtüşen bu ortak mülkiyet anlayışı kolaylıkla Batı’nın fikri mülkiyet anlayışını reddetmiş ve 1991 yılına kadar modern bir telif hakkı yasasının gelişmesini engellemiştir (Montgomery ve Keane, 2006:130-131; Garmon, 2002:1150).

Bireylerden çok kast gruplarının tarihi ile ortak edebi ve felsefi yapıtlarla diğer bir sözlü kültürü oluşturan Hindistan da fikri ürünlerin mülkiyet konusu edilmesine yabancıdır. Aslında dünya nüfusunun büyük bir kısmını oluşturan pek çok toplum da kendi kültüründen çıkan yenilikleri sahiplenmekten çok paylaşmayı tercih etmiş ve onların metalaştırılmasına karşı çıkmıştır. Oysa 1980 sonrasında ekonominin yeniden yapılanmasıyla uyum içerisinde bulunan fikri mülkiyet hakları

bu farklılıkları göz önünde bulundurmamak yerine sermayenin yeni piyasalara girerek piyasa egemenliği sağlaması ve sermaye birikiminde önemli araç olarak kullanılabilmesi için standart hale getirilmiştir. Bu bağlamda, 1994 yılında Marakeş'te yüzden fazla ülkenin bakanı tarafından imzalanan TRIPS anlaşması, fikri mülkiyet hakları konusunda yirminci yüzyılın en önemli anlaşması olarak nitelendirilirken, beraberinde pek çok sorun ve tartışma da getirmiştir.

1.TRIPS, Az Gelişmiş Ülkeler ve Bozulan Denge

7 bölüm ve 73 maddeden oluşan TRIPS Anlaşması biraz dikkatlice bakıldığında bu bölüm ve maddelerin o güne dek fikri mülkiyet hakları kapsamına dahil olmayan alanları koruma altına alırken, korunmakta olan zihinsel ürünlerin de koruma süresini artırdığı görülmektedir. Yenilik sürecine aktif olarak katılamayan ve yüksek teknolojik altyapısı bulunmayan ekonomiler bu durumdan olumsuz etkilenmektedirler. Koruma süresi uzatılarak yirmi yıla çıkartılan patentler ile bilgisayar programları ve veri tabanlarını koruma altına alan telif hakları az gelişmiş ülkelerin yenilik yapma ve geliştirme kapasitelerini engelleyici yönde işlev görmektedir.

TRIPS anlaşmasının DTÖ'ne üye tüm ülkelere tek bir biçimde dayattığı küresel fikri mülkiyet rejimi özde yirminci yüzyılın sonunda ortaya çıkan sayısal teknoloji ve biyoteknoloji gibi en önemli iki teknolojinin sahipliğini ve denetimini amaçlarken, söz konusu anlaşmayı imzalayarak bir şey kazanamayacak olan az gelişmiş ülkeleri buna iten şey neydi diye sorulduğunda yanıtı demokratik süreçlerin eksikliği olmaktadır (The Corner House, www.thecornerhouse.org.uk). Nitekim TRIPS demokratik müzakereler sonucunda değil, ABD, AB ve Japonya'ya ait üç örgütün dayatmasıyla oluşturulmuştur. Bu üç örgüt Bristol Myers, Du Pont, General

Electric, General Motors, Hewlett-Packard, IBM, Johnson& Jonnson, Merck, Monsanto, Pfizer, Rockwell ve Warner gibi ulusötesi kuruluşların koalisyonu olan Fikri Mülkiyet Komitesi IPC, Japonya'daki ekonomik örgütlerin federasyonu olan KEIDANREN ve AB'nin resmi iş ve endüstri sözcüsü olarak bilinen UNICE'dir (Thomas ve Serveas, 2006:13). Toplantı sırasında gelişmekte olan ülkelerin yanlarında fikri mülkiyet hakları ile ilgili bir uzman bulundurmadan ayrıntıları anlamaları zor olurken, konuyu anlayıp direnç gösterdiklerinde de ABD'nin ticari gücü ile ezilmişlerdir. Oysa çalışmanın I.Bölümünde de belirtildiği gibi ABD'nin kendisi bir yüzyıl boyunca Avrupalı yazarların çalışmalarını izinsiz yayınlayarak yayıncılık endüstrisini zengin etmiştir. Yine yurt dışında özellikle petro-kimya sektöründe patent almış teknolojinin ABD'de girişimciye serbestçe korunmadan sunulması bu ülkenin hızla endüstrileşmesini sağlamıştır ve bu konudaki bilgiler fikri mülkiyet yazınında nadiren yer almaktadır (May, 2007:18-19). Aynı şekilde dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında bulunan Almanya, İsviçre, Fransa gibi Avrupa ülkeleri ile Japonya günümüzde en çok tartışılan ilaç ve eczacılık alanında belli bir olgunluğa geldikten sonra 1960'lı ve 1970'li yıllarda patent korumasına başlamışlardır.

Aslında TRIPS ve DTÖ anlaşmasının olmadığı bir durumda her bir ülke farklı kalkınma düzeyine ve yenilik oluşturma maliyetine göre kendisi için optimal olacağını düşündüğü bir fikri mülkiyet hakları rejimini seçerek ticaret yapabilirken, bu anlaşmalarla birlikte bir ülke tarımsal ya da benzeri ihraç mallarını satabilmek için diğer ülkelerin fikri mülkiyet haklarını korumak zorundadır. Örneğin Malezya'dan bir dolara ihraç edilen pamuklu bir t-shirt üzerine Mickey Mouse ya da Bart Simpson işlenip geriye döndüğünde değeri 25 Dolar olmaktadır (Nayyer, 2002).

1990'lı yılların başına kadar ABD'nin tehditlerine aldırılmadan kendi yazılım endüstrisini geliştiren ve dışsatım başarısı sonucunda gelirini artıran Hindistan bu konuda bir örnek olarak gösterilebilmektedir. Hindistan ancak biyo teknik ve animasyon endüstrilerinin dışsatım potansiyeli ile müzik endüstrisinin sınırlarını aşan başarısından sonra ABD telif hakkı endüstrilerinden gelen baskıları göz önüne almış ve ulusal yasalarını uluslararası standartlara uydurmaya başlamıştır (Thomas, 2006:176). Hindistan'daki yaygın korsanlıkla ilgili olarak 1999 yılında Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı rapor da küresel fikri mülkiyet hakları uygulamasının her ülkede karşılaşılabileceği sorunlar için örnek oluşturmaktadır. Raporla cehalet, yoksulluk, yüksek fiyat düzeyi, işsizlik, zayıf uygulama ve korsanlık arasında bağlar kurulurken, kişi başına gelir açısından dünyadaki en yoksul ülkelerden birisi olan ve nüfusunun %36'sının yoksulluk sınırının altında olduğu ülkede telif hakkına sahip ürünlerin erişilmez ve lüks olduğu vurgulanmıştır (Thomas, 2006:181-182).

Ayrıca Hindistan gibi az gelişmiş ülkelerde yaygın olan kayıt dışı ekonomi iletişim ve kültür alanındaki tekelleri kırarak erişimi sağlamakta önemli rol oynamaktadır. İşitsel kasetten sonra görsel kaset devrimiyle birlikte 1980'lerde Hint müziği tekelinin kırılarak tüm diğer çeşitlerin piyasayı sarmasının dışında kablo ve uydu devrimiyle de ulusal yayıncılık tekeli kırılmış ve inanılmaz çeşitlilikteki medya menüsü ülkeye yayılmıştır. Yine internet kulübelerindeki (kiosklarda) korsan yazılımlar enformasyon ekonomisinin popülerleşmesinde rol oynamış ve bilgisayar okur yazarlığı için bir talep yaratmıştır. Bu uygulama büyük elektronik atığın geri dönüşümünde de önemli çevresel ve bilgi kazanımlarına yol açmıştır (Thomas, 2006:183-185).

Yeniden yapılanan küresel ekonomi ile uyum içerisinde bulunan küresel fikri mülkiyet haklarının neden olduğu diğer bir önemli sorun da var olan dengenin bozulması olmuştur. Bir anlamda yaratıcı ile devlet arasında toplumsal bir sözleşme olan fikri mülkiyet hakları yaratıcı bireyi belirli bir süre için ödüllendirirken, uzun dönemde de toplumsal kültürü ve kamu yararını korumaktadır (Thomas ve Serveas, 2006:19). TRIPS ve daha sonra yapılan WIPO anlaşmalarının ulusal yasalara yansması sonucunda bu denge bozulurken, yaratılan eserlerden, yeniliklerden endüstriler yararlanmaktadır. Telif hakkı endüstrilerinin yaptığı lobi sonucunda 1978 yılından itibaren 11 kez süresi uzatılan telif hakkı yasası bazı ürünlerin kamu alanına dahil olmasını önlemektedir. Bu konuda tipik örnek olan Donald Duck ve Mickey Mouse karakterleri tam kamu alanına dahil olurken Kongre tarafından uzatma almaktadırlar.

Bozulan denge Kuzey ve Güney olarak adlandırılan gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasındaki serbest bilgi akışını da etkilemektedir. Kuzey sahip olduğu bilgiyi çitlerken Güney'deki destekçilerinden de benzer uygulamayı istemekte ve küresel fikri mülkiyet rejimini güçlendirmektedir (Thomas ve Servaes, 2006:20).

Küreselleşen fikri mülkiyet haklarına olan eleştiriler temelde ekonomi ve egemenlik haklarının aşınması üzerine yoğunlaşırken, Kuzey ve Güney arasındaki ayırım da bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Böylece az gelişmiş ülkelerin izinsiz olarak enformasyona erişimi engellenirken egemenlik hakları daha çok uluslararası örgütlere ve sivil toplum örgütlerine doğru kaymaktadır. Bu ülkeler için egemenlik sorununa bağlı olarak erişim, eşitlik ve ekonomik kayıplar önemli olmaktadır. Bir anlamda gelişmiş Kuzey ve az gelişmiş Güney ülkeleri arasındaki kutuplaşmanın küreselleşen fikri mülkiyet hakları ile daha çok artacağı tartışılırken, tartışmalar daha

çok Güney'den Kuzey'e rant transferi, teknoloji aktarımı, yabancı doğrudan yatırımlar, ticari akış ve AR&GE yatırımları konularında olmuştur. Doğrudan rant transferinin ötesinde az gelişmiş ülkelerin sahip olduğu bitki çeşitleri ve doğal kaynakların metalaştırılarak gelişmiş ülke yararına kullanılması da tartışma konusu olmuştur. Hintli eylemci Vandana Shiva'nın "biyokorsanlık" dediği ve az gelişmiş ülkelerin geleneksel bitki çeşitlerinin yanı sıra geleneksel bilgilerinin de küresel tohum ve eczacılık firmaları tarafından yağmalandığı bu durum Batı emperyalizminin yeni bir biçimi olarak düşünülmektedir. Bu düşüncede olanlara göre az gelişmiş ülkelerin kendilerine ait genetik kaynaklarına ve yerel bilgilerine telafi edilemez biçimde el konulduktan sonra bilimsel ortamlarda türetilmekte ve patentler yoluyla tekrar elde edildikleri yerlere yüksek fiyatlarla satılmaktadırlar (Sell, 2003: 140).

TRIPS'in fikri mülkiyet haklarını sıkılaştırması en çok ilaç ve eczacılık alanında tartışmalara yol açmıştır. Neo liberal politikalarla birlikte sağlık alanındaki temel araştırma geliştirme sisteminin kamudan özel sektöre geçmesiyle, insanlığın yararına olacak temel tıbbi ilaçların yeterince kârlı olmaması nedeniyle üretilmemesi tehlikesine karşı hükümetler büyük eczacılık kuruluşlarını fikri mülkiyet hakları ile desteklemektedirler. Yatırım maliyetinin çok yüksek olmasına karşın eşdeğerlerinin kolaylıkla üretilmesi bu ürünlerin patentlerle korunmasını gerekli kılmıştır. Ancak gittikçe sıkı bir hale getirilen bu haklar söz konusu kuruluşlara tekelci güç verirken kaynakların küresel olarak eşitsiz dağıtımına, kârların dengesiz paylaşımına ve gelecekteki buluşların hızına da engeller koymaktadır. Bu tehlikelerin bilincinde olan kamu sağlığı eylemcilerinin sıkı ilaç korumasına karşı yürüttükleri etkin faaliyetler

çok yoksul ülkelerin temel ilaçlar konusunda bazı haklar elde etmelerini ve küresel eczacılık firmalarını destekleyen ABD'nin geri adım atmasını sağlamıştır.

TRIPS'le birlikte sıkı fikri mülkiyet haklarının gelişmiş ülkelere az gelişmiş ülkelere teknoloji transferini artırdığı savunusu da mit olmaktan öteye gidememiştir. Çünkü fikri mülkiyet hakları ile teknoloji arasındaki ilişki hakların sahipliğini, sahiplik de ekonomik kontrolü sağlamaktadır. Bir anlamda bu haklar ile yaratılan teknolojiden kimlerin nasıl, ne kadar, hangi yollarla yararlanabileceği, ya da kaybedebileceği belirlenmektedir. Dolayısıyla teknoloji üretebilen ülkelerin yararına olan fikri mülkiyet haklarını meşrulaştırmak için öne sürülen teknoloji transferi daha çok ana firmalardan kendi şubelerine olmaktadır (GAIA/GRAIN, 1998).

Fikri mülkiyet haklarının doğrudan yabancı yatırımları artırdığı konusu da tartışılmaktadır. Ulus ötesi firmalar doğrudan yabancı yatırım kararı alırken yatırım yapmayı planladıkları ülkenin sadece fikri mülkiyet hakları rejimine değil tümünden yatırım iklimine bakmaktadırlar (Braga, 1996:360). Kanıtlar yabancı doğrudan yatırımların fikri mülkiyet hakları gibi uzun dönemli değişkenler yerine kambiyo kurları gibi kısa dönemli ekonomik değişkenlerden daha çok etkilendiklerini göstermektedir. Sıkı fikri mülkiyet hakları ulus ötesi şirketler için arzulanan bir durum olmakla birlikte tek koşul değildir. Başta Çin olmak üzere doğrudan yabancı yatırımları çeken ülkelerin hepsi sıkı fikri mülkiyet hakları şampiyonluğunu yapmamaktadırlar (GAIA/GRAIN, 1998). Doğrudan yabancı yatırımlar ülkeden ülkeye değiştiği gibi sektör açısından da değişmektedir. Daha çok satış ve dağıtım ağlarına yapılan yatırımlarda teknoloji transferine veya AR&GE ye yapılan yatırımlarda olduğu kadar fikri mülkiyet hakları koruması önemli değildir. Yine metal veya yiyecek endüstrileri için ortak girişimde bulunacak bir firma için ecza ve

kimya endüstrilerinde olduğu gibi ev sahibi ülkenin fikri mülkiyet hakları rejimine olan bağlılığı çok önemli olmamaktadır (Braga, 1996:362-363).

Fikri mülkiyet hakları korumasının daha çok sıkılaştırılmasının ticari akış üzerinde birbiriyle çatışan iki farklı etkisi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi marka gücünü artırırken, ürüne olan talep esnekliğini azaltmaktadır. İkincisi ise, korunan ürünlere artan taleple birlikte taklit ürünlerin piyasadan kaybolmasıdır. Bu etkilerden hangisi daha güçlü oluyorsa ticari akış da ona bağlı olarak değişmektedir. Ürünün piyasa gücünün piyasa genişlemesinden daha fazla olduğu birinci durumda ticari akış daralırken, piyasa genişlemesinin olduğu ikinci durumda ticari akış artmaktadır (Braga, 1996:360-361).

Yeniliklerin firmalar tarafından yaratıldığı düşüncesi fikri mülkiyet haklarının bazı liberal ekonomi savunucuları tarafından meşrulaştırılmasına yol açmaktadır. Oysa kamu araştırması ve AR&GE harcamalarının hükümetler tarafından desteklenmesi hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkeler açısından çok önemli olurken fikri mülkiyet haklarının kamudan özel sektöre doğru yayılmasında önemli olmaktadır. Yarı iletkenler pek çok yeni malzeme ile birlikte ABD’de askeri araştırmalar sırasında yaratılmıştır. Yine Japonya ve Güney Kore deneyimi güçlü devlet müdahalesinin önemini göstermektedir (GAIA/GRAIN,1998).

TRIPS dahil çok taraflı fikri mülkiyet ve ticaret anlaşmalarının çoğunun önsözünde ya da maddelerinde kamu yararı ya da benzer⁴⁵ kavramlar bulunmakla birlikte fikri mülkiyet koruması ve ticaretin teşvik edilmesi yanında ikincil durumda kalmaktadır (Bannerman, 2006:68). 2004 yılında Arjantin ve Brezilya’nın WIPO’nun iki kuruluş hedefinden birisi olan “dünya fikri mülkiyet hakları

---

⁴⁵ “insan hakları”, bireylerin güvenliği”, “toplumsal kalkınma”, “kamu sağlığı ve beslenme”, “sosyoekonomik ve teknolojik kalkınma”, “ekonomik, toplumsal ve kültürel kalkınma”, “toplumsal ve ekonomik refah” gibi

korumasını teşvik etmek” maddesine “üye devletlerin özellikle gelişmekte olan ve en az gelişmekte olan ülkelerin kalkınma gereksinimleri göz önünde bulundurularak” cümlesinin eklenmesi önerisine 2005 yılında ABD’den gelen yanıt “fikri mülkiyet koruması kalkınma için bir araç olmaktadır” biçiminde olmuştur (Bannerman:60). Bireylerden, örgütlerden, devletlerden gelen çeşitli fikirler, ideolojiler ve söylemler üzerine gittikçe daha fazla çok taraflı anlaşmalar “kamu yararını” metinlerine yerleştirirken uluslararası telif hakkı rejimleri telif hakkı korumasını ana hedef olarak sürdürmektedir. Böylece Arjantin ve Brezilya’nın önerisine karşı ABD’nin yanıtı da göz önünde bulundurulduğunda, dünya fikri mülkiyet rejimlerinde “kamu yararı” değişmez biçimde fikri mülkiyet hakları koruması olmaktadır (Bannerman:74-75).

2 EUCD, DMCA, Gelişmiş Ülkeler ve Karşılaşılan Tehditler

Gelişmiş ülkeler açısından küreselleşen fikri mülkiyet haklarına getirilen eleştiriler ise daha çok ifade özgürlüğü, insan hakları ile bu hakların bilim, kültür ve tüketici hakları üzerinde oluşturduğu tehditler açısından olmuştur. Bu bağlamda AB Telif Hakkı Direktifi ve Sayısal Bin Yılın Telif Hakkı Yasası’na da çeşitli eleştiriler getirilmiştir:

Telif hakkı yasasının kapsam ve süresinin uzatılmasının önceden tahmin edilemeyen sonuçları olmuştur. Bunlardan birisi firmalardaki telif hakkına sahip kültür endüstrisi ürünlerinin aktif değerlerinin artırılmasıyla firmalar arasında birleşmelerin olması dolayısıyla tekelleşme ve oligopolün cesaretlendirilmesidir (Towse, 2004). AB Telif Hakkı Direktifi endüstride yoğunlaşmaya yol açmasa bile ölçek ekonomisini teşvik edici vurguda bulunmaktadır. Kültür endüstrisindeki firmaların daha fazla güç elde etmesi kültürel homojenliğe neden olurken, yerel ve ulusal, kültürel ürünlerde azalma olmakta dolayısıyla tüketici seçimi kısıtlanmaktadır.

Azalan ürün çeşitleriyle birlikte sanatçı sayısında da düşme olurken, “kazanan her şeyi alır” mantığıyla süper star ekonomisi de yaratılmaktadır (Towse, 2004).

İçerik endüstrisinin ekonomik hakları ile yaratıcı emeğin manevi hakları ve kamunun enformasyona erişim hakları arasındaki dengenin sağlanmasındaki güçlüklerle dikkati çeken Venturelli’de Avrupa Birliği’nde düzenlenen fikri mülkiyet rejiminin enformasyon politikalarına uyum gösterirken kamu erişimi ve insan hakları yerine şirket haklarını güçlendirdiğini ifade etmektedir (2000:32). Düzenlemeler kamu yararı kavramıyla hareket edip yaratıcıların anayasal ve manevi haklarını güçlendirici özel araçları bırakmamakla birlikte içerik endüstrisi sahiplerine içerik üzerinde büyük denetim hakkı sağlamaktadır.

Yine Venturelli’ye göre müzik, film, videodan uydu/kablo aktarımına, yazılımdan sayısallaşmış veri tabanına kadar geniş bir yelpazedeki içeriğin sahipliğini denetleyen telif hakları siyasal bir arena oluştururken aslında ekonomik liberalizmin temel iddiası olan demokrasiyle de çelişmektedir (2000:10). Hem yasalar hem de örf hukuku yoluyla iki yüzyılın üzerinde bir sürede telif hakları sisteminin geliştirmiş olduğu dört koruma aracının-adil kullanım, ilk satış hakkı, fikir/ifade ikilemi, koruma süresi- geçersiz kılınmasıyla telif yasası bir sansür yasasına dönebilmektedir (Vaidhyathan, 2001:250). Adil kullanım ticari kâr amacı olmadan özel kullanıma olanak sağlarken, ilk satış hakkı kütüphanelerin ödünç kitap verebilmesini, fikir/ifade ikilemi ifade özgürlüğünün yanı sıra yeni yapıtların üretilmesini/yaratılabilmesini ve sınırlı süre ilkesi de sürekli olarak kamu alanını ve kültürel zenginliği beslemektedir. Ancak “iki yüzyıllık yasal evrim ve teknolojik devrimden sonra” telif hakkı bu araçlarını yitirirken demokrasiyi desteklemekten uzaklaşmış ve enformasyon akışını kısıtlayıcı bir duruma gelmiştir. Özellikle 1998

yılında DMCA'in Kongreden geçmesiyle birlikte yeni bir teknolojik rejim yaratılırken, telif hakkı sahipleri için akademisyenlere, öğrencilere, sanatçılara ve kütüphanelere karşı bir dizi yeni güç de oluşturulmuştur (yargıç Ginsburg'dan aktaran Vaidhyanathan:251).

DMCA'in Kongre'den geçirilme nedeni daha önce de belirtildiği gibi WIPO'nun getirdiği yeni küresel standartlara uyumu sağlamak olmakla birlikte yurt içindeki telif hakkı sahipleri yasayı kendi çıkarlarını geliştirmekte kullanmışlardır. Teknik koruma ve sayısal haklar yönetimi konusunda olanaklar sağlayan yasa ile Hollywood video kaset ve DVD'lerin, müzik endüstrisi CD'lerin kopyalanmasını ve internetten indirilmesini önlemeye başlamıştır. Yasa, şifreleme ve açılan davalar ile piyasaların güvenliği büyük ölçüde sağlandıktan sonra telif hakkı sahipleri yetkilerini doğum günü pastalarına kadar uzatabilmişlerdir. Bilgisayar programlarını kullanarak pastaların üzerini istenildiği gibi Disney ya da Warner Brothers'in çizgi film karakterleriyle süsleyen pastaneler artık telif ücreti ödeyeceklerdi (Bettig, 2003). Genişleyen yetkiler pastaların ötesinde ifade özgürlüğünü de büyük ölçüde tehdit eder hale gelmiştir. 2000 yılında müzik endüstrisinin sayısal müzik dosyalarının kopyalanmasını önlemek amacıyla kullandığı filigran teknolojisinin (SDMI/Secure Digital Music Initiative) nasıl yapıldığıyla ilgili olarak Princeton Üniversitesi Bilgisayar Bölümü'nden Prof. Edward Felten ve ekibi akademik öngörülerde bulunduktan sonra bulgularını 2001 yılındaki uluslararası çalıştayda sunmak istediğinde SDMI Vakfı başkanı tarafından Felten'e sunacağı bildiriye geri çekmesi konusunda ikazda bulunulmuştur. Bunun yapılmadığı takdirde DMCA uyarınca yasal önlem alınacağı bildirilmiştir. Böylece telif hakkı koruması ifade özgürlüğünü kısıtlamakta kullanılabilmiştir (Perelman, 2002:196-197).

Yine 16 yaşındaki Norveçli bir genç DVD'sini Amerikan Film Endüstrisinin korsanlığı önlemek amacıyla yerleştirdiği şifre (Content Scrambling System/CSS) nedeniyle kendi Unix sisteminde çalıştıramadığında, yazdığı basit bir şifre çözücü (DeCSS) ile sorunu giderdiğinde kendi hükümetinden ekonomik ceza almıştır (Perelman:197). DeCSS şifresinin nereden bulunacağı konusunda okuyucularına haber veren dergi "2600"da yine Amerikan Film Endüstrisinin dava açmasına neden olmuştur.

Bu eleştiriler özde DRM'lerle ilişkilidir. Gittikçe yaygın bir kullanım alanı bulan DRM'lere getirilen eleştiriler çok çeşitli olurken bu eleştirileri iki grupta toplamak olanaklıdır. Birinci grupta telif hakkının sağladığı denge -- bir anlamda kullanıcılar ve toplum için sağladığı özgürlük-- araçlarını azaltan ya da geçersiz kılan DRM uygulamalarına olan eleştiriler yer alırken diğer grupta başta karşılıklı işlerlik sorunu olmak üzere teknik konulara getirilen eleştiriler ele alınmaktadır(Noguchi, 2006:115):

3.Telif Hakkının Sağladığı Özgürlükleri Azaltan/Geçersiz Kılan DRM Uygulamaları:

Sayısal haklar yönetimine getirilen en yoğun eleştiriler erişim hakkı konusunda olmaktadır. Geçmişte liberallerin tıpkı ilkel toplumlarda insanların besin topladığı gibi özgürce her türlü enformasyona ulaşılacak bir yer olarak baktıkları internet bu teknolojiler aracılığıyla artık tamamen denetim altına alınan bir alan olmuştur. Bu denetim devletin yasaları tarafından desteklenmektedir. Daha da kötüsü Microsoft gibi şifre yazıcı şirketler kendi ticari amaçlarına göre oluşturdukları şifreler yoluyla insanların internet ortamında neler yapıp yapamayacaklarını belirleyen yasa koyucuları olarak işlev görmektedirler (Chang, 2005:236). Bir

anlamda DRM hem erişim hakkına hem de kopyalama hakkına kısıtlayıcı kurallar getiren teknolojiler sistemidir. Bu sistemi oluşturan teknolojilerin kırılmasına ya da geçersiz kılınmasına karşı getirilen yasal önlemler sayısal içeriğe erişimi önlerken içerik sahiplerine yeni bir ayrıcalık getirmekte dolayısıyla haklarını genişletmektedir. İçerik sahipleri bu yeni ayrıcalıkların/hakların sağladığı olanağı “her izlemede/dinlemede ödeme” gibi iş modelleriyle değerlendirirken, sahip olanlarla olmayanlar arasındaki sayısal bölünme de daha çok artmaktadır. Oysa geleneksel telif hakkı yasasında erişim doğal olarak kullanımın ve çoğaltmanın ön koşuludur ve hatırlanacağı üzere telif hakkı izinsiz çoğaltmaya karşı verilmiş bir ayrıcalıktı. Bu durumda DRM sistemi kırma karşıtı yasal önlemlerin de desteğiyle kamu erişimine karşı bir tavır getirmektedir (Chang, 2005:241-242; Griffin, 2005:274).

DRM’ye getirilen diğer bir eleştiri, adil kullanımın sayısal haklar yönetimi teknolojileri tarafından iyice sınırlandırıldığı hatta kaldırıldığı yönündedir. Çünkü şifre teknolojileri veya hak yönetimi dilleri tarafından tasarlanan kurallar hangi durumda olursa olsun herhangi bir çoğaltmayı ve/veya aktarımı önleyeceği için adil kullanım uyarınca pek çok istisnaya izin veren uygulamaları ortadan kaldırmaktadır. Bu istisnalar bilindiği üzere parodi, atıfta bulunmak, eleştiri, haber raporu, eğitimsel kullanımlar, özürölüler için kullanımlar ve yedek kopyalardır. Adil kullanım sorununu göz önünde bulundurabilecek kadar esnek olmayan bu teknolojilerin getirdiği kısıtlamalar özellikle Batıdaki kütüphaneler için pek çok soruna yol açabilmektedir. Örneğin çoğaltmayı paylaşmayı, materyali borç vermeyi, kütüphaneye gelemeyen öğrencilere enformasyon göndermeyi önlediği veya sınırlamalar getirdiği için kütüphanelerin işlevlerine engel olmaktadır. Bu kısıtlanmış koşullarda izin almak veya sayısal haklar yönetimi teknolojilerine sahip olmayan malzemeyi elde etmek

için kütüphaneler özel anlaşmalar yapmak için çaba göstermektedirler ki, bu seçenek de gerçekte çok büyük ve mali olanaklara sahip güçlü kütüphaneler tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Böylece sayısal bölünme daha da artarken daha küçük veya kaynakları kısıtlı kütüphaneler işlevlerini yitirmektedirler. Bir toplumun bilimsel mirasını ve kültürünü gelecek kuşaklara aktarmakta önemli olan kütüphaneler ve arşivler DRM'nin erişim zorluğu yaratması nedeniyle tehdit altında görülmektedir (EFF, <http://www.eff.org>).

Adil kullanım konusundaki mahkeme kararları da parasal sorunlara gereğinden fazla vurgu yapmakta ve adil kullanımın ilk ögesi olan “kullanımın niteliği ve amacı” ilkesinin geçerliliğini indirgeyici yönde olmaktadır. Bu da enformasyon endüstrilerine adil kullanım ilkelerini olabildiğince kaldırma konusunda cesaret vermektedir. İngilizce’de tek bir harf farkı ve yer değişikliği ile “adil kullanım ücretli kullanım mı oluyor” (fair use-fare use) sloganı ile tepki gören bu duruma kaşı DRM sisteminin adil kullanımı içermesi gerektiği savunulmaktadır. Özel kullanım ya da eğitimsel amaçlarla belirli sayı/miktardaki serbest kopyanın sisteme yüklenmesi zorunluluğunun yasa ile getirilmesi ve adil kullanım programının sisteme dahil edilmesinin yanı sıra sayısal ürünlerde telafi edici vergi indiriminin olması bu konuda getirilen çözüm önerileri olmuştur (Chang, 2005:244-245).

Telif haklarının dayandığı en temel ilke fikir ve ifade arasındaki ayırımdır. Başka bir deyişle telif hakkı fikirleri, olayları, olguları değil onların ifade edilmiş biçimlerini korumaktadır. Fikir/ifade ikileminin olumlu yanı ifade özgürlüğünün yanı sıra toplum açısından yeni türetilmiş çalışmalara olanak vermesidir. Yeni yaratılan/türetilen çalışmanın orijinali ile olan benzerliği sadece olaylarda, olgularda veya yaratıcı olmayan ifadelerde kaldıkça orijinal eser sahibinin hakları ihlal

edilmemektedir. Böyle bir uygulama telif hakkı rejiminde özgürlük için bir alan bırakmakta ve daha sonraki yaratıcılar, sanatçılar, yazarlar için teşvik edici olmaktadır. Oysa DRM tarafından korunan içerik telif hakkı sahipleri tarafından konulan herhangi bir yeniden üretim ve değiştirmeyi yasaklayan kurullarla kamu alanına yararı olabilecek bir türetilmiş çalışma yapma olanağını tamamen ortadan kaldırmaktadır. DRM'ler yeniliklere olan teşviki dolayısıyla serbest konuşma gibi toplumun temel özgürlüklerini engelleyerek topluma bir maliyet yüklemektedir (Noguchi, 2006:118).

Telif hakları belirli bir zaman ve alan veya alanlar için tekel hakkı sağlamaktadır. Kamu alanında bulunan ya da ilk satış hakkı gibi telif alanının dışında bulunan her türlü etkinlik telif hakkı sahibinin tekelinde değildir. DRM teknolojileri ise bu tür ayırımlara ve uygulamalara bakmadan sınırlamalar, korumalar getirmektedir. Aslında DRM telif hakkı çalışmalarına uygulandığı gibi kolaylıkla kamu alanı çalışmalarına da uygulanabilmektedir. Sıradan bir kimsenin ücretsiz veya izinsiz olarak kullanabildiği kültürel varlıklar ya da kamuya ait çalışmalar üzerinde bir mülkiyet hakkı talep edilmek istendiğinde DRM'ler kullanılmaktadır. Örn. internette Adobe programı “Alice Harikalar Diyarında” gibi telif hakkı süresi dolarak kamu alanına geçmiş olan pek çok hikaye ve romana DRM yüklemiştir (EFF, <http://www.eff.org>).

DRM telif hakkına sahip ürünlere halkın erişimini zorlaştırdığı veya bütünüyle kısıtladığı için uzun dönemde enformasyon yanlılığı gibi önemli sorunlara yol açabilmektedir. Enformasyon çeşitlerinin yeterince sergilenmemesi ve bazılarının kolayca erişilebilirken bazılarının erişememek zamanla yanlılık oluşturabilmektedir. Ayrıca serbest piyasa açısından bakıldığında enformasyon yanlılığının olması

piyasada karar verecek olan tüketicinin tam bilgilenecek karar verebilme yeteneğini kısıtlamaktadır. DRM sistemleri bazen tüketicinin içinde ne olduğunu bilmeden ürünü almaya zorlamaktadır. Elbette analog dünyada da telif hakkını ihlal etmeden tüm çalışmalara ulaşmak veya ön izlemeye bulunmak olanaklı değildir. Bu içeriğin yer aldığı malzemenin doğasına göre de değişmektedir. Kitapçada kitaplar, dergiler karıştırılıp bakılabilmekte, borç alınarak bir kitabın tamamı okunabilmektedir. Hoşagiden müzik parçasını ise bir kaç kez dinlemek yeterli olmamaktadır. DRM genellikle insanların müzik gibi birden fazla tüketmek isteyeceği konularda kullanılmaktadır. Çevrimiçi müzikle ilgili hizmetler artarken onların izinsiz kullanımını önlemek için sayısal koruma yöntemleri de artmaktadır. Eskiden alınmış olan CD'ler hiçbir kısıtlama olmadan herhangi bir CD çalıcıda kolayca çalınabilirken Apple iTunes, Real, Napster gibi müzik sunucuları sattıkları sayısal müziğin çoğaltılmasını, diğer formatlara çevrilebilmesini, taşınabilir/gezgin çalıcılara uyarlanabilmesini, remix yapılmasını, şarkıların tekrar satılmasını kısıtlamaktadır. Analog erişimden farklı olarak DRM korumuş olduğu malzemenin diğer insanlara borç verilmesini veya aktarımını önlemektedir (Noguchi, 2006:125-126; EFF, <http://www.eff.org>).

İnsanlara içerik erişiminin yanı sıra içerik saklanması da farklı seçenekler sunan ve pek çok yararlı girişimde bulunmayı amaçlayan Açık Kaynak uygulamasının DRM'lerin engellemesiyle karşı karşıya kalması sadece az gelişmiş ülkelerde değil, gelişmiş ülkelerde de bilim, kültür ve yasal araştırmalar açısından tehdit edici olmaktadır. Çünkü telif haklarının amacı olan yaratıcılığı teşvik etmek gibi bir düşünce DRM'nin tasarımında bulunmamaktadır. Ayrıca enformasyonun çoğaltılıp aktarımını da engellemektedir. Sayısal içeriğin üzerindeki uzun dönemli

korumalar eğitim ve araştırmada temel olan bilginin paylaşılıp çoğaltılmasının yanında demokratik toplumun gelişmesi için gerekli olan geniş yelpazedeki fikirlerin düşüncelerin erişimini de olumsuz olarak etkilemektedir. ABD’de uygulanan “yayın bayrağı” düzenlemesi tüm sayısal televizyon uygulamalarıyla bağlantıda olan Açık Kaynak yazılımını engellemiştir (EFF, <http://www.eff.org>). Bayrağı karşı kamu politikası açısından da önemli eleştiriler olmuştur. Kendi toplumlarına hizmet etmeleri için kamunun frekanslarını kullanan yayıncıların haberleri ve enformasyonu olabilecek en yaygın biçimde aktarmaları, bunun için haber programları gibi kamu alanı konularında istisnada bulunarak bayrağın kullanılmaması gerektiğı söylenmiştir. Kamu alanıyla ilgili diğeri bir eleştiri de Amerikan Kütüphane Birliğı ve Amerikan Körler Vakfı’ndan gelmiştir. Kütüphaneler Derneğı bayrak uygulamasının sayısal içerik kullanımını tehdit ettiğini ve televizyonun kamu alanına ait enformasyonu “adil kullanım” ilkeleri uyarınca ayrı tutması gerektiğini beyan etmiştir (Kaplan, 2005:339). Electronic Frontier Foundation, Association of Law Libraries gibi sivil toplum grupları da “düzenleyici rejimin içerik dağıtımını sınırlamakta çok ileri gittiğini ve kamunun üyeleri arasında serbest akışa izin verilmesi gerektiğini” belirterek dava açmışlardır (Kaplan, 2005:343). Federal mahkeme Komisyonun yetki alanını aştığı konusunda karar vermiştir. Yayın bayrağı halen sürerken Kongre’nin FCC’ye planı uygulayabilmesi konusunda gerekli yetkiyi sağlayacak tedbiri geçirebileceğı konusunda duyumlar bulunmaktadır (Gillespie, 2006:657).

Japon televizyonunun korsanlığı önlemek için bayrak uygulamasına gitmesi de Japon kullanıcılarının büyük tepkisini almış ve yaklaşık 15.000 kişi çoğaltma ayrıcalıklarını kaybetmeleri nedeniyle NHK ve NACB’ye şikayetlerini

bildirmişlerdir. Bir anlamda Japonya, televizyon programlarının Doğu Asya'da karşılaştığı korsanlığa karşı farklı çözümler üretmek yerine kendi yurtiçi izleyicisini cezalandırmıştır (Lambert, 2006:1331-1335).

DRM gereksinimlerine ilişkin AB'nin 6.Çerçeve kapsamında yapılan ve çok çeşitli kesimlerin katılımıyla gerçekleştirilen NAVSHP grubu raporu da eleştirilere uğramıştır. Gereksinimlerin bilinen DRM meşrulaştırmalarına yeni bir şey getirmediği gibi kamuya ayrılan haklara uyum sağlamakta başarısız olduğu belirtilmiştir (EFF, <http://www.eff.org>). Tüketicilerin satın aldıkları DRM korumalı sayısal içerikle ilgili kısıtlamalar hakkında önceden bilgilendirilmemeleri ve içerik dağıtımında kullanılan farklı iş modellerinin Açık Kaynak araçlarının kullanımını engelleyici biçimde yanlı olması da DRM gereksinimlerine getirilen eleştiriler arasında bulunmaktadır (EFF, <http://www.eff.org>).

Yasal olmayan çoğaltmaya karşı geliştirilen DRM sistemleri getirdikleri bir dizi kısıtlama ile kullanıcıların kendi evlerindeki özel yaşamlarına müdahale etmektedir. Öncelikle müzik CD'lerini ve film DVD'lerinin içine gömülü olan mekanizmalarla onların kopyalanmasını önledikten sonra bir diğer aşama olarak kullanıcıların etkinlikleri hakkında içerik sahiplerine rapor vermekte, bir anlamda onları denetlemektedir. Bu raporlama "her izlemede/dinlemede ödemede bulunmak" düzenlemesinin bir parçası olabildiği gibi ödeme sisteminden bağımsız olarak kullanıcının yasal olmayan içeriğe erişmeye çalışmasını veya işletimde bulunduğu DRM korumalı programla bağlantılı başka bir yazılım programı kullanma isteğini bildirmek üzere de tasarlanmış olabilmektedir (Cohen, 2003). Dolayısıyla DRM sistemleri kullanıcının evdeki özel yaşamına iki farklı biçimde karışmaktadır. Bir taraftan onun içeriği istediği yer ve zamanda kullanmasını ve malzemeyi istediği

kişiyeye borç vermesine kısıtlamalar getirirken diğere taraftan onun tercihlerine ilişkin bilgileri de toplamaktadır. Toplanan bilgiler daha sonra veri toplayıcılarına satılmakta veya çeşitli amaçlarla kullanılmak üzere saklanmaktadır. Telif hakkı yasası açısından bakıldığında, yasanın eser sahibine eserin tüm kullanımını denetleme hakkını bunun da ötesinde kullanıcıyı denetleme hakkını vermediğı görölmektedir. Aksine eser sahibinin haklarını “adil kullanım” ve “ilk satış hakkı” gibi bir takım istisnalar ile toplumun çıkarı yönünde sınırlamaya çalışmaktadır. Aslında DRM sistemleri ile yasa ve politikaların yüzleşmek zorunda kaldığı sorun kullanıcı gizliliğine/mahremiyetine olan saldırıların yasal olarak düşünölüp, düşünölmeyeceğı; eğer yasal olarak düşünölürse yapılan sözleşmelerde yasal olarak yer alıp almayacağıdır (Cohen, 2003).

4. Karşılıklı İşlerlik ve Teknik Sorunlara Karşı Getirilen Eleştiriler

DRM’ler farklı formatlar ve sistemler kullandıkları için yasal olarak elde edilmiş bir içerik formunun başka bir cihazda kullanılmasını engelleyebilmektedir. Örneğın Apple iTunes Müzik mağazası ile Windows temelli müzik mağazaları farklı formatlar kullanmakta ve birbirlerine ait cihazlarda çalışmamaktadır. Bu karşılıklı işlerlik (interoperability) bir anlamda uyum sorunu özellikle tüketiciler açısından kaynakların etkin kullanılmamasına neden olurken, teknoloji ve iş dünyası için de önemli bir sorun olmaktadır. Gerçekte DRM satıcılarının belirli standartların gelişimini teşvik etmekte taraflarla yoğun işbirliğı içinde olmaları gerekirken patent rekabeti nedeniyle bu konuda pek yol alamamaktadırlar. Enformasyon endüstrileri ve DRM satıcıları kendi standartları ile piyasada egemen olduklarında rakiplerini piyasa dışına sürmekte ve doğrudan bu teknolojidenden para kazanmakla kalmayıp, işletim sistemleri ve diğere medya kaynaklı uygulamalardan da büyük kâr etmektedirler.

Böyle bir kâr ençoklaştırması doğal olarak karşılıklı işlerliği güçlendirecek standartların oluşumunu ikinci plana itmektedir (Chang, 2005:245).

Ne var ki DRM ile korunan ve karşılıklı işlerliği olmayan bir çalışma yapıldığında ya DRM sistemini destekleyen bir cihaz almak gereklidir ya da yasal olarak sahip olunan cihazda çalınabilecek yasal bir içerik. Her iki seçenek de yeni satın almaları zorunlu kılmaktadır. Bu durum piyasada verimsizlik ve kullanılmayan kaynaklar sorunu yaratmaktadır. Dosya formatını değiştirmek ise yasal olarak olanaklı değildir. ABD’de adil kullanım amacıyla bile bir dosya formatını değiştirmek büyük olasılıkla kırma karşıtı (anticircumventing) düzenlemelerin kapsamına girmektedir. ABD’deki kırma karşıtlığı yasası olan DMCA’de adil kullanımla ilgili bölüm olsa da yargıçlar tarafından ne kadar kapsamlı yorumlandığına bağlı olmaktadır. Ayrıca DRM korumalı dosyadaki sınırlamaları yasal olarak kaldırmak için nasıl izin alınacağı süreci açık değildir. Yasanın üslubundan telif hakkı sahibinden izin almak gerektiği çıkarılsa bile sesli kayıt durumunda olduğu gibi tek bir telif hakkı sahibinin olmaması ve kimden izin alınacağını açıkça belli olmaması süreci zorlaştırmaktadır (Noguchi, 2006:142-143).

DRM sistemindeki cihazlarda ve formatlarda standardizasyon sağlanamamış olsa da, DRM piyasası hızla büyümektedir. “The MIT Technology Review” a göre DRM dünyayı değiştirecek on yeni teknolojiden birisi olarak belirlenirken, internet altyapısıyla sürekli bütünlük içerisinde olan anaakım bir teknoloji olarak öngörülmektedir (Yu-Lin, 2005:239). Gerçekte DRM teknolojilerinin telif hakkına sahip içeriğin dağıtımını tam bir emniyet içerisinde gerçekleştirebilmesi için sürekli çalışmalar yapılmaktadır. TCP (trusted computer platform) denilen güvenilir

bilgisayar platformu sistemi bunlardan birisidir ve yakın gelecekte kullanımının başlatılmasıyla koruma mekanizmaları iyice güçlendirilecektir. (Schneider ve Henton, 2004). Güvenilir bir koruma molekülünün son kullanıcının bilgisayarına yerleştirilmesiyle çalışan bu sistem hem donanım hem de yazılım öğelerini denetlemektedir. Bu sistem temel olarak bilinmeyen bir donanıma yerleştirilemez ve işletilmezken, yazılımın lisanssız olarak kullanımını da yasaklamaktadır. Ayrıca erişim yetkisi verilmemiş verilere erişmeyi de engellemektedir. Bu model sadece bir donanım özelliği olmayıp temel olarak içerik sahiplerinin içerikleri güvenilir bir platformda göndermeleri için güvenlik ve kimlik mekanizmalarını da kullanmalarını gerekli kılmaktadır. Daha önceki kırılması kolay ve donanım değişikliği gerektirmeyen teknik koruma mekanizmalarına karşın güvenilir bilgisayar platformu sistemi kırıldığında çoğunlukla donanım değişikliği gerekmektedir. Bu da çoğu kullanıcı için başa çıkılması güç bir engel olmaktadır (Schneider ve Henton, 2004).

Teknolojiyle ilgili getirilen eleştirilerden bir başkası da gittikçe karmaşıklaşan teknolojinin kendisine has son derecede zeki ve teknik bilgi donanımlı bir üst sınıf yaratmasıdır. Bu sınıf teknolojik gelişmelerden büyük yarar sağlayarak, sayısal ortamda diğer insanlar üzerinde etkili olmaktadır. Sayısal teknoloji eser sahibini ve kullanıcıyı bir araya getirirken DRM'ler tıpkı matbaanın bulunuşuyla birlikte yayıncının bu iki grubun araya girmesinde olduğu gibi, yeniden denetimi yayıncılara, yapımcılara vermektedir. Böylece yayıncılar hem içerik yaratıcılarına hem de kullanıcılara etkin biçimde müdahale edebilmekte ve kendilerinden yetki alınmadan işlem yapılamamasını sağlamaktadırlar. DRM'ler içeriğe erişim için lisansın kullanımını artırırken, aslında yayıncıların içerik üzerindeki denetiminin gücünü göstermektedir. Yasal kuralların içerik yaratıcıları ve kullanıcıların yanında

olmaması ve teknolojik korumayı geçersiz hale getirmekte onlar için hiçbir araç sağlamaması teknoloji üst sınıfının bu konuya odaklanmasına yol açmıştır. Yasal yaptırımla karşılaşmadan DRM sistemini geçersiz kılmak için yasa tarafından fark edilmemek, yasaya aykırı olmayacak bir kırma aracı bulabilmek ya da kırma aracına gerek olmadan sistemi geçersiz hale getirebilecek beceri ve yetenekte olmak son derecede ileri teknoloji bilgisi gerektirmektedir (Griffin, 2006a:211-215). Özlüce bakıldığında ileri teknoloji bilgisi karmaşık ve kırılmayacak DRM sistemlerinin oluşturulmasına yol açtığı gibi, bu sistemlerin geçersiz kılınmasını sağlayacak yöntemleri de çok az sayıdaki bireye sağlamaktadır. Her iki açıdan da büyük üstünlük ve ayrıcalık sağlayan teknoloji sıradan bireyler için olumsuzluklar getirmektedir.

DRM'ye teknolojik boyutuyla ilgili olarak getirilen diğer bir eleştiri de bu sistemin kesin kurallar inşa ederken hiçbir biçimde bireylere kendi araçlarını kullanabilme konusunda bir inisiyatif vermemesi, dolayısıyla planladığı ve yetkilendirdiğinin dışında bir kullanım sağlamamasıdır. Yine bazı kullanımlar için teşvik ederken diğerleri için yasaklamalarda bulunmasıyla DRM bireyi teknoloji karşısında bütünüyle edilgen duruma getirmektedir (Gillespie, 2006:664).

Teknolojinin iletişimdeki rolü gittikçe artarken iletişim sadece iki ya da daha fazla kişinin birbiriyle etkileşimde bulunması olmayıp, orta düzeydeki bir mekanik cihazın işlevini anlama kapasitesini de gerektirmektedir. Sayısal teknoloji etkileşim için etkin bir ortam sağlayarak yaratıcı süreç için teşvik edici olmaktadır. Oysa iletişimin bir parçası olan teknolojiyle etkileşimde bulunma çabası DRM'ler ile yok edilmektedir. Etkileşim dolayısıyla bir türetmenin ya da yaratıcı bir çalışmanın olabilmesi için içeriğin öncelikle sayısal ortamda kopyalanması, paylaşılması,

ilişkilendirilmesi ve yorumlanması gerekmektedir. DRM'ler büyük ölçüde sayısal teknolojinin sağladığı etkileşim olanaklarını kısıtlamakta ve yaratıcı sürecin filizlenmesini önlemektedir (Griffin, 2006b:306-307).

DRM'ye yöneltilen tüm bu olumsuzlukların nedeni bir taraftan onların kullanım amaçlarından diğer taraftan da bilgisayarların doğasından kaynaklanmaktadır (Noguchi, 2006:126). Film ve müzik endüstrileri gibi geleneksel içerik üreticileri ile içerik dışsatımından yarar sağlayan ülkeler özellikle ABD DRM teknolojilerinin gerekliliğini savunmaktadır. DRM'nin onlara içerik kullanılmasında özel sınırlandırılmalara izin vererek bireysel indirme (downloading), “her izlemede ödeme” veya tam üyelik hizmetleri gibi ticari iş modellerinin oluşturulmasında kolaylık sağladığını öne sürmektedirler (Geist, 2006:36). DRM teknolojilerinin kırılmasına karşı yasaların koruyuculuğunun dışında teknolojik önlemler de geliştirilmekte ve gelecek yıllarda koruma mekanizmalarının kullanımında daha çok artış olacağı beklenmektedir (Schneider ve Henten, 2004). Tüm bu gelişmelere bakıldığında aslında DRM nin birincil amacının korunan içeriğe izinsiz erişimi ve kural dışı kullanımı engellemek olduğu görülmektedir. Bu nedenle telif hakkı sahipleri ve içerik sağlayıcıları telif hakları uyarınca sağlanan kullanım esnekliklerine sıcak bakmamışlar ve telif hakkı uygulamalarında yer alan özgürlüklere dikkat eden çok sınırlı iş modelleri dışında oldukça sıkı kullanım kuralları koymaya eğilimli olmuşlardır.

DRM'lerde telif hakkı yasalarıyla bütünleşmiş olan özgürlüklerin bulunmamasının diğer bir önemli nedeni de teknik korumaların bilgisayarlar tarafından yapılmasıdır. Doğal olarak bilgisayarların insanlardan farklı olarak içinde bulunulan koşulları değerlendirip ona göre karar verme yetileri bulunmamaktadır.

Bilgisayarlara “özgürlükler” kodlanabilir ancak bunun için tüm özgürlüklerin ayrıntılı bir biçimde listelenmesi gerekmektedir. Örneğin adil kullanım kavramının kodlanabilmesi için adil kullanım kavramına girebilecek tüm kullanım kategorilerinin belirlenip maddelenmesi önemlidir. Ancak bu yapılsa da, bilgisayarlar kullanılması planlanan durumu veya amacı düşünemeyeceklerdir (Noguchi, 2006:128). Ayrıca adil kullanım sorununu çözmek için yapılan çalışmalar bireysel çoğaltmaya ve sorunun diğer yönlerine çözüm getirebilecek nitelikte olsa da adil kullanım yönetiminde gerekli olan insan müdahalesinin azaltılması zor görünmektedir. Yine de kullanım amaçlarına göre gereksinimler özel bir hale getirilip bir küme veya alt küme modeli olarak makineye çevrilebilir (machine interpreter) deyimler haline getirilebilmekte ve bu adil kullanım alt kümesinin sınırlarını tanımlamak için tarafların birlikte çalışmaları sağlandığında olumlu gelişmelerin kaydedilebileceği öne sürülmektedir (Tyrvaenen; Fox ve LaMacchia, 2003: 63)

DRM teknolojilerinin bireylere getirmiş olduğu sınırlamalara karşı ABD ve Avrupa’da bazı davalar açılmıştır. Doğrudan DRM teknolojileri ile ilişkili bu davalardan birisi Fransa’da açılmıştır. Davaya konu olan olayda Stephane P. adlı tüketici, “Mulholland Drive” adlı filmi DVD formatında satın aldıktan sonra kendisi için filmin videokaset formatında kopyasını çıkarmak istemiştir. Ancak DVD kopyalamaya karşı korumalı olduğu için, DVD içerisindeki DRM sistemi kopyalamayı engellemiş ve tüketici bu talebini gerçekleştirememiştir. Bunun üzerine tüketici, bir tüketici örgütü olan UFC (Que Choisir) ile birlikte, filmin yapımcıları olan Alain Sarde ve Studio Canal ile dağıtımcı Universal aleyhine bireysel çoğaltma istisnasının ve tüketici haklarının ihlalinden dolayı dava açmıştır.

Paris Yüksek Mahkemesi, 30 Nisan 2004 tarihli kararında, sayısal ortamdaki eserlerin kopyalarının, analog eserlere göre farklılık oluşturabileceği, dolayısıyla bireysel çoğaltma istisnasının uygulanmayabileceğini söyleyerek davacıların taleplerini reddetmiştir. Bunun üzerine davacılar temyize başvurmuşlardır. Temyiz Mahkemesi kararında, Fransız Hukuku'nda bireysel çoğaltma istisnasına ilişkin olarak sayısal ortam için özel hükümler bulunmadığını, Bern Sözleşmesi'nde yer alan üç basamak testi kuralları doğrultusunda bir eserin DVD kopyasının, normal işleyişi dışında bir hukuki yapı ortaya koymadığını ve sayısal ortamdaki eser için ayrıca bir hak veya istisna oluşamayacağını belirtmiştir. Mahkeme kararında ayrıca, DVD kapağı üzerinde bulunan "CP" ibaresinin, DVD'nin kopyalamaya karşı korumalı olduğunu belirtmede yetersiz kaldığını ve bu bağlamda davalıların tüketicinin bilgilenmeye ilişkin tüketici hakkını da ihlal ettiklerini belirtmiştir. Mahkeme, Alain Sarde ve Studio Canal firmalarına para cezası vermenin yanı sıra DRM korumasına sahip DVD'leri toplatma zorunluluğu getirmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006:52).

Sony BMG firması, 2002 yılından beri bazı müzik CD'lerinde kullandığı XCP ve MediaMAX isimli DRM teknolojileri sebebiyle çeşitli tüketici kuruluşlarından, yazılım ve güvenlik firmalarından çok ciddi tepkiler görmüş ve konuyla ilgili davalar açılmıştır. XCP ve MediaMAX isimli yazılımlar, DRM kısıtlamaları için kullanılmakta ancak bazı önemli güvenlik sorunlarına da yol açmaktadırlar. Bir kullanıcı söz konusu yazılımlarla korunmuş bir CD'yi bilgisayarında çalıştırdığında, yazılım kendini sabit diske yüklemekte ve bilgisayarda virüsler ve kurtlar oluşturarak güvenliği yok etmektedir. Kullanıcı CD'yi çalıştırdığında karşısına çıkan son kullanıcı lisans sözleşmesini onaylamasa dahi yine

bu programlar kendilerini sabit diske yüklemektedirler. Yazılımlar ayrıca CD'nin işletilmesiyle birlikte son kullanıcıdan habersiz bir şekilde internet üzerinden Sony BMG'ye bilgi aktarımı yapmaktadır. Oysa lisans sözleşmesinde kullanıcının bilgisi dışında verilerinin yazılım tarafından saklanmadığı veya üçüncü kaynaklara iletilmediği belirtilmektedir. Yazılımlar normal yollarla sistemden kaldırılamamakta ancak sistemin formatlanması halinde sistemden kaldırılabilirler. Microsoft ve Computer Associates tarafından kullanıcıların bilgisi dışında bireysel bilgileri toplayan bir bilgisayar programı (spyware) olarak tanımlanmış olan XCP ve MediaMax teknolojileri kamuoyuna duyurulmuştur. Ancak dünya çapında bu yazılımları içeren ve kullanımda olan 20 milyon CD bulunmaktaydı. Sony BMG aleyhine New York, California ve Texas eyaletlerinde davalar açılmıştır. Açılan davalarda söz konusu teknolojilerin güvenlik açıklarına yol açtığı, dolayısıyla kullanıcılara maddi zarar verdiği ve tüketici haklarını ihlal ettiği belirtilmiştir. Açılan davalarda, davacılar taraf olarak kolektif dava talebinde bulunmuşlar, mahkemeler de bu talebi kabul ederek, ilgili tüm bireysel kullanıcıların dava sonucundan faydalanabilmelerini sağlamışlardır. Mahkemeler, Sony BMG'nin tüketicinin zararlarını tazmin etmesine, kamuoyuna XCP ve MediaMax teknolojileri ve zararları ile ilgili gerekli bilgilendirmeyi yapmasına, güvenlik ve anti-virus şirketleriyle bağlantıya geçerek söz konusu yazılımların sistemden tamamen kaldırılmasına ilişkin çalışmalar yapmasına karar vermişlerdir. Sony BMG bu kararlar üzerine, tüketiciler ile uzlaşmaya varmaya çalışmış ve XCP veya MediaMax teknolojilerine sahip CD almış olan tüketicilere \$ 7.50 tazminat bedeli, aldıkları CD ile aynı olan fakat DRM korumasına sahip olmayan bir CD ve Sony BMG müzik listesinden üç adet şarkı alma hakkına sahip olabileceklerini duyurmuştur. 6 Ocak 2006'ya kadar Sony BMG

ile uzlaşmada bulunmayan tüketiciler ise kendi zararlarını tazmin etmek için bireysel olarak Sony BMG aleyhine dava açabileceklerdir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006:53).

Karşılıklı işlerlik ve standartlaşmanın olmadığı DRM piyasasında piyasaya egemen olan içerik ve teknoloji sağlayıcılarının kendi ürettikleri format ve teknolojileri sadece kendi uygulama alanlarında geçerli kılarak rakiplerini dışlamaları haksız rekabet davalarına da konu olmaktadır. Fransız Rekabet Kurumu'nun bu konuda 2004 yılında verdiği karar da önemlidir. Karara konu olan davada Fransa'da çevrimiçi müzik satışı yapan Virginmega adlı şirket sağladığı içeriğin Apple tarafından üretilen i pod cihazındaki DRM standardı ile uyum sağlamadığı ve çalışmadığı gerekçesi ile Fransız Rekabet Kurumuna şikayette bulunmuştur. Kurum konunun Roma Anlaşması'nın 82. maddesinde yer alan ve hakim durumun kötüye kullanılması kapsamında değerlendirilmesini dolayısıyla Virgin Mega'nın Apple'a ait DRM sistemini kullanma isteminin "zorunlu unsur doktrini"⁴⁶ bağlamında yorumlanması gerektiğini belirtmiştir. Zorunlu unsur için piyasaya egemen durumdaki kuruluş ile sahip olduğu unsurun piyasada alternatifinin yapılamıyor olması gerekmektedir. Zorunlu unsur tespit edildikten sonra rekabet hukuku açısından bir ihlalin gerçekleşmesi için bir reddetme eyleminin olması ve bu eylemin haklı gerekçeye dayanması gerekmektedir. Kurum tarafından yapılan incelemelerde Apple'ın piyasaya hakim olduğu ve yapımını gerçekleştirdiği DRM sistemini Virgin Mega'nın talebine karşın kullanıma açmadığı tespit edilmiştir. Ancak bu durumu bir rekabet ihlali olarak görmeyen Kurum DRM

---

⁴⁶ Zorunlu unsur doktrini genelde birbirleriyle bağlantı halinde bulunan dikey piyasalardan birinde hakim olan bir kuruluşun sahip olduğu olanak/tesis/altyapı v.b.bağlantılı pazardaki rekabetçi için vazgeçilmez önemde ise ve bu unsurun alternatifinin oluşturulmasının hukuki, ekonomik ve teknik olanağı yok ise bu durumda bu unsurun alt piyasalardaki rakiplere açılması zorunluluğu bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006:48)

teknolojilerinin farklılık göstermesi nedeniyle farklı pazar paylarının olduğunu dolayısıyla Apple'ın kendi pazarını oluşturduğunu ve DRM sisteminin bir zorunlu unsur olarak görülemeyeceğini belirtmiştir. Kararda satın alınan çevrimiçi müziğin taşınabilir cihazlarda çalınma oranını düşük bulan Kurum bu içeriğin çeşitli yöntemlerle i pod'da çalınabileceğini söylemiştir. Ayrıca taşınabilir cihaz rekabetinin olması dolayısıyla satın alınan çevrimiçi müzik içeriklerinin başka cihazlarda da çalınabileceğini eklemiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006:48).

Görüldüğü üzere sayısal ve ağ teknolojilerinin gelişmesiyle kolayca ihlal edilebilen telif hakkına sahip içeriğin yarattığı ekonomik tehdit WIPO Internet Anlaşmalarına dolayısıyla DRM'ye yol açmıştır. İçerik üreticilerinin uğradıkları ekonomik kaybın yanı sıra siber alan üzerindeki egemenliklerini yitirme korkusuyla son derecede sıkı ve katı biçimde uyguladığı DRM teknolojileri başta akademisyenler ve sivil toplum kuruluşları tarafından yoğun eleştirilerle karşılaşmıştır. Bireysel özgürlüklere ve tüketici haklarına karşı olan uygulamalar eleştirilerin ötesinde davalarla sonuçlanmıştır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi sürekli gelişen internet ve ağ teknolojilerinin medya ile yöndeşmesi sonucu çeşitlenen hizmetlerin sunulmasında kullanılan iş modelleri için DRM'ler neredeyse tek araç durumundadır. Bu nedenle DRM'lerin gittikçe daha esnek ve daha kullanıcı dostu olabilecek biçimde tasarlanması bu teknolojinin kabul edilip, yaygınlaşmasında önemli olmaktadır.

D. FİKRİ MÜLKİYET HAKLARINA KARŞI OLUŞTURULAN ALTERNATİF MODELLER

Fikri mülkiyet haklarının topluma getirmiş olduğu görünen ve görünmeyen maliyetlerine karşın sağlamış olduğu tekel üstünlüğü ile büyük gelirler elde eden

kuruluşlar maddi gücün yanında siyasi güç üzerinde de etkin olmaktadır. Dolayısıyla bu haklar yasaların toplumdan çok birey ve/veya firma çıkarına yönelik olmasına yol açmakta, bu da toplum ve birey/firma arasındaki dengesizliği artırmaktadır. Yeni teknolojilerin gelişmesiyle birlikte açılan davalar sayı ve miktar açısından büyük boyutlara gelmiştir. Öyle ki ürün sayısından çok dava sayısı olduğu belirtilmektedir (Perelman, 2002:194). Fikri mülkiyet haklarının topluma yüklediği maliyetleri azaltabilmek için değişik modeller önerilmekte ve uygulanmaktadır. Bunlardan bazıları özellikle az gelişmiş ülkeler için yararlı seçenekler oluşturabilmektedir.

1. Savunmacı Yayınlar

Patentin olumsuzluklarına karşı seçenekler geliştirilmiştir. Ticari sır bu seçeneklerden birisi olmakla birlikte, yaratılan buluşun/yeniliğin kuruluş içerisinde saklanması esnasında başka bir firma tarafından keşfedilip patentinin alınması sonucunda kullanım özgürlüğünün kalkması tehlikesi bulunmaktadır. Böylece bu seçenek yerini tam tersi bir yönetime bırakmaktadır. Yapılan her buluş/yenilik için patent yüküne katlanmak yerine kuruluşlar yeniliği yayınlamak rakiplerine karşı pek çok üstünlük elde edebilmektedirler. “Savunmacı yayıncılık” (defensive publishing) olarak adlandırılan bu yayınlarda buluşlar artık patent konusundan çıkmaktadırlar. Çünkü bir buluşun patent başvurusu ölçütünü karşılayabilmesi için öncelikle buluşun yeni olması ve hiçbir yerde yayınlanmamış olması gerekmektedir. Bu koşullarla ilgili olarak patent için başvuran kuruluşun yanı sıra rakiplerin, mahkemelerin ve Patent Ofisi gibi konuyla ilgili tarafların arasında uzlaşmanın sağlanması önemlidir. Yeniliğin patent başvuru tarihinden önce yazılı basın ya da elektronik ortam gibi herhangi bir yerde yayınlanması patent hakkını

engellemektedir. Ancak 1 Nisan 2002 tarihinden itibaren ABD, Kanada ve Japonya'nın da dahil olduğu 39 ülke patent başvuru tarihinden önce bir yıllık bir süre içerisinde yapılan yayınlara izin vermektedir. Nitekim bu süre içerisinde buluş başka bir yerde patent alsa ya da buluşla ilgili yayın yapılmış olsa da "yeni" olma ölçütü bozulmadan patent başvuru hakkı geçerli olmaktadır (ISNAR⁴⁷, 2002:3).

Yayının patenti engellemekte etkin olabilmesi için yeniliğin/buluşun kapsamlı bir biçimde açıklanması gerekmektedir çünkü yeniliğin/buluşun kısmen açıklanması patent hakkını engelleyici olmamaktadır. Yenilik/buluş sahibi kuruluş yazılı basın ya da elektronik ortam gibi seçeneklere sahip olsa da yaptığı açıklamanın özgün yayınlara aynı olduğunu kanıtlayabilmesi beklenmektedir. Yapılan açıklamaya kamunun erişebilirliğinin sağlanmasının yanında açıklamanın aynı alanda araştırma yapanlara, özellikle de Patent Ofisi denetçilerinin denetimine açık olması gerekmektedir. Yayının zamanlaması da önemli bir unsurdur. Kuruluş içi gizlilik nedeniyle yayın geciktirilirken, bu konuda başka bir kuruluşun patent alabilmesi için gerekli olan süre sağlanmış olabilmektedir. Bu nedenle patent konusunda olabilecek bir anlaşmazlık sonucunda yayının tam tarihinin belirlenmesi önemlidir ve kuruluşların yayın konusunda izleyecekleri yöntemler bu konuda önemli olmaktadır. Kuruluş yeniliği açıklayan yayını kendi kanallarıyla gerçekleştirdiği zaman yayının içeriğinin tüm denetimini ve zamanlamasını kendi kontrolü altında tutarken, her türlü telif hakkına da sahip olmaktadır. Ancak kamunun erişimi konusunda daha az etkindir ve yayın tarihi konusundaki kanıtlayıcılığı - özellikle web sayfası konusunda - daha zayıftır. Rekabet içerisinde bulunan kuruluşlar birbirlerinin web sayfalarını izlemekle birlikte Patent Ofisi

---

⁴⁷ ISNAR: International Service for National Agricultural Research

denetçileri bu sayfaları düzenli olarak izlememektedirler. Kuruluşların düzenli yayınlarında yapılan açıklamalar erişim, zamanlama ve tarihi kesin olarak belirleyebilme ölçütlerini yerine getirmektedir. Nitekim savunucu yayınların ilk örneği olan IBM'in kendi yayını "IBM Teknik Haber Bülteni" nde yer alan "Uluslararası İş Makineleri" yayını bu ölçütleri yerine getirmiştir. Bell Laboratuvarı, Siemens ve Xerox benzer yayın serilerine sahiptirler ve yukarıda belirtilen ölçütleri yerine getirmenin yanı sıra önemli ölçüde yazılı kaynak oluşturmaktadırlar. Kuruluşlar erişimi artırmak için bu düzenli haber yayınlarını web sayfalarına da yerleştirmektedirler (ISNAR, 2002: 4-5).

Ara sıra yapılan yayınlar ise kuruluşların faaliyetleri hakkında bilgi vermekle birlikte sürekli yayınlar kadar izlenmezler ve etkin erişim sağlamazlar. Yine geniş bir yelpaze içerisinde gerçekleştirdikleri basın bültenleri, raporlar, kitapçıklar, broşürler gibi yayınlar üzerinde biçim ve zamanlama konusunda kuruluşların tam denetimi olmakla birlikte yayın tarihlerinin ihmal edilmesi ya da düzenli arşivlenmemesi sorunlara yol açabilmektedir. Oysa bağımsız üçüncü taraflar tarafından yapılan yayınlar, özellikle yayın tarihini doğrulama açısından daha güvenilir bulunmakta ve bazı açılardan erişim sorunu olmakla birlikte hedef kitle tarafından düzenli olarak izlenebilmektedirler. Üçüncü tarafın gerçekleştirdiği yayınlar kuruluşların zamanlama ve biçim üzerinde tam denetim sağlamalarını engellerken bir miktar maliyet de yüklemektedir (ISNAR, 2002:5).

Buluşları/yenilikleri haber yapmakta uzmanlaşmış ticari yayınlar bulunmaktadır. Bunlardan " Araştırma Haberi/Research Disclouser" en bilinen yayın organı olup, aylık olarak yayınlanmakta ve hemen her dilde açıklamaya olanak vermektedir. Editörlük yapılmadığı için buluş/yenilik sahibinin yayın

üzerinde tam denetimi bulunmaktadır. Yine yeniliklerin/buluşların kayıtlarını, arşivlerini güvenli olarak açıklayan ve kuruluşlara ücretsiz olarak hizmet sağlayan IP.com tüm haberleri kapsamlı olarak sunarken, patent denetçileri tarafından yürütülen araştırmalara da yer vermektedir. ABD Patent ve Ticari marka Ofisi tarafından yayınlanan “Yasal Buluş Tescilleri” (Statutory Invention Registrations /SIR) buluşu herkese açıklarken, yayınladığı içerik üzerinde telif hakkı bulunmamaktadır. Ayrıca, pek çok ticari veri tabanı ile birlikte ABD patent ve ticari marka konusundaki tüm arşiv patent araştırmacılarına ve denetçilerine açık bulunmaktadır (ISNAR, 2002:6).

2. Faydalı Modeller

Patente karşı getirilen diğer seçenekler “faydalı modeller” olup, normal patentlere göre daha az maliyetlidirler ve daha küçük buluşlar için kullanılmaktadır. Koruma açısından daha zayıf olmakla birlikte iyi tasarlandıklarında etkin olabilmektedirler. Özellikle küçük işletmeleri gerçekleştirdikleri yenilikler konusunda rakiplerinin taklit etme tehlikesine karşı korumaktadır. Araştırma ve inceleme işleminin olmaması nedeniyle normal patentlere göre daha kısa süre içerisinde yayınlanmakta ve yayımlandıktan sonra on yıl koruma sağlamaktadır. Yine faydalı modellerde patentlerde olduğu gibi tekniğin bilinen durumu aşması beklenmemektedir. Faydalı modele konu olan buluş aynı anda birden fazla kişi ya da kuruluş tarafından gerçekleştirildiğinde, faydalı model belgesi ilk başvurana verilmektedir (Türk Patent Enstitüsü, 2008:2 ve 18).

İlaç patentlerine karşı tıbbi alanda verilecek ödülü de iyi bir seçenek olarak gören Stiglitz ödül kapsamında sağlanacak fonun malarya gibi milyonları etkileyen hastalıkların tedavisi ve aşmaları için büyük olanak sağlayacağını, patentlerin ise

kimsenin ödül önermediği konularda özellikle eşdeğer ilaç üretimi için uygun olacağını belirtmektedir (2006). Tıbbi ödül fonunun önemli hastalıklar konusundaki buluşlar için teşvik edici olacağını, çünkü ödülle kazanılan paranın ilaç reklamları ya da pazarlaması yerine önemli hastalıklar üzerine odaklanacağını söyleyen Stiglitz çoğu araştırmacının insanlığın yararına çalışıp, icatlarda bulunma amacında olduğunu da vurgulamaktadır. Böylece elde edilen bilimsel bilgi tekelci kuruluşların ve ilaç alabilen kişilerin sınırlı kullanımı yerine daha yararlı biçimde değerlendirilecektir.

3. Açık Kaynak ve Özgür Yazılım

Kullanıcılar tarafındaki dengesizliği azaltmak ve onlara bazı olanaklar sağlayarak fikri mülkiyet haklarında “yeniden dengeyi” sağlamak amacıyla bazı girişimler gerçekleştirilmektedir. Richard Stallman’ın 1985’lerde başlattığı vatandaş temelli yazılım hareketi ile daha sonra 1998’lerde bir grubun önderliğinde biçimlenen “Açık Kaynak” kamu yararına öncelik veren ve fikri mülkiyeti farklı yorumlayan hareketlerdir.

İlk özgür yazılım fikrini ortaya atan kişi Richard Stallman olup, yazılımın fikri mülkiyet haklarına bağlı olmaması için bazı kurallar geliştirmiştir. Her türlü amaç için programı çalıştırıp, dağıtma özgürlüğünün yanı sıra programın nasıl çalıştığını incelemek ve gereksinimler doğrultusunda değişiklikler yapmak ve bu değişiklikleri/gelişmeleri yeniden topluma dağıtmak ve paylaşmak Özgür Yazılım Vakfının temel kuralları olmaktadır. Özgür yazılım mutlaka ücretsiz demek değildir. Önemli olan kimseden izin almadan ya da izin için bir bedel ödemedi yazılıma erişmeyi, kopyalamayı, değiştirmeyi, eğlence için kullanmayı, parayla satmayı ya da herkese ücretsiz dağıtma özgürlüğünü vermesidir. Yapılan değişikliklerden kimseye

söz etmeye gerek olmadığı gibi değişiklikleri yayınlama ya da dağıtma konusunda da izin almak gibi bir durum söz konusu değildir. Bunun için kaynak kodunun açık ve kolaylıkla erişilebilir olması önemli olmaktadır. Dolayısıyla kaynak kodu kamu alanına konulmayan yazılım özgür yazılım değildir. Temel özgürlüklerle çelişmemek koşuluyla dağıtımda bazı kurallar kullanılabilir. Ancak Bern Sözleşmesi uyarınca farklı ifade edilen ve yazılı olan hemen her şey telif hakkı korumasına sahip olduğu için ve telif hakkı yazılımları da kapsadığı için özgür yazılım programında bu tür korumanın istenmediğinin belirtilmesi gerekmektedir. Aksi halde otomatik olarak telif hakkı korumasına dahil olmaktadır. Bu esnada devletin dışarıyla ilgili koymuş olduğu kurallar ya da ticaret ambargosu nedeniyle özgür yazılımın uluslararası dağıtımını kısıtlanabilmekte veya engellenebilmektedir (GNU).

İngilizce'deki "free" kelimesinin hem ücretsiz hem de özgür anlamına gelmesi ve GNU programının felsefesinin dışında yanlışlıkla ücretsiz olarak anlaşılması programın yayılmasına olumsuz katkıda bulunmuştur. Ayrıca Linux programının GNU sistemine uyarlanarak tüm dünyaya Linux adı altında dağıtılması Stallman'ın katkısını hiçe saymanın ötesinde sistemin ardındaki felsefeyi de geçersiz kılmıştır. Bunun üzerine 1990'ların ortalarında daha pragmatik ve iş odaklı bir girişim olan "Açık Kaynak" Eric Raymond ve arkadaşları tarafından kurulmuştur. Çeşitli programların geliştirilmesiyle kurulan Açık Kaynak Girişimi özde Özgür Yazılım Vakfından farklı değildir. Ancak Açık Kaynak Girişimi daha ucuz, daha iyi ve daha etkin bir yazılım programı üzerinde dururken, Özgür Yazılım Projesi teknik üstünlüklerden çok etik davranışları vurgulamaktadır. Bir anlamda Stallman'ın dört başlık altında –programı istediği gibi özgürce işletmek, kaynak

kodu üzerinde çalışarak özgürce değiştirebilmek, bu değişikliği kopyalayarak özgürce dağıtabilmek ve özgürce yayımlayabilmek gibi– belirttiği dört özgürlüğün felsefesine ağırlık vermeyi sürdürmektedir (Stallman, R., 2006).

Sayısal ortamdaki içerik üzerinde güçlü bir denetim sağlamak yerine tamamen farklı bir yönde hareket etmeyi dolayısıyla paylaşmayı ve işbirliğini savunan Açık Kaynak Girişimi sadece kaynak koduna erişimi içermemekte, kaynak kodu üzerinde istenilen değişikliklerin yapılarak piyasanın isteklerine anında yanıt verebilmeyi sağlamaktadır. Bu durum Raymond’un benzetmesiyle, ortaçağda köyün meydanında kurulan pazara her türlü ürünün getirilmesi gibi, çok çeşitli coğrafyalarda bulunan yüzlerce gönüllü yazılımcının farklı ve yeni yazılım kodu oluşturmak için internet ortamında bir araya gelmeleriyle gerçekleşmektedir (Poynder, R., 2006).

Çok çeşitli fikirden yararlanılan yazılım sektöründe izinsiz olarak patentlenmiş fikirlerin kullanılması davalara ve tazminatlara yol açacağı için patentlenen her fikir Açık Kaynak kullanımı ve gelişimi için tehdit oluşturmaktadır. Böylece ABD’de patentler yoluyla az sayıda şirket tarafından sahiplenilen açık ve yaygın fikirlerden kamu yararı sağlanamadığı gibi yaratıcılık ve yenilikler de engellenmektedir (Özaygen, 2005:321-324).

4. Yaratıcı Ortaklar

Özgür Yazılım ve Açık Kaynak girişimleri sadece yazılım alanında geçerli olmakla birlikte, fotoğrafçılık, edebiyat, müzik, film gibi diğer yaratıcı çalışmalara kolayca erişim sağlamak amacıyla 2001 yılında kurulan “yaratıcı ortaklar” (Creative Commons/CC) hareketine esin kaynağı olmuştur. “Her hakkı saklıdır” diyen telif hakkı ile hiçbir hakkın bulunmadığı kamu alanı arasında bulunan CC “bazı hakları

saklıdır” mantığı ile yaratıcı çalışmalarını teşvik etmekte ve yaygınlaştırmaktadır. Bir anlamda yaratıcı çalışmaların üzerinde tam bir kontrolün olduğu bir uç ile hiçbir kısıtlamanın olmadığı kamu alanı arasında bir uzlaşma, ılımlılık ve denge sağlamaya çalışmaktadır. Böylece yaratıcıların yapıtlarını korurken, bazı kullanımları için de cesaretlendirmektedir (<http://creativecommons.org/>).

Yaratıcı Ortaklar projesine ilişkin kavram Stanford Üniversitesi profesörlerinden Lawrence Lessig’in 2001 yılında yazmış olduğu “Fikirlerin Geleceği: Birleştirilmiş Dünyada Ortaklıkların Kaderi” ile ortaya çıkmış ve daha sonra 2004 yılında büyük medyanın teknolojiyi ve yasaları kullanarak yaratıcılığı nasıl denetim altına aldığı ve kültürü engellediği konusunda yazmış olduğu “Özgür Kültür” ile daha da güçlenmiştir. Fikirlerin Geleceği kitabında Lessig kaynakların özgür bırakıldığında ne kazanıldığı, buna karşın belirli kaynakların denetim altına alındığında ne kaybedildiği konularını tartışmıştır. Kaynakların rekabetçi olup olmamalarına göre farklı özellikler gösterdiklerini, dolayısıyla rekabetçi kaynaklar için oluşturulan yasaların rekabetçi olmayan kaynaklar için de kullanıldığında nasıl sorunlara yol açtığını ortaya koymuştur. Rekabetçi olmayan kaynaklarda kaynağın yaratıcı olmasını güvenceye alacak ve teşvik edecek bir denetime gerek olmaktadır. Her iki kaynak çeşidi için gerekli denetim yasa, norm, piyasa ve teknoloji gibi değişik yöntemlerle sağlanabilecektir. Yasalar rekabetçi kaynakların mülkiyetini hırsızlara karşı korumakta kullanılırken, normlar bazı paylaşılan kaynakların aşırı kullanımında, piyasa tarafından oluşturulan fiyatlar tüketimi kısıp, üretimi teşvik etmekte ve teknoloji de denetimi kolaylaştırmakta kullanılmaktadır (Lessig, 2001:96). İnternet doğası gereği hem denetim olanağını asgariye indirmekte, hem de özel ağların kesiksiz biçimde bağlanmasıyla oluştuğu için denetime açık olmaktadır.

Nitekim denetlenebilir tabakaya dayalı ortaklıklardan oluştuğu için özgür erişim ve denetim arasında sürekli bir gerilim olmaktadır. İnternetin ilk dönemlerinde ifade özgürlüğünü ve içeriğe erişim serbestisini sağladığını, ancak yeniden yapılanan siber alanın aşırı düzenlemeler nedeniyle yeniliği ve yaratıcılığı yok ettiğini ifade eden Lessig, mülkiyetin yararına olan sorgusuz inanç nedeniyle insanların denetimin olmadığı kaynakların yararını göremediklerini belirtmektedir (2001:237). Yaratıcılık sisteminin ve dağıtımının büyük ölçüde ticari oyuncuların denetimine geçtiğini de vurgulayan Lessig bu duruma karşı direnme noktalarının da olabileceğini söylemiştir (2001:239)

Yaratıcı Ortaklar sisteminde eser sahipleri çalışmalarını belirli kuralları içeren lisanslar yoluyla paylaşmaktadırlar. Genelde telif hakkına sahip içeriğin atıfta bulunulmak koşuluyla kopyalanmasına, gösterimine, icrasına ve dağıtımına izin veren bu lisanslar içeriğin ticari amaçlarla kullanılmasına ve türetilmesine karşıdırlar. Yine eserin tüm kopyalarında ya da türetilmiş biçimlerinde aynı lisansın kullanılmasına izin veren türü bulunmaktadır. Farklı logolarla ifade edilen bu lisans türleri eser sahiplerinin isteklerine uygun olarak seçildikten sonra, çevrimiçi uygulanabilmektedir. CC lisansları insanların okuyabileceği kod, avukatların mahkemede kullanabileceği kod ve makinelerin okuyabileceği kod olmak üzere üç biçimde ifade edilmektedirler. Aslında telif hakkı temeline dayandığı için telif hakkı korumasına sahip tüm eserler için geçerli olmaktadır. Dolayısıyla çevrim dışı da uygulanabilmektedir. CC lisansı telif hakkına sahip içeriğin kopyalanmasına, türetilmesine, uyarlanmasına, dağıtılmasına ve ondan para kazanılmasına yol açarken, telif haklarının sağlamış olduğu adil kullanım, fikir/ifade ikilemi gibi bazı istisnaların da korunmasını sağlamaktadır.

CC lisansından yararlanmak isteyen eser sahibi eğer eserini bir yapımcıya devretmiş ise bu lisanstan yararlanabilme kararını ancak yapımcı verebilecektir. Yine ortaya konulan eser bir sözleşme uyarınca gerçekleşmiş ise, sözleşmenin koşullarının söz konusu eserin haklarının başka birisine devredilmesine izin verip vermeyeceğinin araştırılması gerekmektedir. Başka kişi/gruplarla yapılan çalışmalarda ise CC lisansına başvurabilmek için bu kişi/grupların izinlerinin alınması va açıkça belirtilmesi zorunludur. CC lisansından vazgeçmek isteyen eser sahipleri bu isteklerini gerçekleştirebilirler, ancak daha önceden dolaşımda bulunan eserlerinin hakları konusunda geriye dönemezler. Bu nedenle CC lisansına başvuracak eser sahiplerinin, özellikle geçimlerini müzikten sağlayan müzisyenlerin iyice düşünmeleri önerilmektedir. Aslında bu sistemin özünde eser sahipleri yarattıkları eser için para kazanabilmektedirler. CC lisansının yanında gelir getiren diğer lisanslara da başvurabilirler ve buradaki “ticari olmayan” lisans eser sahipleri için değil, eseri kullanmak, kopyalamak, dağıtmak amacıyla CC lisansı alanlar için geçerlidir. Eser sahibi eserinin kullanımı için izin verdiğinde karşılığında maddi bir ödül ya da finansal bir getiri beklemesi doğaldır. Dosya paylaşımı ve ticari değişim ABD yasaları uyarınca ticari kullanım olarak düşünülmektedir. Oysa eğitim amaçlı kullanıldığında çok yararlı olacağını düşünen CC tüm lisansları için özel istisna kapsamında dosya paylaşımını kullanmakta ve ticareti, parayı dahil etmeden içerik değişimini sürdürmektedir.

CC lisansını kullanan bir kimse lisansın gereklerini yerine getirmediğinde lisans otomatik olarak sona ermektedir. Örneğin türetmeye izin vermeyen lisansı alan bir kullanıcı eserin özgün haline sadık kalmayıp, değiştirmeler yaptığında ya da

atıfta bulunmadığında eser sahibi bu kişinin lisansını iptal edebilmektedir. Ayrıca yasal işlemlere de başvurabilmektedir.

Yaratıcı Ortaklar sisteminde sayısal hak dilleri ya da ifadeleri kullanılmakla birlikte DRM'lere yer yoktur. Çünkü sayısal haklar yönetimi daha önce de belirtildiği gibi adil kullanıma, tekrar kullanıma ve yaratıcı çalışmalara olanak vermeyen teknolojiler olup telif hakkı sahiplerinin gücünü daha çok artırmaktadırlar. Dolayısıyla telif hakkı sahipleri ile kullanıcılar arasındaki dengeyi bozmakta ve yaratıcı ortakların yaratıcılığı artırma amacına ters düşmektedir. Lisans alan kişi teknolojik koruma önlemleriyle lisansın sağladığı hakları kısıtladığında lisansın koşullarını ihlal etmiş olmaktadır.

Yaratıcı Ortaklar Projesi arşivlerde, devlet kuruluşlarında, müzelerde kullanılmadan duran pek çok telif hakkına sahip içeriğin sayısal ortamda ucuz ve kolay biçimde dünyaya sunulmasını ve paylaşımını sağlamaktadır. Telif hakkı sahipleri ücret istemese dahi bu çalışmaların lisans kurallarının belirlenmesi hem zaman alıcı hem de maliyetli olduğu için, Yaratıcı Ortaklar Projesi'nin gerçekleştirdiği etkin ve basit paylaşım olanakları gittikçe daha çok kuruluşun arşivini kamuya açmasını teşvik etmektedir. Böylece yaratıcı ortaklar kültür ve yaratıcılık adına önemli bir işlevi yerine getirirken, telif hakkının temel kurallarına sadık kalmakta ve var olan sistemi sayısal ortamda da geçerli hale getirmektedir (Fitzgerald, 2006:224-225).

5. Vergi Yoluyla Destekleme

Sayısal çağda telif haklarının neredeyse geçersiz hale gelmesiyle alınan önlemlerin daha çok devlet baskısı getirmesi ve artan dengesizliklere yol açması diğer başka seçeneklerin de gelişmesine yol açmıştır. Önerilen seçeneklerden birisi

tüketicilere özgürce seçtiği sanatçıyı destekleme olanağı veren bir sistem olup, sistemde yetişkin her bireye seçtiği müzisyen, aktör, yazar ya da herhangi bir yaratıcı çalışmada bulunan sanatçıyı belli bir miktarda, örneğin 100 Dolar'lık vergi makbuzu (artistic freedom voucher/AFV) ile desteklemesine izin verilmektedir. Bireylerin ödeme makbuzlarını kullanmaları iki biçimde olmaktadır. Birincisinde vergi formunda seçmiş olduğu yaratıcıyı/sanatçıyı ya da aracılığı göstererek ödemeyi doğrudan hükümete yapmasıdır. İkincisinde ise makbuzdaki parayı seçmiş olduğu yaratıcı çalışana ya da aracılığı doğrudan ödemesidir. Birinci seçenekte vergi ödeyen kişi makbuzunu vergi formu üzerinde bir ya da daha fazla sayıda desteklediği yaratıcıya/sanatçıya onların kimlik numaralarını kullanarak dağıtabilmektedir. İkinci seçenekte ise ayırdığı fonu özel olarak kullanmak isteyen bireyler seçtikleri sanatçıya doğrudan ödeme yaptıktan sonra vergi indiriminden yararlanabilmek için kayıt yaptırmaları ve kayıt belgesini saklamaları gerekmektedir (Baker, D., 2003).

Bu sistemde telif hakkı yoluyla elde edilen gelirden çok daha fazla para yaratılmaktadır. Ayrıca telif hakkı sistemiyle elde edilen paradan daha çok küçük bir grup yararlanırken, bu sistem ile yaratılan parayla 500.000 kadar yazar, müzisyen, şarkıcı, aktör ya da benzeri yaratıcı çalışma yapanların her birisine yıllık 40.000 Dolar ödeme olanağı bulunmaktadır. Sistemde aracılıkların rolü daha sınırlı olurken, daha çok gizemli yazarlar, blues müzisyenleri, araştırmacı gazeteciler gibi özel alanlarda yaratıcı çalışma yapanlar için bir bağlantı oluşturacaklardır. Sistemde biriken fondan yararlanabilmek için yaratıcı çalışmada bulunanlar ya da aracılıklarının bu fon için uygun oldukları konusunda kayıt yaptırmaları ve önemli bir süre (beş yıl olabilir) telif hakkı yasasından yararlanmamaları gerekmektedir. Bir anlamda yaratıcı çalışma yapanların bir kez devlet korumasından yararlanmaları yeterlidir.

Yaratıcı bireyler kayıt yaptırmakla yaratıcı faaliyette bulduklarını gösterirken, aracılar da aldıkları fonu üyeleri olan sanatçılara/yaratıcılara dağıttıklarını kanıtlamaktadırlar. Buradaki amaç olabilecek sahtekarlıkların önüne geçebilmek ve sistemin kültür endüstrisi tarafından çiftlik olarak kullanılmasını önlemektir. AFV sisteminden yararlanan sanatçıların ürünlerini kamu alanında sergilemeleriyle içerik konusunda büyük zenginlik yaratılacak ve daha farklı yeniliklerin, yaratıcılıkların oluşmasına da olanak verilecektir. Özlüce bakıldığında kamunun olanaklarından yararlanarak ortaya konulan yapıtların, eserlerin telif hakkı korumasıyla çitlenmesi anlamsız olarak algılanmaktadır. Bu sistem içerisinde ün kazanan bir sanatçı/yaratıcı sistemden ayrılmaya karar verip, telif sistemine geçtiğinde ve oluşturduğu yeni eseri/yapıtı çoğaltılıp, dağıtıldığında karşıt yasal bir iddiada bulunamayacaktır. Çalışması kamu alanı içerisinde değerlendirilecektir. Telif hakkı sistemi sürekli gelişme gösteren sayısal teknolojiler ile mücadele içerisinde bulunup, daha fazla yasal koruma talep ederken, söz konusu AFV sistemi teknolojik ilerlemeler ile uzlaşa içerisinde bulunmaktadır.

Ekonomik açıdan sisteme bakıldığında ve telif hakkına sahip içeriğin kamuya yüklemiş olduğu maliyetle karşılaştırıldığında sistemin %20-%60 arasında tasarruf sağladığı ve vergi mükelleflerine yüklemiş olduğu AFV maliyetini aştığı görülmektedir (Baker, D., 2003). Kamu alanında biriken işitsel ve görsel içeriğin internet üzerinden yapılan dağıtımı ile işlem maliyetleri azalırken, telif hakkına sahip içeriğe olan talep de azalacaktır. Kamuya ücretsiz olarak sunulan içeriğin kalitesi ve çeşitliliği arttıkça telif hakkı sistemini sürdürmek de daha güçleşecektir. Gittikçe daha az kişi CD/DVD gibi paketlenmiş malzemeyi almak isteyecektir. Yapılan çalışmalar kitap, reklamcılık, kablo ve televizyon için sistemde %10 ve

%20 gibi ılımlı bir tasarruf öngörmektedir. Çünkü bu tür faaliyetlerde oluşan maliyetler yaratıcı çalışanların telafi edilmesinden çok fiziksel/maddi üretim ve dağıtım nedeniyle olmaktadır. Dolayısıyla telif hakkına sahip materyalin toplam maliyetler üzerindeki etkisi az olacaktır. Bununla beraber en düşük tasarrufun olduğu durumda bile AFV sistemi için gerekli olan fonun yarısından fazlası sağlanırken, bu tür faaliyetlerde yapılan reklam harcamasının azaltılmasıyla elde edilen tasarruf gerekli AFV fonunun miktarını aşmaktadır. Maddi yükün ötesinde toplumda pek çok kişi ve örgüt telif hakkı koruması için zamanını ve enerjisini harcamaktadır. Kolejler, üniversiteler öğrencilere internetten izinsiz müzik ve film indirmenin telif hakkı ihlaline yol açtığı konusunda ikazda bulunurken, internet servis sağlayıcıları (ISP) izinsiz içeriğin erişimini, kopyalanmasını ve dağıtımını önlemek için çalışanlarını göreve çağırmakta ve devletin organları yasal düzenlemeleri yaparak uygulamayı sağlamaya çalışmaktadır. Oysa AFV dünyasında teknolojinin her yeniliği karşısında kültür endüstrisi tarafından talep edilen –yazılım kodlarının yayınlanmasının yasaklanması, teknolojik korumanın geçersiz kılması karşısında-- cezai müeyyidelerin uygulanması gibi aşırı tedbirlere gerek bulunmamaktadır (Baker, D., 2003).

Diğer bir seçenek model de Harvard üniversitesi Profesörü ve Berkman İnternet ve Toplum Merkezi Yöneticisi olan Fisher tarafından önerilmektedir. Özde vergi temelli modellerin önde gelen savunucularından olan Fisher kayıt cihazı ve internet servis sunucuları gibi sayısal içeriğe erişimi sağlayacak her türlü mal ve hizmetin vergilendirilmesini önermektedir. Vergilendirme gelir vergisinde ılımlı bir artış biçiminde olabileceği gibi yeni oluşturulmuş vergi yoluyla da olabilmektedir. Bireylerin her şarkı ya da film indirdiğinde ilgili firmalara tek tek ödeme yapmaları

yerine vergi olarak ödemeleri daha rasyonel görülmektedir. Böylece hem devletin düzenlemeleri, organları desteklenmekte hem de bireyler rahatlıkla içeriğe erişebilmektedir (Sharobem,<http://www.law.suffolk.edu/highlights/stuorgs/jhtl/bookreviews20042005/sharobem.pdf>). Toplanan vergilerden elde edilen miktar içerik sahiplerinin talep edilme sıklıklarına bir anlamda popülerliklerine göre dağıtılacaktır. Bunun için her bir besteci, şarkıcı kendisine ait şarkıyı ABD Telif Hakları Ofisi gibi bir düzenleyici ofise belirleyici bir numara ile kayıt ettirmesi gerekmektedir. Böylece bireyler bu belirleyici numaraları kullanarak ister çevrimiçi firmalar yoluyla, isterlerse doğrudan indirerek arzu ettikleri müziği dinleyebileceklerdir. İnternet sitelerindeki kapı tutucular her şarkının kaç kez çalındığı ya da indirildiğini bu belirleyici numaralarla saptayabileceklerdir. Aylık istatistiklerin Telif Hakları Ofisine bildirilmesiyle her şarkının bestecisi ve icracısı vergi geliriyle ödüllendirilecektir. Ancak şarkıların popülerlik derecelerinin tahmin edilmesinde çeşitli yanıltıcı faktörlerin araya girebileceği ve zamanla vergi oranlarında gerçekleşebilecek artış sistemin zayıf tarafı olarak görülmektedir (Flew ve diğerleri., 2005).

Fisher'ın sisteminde radyoların durumunda çok fazla değişiklik olmayacaktır. Onlar yine geniş bir lisans yelpazesi ile başka bir deyişle çarşaf lisans ile yayınlarına devam edeceklerdir. Sadece belirli dönemler içinde Telif Hakkı Ofisine kullandıkları şarkı listesini sunarak telif hakkı sahiplerinin vergi gelirinden gerekli payı almaları sağlanacaktır. Uydu radyoları için bir şey söylemeyen bu model ayrıntılı olmasa da bireylerin vergi karşılığında istedikleri müzik ve video içeriklerine kolaylıkla erişebilme özgürlüğünü tartışması bakımından önemli

bulunmaktadır (Sharobem, <http://www.law.suffolk.edu/highlights/stuorgs/jhtl/bookreviews20042005/sharobem.pdf>).

Genelde çoğu alternatif model çevrimiçi ya da başka biçimlerde ağ üzerindeki içeriğe ticari olmayan amaçlarla erişimi, çoğaltmayı ve dağıtımını içermektedir. Brezilya'da Kültür Bakanlığı hem yerel kültürü hem de yerel sanatçıları desteklemek için onların çalışmalarını merkezi bir havuz içerisinde toplayarak herkesin özgürce çevrimiçi erişimini sağlamaktadır (Sharobem)

Seçenek modellerin başarılı olabilmesi için içerik sahiplerinin ve meslek birliklerinin gönüllü olarak destek vermeleri gerekmektedir. Bunun için daha önce de belirtildiği üzere vergi oranlarının tarafları memnun edici biçimde belirlenmesi ve toplanan vergi gelirlerinin adil olarak dağıtılması önemli olmaktadır. Vergi oranları ılımlı olmalı ve gerektiğinde içerik sahiplerinin popüler ürünlerini desteklemek için katma değer yöntemleriyle artırılabilir. Sayısal içeriğe erişmekte, kaydetmekte, saklamakta, kopyalamakta ve dağıtmakta kullanılan cihaz ve hizmetlerin vergilendirilmeleri satış fiyatlarına dahil edilirken oranları tüketici araştırmaları sonuçlarına göre belirlenmelidir (Flew ve diğerleri., 2005). Kayıt cihazlarından alınan vergiye getirilen eleştiri bu cihazların her zaman içeriğin kaydedilip, dağıtılmasında kullanılmadığı ve bireylerin kendi özel çalışmaları için kullandıkları yönünde olmuştur. Bu görüş geçerli olsa da çoğunlukla bu cihazların kültür endüstrisindeki içeriği kaydetmekte, saklamakta ve dağıtmakta kullanıldığı belirtilerek alınan vergi meşrulaştırılmaktadır. Ayrıca içeriğe özgürce erişimin artması ile bu tür bir olumsuzluğun dengeleneceği düşünülmektedir (Flew ve diğerleri., 2005).

Toplanan vergilerin dağıtılmasında ise büyük bir mücadele olmakla birlikte piyasa güçleri bu sorunu etkin bir biçimde çözmektedir. Doğal olarak farklı türlerin farklı değerleri olabilmektedir. Örneğin sinema filmlerinin yapımı şarkıya göre daha zor ve maliyetlidir. Toplanan para bu farklı türler arasında adil biçimde bölündükten sonra bireylerin popülaritesine göre daha kolaylıkla paylaşılabilir (Flew ve diğerleri., 2005).

Vergi temelli modeller herkesin özgürce içeriğe erişimini amaçladığı için korsanlık tehdidi altında değildir ve dolayısıyla teknik koruma önlemlerine de gerek duymamaktadır. Sadece sayısal nesne belirleyicisi (DOI) gibi asgari bir DRM teknolojisi kullanılabilir. Bir çeşit filigran olan bu teknolojinin pek çok olanaklar sağlamanın yanında sınırlılıklar da getirdiği bilinmektedir. Bir anlamda telif hakkı korumasında güçlü bir yöntem olarak kullanılan teknolojinin içeriğin özgür olduğu bu sistemde yer alması sistemin özgürlüğünü ve önemini indirgediği gerekçesiyle eleştirilmektedir (Flew ve diğerleri., 2005).

Müzik konusunda daha farklı modeller geliştirilmektedir. ABD’de müzik endüstrisinin özellikle üniversitelerde ve kolejlerde kontrol altına almış olduğu müzik indirme işleminden sonra 2005 yılında yaklaşık 70 okul öğrencilerin Napster⁴⁸ Cdigix, MusicRebellion, Ruckus, Real Networks’Rhapsody ve Apple’ın i Tunes’ı gibi yasal müzik indirme hizmeti sunan sitelere erişebilmeleri için anlaşma yapmışlardır (Dannenberg, 2006:14). Öğrencilere az bir ücretle müzik indirme olanağı sağlayan bu sitelerin dışında Universal Müzik Ağustos 2006’da sürpriz bir kararla ücretsiz müzik indirme olanağı sağlayacağını açıklamıştır. Çevrimiçi müzik piyasasına egemen olan Apple ile mücadele etmek isteyen Universal Müzik bir

---

⁴⁸ kapatıldıktan sonra tekrar açılmış olup, telif hakkı sahipleriyle uzlaşma içerisinde çalışmaktadır.

çevrimiçi müzik sitesi olan SpiralFrog ile anlaşarak reklam desteği karşılığında kullanıcılara ücretsiz şarkı indirme yetkisi vermiştir. Kullanıcıların şarkı indirmek için siteye kayıt yaptırmaları yeterli olmaktadır ancak indirilen şarkılar Apple iTunes'dan farklı olarak CD'ye transfer edilememektedir. Windows formatına uygun olarak indirilecek şarkılar doğal olarak Microsoft'un yararına olacaktır. Şarkıcıların şöhretlerine uygun olarak şarkılarının kaç kez indirildiğine göre ödemeleri yapılacaktır (İTWire, <http://www.itwire.com/content/view/5444/53>).

Yine yasal çevrimiçi dosya paylaşım hizmeti sunan Qtrax kullanıcılarının reklam izlemeleri karşılığında ücretsiz müzik indirme olanağı sağlarken 25-30 milyon şarkı içeren geniş repertuarı ile yasal olmayan paylaşım sitelerinden daha iyi hizmet sunacağını açıklamıştır ("Müzik 'İndirmek' Artık Yasal", Radikal, 29 Ocak 2008). Siteyi kullanarak müzik indirmek isteyenler öncelikle sitenin zorunlu kıldığı yazılımı indirecekler ve istedikleri şarkıya erişirken reklam izleyeceklerdir. Büyük plak firmalarının yanında bağımsız müzik kuruluşlarıyla da lisans anlaşmaları yapan Qtrax indirilen parçaların bilgisayarlarda saklanabileceği gibi taşınabilir müzik çalarlara da transfer edilebilmesine izin vermektedir. Ancak bu parçaların iPod'lar ve Macintosh bilgisayarlarda da çalışabileceği konusunda söz veren Qtrax'ın ses dosyalarını Apple'ın iPod cihazıyla nasıl uyumlulaştıracağı konusu henüz bilinmezliğini korumaktadır.

Sıkı ve kesin yasal yaptırımlarla bozulan kamu yararı ve özel çıkar arasındaki dengenin yeniden kurulmasında bu seçenek modeller bazı önemli açılımlar sunmaktadırlar. Ancak bu modellerin kabul edilip yayılması için zamana gereksinim bulunurken, CC gibi hem kullanım hem de tanıtım avantajı olan modeller daha çabuk yayılabilmektedir. BBC'nin arşivdeki materyallerini CC

lisansıyla koruyacağını açıklamasından ve ABD'nin popüler dergisi "Wired" ın ünlü şarkıcıların da içinde bulunduğu CC lisanslı CD'leri konu etmesinden sonra dikkatler CC üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca CC'nin remix, yenilik ve üretici çalışmalar konusunda da kolaylık sağlaması kullanıcı kitlesini artırmaktadır. Böylece bir milyonun üzerindeki çalışmanın CC lisansına sahip olduğu tahmin edilmektedir (Fitzgerald, 2006:220). Oysa vergi temelli modelin kullanılabilmesi için koşulların yanı sıra içerik sahiplerinin ve meslek birliklerinin de destek vermesi gerekmektedir. Açık Kaynak ve Özgür Yazılım gibi yazılım modellerinin benimsenip kullanılması için de sistemin tanıtılması ve etkin bilgilendirme kampanyasının olması gerekmektedir. Bir kurum ya da kuruluşun bu sisteme geçmesi düşünülüyorsa karar verme mekanizmasındaki kişilerin yeterli bilgi ve donanıma sahip olmaları da önemli olmaktadır (Özaygen, 2005:337-338).

E-DEĞERLENDİRME

Kapitalizmin yeniden yapılanma sürecine girmesiyle birlikte, dokunulmayan mallar olarak tanımlanan ürünlerin de dünya çapında serbest hareket etmesi ve sermayenin yeniden üretimi amacıyla metalaştırılması hedeflenmektedir. Bu eğilim küresel ekonomiyi yöneten Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın (GATT) bünyesinde imzalanan hizmetler sektörüyle ilgili anlaşmalarda ve ek anlaşmalarda görülebilmektedir. Dolayısıyla ortaya bir öncekinden farklı bir birikim rejiminin önemli unsurlarından biri de iletişim hizmetleri ve her türlü içerik üretimi olmaktadır. Karl Polanyi "Büyük Dönüşüm"de toprak, emek ve paranın metalaştırılmasına izin veren toplumsal kuralların, feodal toplumdan modern piyasa ekonomisine geçişte nasıl büyük bir dönüşüm yarattığını yazmaktadır. Günümüzde

aynı biçimde fikri ürünlerin metalaştırılması da enformasyon çağı ekonomisi gibi diğer bir dönüşüme yol açmaktadır (Marlin-Bennett, 2004:13).

Yeni düzenin tasarlayıcıları ve uygulayıcıları başta ABD olmak üzere gelişmiş ülkeler, uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketler olmuştur. Amaç sermayenin hiçbir engelle karşılaşmadan tüm dünya pazarlarına girerek kârını ençoklaştırmasıdır. Yeni ekonomi politikalarla ulus devletin gücü aşındırılmaya çalışılmıştır. Bunun için II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan ancak yeniden yapılanmayla birlikte az gelişmiş ülkeler üzerinde daha güçlü yaptırım içeren uygulamalarda bulunan IMF, Dünya Bankası ve GATT etkin olmuştur.

Bilginin metalaştırılmasında ve bu metanın denetlenmesinde fikri mülkiyet hakları önemli bir mekanizmadır. Bilgi bir ürün/mal olarak ele alındığında ise diğer ürünlerden/mallardan farklılık göstermektedir. Kamu malı özelliği gösteren bilgi herkes tarafından kullanılabilen ve bu kullanımlar ile azalmamakta veya tükenmemektedir. Ayrıca kendisi rekabetçi ve kişiye münhasır değildir. Bir anlamda tüketiciler maddi veya fiziksel malları tükenmeden elde etmek için rekabete girerken bilgiye ilişkin ürünlerde –ve diğer soyut mallarda -- bu tür bir davranışa gerek görmemektedirler. Böylece keşfedilen veya üretilen bilgi bir kez kamuya açıklandığında kimsenin onu kullanması engellenmemektedir. Engellenmesine de gerek yoktur. Oysa yeniden yapılanmanın düzeni bu tür nitelikleri içeren bilgi ürünlerini metalaştırmak zorunda olduğu için fikri mülkiyet haklarının egemenliğini sonuna kadar zorlamaktadırlar. Kapitalizmin endüstri aşamasında da geçerli olan meta kılma gereksinimi, yeni dönemde çok daha güçlü biçimde karşımıza çıkmaktadır. Neo-klasik iktisatçılar o dönemlerden başlayarak fikri mülkiyet korumalarının gerekli olduğunu çünkü başkalarının kullanımının dışlanamaması

durumunda kimsenin bu yaratımlara girişmeyeceğini ileri sürmektedirler. Böylece fikri ürünlerin kolayca paylaşılabilirdi kamu alanı ile bu ürünlerin metalaştırılarak satılabildiği özel alan arasında bir ayırım yaratılmaktadır. Ürün yaratıcılarının sadece para kazanmak için ürünü ürettikleri söz konusu olduğu durumlarda bile asıl hakkın üçüncü tarafları oluşturan büyük çokuluslu firmalara verildiğinden söz edilmemektedir.

Müzik alanı özelindeyse yeni birikim rejiminin müzik sektöründeki oyuncularının gerekleriyle genel olarak enformasyon toplumu teknolojileri olarak tanımlanan ve donanımdan diğer içeriklere kadar pek çok sektörü kapsayan yapı arasında bir gerilimin ortaya çıktığı görülmektedir. Bir yandan internet, cep telefonu gibi yeni iletişim teknolojileri üreticileri müzik ve diğer içeriklerin kişiler ve ağlar arasında paylaşımını mümkün kılan ürünleri devreye sokmaktadırlar. Örneğin yeni yazılım ve donanımlar sayesinde sayısallaşmış müzik yapıtları da bilgisayarlarda MP3 formatında saklanıp, sıkıştırılmaya (compression) ve çalınmaya başlamıştır. Standart CD olarak sayısallaşan müziğin her bir dakikası için 10 megabit gerekirken, aynı içerik MP3 formatında sıkıştırıldığında onda biri kadar yer tutmaktadır. MP3'ün dışında daha hızlı sıkıştırma oranına sahip, dolayısıyla dosyaların daha küçük yer tutmasını sağlayan başka teknikler de bulunmaktadır. Gelecek kuşak sıkıştırılmış (compression) müzik formatı MP4 tüm bu olanakları karşılıklı etkileşim içerisinde sunmayı vaat etmektedir.

Müzik indirmenin dışında “streaming” ya da “webcasting” yoluyla da sayısal müziğin aktarımı gerçekleştirilmektedir. Ağ işletimcileri, internet servis sağlayıcıları, internet firmaları ve arama motorları gibi farklı oyuncular içeren sayısal müzik, pek çok tartışmaya da yol açmaktadır.

Başka bir deyişle yeni iletişim teknolojilerine yönelik donanım ve yazılım üreten oyuncular açısından birikim rejimine yardımcı olan yeni ürünler merkeziyetçi denetimin zayıflamasına yol açmaktadır.

Yukarıda belirtilen ve aynı ağa bağlı kişilerin otomatik olarak içerik değişimine olanak veren kişiden kişiye dosya paylaşımı (peer to peer/P2P) en çok tartışma yaratan ve davalara neden olan bir konu olmuştur. Bireylerin kendi bilgilerini yasal biçimde değiştirdikleri bu teknolojiler telif hakkına sahip içeriğin izinsiz aktarımına da olanak verdiği için dava konusu olmuşlardır. Napster, Kazaa, Grokster bu konuda en bilinen örneklerdir. Her kullanıcının bilgisayarındaki paylaşımına açık MP3 formatındaki müzik eserlerinin kaydını tutan merkezi bir sunucu çalıştırmakta olan Napster'a karşı müzik endüstrisi doğrudan hak ihlali yerine "yardımcı" ya da "vekil" sorumluluğu ile dava açmıştır.

Sayısal teknolojinin sağladığı olanaklardan tüm telif hakkı sahipleri olumsuz olarak etkilenmişlerse de en çok sorun müzik endüstrisinde yaşanmıştır. Bunun nedeni müziğin ucuz ve kolay biçimde yazılabilir CD üzerine kaydedilmesinin yanı sıra sıkıştırılmış teknoloji ile disk sürücüsüne düzinelerce müzik albümünün depolanma olanağının olmasıdır. Oysa iki saatlik bir film için çok daha fazla kapasitede enformasyonun kaydedilmesi gerekmektedir.

Müzik seyahatte, ulaşımında, işte ve hatta ders çalışırken hemen her yerde yaygın biçimde kullanılabilirdiği için sayısallaştırılmış müziğe olan talep diğer sayısallaştırılmış içerikten çok daha fazla olmaktadır.

Müzik endüstrisi ve telif haklarıyla ilişkili küresel çokuluslu sinema, televizyon içerik üreticileri kendi birikim süreçlerini zedeleyen bu yeni ortamı denetim altına almak için yeni düzenlemelerin yapılmasını sağlamışlardır. Bu yeni

düzenlemeler ABD'nin önderliğinde Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) Internet Anlaşmaları gibi küresel, AB Telif Hakları Direktifi gibi bölgesel ve Sayısal Binyılın Telif Hakkı (Digital Millenium Copyrights Act/DMCA) gibi ulusal (ABD) düzeyde olmuştur. Bu düzenlemelerin gelişmekte olan ülkelerde incelenmesini ele alan araştırmalar yoktur.

Böylece sayısal ve ağ teknolojilerinin neredeyse geçersiz hale getirmiş olduğu telif haklarına karşı bütün ülkelerin ortak tavır alması sağlanırken, teknik koruma ve hak bilgisi yönetiminin bu düzenlemeler yoluyla ulusal yasalarda da yer alması doğrultusunda hareket edilmektedir.

Sayısal haklar yönetimini (DRM) gerçekleştirmeye yönelik anlaşmalar, donanımlar ve yazılımlar bu gereksinimden ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir yapı "adil kullanım" "ilk satış hakkı" gibi endüstriyel kapitalizm aşamasındaki kamusal yararlar ticari yarar arasında dengeyi sağlamaya yönelik araçları da büyük ölçüde geçersiz hale getirmektedir. Yerleştirilmeye çalışılan egemen fikri mülkiyet haklarını koruyan bu mekanizmalara karşı, hem kamusal yararı hem de bireysel yaratıcıların yararını korumaya yönelik bir dizi araç çeşitli kesimler tarafından önerilmiştir. Ancak küresel iktidar yapıları bu seçenekleri gündeme almamıştır.

III.BÖLÜM:TÜRKİYE’DE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI VE MÜZİK ENDÜSTRİSİ

A. FİKRİ MÜLKİYET HAKLARINA TARİHSEL BAKIŞ

Tezin girişinde, çalışmada eleştirel ekonomi politik yaklaşım kullanılırken, müzik alanında ve fikri mülkiyet haklarında yaşanan dönüşümün bir güç/iktidar ilişkisi içerisinde alınacağı ve yapılacak olan çözümlenelerde efsane ya da mitler yerine eşitlik, hakkaniyet, adalet ve toplumun/kamunun genel çıkarı gibi değer yargılarına yer verileceği belirtilmişti.

Fikri mülkiyet hakları konusunda kararların kimler tarafından nerede alındığı, kimlerin kaybedip, kimlerin kazandığı çalışmanın I.ve II. Bölümlerinde ortaya konulmaya çalışıldı. I. Bölümde kırtasiyecilere verilen tekel hakkı uzun mücadeleler sonucunda belirli bir süreye (ondört yıl) indirilmiş olsa da kitapların basımı ve yayınlanması yine onların denetimindeydi. Dolayısıyla kâr sağlamak amacıyla nelerin basılıp basılmayacağına karar verirken her tekelerde olduğu gibi fiyat ve kalite üzerindeki egemenliklerini de sürdürmekteydiler. Başka bir deyişle her tekelerde olduğu gibi bu haklar kamuya bir yük getirirken aynı düzenlemeler ABD’de de sürdürülmüştür. Böylece ABD’de de kazananlar yine yazarlardan ve kamu yararından çok yayıncılar olmuştur. II. Bölümde ise yeniden yapılanma ile başta ABD olmak üzere fikri mülkiyet hakları konusunda önde gelen ülkelerin çıkarlarını pekiştirecek kararları uluslararası anlaşmalar aracılığıyla bölgesel ve ulusal düzenlemelere nasıl yansıttığı görüldü. Bir anlamda fikri mülkiyet hakları ekonomi, hukuk, siyaset ve kültürün yöndeştiği bir alan olmaktadır. Böylece çalışmanın bu kısmında son yıllarda fikri mülkiyet hakları konusunda özellikle de telif haklarında

Türkiye’de yapılan mevzuat çalışmalarındaki değişikliklere yer verilmesi zorunlu görülmektedir.

Fikri mülkiyet hakları, zihinsel etkinlikler için güdülenme daha da önemlisi yaratıcı ve yenilikçi çalışma yapanlar için kazanç sağlayabilme amacını taşımakla birlikte, gerçek yaşamda yaratıcı ürünlerin piyasaya getirilip, dağıtımının yapılması için sermaye sahibinin sermayesine ve teçhizatına gerek duyulmaktadır. Fikri ürünleri piyasaya getiren sermaye sahipleri bu ürünlerin en çok nerede, ne zaman getirisi olduğuna da karar vermekte ve yatırımlarını ona göre yapmaktadırlar. Bir anlamda sermayenin kendisini değerlendirmesi için yatırım aracı olarak kullanılmakta olan fikri ürünler, fiziksel mülkiyetten farklı olarak fikri mülkiyet haklarının sahipliği ve kullanılmasına özel mekanizmalar getirmektedir. Fikri mülkiyet haklarının korunması ve genişletilmesi için yapılan müzakere/pazarlık sürecinde devletin uygulamalarına gerek bulunmaktadır. XIX. yüzyılda fikri mülkiyet haklarının uluslararasılaşmasıyla birlikte fikri mülkiyet hakları sahipleri zihinsel ürünlerdeki ticareti yönetmek için örgütler kurmuşlardır. Fikri mülkiyet haklarının ilk olarak ülkemize girişi bu dönemde olmuş ancak ülkenin siyasi, ekonomik ve kültürel koşulları bu hakların çok da gelişmesini engellemiştir. Daha sonra yeniden yapılanma ile yirminci yüzyılın sonunda sıkı bir reform ile küreselleştirilen ve farklı kurullarla yönetilen fikri mülkiyet hakları, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de ulusal yasalarda büyük değişikliklere yol açarken, günlük yaşam pratiklerinde de bazı farklılıklar oluşturmaya başlamıştır. Daha çok ulus ötesi kuruluşların tekelci rantlarını korumaya yönelik bu yeni fikri mülkiyet hakları, her türlü zihinsel yaratıcılığın metalaştırılmasını küresel ölçekte kolaylaştırırken, fikri mülkiyet hakları konusunda bildiğimiz oyuncuların dışında ulusötesi kuruluşların yöneticileri,

temsilcileri, yüksek düzeydeki hükümet görevlileri ile uluslararası finans sermayesini de içermektedir. Bir anlamda uluslararası sermaye ile ulusal sermaye arasındaki çatışmaları ortaya koyan bu durum Türkiye’yi de etkilerken başta ABD Ticaret Temsilciliği, Gümrük Birliği, ABD fikri mülkiyet ekonomisinin Türkiye’deki temsilcileri ile yurt içindeki fikri mülkiyet hakları ile ilgili çevreler ve devlet kurumları arasındaki güç/iktidar ilişkileri çalışmanın bu bölümünde ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Yeni iletişim teknolojileri ile fikri mülkiyet haklarının çatışması, özde kapitalizmin yapısını ve yeniden nasıl yapılandığını açığa çıkarırken, devletin ve hukuki düzenlemelerin rolünü de bir kez daha ortaya koyması açısından önemli olmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri benimsenip yayıldıkça bireyler, kurumlar ve endüstriler arasındaki mücadelelere, pazarlıklara alan oluşturmakta, bir anlamda yeni iletişim teknolojileri oluşturduğu gerilim ile sınıf içi ve sınıflararası mücadelelerin arenası olmaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi yeni iletişim teknolojilerinin özellikle geniş bant teknolojisinin son yıllarda Türkiye’de büyük ilerleme göstermesi fikri mülkiyet endüstrisi sahiplerinin kendi ulusal pazarlarında karşılaştıkları aynı sorunlarla Türkiye’de de yüz yüze gelmelerine neden olmuştur. Bu da yeni yasal altyapı değişikliklerinin yapılmasını gerektirmiştir.

Türkiye’de fikri mülkiyet hakları alanında yaşanan değişiklikler “daha sıkı fikri mülkiyet hakları daha çok dış yatırım ve teknoloji transferine olanak sağlar”gibi mit ve efsanelere yer vermeden, ancak eşitlik, adalet, kamu yararı gibi değer yargılarını içeren biçimde incelenecektir. Çalışmanın bu bölümü Osmanlı Döneminden 1995’e ve 1995’ten günümüze kadar olan değişiklikler ile Türkiye’de müzik endüstrisi bağlamında telif haklarıyla ilgili gelişmelerin çözümlemesi olmak

üzere iki kısımda ele alınacaktır. Birinci kısımda 1879 tarihli ihtira beratından 1995'e kadar değişmeyen bir patent yasası ve 1951'den 1983 yılına kadar dokunulmayan bir telif yasasına karşın, 1995 yılından günümüze kadar olan süre içinde düzenlemelerde sürekli olarak yapılan değişiklikler irdelenecektir. İkinci kısımda da müzik endüstrisinde telif hakları bağlamında yaşanan değişiklikler ile sayısal müziğin sağladığı olanaklar ve tehditler sonucu geliştirilen modeller üzerinde durulurken, değişikliklerin neden yapıldığı, kararları kimlerin verdiği, kimlerin kazanıp kimlerin kaybettiği sorularına yanıt aranacaktır.

1.Osmanlı Döneminden Gümrük Birliği'ne Uzanan Gelişmeler

Telif hakları kavramı Türkiye'ye ilk olarak 1850 tarihli Encümen-i Daniş Nizamnamesi ile girmiş olup, ilk ana mevzuat 1857 tarihli Telif Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir. 1872 yılında Telif Nizamnamesine ek çıkartılarak yazarların kitapları üzerindeki hakları 45 yıla uzatılmış ve yazarın vefatı durumunda kalan sürenin mirasçılara intikal etmesi hükme bağlanmıştır. İstibdad dönemiyle birlikte "Encümeni Teftiş ve Muayene" nin kurulması ve 1895 yılında yeni bir matbaalar nizamnamesinin çıkarılması yayın ve kültür yaşamı üzerinde baskı yaratmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ve yeni Matbaalar kanunu ile Maarif'in sansürü durdurulmuş, Encümeni Teftiş ve Muayene kaldırılmıştır. Bu dönemin önemli bir ürünü olarak değerlendirilen ve 1952 yılına kadar yürürlükte bulunacak Hakkı Telif Yasası 1910 yılında çıkarılmıştır (Ayiter, 1972:27).

Hakkı Telif Yasası fikir ve kalem eserlerini her çeşit kitap, resim ve çizgiler, oyma eserler, heykeller, planlar, haritalar, teknik resimler ve müzik olarak tanımlarken, eserlerin üzerindeki hakkı bir temellük/sahiplenme olarak tarif etmektedir. Ancak hakkın oluşabilmesi için eserlerin tescil edilmesi gerekmektedir.

Tescilden sonra hakkın süresi hayat boyu artı 30 yıl olurken, resim ve çizgi ile ilgili eserler üzerindeki telif hakkı 18 yıl olarak belirlenmiştir. Yasa taklidi suç saymış ve cezalandırmıştır (Ayiter:27). 1857 ve 1910 tarihli yasalar anladığımız anlamda hakları belirleyen ve hak sahiplerini koruyabilecek nitelikte olan düzenlemeler değildir.

Fransız Patent yasasından çevrilerek 1879 yılında yürürlüğe konulan “Osmanlı İhtira Beratı Kanunu” zamanının koşulları içerisinde dünyadaki en modern uygulamalardan birisi olarak düşünülmektedir. O dönemde Japonya’da tıpkı Osmanlı imparatorluğunda olduğu gibi Fransız patent yasasından yararlanırken, ABD yasasından da alıntılar yapmış ve Osmanlı’dan 6 yıl sonra patent yasasını yürürlüğe koymuştur (Yalçiner, 2004:3). Yine 1857 tarihli Fransız Markalar Kanunundan alınan 1871 tarihli Osmanlı “Eşya-i Ticariyeye Mahsusu Alamet-i Farikalara Dair Nizamname” de dünyadaki ilk marka koruması yasaları arasında bulunurken, sinai mülkiyet konusunda Türkiye Cumhuriyeti’nin de ilk yasal uygulaması olmuş ve 1965 yılında yürürlükten kaldırılmıştır (Yalçiner, 2004:3 ve 10).

Fikri mülkiyet haklarının Osmanlı İmparatorluğuna girişi diğer bir çok alanda olduğu gibi İmparatorluğun modernleşme sürecine denk düşmesi tesadüf değildir. Avrupa’nın büyüyen siyasi ve ekonomik gücü karşısında imparatorluğu ayakta tutabilme çabasının yanı sıra verilmek istenen haklar ve getirilmek istenen düzen konusunda Avrupa örnek alınmıştır. Fikri mülkiyet konusunda özellikle patent ve marka korumasına ilişkin dünyadaki ilk örnekler arasında bulunan Osmanlı düzenlemelerinde daha sonra Cumhuriyet dönemine kadar bir gelişmenin olmadığı görülmektedir. Bunda savaşların ve siyasi değişikliklerin rolü bulunmaktadır. I.Dünya Savaşı yenilgisinden sonra yapılmak istenen Sevr Antlaşmasının 272.

maddesi Osmanlı İmparatorluğu'nun Bern Sözleşmesine katılması zorunluluğunu getirmiştir. Söz konusu bu maddeye göre Sevr Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden itibaren İmparatorluğun 1908 yılında gözden geçirilen Bern Sözleşmesi ile 1914 tarihli ek protokolüne 12 aylık süre dolmadan katılması istenmiştir. Antlaşmanın yürürlüğe girmemesi sonucu hazırlanan bu 272. madde Lozan Antlaşmasına ek Ticaret Anlaşmasının 14. maddesinde değiştirilmeden tekrarlanmıştır (Beşiroğlu, 1999:4). Lozan Antlaşması'nın Dördüncü Bölümünün 86-91 maddeleri fikri mülkiyetle ilgili olurken, Antlaşmaya bağlı ticaret anlaşmasının üçüncü bölümünün 14. ve 15. maddeleri sınai, edebi ve sanat eserlerinin korunması için Türkiye'nin 12 ay içerisinde uluslararası anlaşmalara katılmasını öngörmüştür. Ne var ki Türkiye'nin çeviri eserlere olan gereksinimi nedeniyle 14. maddeye çekince koyması, Bern Birliğine katılımını 1951 yılına kadar engellemiştir. Türkiye'nin katıldığı Bern Sözleşmesi metni 26 Haziran tarihli Brüksel metni olmuştur. Ancak Türkçe çeviriler konusu anlaşmanın 8. maddesinin 1896 tarihli Paris metninin 5. maddesiyle yer değiştirmesine yol açmıştır (Ayiter, 1972:27-28).

Bern Birliği'ne katılmadan önce, 40 yıldan fazla süre yürürlükte kalan ve artık toplumun gereksinimlerine yanıt veremeyen Hakkı Telif Yasası'nın yerini alabilecek bir yasa için çalışmalar başlamıştır. 1938 yılında I. Türk Neşriyatı Kongresi'nde açıklanan bir dilek üzerine, Maarif Vekaleti'nin önderliğinde Hukuk Fakültesi'nin ilgili profesör ve doçentlerinden oluşturulan bir komisyon ile yeni ve kapsamlı bir telif hakkı yasası hazırlığına girişilmiştir. Yasa tasarısının ön hazırlığı Prof. Hirsch'e verilmiş ve ana hatlarıyla bugün hala uygulanmakta bulunan Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) 2 Kasım 1950 yılında TBMM'e sunulmuş ve 1 Ocak 1952 yılında 5846 sayı ile yürürlüğe girmiştir. 50 yıldan fazla bir süre yürürlükte

bulunan yasanın başlangıçta Maarif Vekaletinin önerdiği dört esası gerçekleştirdiği düşünülmektedir. Bu dört esas: “Eser sahibine tanınan hakların korunması, kamunun yararlanmasının mümkün olduğu kadar sağlanması, etkin ve uygulama kabiliyeti olan müeyyideler ve hadisenin bünyesine uygun bir usul konulması, Bern Sözleşmesine katıldığı takdirde hazırlanan kanunun, Sözleşmenin hükümleri ile ahenkli olması”dır (Ayiter, 1972:28).

Fikir ve Sanat Eserleri konusundaki yasa gereksinimleri karşılamakla birlikte başta teknolojik yenilikler olmak üzere ortaya çıkan gelişmeler ve paralelinde imzalanan uluslararası anlaşmaların doğurduğu yükümlülükler sonucu değişikliklere uğramıştır. İlk değişiklik 1983 yılında meslek birliklerinin kurulması konusunda olmuş ve yürürlükte bulunan 5846 sayılı yasanın 43. maddesi çıkarılan kararname ile değiştirilmiştir. Kararname 23 Şubat 1980 tarihinde 3/428 sayılı “Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Yayınlarında Faydalanılan Fikir ve Sanat Eserleri Hakkında Uygulanacak Eserler” başlıklı Bakanlar Kurulu Kararnamesi olup, yürürlüğe konulmasıyla birlikte TRT’nin hizmete başladığı günden itibaren ücret ödemediği hak sahiplerine ödeme yapması amaçlanmıştır. Temelde 1952 yılından beri yürürlükte bulunan yasanın 43. maddesi fikir ve sanat eserleri sahiplerinin izni olmadan radyo ve televizyon ile yayılması için radyo idarelerine bir kararname ile yetki verilmesini ve bu yayınlar için hak sahiplerine Bakanlar Kurulu tarafından onaylanacak bir tarife üzerinden ücret ödenmesini ve bu ödemelerin statü gereğince meslek birlikleri tarafından üyelerine dağıtılmasını öngörmüştür. Ancak yasanın “yayın tarihinden itibaren altı ay içerisinde, meslek birliklerinin bizzat eser sahipleri tarafından kurulamaması halinde, hükümetin bu birliklerin kurulmasını sağlaması” hükmü işletilememiş ve TRT yaptığı yayınlar karşılığında eser sahiplerine o güne

kadar ücret ödeyememiştir. Böylece 1983 yılında 5846 sayılı yasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi ile 43. maddede yapılan değişiklik ve 1980 tarihli 3/428 tarihli Kararnamenin tüm hükümlerinin yasalaştırılmasıyla birlikte bu amaç gerçekleştirilmiştir. 42.maddede yapılan değişiklik sonucunda da İLESAM (Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği), MESAM (Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği), GESAM (Türkiye Güzel Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği) ve SESAM (Türkiye Sinema Eser Sahipleri Meslek Birliği) gibi farklı alanlarda dört meslek birliği kurulmuştur (Beşiroğlu, 1999: 11-12).

Fikri mülkiyet alanında Türkiye’de çok fazla gelişmenin olmaması, ekonomik açıdan sermayenin genişlemesine yol açacak ölçekte müzik, sinema, kitap, bilgisayar programı, yazılım ve teknolojik yenilikler gibi fikri ürünlerin üretilip, paylaşılmamasıyla yakından ilişkilidir. 1980 yılı bilindiği gibi 24 Ocak kararları ile neo-liberal politikaların Türkiye’de uygulanmaya başladığı ve Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (WB) güdümünde “yapısal ayarlamalar” sloganı ile ekonomide kökten değişikliklerin yapıldığı tarihtir. ABD’de Reagan, İngiltere’de Thatcher hükümetleri tarafından uygulanarak dünyaya örnek olarak sunulan bu politikalar piyasaların serbestleştirilmesi, kamu harcamalarının kısılması, özelleştirme ve serbest ticarete dayanırken iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ile tüm dünyaya kolaylıkla yayılmıştır. Türkiye’yi dışa açarak dünya ile bütünleşmesi amacını taşıyan 24 Ocak kararlarının yanı sıra başta telekomünikasyon ve film-video alanındaki gelişmeler yayıncılık alanında değişmelere yol açmıştır. Kapanan sinema salonlarına ve siyah beyaz tek kanallı televizyona karşı seçenek olarak yaygınlaşan video bu alandaki korsanlığı artırmıştır. Yine yayıncılığa ilişkin geleceğe yönelik beklentiler telif hakkı sahiplerini haklarını koruma konusunda kaygılandırmıştır.

1983 yılında 2954 sayılı TRT Yasasının çıkarılması sürecinde Milli Güvenlik Konseyi İhtisas Komisyonu Raporu'nda "elektronik alandaki devamlı ve hızlı gelişmeler, elektromanyetik dalgaların Devlet sınırında durdurulmasının imkansızlığı"ndan bahsederken yasanın 3.maddesinde de "radyo alıcısı" tanımını video ve birleşik cihaz gibi iki yeni teknolojiyi de kapsayacak biçimde yapmıştır (Kejanlıoğlu, 2004:224 ve 237). Bir anlamda o dönemdeki teknolojik gelişmeler ile gerçekleşmesi muhtemel yeni iletişim teknolojisi beklentisi TRT yasasına yansırken, her zaman olduğu gibi telif hakkı yasasını da etkilemiş ve meslek sahiplerine ilişkin yukarıda belirtilen değişikliğin yapılmasına yol açmıştır.

Çeşitlenen müzik türleriyle birlikte eğlence yerlerinin dışında yaygın müzik kasetçiliğine bağlı olarak artan korsanlığa karşı 1986 yılında 3257 sayılı Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanunla plak, kaset, video, film gibi işitsel görsel ürünlerin ticari amaçla dağıtım ve gösterimi için Kültür Bakanlığı'na kayıt ve tescilinin yaptırılarak, bandrol alınması zorunluluğu getirilmiştir.

1995 yılında Türkiye'nin TRIPS'i kabulü ve Gümrük Birliği'ni kuran 1/95 sayılı AB Türkiye Ortaklık Konseyi Kararı gibi iki dış etkenin sonucunda tüm fikri mülkiyet haklarında önemli değişiklikler yapılmıştır. Patent, marka, tasarım ve coğrafi işaretler konusunda dört ayrı Kanun Hükmünde Kararname yürürlüğe konulmuştur. Yine 1879 yılından itibaren patent koruması dışında tutulan ilaç üretim usulleri ile ürünlerinin patent ile korunması bu dönemde yürürlüğe giren 566 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 1 Ocak 1999 dan geçerli olmak üzere kabul edilmiştir. Bu zamana kadar patent verilmesi konusundaki hukuki temel 1879 tarihli İhtira Beratı idi. Çağdaş gelişmeleri izleyememiş olan bu yasa patent konusu

ürünlerin önceden maddi inceleme yapılmadan sadece tescil edilmesini öngörmekteydi. 1965 tarihli markalar yasası pek çok açıdan çağdaş olsa da hizmetlere ilişkin markaları koruma yönünden eksikti. Endüstriyel tasarım ve coğrafi işaretlerle ilgili olarak da o güne kadar bir mevzuat bulunmamaktaydı. Uygulamalara destek olmak üzere 554 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Türk Patent Enstitüsü kurulmuştur. Türkiye bu dönemde Paris Sözleşmesi'nin Stockholm metni, Patent İşbirliği Anlaşması ve Strasburg Anlaşması gibi çeşitli uluslararası anlaşmalara da taraf olmuştur. Fikri mülkiyet hakları sisteminin etkin biçimde işleyebilmesi için 1995 yılında Adalet Bakanlığı'nca kurulacak İhtisas Mahkemeleri düzenlenmiştir (Kılıç, H., 2006; USTR, 1996)

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasasında 1995 yılında yapılan değişikliklerle daha önceleri koruma altında bulunmayan bilgisayar programları ile veri tabanlarının telif hakları kapsamında korunması sağlanırken, aynı alanda birden fazla sayıda meslek birliğinin kurulmasına izin verilmiştir. Ayrıca eser sahiplerinin maddi ve manevi haklarına zarar vermemek koşuluyla fikir ve sanat eserlerini özgün biçimde yorumlayan icracı sanatçılarla, bir icrayı ya da sesleri ilk defa tespit eden ses taşıyıcısı (fonogram) yapımcıları ve radyo televizyon kuruluşlarının sahip olduğu haklar “komşu haklar” adı altında ilk defa yasa kapsamında tanımlanmıştır. Yayın kuruluşlarının komşu hakları içinde, “bir konuda yayın üretme, yayınlarını tekrar yayınlama, başka araçlarla topluma gösterebilme veya bunların tümünü ya da bir bölümünü fonogram, videogram veya benzeri taşıyıcılara kaydetme, kayıtları çoğaltma, yayınlarının çoğaltılmış kopyalarını satışa sunma ve dağıtımını yapma” gibi yetkiler yer almaktadır. Radyo ve televizyon kuruluşlarının yayınlarının başka yayın kuruluşları tarafından aynı anda veya yeniden telli ya da telsiz

yayınlanabilmesi veya başka kişi ya da kuruluşlar tarafından girişi ücretli olan yerlerde toplumun kullanımına sunulabilmesi için, yayını ilk olarak hazırlayan veya gösterime sunan yayın kuruluşundan yazılı izin alınması zorunludur. Bir anlamda yayın kuruluşlarının da komşu hakları koruma altına alınmıştır. Komşu hakların kabulü ile komşu hak sahiplerinin de meslek birliği kurabilmelerine olanak tanınmış ve o zamana kadar şair, besteci, söz yazarı ve aranjör dışında bir telif ücreti ödenmesi söz konusu olmayan seslendirmeci, icracı, yorumcu, komşu hak sahibi gibi yeni hak sahiplerine/meslek birliklerine de telif hakkı ödenmesi gündeme gelmiştir. Bu durum radyo televizyon yayınlarında sunulan film, dizi, oyun, belgesel, skeç, reklam, çizgi film v.b. programlar içinde yer alan tüm eserlerin sahiplerinin belirlenmesini ve telif ücreti ödenmesini zorunlu hale getirmiştir (Türkecul, Turhan, Güçlü, 2004).

Yapılan önemli bir değişiklik de Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun 73. maddesine eklenen bir fıkra ile bilgisayar programları için konulan teknik koruma önlemlerinin etkisiz hale getirilmesi halinde cezai yaptırım uygulanmasıdır. Madde “yegane amacı bir bilgisayar programını korumak için kullanılan teknik aygıtın geçersiz kılınması veya ortadan kaldırılmasına yarayan herhangi bir teknik aracı ticari amaç için elinde bulunduran veya dağıtan” “kişiler iki yıldan dört yıla kadar hapis ve 10-50 milyar liraya kadar ağır para cezasına hükmolunur” ifadesini taşımaktadır.

Türkiye'nin Gümrük Birliği ile olan anlaşmasını sonuçlandırmak istemesi ek yükümlülükleri yerine getirmesine yol açarken, topluluk da teknik yardımda bulunmayı kabul etmiştir. Buna göre Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) Anlaşması hükümlerinin her iki taraf bakımından yürürlüğe girdiği tarihten itibaren uygulanacağı konusunda uzlaşmaya varılmış ve Türkiye fikri haklarla ilgili

her türlü gelişmeyi iç mevzuatında uygulayacağı hususunda geleceğe yönelik bir taahhütte bulunmuştur. Ayrıca kendisinin taraf olmadığı fikri haklarla ilgili bir çok sözleşmeye katılmayı kabul ederken AB ülkelerinin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler yanında AB mevzuatında yer alan düzenlemelere uyacağını da açıkça belirtmiştir. Bu esnada Gümrük Birliği Komitesi'nin fikri mülkiyet hakları konusundaki gelişmeleri izleyeceği kabul edilmiş ve Türkiye, 1/95 sayılı Ortaklık Konsey Kararından sonra kabul edilmiş olan direktifleri de mevzuatına almış bulunmaktadır (Türkekul, Turhan, Güçlü, 2004). Böylece Türkiye TRIPS Anlaşması uyarınca fikri ve sınai mülkiyete yönelik mevzuat uyumu açısından beş yıllık bir süreye sahipken, Ortaklık Konseyi Kararı ile TRIPS hükümlerini üç yıl içerisinde uygulama yükümlülüğüne girmiş ve 1999 yılına kadar tamamlamak zorunda kalmıştır.

2.Gümrük Birliği'nden Sonra Düzenlemelerde Yapılan Değişiklikler

Fikri mülkiyet haklarının korunması konusunda kamuoyunda tartışma yaratmak yerine 1995 yılından itibaren yaptırımların ağırlaştırılması yoluna gidilmiştir. Ancak cezai yaptırımların çok ağır olması ve uygulanamaması nedeniyle daha sonra tekrar hafifletilmek istenmiştir. 1995 yılından sonra ABD ve AB'nin etkisiyle ve uluslararası sözleşmeler yoluyla Avrupa mevzuatına büyük ölçüde uyum sağlanmıştır. Ne var ki Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK)'nin sıklıkla değiştirilmesi uygulamada başarısız sonuçlar vermektedir. Mevzuatın eksiklikleri giderilirken mahkemelerde ve özellikle uzman Fikri ve Sınai haklar Ceza Mahkemelerinde verilen kararlar sık değişen yasalar nedeniyle kesinleşmemiş, dolayısıyla, Yargıtay'ın içtihatları ile yol göstermesi sağlanamamıştır. Uygulamada

birlik oluşturulamamış, suçların birçoğu zaman aşımı tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır (İzmir Savcısı N. Akyıldız'dan kişisel e-posta, 7 Mayıs, 2008).

En son 5728 sayılı yasa ile değişen FSEK'nun eksiklerine karşın değişmemiş olmasının daha etkin bir koruma sağlayabileceği belirtilirken, çok zorlukla gelinen bu seviyeyi koruyarak sahip çıkmak ve geri adım atmadan yamalı bohça olsa da mevcut yasayı bu haliyle uygulamaya çalışmanın önemli olduğu da ifade edilmektedir. “Elbette zorunlu olan bazı değişiklikler ve bazı usul hükümleri yapılabilir. Ancak suçların unsurları ve ceza yaptırımları ile daha fazla oynanılmamalıdır” denmektedir (N. Akyıldız).

Yapılan değişikliklerin neler olduğunu görebilmek için kısaca 2001, 2004 ve 2008 değişikliklerinden söz etmek gerekmektedir.

Yasal düzenlemelere ilişkin 1995 yılındaki hummalı çalışmalar sonucunda uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmiş ve çağdaş standartları büyük ölçüde yakalamış olan Türkiye uygulamadaki sorunlar yüzünden istenen sonuçlara ulaşamamıştır. Ayrıca Türkiye WIPO Telif Hakları ve WIPO İcralar ve Fonogramlar Anlaşmalarına taraf olmamakla beraber Anlaşmaların temel hükümlerini telif hakları sistemine dahil etmek için 5846 sayılı yasada değişiklik yaparak 2001 yılında 4630 sayılı yasayı yürürlüğe koymuştur. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun otuz üç maddesinde önemli değişiklikler öngören 4630 sayılı Yasa, üç ek maddeyle birlikte TBMM tarafından kabul edilmiştir.

Meslek birlikleri, bandrol uygulamasına ilişkin denetim komisyonlarının kurulması ile cezaların artırılmasının yanı sıra DRM'le ilgili hükmün yer alması 2001 yılı değişikliğinin önemli unsurları olmuştur. Ek madde 4'te yer alan “eser ve eser sahibi ile, eser üzerindeki haklardan herhangi birinin sahibi veya eserin

kullanımına ilişkin süreler ve şartlar ile ilgili eser nüshaları üzerinde bulunan veya eserin topluma sunulması sırasında görülen bilgiler ve bu bilgileri temsil eden sayılar veya kodlar yetkisiz olarak ortadan kaldırılamaz veya değiştirilemez” cümlesi ile DRM koruma altına alınmıştır. Söz konusu hüküm 2001/29 sayılı AB Direktifi, WIPO Telif Hakları ve WIPO İcralar ve Fonogramlar anlaşmalarında yer alan DRM bilgilerinin korunması ile ilgili düzenlemelerle uyumlu hale gelmiştir.

Meslek birliklerine ilişkin olarak 42.maddede belirtilen “aynı alanda birden fazla meslek birliği kurulabilir” hükmü eleştirildiği ve eser sahiplerinin haklarının yetersiz ve bilgisiz insanların eline bırakıldığı gerekçesiyle 4630 sayılı yasa ile aynı alanda birden fazla meslek birliği kurulabilmesi olanağı zorlaştırılmaya çalışılmış ve aynı alanda yeni bir meslek birliğinin kurulabilmesi, daha önce kurulmuş ve en çok üyeye sahip meslek birliği üye sayısının üçte bir çoğunluğuna sahip olabilme koşuluna bağlanmıştır. Ancak telif ücretlerinin belirlenmesi ve ödeme konusunda yayın kuruluşları ile meslek birlikleri arasında olan çatışmalar çözülememiştir. 1994’ten itibaren başta TRT’nin yanı sıra özel yayıncı kuruluşlar da müzik alanında tek meslek birliği olan MESAM ile anlaşma yaparken, 2001 yılında hem müzik alanında hem de diğer alanlarda bir çok yeni meslek birliğinin kurulması sonucu telif bedelini kimin, nasıl, ne kadar belirleyeceği konusunda sorunlar ortaya çıkmıştır. Sorunların çözülmesi için radyo ve televizyonlar tarafından da desteklenen “Fikir ve Sanat Eserlerinin Radyo ve Televizyon Yayınlarının Kullanımına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” gereği oluşturulan Hak İdareleri Uzlaştırma Kurulu bünyesinde meslek birlikleri ile radyo televizyon kuruluşları arasında pek çok yararlı görüşmeler yapılmışsa da bir sonuç alınamamıştır. Bu konudaki yönetmelik de iptal edilmiştir (Türkecul, 2005:246-247).

2001 yılında yapılan değişikliklerle para ve hapis cezalarında büyük artış olmuştur. Ceza hükümlerini düzenleyen 71.madde hapis cezasını dört yıldan altı yıla çıkarırken, para cezasını da 50 milyardan 150 milyara kadar artırmıştır. Burada önemli olan bu iki ceza arasındaki bağlacın “veya” olmayıp “ve” olması, dolayısıyla hak ihlalinde bulunan kişiye her ikisinin de verilmesidir. Mali hak ihlali durumunda geçerli olan 72. madde de aynen 71. madde gibi ağırlaştırılmış; ancak “diğer suçlar” başlığı altında listelenen ve maddi/manevi hak ihlalleri dışında kalan suçlar için cezalar daha hafifletilmiştir. Örneğin bilmeden bir yakınının veya arkadaşının korsan CD’sini dinlemek bu suçlara dahil olmaktadır (Kuşkonmaz,S., <http://www.gunisigihukuk.com/yargidaciftestandart.html>)

Ağırlaşan cezalar karşısında uygulamada sorunlar yaşanmıştır. Ceza hakimleri bu kadar ağır cezaları vermek istemezken, verilen iki mahkumiyet kararı da sanık lehine yapılan genişletici yorum ile Yargıtay’dan dönmüştür. Bazı uygulamalarda da Fikir ve Sanat Eserleri Yasası yerine daha düşük cezaları içeren Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu hükümleri dikkate alınmıştır.

Meslek birliklerinin pek çok yayıncı kuruluş aleyhine dava açması ve taraflar arasında anlaşmaya gidilememesi nedeniyle 2004 yılında 5846 sayılı Fikir ve sanat Eserleri Kanunu’nun ilgili maddeleri tekrar değiştirilmiştir. Temelde yasa değişikliğinin amaçları arasında korsanlıkla mücadele ve AB mevzuatıyla uyum bulunmaktadır. Bu nedenle yapılan değişiklikler sadece Fikir ve Sanat Eserleri Yasasında olmayıp Belediye, Radyo ve Televizyon ile Sinema ve Müzik Eserleri yasasını da kapsamıştır. 1580 sayılı Belediye Yasasının 15.ve 52. maddelerine yapılan ekler ile kitap, kaset, CD, VCD ve DVD gibi taşıyıcı materyallerin belediye sınırları içindeki cadde, sokak, köprü ve pazar gibi yerlerde satışının yapılması

Belediye tarafından engellenecek ve ürünlerin açıkta satışına hiçbir biçimde izin verilmeyecektir. Ürünlerin özgün olması bu kuralı değiştirmeyecektir. Belediye yasasının 21.maddesinin son maddesinde yapılan değişiklik ile belediyelerin daha önce sinemalardan almış oldukları rüsum vergisinin %75'inin Kültür ve Turizm Bakanlığı'na, kalan %25'in ise temsilin yapıldığı yerdeki Belediye'ye kalacağı hükme bağlanmıştır.

Değişiklikler 3984 sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayınları Hakkındaki yasanın 3.maddesinin (v) bendinde ve 4. maddesinin (o) bendinde yapılan değişikliklerle eser ve komşu/bağlantılı hak sahibi kavramları Fikir ve Sanat Eserleri yasası ile uyumlu hale getirilmiş ve daha önce sadece eser sahiplerinin haklarını korumaya yönelik olan düzenleme artık komşu hak/bağlantılı hak sahiplerini de içerecek biçimde genişletilmiştir. Radyo ve Televizyon yasasının 37. maddesinin tümünün değiştirilmesiyle de radyo ve televizyon kuruluşları yaptıkları yayın ve iletimlerde kullanmış oldukları eser, icra ve fonogramlar için eser ve komşu /bağlantılı hak sahipleri ile ya da bu kişilerin üye oldukları meslek birlikleri ile sözleşme yapacaklardır. Daha önce RTÜK tarafından belirlenen telif bedellerinin artık hak sahipleri ile kullanıcılar arasında belirlenen serbest sözleşmelerle yapılacağı hükme bağlanmıştır.

Sinema ve Müzik Eserleri yasasının 6.maddesinin son fıkrasında yapılan değişiklikle sinema ve müzik eserlerinin denetimini yapan kurulun yapısı sivilleştirilirken, 12.maddesinde yapılan tümünden değişiklik ile bandrol kullanımına aykırı hareket edenler hakkında Fikir ve Sanat Eserleri Yasasının 81. maddesine göre cezaların verileceği hükme bağlanmıştır. Dolayısıyla belediye ve mülki amirler

tarafından verilen para cezaları yerini hapis cezasına bırakmıştır (Suluk, 2004:183-184).

Eser sahipliği konusunda çatışmaların yaşanması Fikir ve Sanat eserleri Yasası'nın 13.maddesinde değişiklik yapılmasını gerektirmiştir. Yapılan değişiklik ile sinema ve müzik eserlerinin tescil edilerek hakların ihlal edilmemesi ve hak sahiplerinin belirlenmesinde ispat kolaylığı amaçlanmıştır. Tüm eserlerin kayıt ve sicili için işlemlerden ücret alınmaktadır. Daha önce de benzeri yapılan bu hükümle sinema ve müzik eserlerinin dışında diğer eserlerin tescili hiçbir biçimde gerçekleştirilememiştir.

2004'de yapılan değişikliklerden birisi de 41.maddede yapılan değişiklik ile umumi yerlerde yapılan yayınlar için bandrol uygulamasının kaldırılarak, girişi ücretli ya da ücretsiz umumi mahallerde yayını yapılan eserler için hak sahiplerinden veya üyesi oldukları meslek birliklerinden izin alınması ve sözleşme yapılmasının istenmesidir. Birbirleriyle anlaşamayan grupları karşı karşıya getiren bu maddenin yanı sıra yayıncıların, dağıtımçıların ve mali hak devralanların da bu dönemde meslek birlikleri kurabileceklerinin karara bağlayan 42.madde tarafların uzlaşmasını iyice zorlaştırmıştır. 42.maddede yapılan bu değişiklik yasanın ruhuna aykırı bulunurken eser sahibinin de haklarını korumakta iyice güçsüz duruma düşeceği belirtilmiştir (Kuşkonmaz,S., <http://www.gunisigihukuk.com/korsanyasasifsek.html>). Yine bu madde ile daha önce sadece radyo-televizyon alanında meslek birliği kurabilen tüzel kişiler artık eser sahipleri ve icracı sanatçılar alanında da meslek birliklerinin üyesi olabilecekler ve meslek birliği kurabileceklerdir. Böylece 2001 yasası ile meslek birliklerinin çoğalması engellenmeye çalışılırken, 2004 yasası ile tam tersi yönde hareket edilmiştir. Meslek birliklerine ait 42/A ve 42/B maddelerine

yapılan ekler ile meslek birliklerinin yükümlülüklerinin yanı sıra tarife belirlemelerine ilişkin esaslar da tanımlanmış ve hem idari hem de mali denetimleri Kültür ve Turizm Bakanlığına bırakılmıştır. Dolayısıyla görev ve yükümlülüklerini yerine getirmeyen meslek birlikleri hakkında yaptırımların uygulanması istenmiştir. Ancak denetimle ilgili düzenlemelerde muğlak ve belirsiz ifadeler kullanılmıştır (Suluk, 2004:186).

2004 yılında 5101 sayılı yasa ile yapılan değişiklikler özellikle müzik çevreleri ile yayıncı kuruluşları karşı karşıya getirirken, toplumun işveren kesimi arasında da büyük anlaşmazlıklara neden olmuştur (Telif Hakları Zirvesi, 2005). Muhatabın tek ve belirgin olmaması ve birden fazla meslek birliğinin kendi tarifelerini tek yanlı ve farklı ölçütlere göre belirleyerek, bu tarifelere göre kullanıcılardan ücret talep etmeleri anlaşmazlıkların önde gelen nedenleri olmuştur. Tarifelerin her eser/şarkı başına birim fiyatı, kullanım sıklığı ve müzik cinsine göre belirlenmesi yerine, meslek birliklerinin repertuarlarında bulunan ve kullanıcıların kullanmadıkları şarkılar için de bedel talep eden “götürü” biçiminde yapılması eleştirilere neden olmuştur. Bu şekilde hazırlanan toplu tarifelerde yeteri kadar açıklık bulunmamakta ve “radyo ve Tv”, “Tv ve Radyolar için”, “TRT” gibi yüzeysel ayırımlar yapılmaktadır. Tarifelerde fiyatı belirleyen temel bir ölçüt bulunmadığı için kullanıcılar açısından güvenilir bulunmamaktadır. Oysa uluslararası uygulamalarda tarifelerin belirlenmesinde daha somut ve matematiksel ölçütlere yer verilmekte; İngiltere örneğinde olduğu gibi “yayın süresi, yayın sıklığı, programın izlenme oranı” gibi ölçütler göz önünde bulundurularak birden fazla hazırlanmaktadır (Ünal, 2005:161). Yayın kanallarının türü (müzik kanalı, haber kanalı, belgesel kanalı) ve yayın akışları (yayınlanan müzik programlarının toplam

yayın programları içindeki oranı) da telif ücreti tarifelerini belirlenmesinde önemli olmaktadır. Yine meslek birliklerinin repertuarlarındaki eserlerin ortalama yayın sürelerine göre farklı seçenekler hazırlayıp yayın kuruluşlarına sunmalarının dışında repertuarlarındaki eserlerin ortalama yayın sürelerinin yayın kuruluşunun toplam yayın süresine oranının hesaplanarak belirli bir katsayı ile çarpılması gibi uygulamalarda da bulunmaktadır. Tarifelerin uygulanması halinde karşılaşılan sorunların çözümü için herhangi bir uzlaştırma veya itiraz merci bulunmamakta bu nedenle mahkemeye gitmek tek yol olmaktadır (Ünal:161-162).

Tarifelerde uygulanan ücretler özellikle yerel radyo televizyonlar için varlıklarını sürdürebilmelerini zorlayacak yükseklikte bulunmaktadır. Oysa yasanın 42/A maddesine göre tarifelerin tespit edilmesinde, tarifelerin uluslararası uygulamalarının ülkenin ekonomik ve toplumsal koşulları göz önünde bulundurularak makul seviyede belirlenmesi, teknolojik alandaki değişimlerin göz önünde bulundurulması, eser, icra, fonogram, yapım ve yayınların yaratıldığı ve kullanıldığı sektörlerin yapısını tahrip edici, üretimi ve kullanımı engelleyici ve genel kabul görmüş uygulamalara zarar verici bir etki yaratılmaması, rekabeti bozucu şartların oluşturulmaması gerekmektedir. Ayrıca yapılan sınıflandırmanın, ilgili sektördeki ürün fiyatları ve bu sektörlerin gayri safi ulusal hasıladaki payı, eser, icra, fonogram, yapım ve yayınların kullanım ve/veya iletim sıklığı, birim fiyat veya götürü usulü ödeme, ödeme planı ve benzeri hususları esas alması” beklenmektedir.

Yayıncı kuruluşlar tarifelerin söz konusu maddede yer alan tarife belirleme ölçütlerine uyulmadan yapıldığını iddia ederlerken meslek birlikleri bu esasların temel alındığını açıklamaktadırlar. Bu anlaşmazlıklar karşısında radyo-televizyon meslek birliği RATEM eser başına ve kullanım sıklığına göre ödeme konusunu

gündeme getirmiştir. Tüm bir repertuara bedel ödemek yerine kullanıcının kullandığı kadar ödemedede bulunduğu bu sistemde ödenen bedelin gerçek hak sahibine ulaşacağı düşünülmektedir. Ortak veri tabanı ve çalınacak eserlerin listelerinin (playlist) oluşturulması bu sistemde önemli olmaktadır. Eser listesini oluşturmak için pek çok kişiyi istihdam eden TRT'nin yanı sıra bütün radyo televizyonlar eserleri kullanmadan önce bilgisayar ortamında çalacakları eserlerin listelerini yapmakta; daha sonra hangi eseri ne kadar sıklıkta, ne zaman, hangi sürelerle çaldıklarını meslek birliklerine e-posta ile göndermektedirler (Güleryüz, 2005:242).

2004 yılındaki değişiklikler radyo ve televizyon gibi yayın ve iletim yapan kuruluşların yayınlarında kullanacakları opera, bale, tiyatro ve benzeri sahne eserleriyle ilgili olarak da hak sahiplerinden önceden izin almalarını zorunlu hale getirmiştir (Madde 43). Radyo ve televizyon kuruluşlarının sahne eserleri dışındaki ürünler için yapım sahiplerinden sözleşmeyle izin almaları gerekirken, yararlandıkları her türlü eser, icra, fonogram ve yapımlara ilişkin listeleri meslek birliğine bildirme zorunluluğu bulunmaktadır. Listelerin yanı sıra yapılan sınıflandırmalar da göz önünde bulundurularak tarifeler belirlenmekte ve telif ücretleri alınmaktadır. Sadece TRT'ye tanınan bir ayrıcalık ile, TRT farklı bir uygulamaya bağlı kılınmıştır. Buna göre TRT meslek birlikleri ile sözleşme yapmak yerine onlar tarafından belirlenen yıllık tarifenin dörtte birini her üç ayda bir ödeyerek, her türlü yapıtı yayınlarında kullanabilmektedir.

Korsanlığı büyük ölçüde önlemek ve fikri mülkiyet haklarına konu olan ürünleri etkin biçimde koruyabilmek için yasanın 44.maddesinin birinci ve sonuncu fıkralarında yapılan değişiklikler ile, bu ürünlerin dolumunu, çoğaltımını ve satışını

yapan yerler ücret karşılığı sertifikalandırılmıştır. Böylece yasal olmayan uygulamalar telafi edilmeye çalışılmıştır

Fikir ve Sanat Eserleri Yasasının ceza ile ilgili 71, 72, 73, 74, 75, 77, 80 ve 81. maddelerinin hepsi ya tümünden ya da bazı fıkralar, paragraflardaki eklemeler çıkarmalar yoluyla değiştirilmiş ve 2001 yılında çok ağır olarak nitelendirilen cezai yaptırımlar uygulanabilir hale getirilmeye çalışılmıştır. 71,72,73⁴⁹ ve 80⁵⁰. maddelerindeki suçlar yakınmaya bağlıyken, 81.maddede düzenlenen bandrolsüz eser satma suçu yakınmaya bağlı suç olmayıp, kamu adına resen soruşturulması gereken bir suç olarak belirlenmiştir. Tümüyle değiştirilen bu maddeye göre süreli olmayan yayınlar için bandrol yapıştırma zorunluluğu yeniden getirilirken, bandrol denetimi yapan il komisyonları kaldırılmıştır. Ancak mülki idare amirliği

---

⁴⁹ 71.maddedeki değişikliklerle manevi hakların ihlali durumunda yargının takdir yetkisi genişletilmiş ve olayın özellikleri ve suçun ağırlığına göre kendisine şahsileştirebilme olanağı tanınmıştır. 72.maddenin tümünden değiştirilmesiyle, yapılan sözleşmeye aykırı biçimde bir eserin ya da işlemin çoğaltılmış kopyalarının satışı ve dağıtımının yapılması, hak sahibinden izinsiz olarak bir eserin ve çoğaltılmış kopyalarının yol, meydan, pazar, kaldırım, iskele, köprü ve benzer yerlerde satışının yapılması ve yine hak sahibinin izni olmadan bir eserin işlenmesi, çoğaltılması, yayılması, eser kopyalarının yasal ya da yasadışı yollarla ülkeye sokularak ticaret konusu yapılması, umuma açık yerlerde gösterilmesi, temsil edilmesi, sayısal iletim de dahil her türlü işaret, ses ve/veya görüntü iletimine yarayan araçlarla yayılması ya da yayımına aracılık edilmesi hem hapis hem de ağır para cezalarıyla hükme bağlanmıştır.

73.madde tümüyle değiştirilmiş ve yegane amacı bir bilgisayar programını korumak için uygulanan bir teknik aygıtın geçersiz kılınmasına ya da izinsiz ortadan kaldırılmasına yarayan herhangi bir teknik aracın ticari amaç için elde bulundurulması veya dağıtılması 2 yıldan 4 yıla kadar hapis ya da ağır para cezasıyla; zararın ağırlığına göre her ikisine birden de hükmolunmuştur. Bu madde ile ayrıca kasten yasaya aykırı biçimde çoğaltılmış ve yayılmış eser kopyalarının, yapımların ve fonogramların eser sahipleri tarafından kullanılan unvan, marka ve künyeleriyle birlikte basımı, yayımı ile her türlü işaret, yazı, ses, hareketli veya hareketsiz görüntü ya da tekrarına yarayan alet ve yöntemlerle çoğaltılması ve yayılması 20 milyardan 200 milyara kadar ağır para cezasına veya 3 yıldan 6 yıla kadar hapis cezasına çarptırılırken, zararın büyüklüğüne göre her ikisi de uygulanabilmektedir.

⁵⁰ 80.maddede yapılan değişiklikler sonucu radyo ve Tv.kuruluşları yaptıkları yayınlar üzerinde münhasıran yayınlarının tespit edilmesine, diğer yayın kuruluşları tarafından eş zamanlı iletimine, gecikmeli iletimine, yeniden iletimine, uydu ve kablo ile dağıtımına, özel kullanımlar dışında yayınlarının herhangi bir teknik yöntemle, doğrudan veya dolaylı biçimde çoğaltılmasına ve dağıtımına, yayınlarının umuma açık mahallerde iletiminin sağlanmasına, tespit edilmiş yayınlarının, gerçek kişilerin seçtikleri yer ve zamanda yayınlarına ulaşılmasını sağlamak suretiyle umuma iletimine, haberleşme uyduları üzerindeki veya kendilerine yöneltilmiş yayın sinyallerinin diğer bir yayın kuruluşu veya kablo operatörü veya üçüncü kişiler tarafından umuma iletilmesi ve şifreli yayınlarının çözülmesine izin verme veya yasaklamaya hakları bulunmaktadır. Bu hakları ihlal edenler hakkında hapis, ağır para cezası yada suçun ağırlığına göre her ikisi de verilebilecektir.

kendiliğinden ya da bakanlığın isteği üzerine il komisyonları oluşturabilmekte ve gerek görüldüğünde bakanlık ve/veya ilgili meslek birliği temsilcileri de görev alabilmektedirler. Bu madde hükmünün ihlali durumunda kolluk ve zabıta gücü kendiliğinden harekete geçebildiği gibi bakanlık, hak sahipleri, meslek birlikleri de yasa ile kendilerine yetki ve görev verilmiş kişilerin ihbarı üzerine izinsiz çoğaltılmış kopyalara el koyup Cumhuriyet Savcısına suç duyurusunda bulunabilmektedir (Suluk, 2004:192).

Korsanlıkla mücadele edebilmek için bandrolle ilgili ihlal cezaları oldukça ağır tutulmuştur. Bandrol alınması gereken eserlerin bandrolsüz olarak cadde, pazar gibi açık alanlarda satışa sunulmasının yanı sıra sahte evrak ya da başka biçimde yetkili kuruluşları yanıltarak bandrol alınması, amacının dışında kullanılması, sahte bandrol imal edilmesi, kullanılması ya da her şekilde ticari çıkar sağlanması 3 aydan 4 yıla kadar hapis ve 20 milyardan 250 milyara kadar ağır para cezalarıyla hükümlenmiştir; suçun ağırlığına göre her ikisi de uygulanabilir olmuştur.

2004 yılında yapılan diğer önemli bir değişiklik Ek 4 maddesi olup Sayısal Binyılın Telif Hakkı Yasası (Digital Millenium Copyright Act/DMCA)'nda belirtilen bir uyar-kaldır sisteminin benzerinin kurulması amacıyla servis sağlayıcılarının ve içerik sağlayıcılarının eser sahiplerinin haklarının ihlali hususunda sorumlu tutulmalarıdır. Ek maddeye göre servis ve içerik sağlayıcıları eser sahipleri ile komşu hak sahiplerinin yasa ile belirtilen haklarının ihlali durumunda kendilerine başvurmaları sonucunda ihlal edilen içeriği sunucudan çıkarabilmektedirler. Bunun için hak sahiplerinin üç gün içerisinde servis/içerik sunucusuna başvurması gerekmektedir. İhlalin devamı halinde Cumhuriyet başsavcısına yapılan başvuru ile ihlalin durdurulması üç gün içerisinde sağlanmaktadır. Ancak içeriğin hak ihlaline

sebebiyet verip vermediğini içerik sağlayıcının bilmesinin mümkün olmaması sebebiyle uygulamada sorunlarla karşılaşılacağı düşünülmüştür.

Ayrıca 2004 yılında Fikir ve Sanat Eserleri Yasasına Ek 7, 8, 9, 10 ve 11 maddeleri eklenmiştir. Ek 7 maddesi ile daha önce belirtilen 13.madde kapsamında toplanan kayıt ve tescil ücretleri ile 41.maddedeki uzlaştırma komisyonu başvuru ücretleri ve 81 maddedeki bandrol ücretleri Kültür ve Turizm Bakanlığının Merkez Saymanlık hesabına yatırıldıktan sonra bütçeye özel ödenek olarak kaydedilmekte ve kullanımını da bir yönetmelikle belirlenmektedir. Bu düzenlemenin Anayasanın ilgili hükümleriyle uyumlu olmadığı tartışılırken, giderlerin nasıl yapılacağına yasa yerine yönetmeliğe bırakılması eleştirilmiştir. Daha da önemlisi fikri mülkiyet sisteminden elde edilen gelirlerin kültürel faaliyetlerde kullanılması bu konuya verilen önem açısından çarpıcı bulunmuştur (Suluk, 2004:195). Ek 8 maddesi ile veri tabanlarının içeriğine de koruma getirilmiştir. Veri tabanı içeriğinin tamamının veya bir kısmının herhangi bir araç ile sürekli veya geçici olarak başka bir yere aktarımı ya da herhangi bir biçimde dağıtılması, satılması, kiralanması ve topluma iletilmesi konusunda sahibinin münhasır hakkı bulunmaktadır. Koruma süresi aleniyet tarihinden itibaren 15 yıl olarak belirlenirken, veri tabanına yapılan her türlü yatırım ve değişiklik kendi koruma koşullarına hak kazanmaktadır. Bu madde ile tanınan hakların ihlal edilmesi hapis veya ağır para cezasına; zararın ağırlığına göre her ikisiyle de hükümlenmektedir (Suluk, 2004:195-196).

Ek 9 maddesi ile fikri mülkiyet haklarının takibi ve korunmasını sağlamak, soruşturma ve kovuşturmalarda kullanmak amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından bir veri tabanının kurulması hükme bağlanmışsa da bu satırların yazıldığı zamana kadar bu veri tabanı tamamlanamamıştır. Meslek birliklerinin, umuma açık

mahallerin, radyo-televizyon. kuruluşlarının ve fikir ve sanat eserlerinin tespit edilmesine ve çoğaltılmasına ilişkin materyalleri üreten ve/veya bu materyallerin dolun, çoğaltım ve satışını yapan ya da yayan yerlerin bu veri tabanında yer alması öngörülmüştür. Veri tabanı uygulaması ile özellikle yabancı eserler ve anonim eserler konusundaki hak sahiplikleri açıklığa kavuşabilecektir. Yine meslek birlikleri arasında bazen yaşanan hak sahipliği sorunlarının sona ereceği ve korsanla daha etkin mücadele edilebileceği düşünülmektedir (DPT, 2006:17).

Ek 10 ile hangi durumlarda idari para cezalarının uygulanacağı belirtilirken yapılan düzenleme uygulanamaz bulunmaktadır. Miktarların yüksek olmasının yanı sıra cezaların ödenmeme durumunda katlanarak artması ve itiraz başvurularının yürütmeyi durdurulmamasının doğal olarak mağduriyetlere yol açacağı düşünülmektedir. Ayrıca mülki idare amirlerinin ağır para cezaları vermeye yetkili kılınması da düzenleme açısından uygun bulunmamıştır (Suluk, 2004:197). Ek 11 ile engellilere eserlerden yararlanma olanağı getirilmiştir. Engelliler için üretilen kopyaların satılması, amacının dışında kullanılması ve ticari çıkar elde edilmesi yasaklanmıştır. Üretilen kopyalar üzerinde hak sahiplerine ait bilgilerin bulunması ve çoğaltım amacının belirtilmesi zorunlu görülmüştür. Böylece yararlı ve uygun görülen bu düzenleme bu kadar çok sınırlama nedeniyle uygulanması güç hale getirilmiştir (Suluk:198).

Temelde 2004 değişikliklerinin de aynen 1995, 2001 değişiklikleri gibi Hirsch'in oluşturduğu 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasasını tahrif ettiği konusunda eleştiriler yapılmaktadır. Uluslararası anlaşmalara uyum sağlama çabasının yanı sıra korsanlıkla mücadele ve yeni iletişim teknolojisindeki gelişmelere ayak uydurmak için her seferinde yapılan değişikliklerin sistemin bütünlüğünü

bozduğu ifade edilmektedir (Suluk, 2004:199). Örneğin ispat amacıyla da olsa bazı eserlerin tescil zorunluluğu “eser hakkı, eserin vücut bulmasıyla kendiliğinden doğar” ilkesiyle çelişirken, Bern Sözleşmesi de dahil uluslararası anlaşmalarla uyumu tartışmalı görülmektedir (Suluk:199). Ayrıca, yapılan değişiklikler sonucu ortaya çıkan hukuki durumların uyumu için gerekli düzenlemelerin, bir anlamda intikal hükümlerinin yapılmamış olmasının uygulamada sorunlara yol açtığı belirtilmektedir. Yine yapılan yeni düzenlemelerin ve tanımların son derecede karışık olması ve temel mevzuatla da uyumunda çelişkilerin olması eleştirilmektedir (DPT, 2006:14).

Toplumda pek çok kesimi ilgilendiren 2004 değişiklikleri özellikle müzik alanında soruna çözüm getirmek yerine daha karmaşık durumlara yol açmıştır. Umuma Girişi ücretli ya da ücretsiz yerlerin sertifikalandırılması kuaförlerde ya da kasapta çalınan müzikten de telif hakkı alınıp alınmayacağı konusunda tartışmalara yol açarken, telif konusunun bu kadar geniş alana yayılmaya çalışılması eleştiri konusu olmuştur (Suluk, 2004:200). Ayrıca kanun koyucunun korsanlığı önlemek amacıyla açıkta yasal kitap, kaset ve CD satışını yasaklaması kitap ve müzik sektörünü olumsuz olarak etkilemektedir. Tüketicilerin bir kısmı özgün eserleri kolaylıkla yol kenarından almayı tercih etmektedirler.

2001 değişikliği ile uygulanamayan cezaların yeniden düzenlenerek uygulama alanı bulması ve cezaların caydırıcı olması amacı 2004 değişiklikleri ile de sağlanamamıştır. Bunda ilk kez işlenen suçun paraya çevrilip ertelenmesi ve ancak suçun yinelenmesi sonucunda hapis cezasının verilmesinin rolü bulunmaktadır. Uygulamada korsanlar ikinci kez yakalandıklarında başkasının yargılanmasını sağlayarak cezalardan kurtulmaktadırlar (Suluk, 2004:202). Bir eleştiri de Ek 4.

maddesine getirilmekte ve sorumluluk verilmek istenen servis sağlayıcılarının çoğunun yurt dışında olması nedeniyle içerik konusunda yeterince bilgilenme olanağının olmadığı belirtilmektedir (Suluk, 2004:203)

Fikri mülkiyet hakları konusunda 2004 yılında sınaî mülkiyetle ilgili olarak da patent, marka, tasarım ve coğrafi işaretlerle ilgili dört temel KHK tamamıyla yürürlükten kaldırılarak, yerine dört ayrı yasa kabul edilmiştir. Ayrıca entegre devre topografyaları ile yeni bitki çeşitleri yasası yürürlüğe girmiştir.

23 Ocak 2008 tarihinde kabul edilen 5728 sayılı “Temel Ceza Kanunlarına Uyum Amacıyla Çeşitli Kanunlarda ve Diğer Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile diğer birçok yasada olduğu gibi telif hakları yasası FSEK’te de değişiklikler yapılmıştır. 5728 sayılı yasa ile cezaların alt sınırları azaltılmış ve birçok suç için seçimlik ceza uygulamasından vazgeçilmiştir. Etkin pişmanlık düzenlemesi yapılmış ve birçok hukuki kurum için Türk Ceza Kanunu ve Ceza Muhakemesi Kanununun uygulanması mümkün kılınmıştır (İzmir Savcısı N.Akyıldız’dan kişisel e-posta, 7 Mayıs, 2008). Ancak bu değişikliklerle telif hakkı ihlali suçları karşılığında verilen cezanın üst sınırı yükseltilmiştir. Temel ceza kanunlarında yer alan etkin pişmanlık uygulamasının FSEK’e dahil edilmesi Kanun’da yapılan önemli değişikliklerden birisi olmuştur. Nitekim hukuka aykırı olarak üretilmiş, işlenmiş, çoğaltılmış, dağıtılmış ya da yayınlanmış bir eseri, icrayı veya yapımı satışı arz eden, satan veya satın alan kişi, bunları kimden temin ettiğini bildirerek korsanların yakalanmalarını sağladığı takdirde, hakkında verilecek cezadan indirim yapılabileceği gibi ceza vermektense de vazgeçilebilecektir.

71.maddede yapılan değişiklik uyarınca tüm suç tanımlarının tek bir maddede toplanmasıyla cumhuriyet savcıları ve mahkemeler artık telif hakkı ihlallerine karşı

kovuşturma ve yargılama sürecini tek bir madde üzerinden yürütebileceklerdir. 72. maddeye yapılan ek ile de programları etkisiz kılmaya yönelik program veya teknik donanımları üreten, satışa arz eden, satan veya kişisel kullanım amacı dışında elinde bulunduran kişi altı aydan iki yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılmaktadır.”

B.TÜRKİYE’DE MÜZİK ENDÜSTRİSİ BAĞLAMINDA TELİF HAKLARIYLA İLGİLİ GELİŞMELERİN ÇÖZÜMLENMESİ

1.Türkiye’de Müzik Üretimi

1.1.Tarihsel Gelişim

Türk toplumundaki müzik üretimini anlayabilmek için Osmanlı Dönemine gidildiğinde müziğin Batı’daki gelişiminden farklı bir durumla karşılaşılmaktadır. I.Bölüm’de de belirtildiği gibi Batı’da müzik yaparak geçimini sağlamak Ortaçağ’dan itibaren -bir anlamda kapitalist üretim tarzı ve ilişkilerinden önce- başlamış, Yeniçağ’da notalamanın evrimini tamamlamasıyla da metalaşma sürecine girmiştir. Oysa Osmanlı müzik geleneğinde 19.yüzyılın sonlarına dek nota bulunmamaktadır. Notanın olmadığı bu durumda müziğin aktarımı ve eğitimi “meşk” kurumu ile sağlanmaktaydı. Dolayısıyla notanın olmaması ve meşk kurumu Osmanlı müzik geleneğinin iki temel ögesi olarak değerlendirilmektedir (Çakmur, 2001:116).

Taklit ve tekrar üzerine kurulu olan “meşk” yönteminde müzik eseri öğrenciye kısım kısım ve bütünüyle defalarca tekrarlatılarak bellekte yer ettirilmekteydi. Diğer bir adı “eser geçmek” olan “meşk” te öğrenci sadece bir çalgıyı, bir tekniği ya da hocanın üslubunu, icrasını, yorumunu öğrenmekle kalmayıp, var olan müzik repertuarını da öğrenmiş olmaktadır. Böylece meşk ile hocadan öğrenciye aktarılan eser, eserler, repertuar bir zincirin halkaları gibi

kuşaktan kuşağa geçirilmekteydi (Behar, 1992:12). Notanın olmadığı bir müzik dünyasında bellek temel bir öge olduğu için eserin belleğe yerleşmesini kolaylaştıran teknikler önemli olmaktaydı. Bir çok kez yinelenen güçlü ve zayıf vuruşlar kalıbı olan “usül vurmak” hem meşk etmenin hem de beste yapmanın kaçınılmaz yoluydu. Bir eserin belleğe alınmasında ne yazının ne de notanın usül vurmak kadar etkin olmadığı bilincinde olan Ali Ufki⁵¹ bunu eserlerinde belirtirken, 17. 18. ve 19. yüzyılda İstanbul’da yaşamış olan ve Osmanlı müziğine aşina olan Avrupa’lılar bu usullerin nota yokluğunda onun görevini gördüğünü belirtmektedirler (Behar, 2008:78;1992:14).

Ali Ufki’den Türkçe öğrenen ve onunla yakın bir ilişki içerisinde bulunan Antoine Galland’ın anılarından meşk ederek müzik öğretmenin saray dışında da olağan bir yöntem olduğu anlaşılmaktadır (Behar,1992:19). Temelde müziğin meşk edildiği mekanlara bakıldığında saray ve saray meşkhanesinin yanı sıra konakların, evlerin, camilerin, tekkelerin ve kahvehanelerin de birer meşk alanları oldukları görülmektedir. Bir şehir müziği olan Osmanlı Müziği İstanbul dışında Bursa, Edirne, Selanik, Şam ve İzmir gibi belli başlı Osmanlı şehirlerinde gelişmiştir. Müzisyenler arasında padişah ve paşaların dışında “Hamamcıoğlu”, “Buhurcuoğlu” olarak anılan halk çocukları da bulunmaktadır. Böylece meşk ederek müzik öğrenme ve aktarma geleneğinin aydın/halk, havas/avam, Müslim/gayrimüslim, profesyonel/amatör, dinsel müzik/din dışı müzik gibi ayrımlar içermediği görülmektedir (Behar,1998:47 ve 51).

---

⁵¹ 1630’lı yılların başında Kamanice Kalesinin zaptı sırasında Polonyalılar ve Avusturya’lılarla yapılan savaşların birinde Osmanlı ordusuna esir düşen ve İstanbul’a getirilen bir Leh asilzadesi olan Wojciech Bobowski, Ali Ufki adıyla ömrünün kalan kısmını burada geçirmiştir. Pek çok Avrupa dilini bilen ve yetenekli bir müzisyen olan Ali Ufki Bey yaşamının ilk 19 yılını Topkapı sarayında içöğlanlara müzik öğretmekten sonra saraydan çıkmış ve uzunca bir süre Divan-Hümayun’da tercümanlık yapmıştır (Behar, 2008:9).

Meşkte kulak belleğinin beste yapmakta çok önemli olmasının yanı sıra intihale yol açılmamasında da rol oynadığı Fransız Konsolosluk tercümanı Charles Fonton tarafından ”bir peşrev bestelemek için o ana dek bestelenmiş peşrevlerin tümünü bilmek gerekiyor. Eğer yeni yapılan peşrev öncekilerden birine benzerse derhal intihal damgası vurulur” diye açıkça belirtilmiştir (Behar:58).

Müziğin eğitim ve aktarım halkaları genelde amatör olarak gelişirken, sadece müzikle uğraşan, geçimlerini sadece müzikle sağlayan müzisyenler 17. yüzyılda azınlıkta kalmış ve ancak ondokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde müzik dinletisinde bulunan umuma açık yerlerin çoğalmasıyla, bir anlamda “piyasa”nın oluşması ile ortaya çıkmıştır. Böylece ses ve saz sanatçıları bu piyasada icrada bulunmuşlardır (Behar:60).

Yaratıcının isim ve kişiliğinin zamanla kaybolduğu sözlü kültürler açısından Osmanlı Türk müziği bir istisna oluşturmakta ve her bestenin belirli ve tek yaratıcısı bulunmaktadır. Sahibi bilinmeyen ya da Acemlere, Hintlilere gönderme yapılmış yarı anonim eserler tüm Osmanlı müziğinin yüzde birini bile oluşturmamaktadır (Behar:110-111). Halk müziğinin dışında böyle eserlerin sahiplerinin bilinmemesi doğal karşılanmazken, kimliğinin bilinmesini istemeyen bazı besteciler mitolojik adlara atıfta bulunmuşlardır. Yine beğenilen ancak sahibi tam olarak bilinmeyen bazı müzik parçalarına da müzik çevreleri tarafından mitolojik adlar verilmiştir. Bu tür yapay adlandırmalara “pseudographia” adı verilmektedir. Eflatun’a ya da 1360-1435 yılları arasında yaşamış olan ve büyük bir müzik kuramcısı olan Abdülkadir Meragi’ye atfedilen eserler “geleneğin icadı” olarak yorumlanmaktadır. Çünkü Osmanlı Türk müziğinin geleneği tarihi belgelerle ancak dört yüzyıl öncesine kadar götürülebilirken yeni bir bestenin ya da sahibi bilinmeyen bir eserin efsanevi ya da

prestijli kişilere, bestecilere atfedilmesi, geleneğin nota yokluğunda kendisine uzun ve köklü bir geçmiş icad ederek yeni kuşaklara meşk edilmesini sağlamakla açıklanabilmektedir (Behar:111- 117).

Notanın yer almaması nedeniyle sürekli olarak ortak belleğe dayalı Osmanlı müziğinin bu özelliği temelde müziğin metalaşmasını önlemiştir. Bestecinin ve icracının birlikte olmasının yanı sıra kullanıcısının da ayrılmamış olmasıyla müzik metalaşma sürecine girmemiştir.

Müziğin üretim ve tüketim koşullarının tarihsel olarak değiştiği I. Bölümde belirtilmiştir. Osmanlı müzik geleneği de modernleşme çabalarıyla birlikte çözülmeye başlamıştır. 18.yüzyılda başlatılan reform hareketinin ana amacı Hıristiyan Avrupa'ya özellikle Rusya'ya karşı durabilmek olurken, modernleşme sadece orduyla sınırlı kalmamış ve idarenin, maliyenin yanında edebiyata, mimariye ve günlük yaşama da yansımıştır (Ortaylı, 2005:42-44). 1826 yılında Yeniçeri Ocağı ile birlikte Mehterhane kaldırılmış ve yerlerini Batı normlarıyla kurulan askeri ordu Asakir-i Mansure-i Muhammediye ile ona uygun Muzika-yı Hümayun almıştır. Yeniçeri Ocağı'nın bandosu olan ve Batı müziğiyle uyum sağlayamayacağı düşünülen Mehterhane'nin kaldırılması kaçınılmaz olurken Osmanlı müzik geleneğinde de ilk kırılmayı başlatmıştır (Çakmur, 2001:128). II.Mahmut tarafından davet edilen ve ünlü besteci Gaetano Donizetti'nin abisi olan Giuseppe Donizetti'nin kurduğu kabul edilen Muzika-yı Hümayun mehter bandosununun marşlarını dışlayarak Batı marşlarını ve melodilerini çalmaya başlamıştır. Bu değişiklik günlük yaşama da yayılmaya başlamıştır. İlk kadın piyanist Leyla Saz Hanım'ın anılarında o dönemin müzik olaylarının günlük dökümüne ulaşılırken, üst sınıf kızlarının Çırağan ve Dolmabahçe Saraylarına giderek Muzika-yı Hümayun'un üyelerinden müzik dersleri

aldıkları görülmektedir (Kosal,1999:15-16). Nitekim saray orkestrası Batı müziğinin sevilip yayılmasında rol oynamıştır.

Saraydaki bu gelişmeler sonucunda opera, operet ve bale gösterilerinde bulunan kadın korusu ve orkestrası faaliyete geçerken, sarayın dışında Beyoğlu'ndaki Naum tiyatrosu Fransızca oyunlar sahneye konmaktaydı. İlk Türkçe opera 1840 yılında sahnelenmiş, ondan dört yıl sonra da ilk Türk opera metni Abdülhak Hamid Bey'in babası tarafından yazılmıştır. 1868'de Güllü Agop tarafından kurulan Gedikpaşa Tiyatrosu ilk Türk ve Türkçe operaları sahneye koyarken önceki örneklerden daha başarılı olmuştur. Avrupa büyükelçilikleri de en yeni çalışmaların Türkçe'ye çevrilerek İstanbul'da sahnelenmesi için çaba göstermişler ve 1872'den itibaren Aida gibi popüler operetler Paris Operasından bir gün önce İstanbul'da gösterimde bulunmuştur (Kosal:16).

1874 yılında Dikran Çuhacıyan'ın hükümetten müzikal oyunlar için lisans alarak kurmuş olduğu Opera-Hane-i-Osmani'de sergilenen Karagöz orta oyunu geniş izleyici kitlesi çekmiş ve önemli bir ticari başarı kazanmıştır. Yine ilk kez Osmanlı Tiyatrosu'nda oyunun içinde ya da perde aralarında gösterilen Kanto kısa sürede popüler olmuş ve artan izleyici sayısı ile birlikte tuluat tiyatrosu gibi daha farklı mekanlara yayılmıştır. Böylece Kanto yarattığı popülerliği ticari başarıya dönüştüren ilk müzikal şehir türü olmuştur. Batı tarzındaki ilk örneklerine karşı yerel karakterlerle bütünleşen Kanto aslında ne Batılı ne de bütünüyle Türk olarak nitelendirilebilirken, 1920'lerde yerini Tango ve Çarliston gibi diğer popüler türlere bırakarak kaybolmuştur (Çakmur, 2001:132).

Batı müziğinin devlet eliyle önce saraya yerleştirilip daha sonra dışına yayılmasıyla birlikte geleneksel Osmanlı müziği parlaklığını yitirmeye başlamış ve

Batı müziği ile “alaturka” “alafranga” çatışması içine girmiştir. Hammamizade Dede Efendi bu çatışmalar sırasında vals formunda “Gülnihal”i bestelemiştir. Türk müziği ustaları çalışmalarını ya saray dışında sürdürmüşler ya da başka ülkelere göç etmişlerdir. Örneğin İsmail Dede Efendi hac için gittiği Mekke’den bir daha dönmemiştir. Önceleri saray tarafından desteklenen müzisyenlerin yaşamlarını sarayın dışında özel dersler vererek ya da çeşitli müzikal oyunlarda oynayarak kazanmaya başlamalarıyla 19.yüzyılın ortalarında müzik artık profesyonel bir alan olmaya başlamıştır. Bu dönemde notanın Türk müziğine girmesiyle de ticari amaçlı yaprak nota satışı başlamıştır (Çakmur, 2001:133-135). Günün sevilen melodilerinin piyano notalarını içeren bu yaprak notalar ithal edilen piyanolarla birlikte yeni ortaya çıkan müzik mağazalarında satılmaya başlamışlardır. 1850’li yıllarda yılda 400 piyano ve 6000 yaprak nota satışı yapılmaktaydı (Paçacı’dan aktaran Çakmur, 2001:135).

Notanın Osmanlı müziğine dahil olmasının yanı sıra ticari müzik konserlerinin de başlamasıyla Osmanlı döneminde bir müzik piyasası oluşmaya başlamıştır. Piyasanın hacmi küçük olsa da müzikte bir dönüşümü göstermektedir. Artık ortak belleğe dayalı ve birlikte gerçekleştirilen bir müzik faaliyetinin yerine üreticinin ve tüketicinin birbirinden ayrıldığı bir anlamda müzikte yabancılaşmanın başladığı bir dönem görülmektedir. Bireylerin müzik faaliyetine edilgen bir tüketici olarak katılmasıyla oluşan izleyici kitlesini daha da artırabilmek için müzik türleri ve tüketim kanalları artırılmaya başlamıştır. Bu amaçla dinlemesi zor olan ağır klasik şarkılar yerini gittikçe daha hafif olanlara bırakırken, bu şarkılar Boğaz’da evlerde, bahçelerde ve çalgılı kahvehanelerde gittikçe yayılmaya başlamıştır. Şehir müziği folk müziği ile sentezler oluştururken, müziğin gittikçe sıkı kurallardan, ritmik

kalıplardan arınmasıyla ortaya çıkan “piyasa tarzı” piyasa için üretilmeye başlanmıştır. Eğlence yerlerinin dışında yaprak nota ve gramofon plaklarıyla birlikte piyasaya sunulan bu müzik Türk müziğinin daha fazla popülerleşmesine yol açmıştır (Çakmur, 2001:136-139).

Türk müziğinin gelişiminin Batı’daki müzik gelişiminden daha farklı bir süreç gösterdiği belirtilmişti. Batı’da büyük talep gören yaprak nota satışlarını daha çok artırmak isteyen ve rekabet içinde bulunan yaprak nota üreticilerinin tanıtım için organize ettikleri müzik gösterileri/konserler tek bir yaprak satışını bir milyondan fazlaya çıkarırken, müzik gösterilerinin kendisi de değer ifade etmeye başlamıştır (Çelikcan,1996:44). Oysa Osmanlı toplumundaki yaprak nota satışı ve müzik çalgısı satışı sınırlı sayıda kalmış ve bir endüstrileşmeye yol açmamıştır.

1800’lerin sonunda karmaşık etnik yapısı ve müzik zenginliği ile İstanbul ses kaydı yapmak için en uygun kentlerden birisi olarak görülmüş ve fonograf Avrupa’dan kısa bir süre sonra 1895 dolaylarında gelmiştir. Kolay kayıt yapabilme olanağı sayesinde evlerde bile kayıt yapılabilirken, kopyalama olanaklarının elvermemesi nedeniyle tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı piyasasında da çok yaygınlaşmamış ve yerini gramofona bırakmıştır. Aslında fonograf ve gramofon kayıtlarının süreci iç içe geçmiş görünürken, gramofonun çoğaltma ve yeniden basılma gibi sağladığı ticari olanaklar bağlamında 1900 yılı yazında the Gramophone Company’nin gerçekleştirdiği kayıtlar Türk müzik tarihinin kayıt başlangıcı sayılmaktadır. Bu tarih pek çok Avrupa ülkesinin yanında Mısır, Kırgızistan, Hindistan ve Kafkaslar’daki kayıt tarihi ile aynı döneme denk düşmektedir (Ünlü, 2004:139-140).

Oligopolistik bir yapı ile başlayan kayıt piyasası, daha sonra kayıt şirketleri arasında gerçekleşen birleşme ve satınalmalar ile tekelci bir yapıya dönüşürken, 1904 yılından itibaren piyasaya yeni giren yabancı şirketlerle birlikte rekabetçi özellik göstermiştir. Azınlıkların yabancı şirketlere aracılık yaptığı bu dönemde ilk yerel kayıt şirketi Blumenthal Record and Talking Machine Co. Kurulmuştur. İstanbul’da yaşayan ve bu şirketin sahibi olan Blumenthal kardeşler Odeon Plaklarının İstanbul’daki temsilciliğini almışlar ve çeşitli müzisyenlerle sözleşmeler yapmışlardır. Sözleşmelerde müzisyenlerin başka şirketlerle plak yapmaları önlenmeye çalışılmıştır. Blumenthal kardeşler 1912 yılında Feriköy’de plak şirketi kurarak yabancı şirketlere bağımlı olmaktan kurtulmuşlar ve kısa bir zaman sonra iki kayıt bölümü daha kurmuşlardır. I.Dünya Savaşının hemen öncesinde ise “His Master’s Voice” plaklarını üreten The Gramophone şirketi ile Polyphon ve Polydor plaklarını üreten Polyphon Musikwere Deutsche Gramophone Ag. piyasaya girmiştir. 1916 yılında Odeon plaklarının temsilciliğini alarak İstanbul’a gelen Jack Grünberg ise Hafız Ahmet Bey ile yaptığı sözleşme ile Blumenthal kardeşlerin Cemil Bey ile gerçekleştirmiş oldukları ticari başarıyı yakalamış ve o yıllarda 100.000 in üzerinde plak satışı yapmıştır (Çakmur, 2001:153-155).

Aslında ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal koşullar düşünüldüğünde, müzik piyasasındaki bu canlılığın bir çelişki olduğunu vurgulayan Çakmur’a göre bunun nedeni, Keyder’in de belirttiği gibi, o dönemde Osmanlı devleti artık bir çevre ülke durumunda olsa da çevrenin metropolleri tıpkı merkezin metropolleri gibi ayrıcalıklı durumda olduğu için İstanbul’un tüketim kalıpları Paris’i aratmaz bir biçimde bulunmaktaydı (2001:161).

Cumhuriyetin kuruluşu müzik piyasasının yapısına ve denetimine bir değişiklik getirmezken, 1926 yılında piyasaya giren Columbia, Blumenthal Plakları da dahil olmak üzere o dönemde faaliyette bulunan iki ana şirketi satın alarak Feriköy'deki plak fabrikasının sahibi olmuştur. Elektrikli aygıt ve mikrofon ile gerçekleştirilen ses kayıt cihazının gelmesiyle yaşanan canlılık müzik piyasasında genişlemeye yol açmıştır. Bu dönemde piyasada Columbia'nın dışında Gramofon Türk Ltd. Şirketi ve Polyphon Musikwere Deutsche Grammophone Ag.'nin oluşturduğu oligopolistik yapı görülmektedir. Gramofon Türk Şirketinin plak fabrikası açarak 78'lik plakları üretme amacına Atatürk destek vermiş ve fabrika için gerekli araziyi bağışlamıştır (Çakmur, 2001:159). 1929 büyük ekonomi krizinin bir sonucu olarak plak satışlarındaki büyük düşmeler dünyada bu alanda faaliyet gösteren ve iflas etmek istemeyen büyük şirketlerin birleşmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de de Columbia Graphophone Co. ile the Gramophone Company birleşerek Electrical and Musical Industrials (EMI) yi kurmuşlardır. 1931 yılında Yeşilköy'deki plak fabrikası'nı da alarak piyasada tekeli bir denetim sağlayan şirket bu durumunu otuz yıl sürdürmüştür.

“Milletin sesi” nitelendirilmesiyle faaliyette bulunan ve 1927 yılında kurulan radyonun sadece İstanbul ve Ankara'da yayın yaparak çok az kişiye ulaşmasının yanında yaşanan teknik yetersizlikler de halkın gramofona olan ilgisinin sürmesini sağlamıştır. İlk başlarda yoğun müzik yayını yapan İstanbul ve Ankara radyoları hem Türk hem de Batı müziğini hemen hemen eşit oranlarda verirken, İstanbul radyosu kendisi için örgütlenen müzik orkestraları ve topluluklarıyla birlikte şehirdeki müzisyenler ve eğlence hayatıyla daha yakın ilişkiler kurmaktaydı. Diğer yandan Ankara radyosu ise, müzik programlarının çoğu açısından “Riyaseticumhur Müzik

Takımı” adında devlet tarafından örgütlenmiş askeri bandoya bağlı durumdaydı. Bando hem Türk hem de Batı müziği çalarken, “Fasıl” denilen divan müziği de bu takımın içerisindeki incesaz heyetiyle gerçekleştiriliyordu. Böylece radyolar şehirlerin politik kültürel yapılarına göre biçimlenirken, İstanbul her zamanki gibi eğlence açısından daha ayrıcalıklı durumdaydı (Ahıska, 2005:113-114). Radyo yayınının yetersizliğinin dışında Anadolu’da pek çok yerde elektriğin olmaması ve gramofonun elektriğe gerek duymaması da bu cihazın yaygın kullanımını teşvik edici bir öge olmuştur (Çakmur, 2001:162).

Gramofonlar ve plakları sadece müzik dinlemek için değil siyasal propaganda ve toplumsal eleştiri aracı olarak da kullanılmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yaşanan iç ve dış gelişmeler hiciv biçiminde bazı meddahlar tarafından taş plaklara okunurken, 1930’ların başından itibaren ulus inşa etme sürecinde kullanılmıştır (Öztürk, 2005:246). Bunun için İstiklal Marşı, 10.Yıl Marşı, 10.Yıl Nutku ve Atatürk’ün CHP’nin IV.Büyük Kurultay’ında yaptığı konuşmalar kaydedilerek siyasal iktidarın meşrulaştırılması amacı güdülmüştür⁵².

Halkın ilgisi Türk müziğinin çeşitli türleri üzerine yoğunlaşırken müzik üreticileri de bunu değerlendirmekteydi. Ticari ve eğlencelik özellikleri olan müzik parçalarına olan ilgi gittikçe artarken, kimse plaklara klasik Türk müziğinin beste, semai gibi ağır türlerini okumayı düşünmemekteydi. Yine 1914’te kurulan ve 1926 yılında İstanbul Belediye Konservatuarına dönüşen Darül Elhan tarafından toplanmış olan Türk halk müziği ve Türk klasik müziği eserlerine olan ilgi Columbia’nın

---

⁵² İnönü döneminde plaklı propaganda yöntemine daha sık başvurulmuş ve 1943 seçimlerinde kahvehanelerde ve köy meydanlarında hoparlörlerden yayılması için dört plak yaptırılmıştır. Yine savaş ve seferberlik ilanı ile birlikte halkın savaş karşısındaki ulusal duygularını artırmak ve askerliği teşvik etmek için artan propaganda faaliyetinde taş plakların kullanılması yaygınlaşmıştır (Alkan’dan aktaran Öztürk, 2005:246-247):

yapmış olduğu plak kataloğundan da anlaşılabilir. Bu koşullarda 1920’li yıllarda kaybolan kanto yeniden gündeme gelmiş ve gramofon plakları için, bir anlamda piyasa için üretilen ilk tür olmuştur (Çakmur,:169). Ancak 1930’lı yılların ikinci yarısından itibaren devletin politikaları sonucunda refah düzeyi yüksek azınlıkların ülkeyi terk etmesi, II.Dünya Savaşının olumsuz etkilerinin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’yi de etkilemesi ve 1942 yılında çıkarılan varlık vergisiyle birlikte ekonominin diğer sektörlerinde de görülen talep azalması müzik piyasasını vurmuştur.

1948 yılında Akşam gazetesinde yazı yazan Cemaleddin Bildik beste yapanların telif sorununu yazı dizisi yapmıştır. Yesari Asım Arsoy, Saadettin Kaynak gibi bestecilerle konuşan Bildik onların yakınmalarını aktarırken, maddi hakların yanında manevi haklar konusunda da ne kadar mağdur olduklarını ortaya koymaktadır. Plak şirketleri bestecilere acentelere verdikleri fiyatı temel alarak toplam satış üzerinden bir yüzde öderlerken, bestecilerin bu satış miktarını denetleme olanakları bulunmamaktaydı. Ayrıca eserleri plakların dışında çeşitli şarkıcılar tarafından değişik ortamlarda icra edildiğinde hiçbir hak iddia edemeyen besteciler, eserleri şarkıcı tarafından kötü okunduğunda ya da değiştirildiğinde de hiçbir iddiada bulunamamaktaydılar. Eserlerini okuyup para kazanan ünlü bir sanatkar ile bu sanatkarın çalıştığı gazinoyu dava ederek telif hakkını arayan Saadettin Kaynak pek çok para harcadıktan sonra Yargıtay’dan çıkan içtihat kararına göre davayı kaybetmiştir. Oysa o dönemde Almanya’daki bestecilerin eserleri her nerede icra edilirse not edilip, hesaplanarak altı ayda bir hesaplarına yatırıldığını belirten Kaynak telif hakkı yasasının kendilerini koruma altına almasıyla çok daha iyi ürünler verebileceklerini ifade etmiştir (Ünlü, 2004,387-389).

Plak şirketlerinin Batı ülkelerindeki uygulamalarına göre çok yetersiz olsa da bestecilere ödeme yapmaları konusunda değerlendirmede bulunan Ünlü'ye göre bunun nedeni, ilk dönemlerde faaliyette bulunan plak şirketlerinin yabancı kökenli olması, daha sonraları bu şirketlerin vergi ve benzeri konulara dikkat gösteren azınlıklarla temsil edilmeleri ve özellikle Varlık Vergisinden sonra azınlıkların bu konulara çok daha dikkat göstererek bir sorunla karşılaşmak istememeleridir (2004:389).

Savaş sırasında düşen satışlar her zaman dinleyici isteklerine karşı duyarlılık gösteren plak şirketlerinin savaş sonrasında daha da özenli olmalarına yol açarken plaklara kayıt edilen müzik türlerinde de artış görülmektedir. Bu dönemde yeni firmalar kurulmakta ve pek çok sanatçı yetişmekteydi. GSYİH'nın artması ve müzik piyasasında elektrikli gramfonların (pikapların) yaygınlaşması canlanmanın temel unsurları olmuştur. Bununla beraber kayıt tekniğinde bir gelişme olmamış ve bu konuda otuz yıl öncesinin teknolojisi sürdürülürken hala yurt dışından gelen mühendislerle büyük miktarlarda para ödenmekteydi. Yeni uzun çalar, 45'lik, stereo teyp ve teyp bandı gibi yeniliklerle rekabet edebilmek bir yana Yeşilköy'deki uçak gürültülerine karşı bir izolasyon bile yapılmamıştır (Ünlü:415)

Savaşın bitiminden sonra caz da ABD'den gelmiştir. Önceleri İngiltere ve Almanya'dan ithal edilip, Yeşilköy'deki fabrikada çoğaltılan ve yerli etiketler altında dağıtımı yapılan caz plaklarının yaygınlaşmasında Odeon plak firması önemli rol oynamıştır. 1950'li yılların ortasından itibaren pek çok akım ve müzik türü birkaç ay gecikmeyle Türkiye'ye gelmiş ve cazın yanı sıra İtalyan, Fransız ve İngiliz solist ve topluluklarının plakları da büyük talep görmüştür. Bu arada Türk pop müziği de Erol Büyükburç'un önderliğinde başlamıştır. Pek çok ünlü türkücünün plakları ünlü Türk

müziği şarkıcıları kadar satmıştır. Gazino ve plak şirketleri de işbirliği içerisinde bulunmuşlardır (Ünlü, 2004).

Bu dönemde endüstrileşmeyle birlikte kentlere göç eden köylü nüfusun çevreye uyup, ayakta kalabilme çabasını yansıtan arabesk müzik büyük kitlelere yayılmış ve kantodan beri en çok tüketilen bir müzik türü olmuştur. 1968-1979 yılları arasında daha çok gecekonducular tarafından tüketilen ve lümpen “başkaldırısı” olarak nitelenen bu müzik türü TRT’nin hiçbir denetim kategorisine girmezken, Türk müziği hakimiyetinde bir melezlik sergilemekteydi (Özbek, 2006:113 ve119). Başlangıçta alt kültüre atfedilen arabesk yaygınlaşırken kendi içinde çeşitlenmiştir. Bu çeşitlenme ile değişik ve çapraz dinleyici kitlelerine hitap ederken, resmi müzik üzerinde de etkili olması engellenememiştir. Ayrıca arabesk alanında büyük ün yapmış olan Orhan Gencebay, Küçük Emrah gibi isimlerin sinema filmlerinde oynaması ve film müziklerinin yayılması her iki sektörün genişlemesine katkıda bulunmuştur. Nitekim sinema arabesk müziğin kitlelerle buluşmasına katkıda bulunurken, yıldız kurumu da ortaya çıkmaya başlamıştır (Çelikcan,1996:98).

Yeniden kayıt sektörüne döndüğümüzde, 1962 yılında İsmail Şençalar isimli bir girişimcinin evinin bodrumunda az bir sermaye yatırımıyla gerçekleştirmiş olduğu plak üretimi bu işin çok daha düşük maliyetlerle olabileceğini gösterirken, pek çok küçük kayıt firmasının da ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1964 yılında iş adamı İzzet Şefizade’nin modern bir 45’lik plak fabrikası ve şirketi kurarak daha küçük şirketlerin kayıtlarını imal edeceğini açıklamasıyla bu alanda pek çok küçük kayıt şirketinin türemesi yapısal bir değişikliğe işaret etmiştir. Şefizade ile iş yapan bu küçük şirketler EMI gibi büyük şirketlerin kayıtlarını çoğaltmaya başlamışlardır. Böylece Şefizade’nin fabrikasıyla birlikte korsanlık ortaya çıkmış ancak korsanlığı

önleyecek yasal bir önlem olmadığı için bu eylemler yasa dışı görülmemiştir (Çakmur, 2001:183).

45'lik plakların ve çalıcılarının hem ucuz hem de küçük olmaları evlerin, eğlence mekanlarının yanında arabalarda ve kitle iletişim araçlarında da çalınmasını sağlamış, dolayısıyla müzik endüstrisinin daha da yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Plakla birlikte büyük artış gösteren yerli kaset fiyatlarının ucuz olmasında asgaride bulunan tutundurma maliyetinin yanı sıra telif hakkı ödemesinin yokluğu büyük rol oynamıştır. Kitle iletişim araçlarının devletin mülkiyetinde olması ve TRT politikalarıyla plak şirketlerinin ilgi alanlarının çelişmesi plak şirketlerinin gereksinimini duymuş olduğu reklam ve tutundurma faaliyetlerini engellemektedir. Müzikte düşük tutundurma çalışmalarına bağlı olarak talep eksikliğinin dolayısıyla kârlılığın az olması büyük yatırımların yapılmasını önlemektedir. Küçük şirketlerin korsan faaliyetlerine karşın devletin önlem almaktaki gönülsüzlüğü büyük uluslararası şirketlerin Türk müzik piyasasını bırakmasına yol açmıştır. Bu bağlamda EMI 1972 yılında Yeşilköy'deki kayıt fabrikasını tasfiye etmiştir. Böylece müzik piyasasındaki tekelleri kırılmış ve çok sayıda küçük şirketin faaliyette bulunduğu bir alan olmuştur (Çakmur, 2001:185).

1.2 Müzik Piyasasının Yapısı

1990'lı yıllarda özel radyo ve televizyon kanallarının ortaya çıkışıyla birlikte artan müzik kanalları müzik üretimini büyük ölçüde etkileyerek endüstrileşmesine katkıda bulunmuştur. Bu döneme kadar devletin tekelinde olan radyo ve televizyonun 1993 yılında değiştirilen Anayasa maddesiyle serbestleştirilmesi sonucu TRT'de yayınlanamayan pek çok müzik türü ve şarkıcısı özel kanallarda izlenebilir olmuştur. Müziğin sürekli ücretsiz biçimde yayınlanması ilk önceleri diğer ülkelerde olduğu gibi kaset satışlarını olumsuz etkilemişse de kısa süre sonra satışların artmasını sağlamıştır (Çelikcan,1996:106). Daha önceleri videolarda, gazinolarda, konserlerde izlenebilen pek çok popüler şarkıcının televizyon kanallarıyla yeni izleyicilere ulaşması ve yeni türlerin ortaya çıkması müzik piyasasının tutundurma bir anlamda tanıtım konusundaki sorununa çözüm getirmiştir. Ancak müzik için harcanabilir gelirin kısıtlılığı ve telif hakları konusu müzik endüstrisinde büyük kârların elde edilmesi için hala aşılması gereken engeller olarak durmaktadır.

Gerçekte Türk müzik piyasası toplam satış miktarı ve perakende değeri açısından Ortadoğu'nun en büyük piyasası olurken, Avrupa, ABD ve Japonya ile karşılaştırıldığında çok düşük kalmaktadır. Özellikle 2000 ve 2001 krizlerinin etkisiyle müzik piyasası değil büyümek, küçülme göstermiştir. 2000 yılında satışlarda %20, 2002 yılında da %7.3 lük bir düşme olmuş, 2003'te yeniden toparlanma süreci başlamıştır.

Tablo 2'de görüldüğü üzere yerli repertuarla ilgili satış miktarı, 2002 yılında 35.045.695 adetten 2003 yılında 38.985.328 adete yükselmiştir. Bu artış esas olarak CD'lerden kaynaklanmaktadır. Kaset bandrollerinde 2.476.849 adet düşüş varken, CD rakamlarında 6.416.482 adet artış görülmektedir. Oysa kaset satışları 2000'li

yılların başına kadar neredeyse toplam satışların %90'ının oluşturmaktaydı. Yine Tablo 2'de görüldüğü gibi bu rakam 2005'ten itibaren hızla azalmaya başlamış ve 2007'de 4,618,432'ye inmiştir. CD satışlarında 2004'ten sonra artış görülmemektedir. Toplam satışlar Tablo 2'de de görüldüğü gibi 2005'ten itibaren düşme göstermektedir.

Tablo 2. Yerli ve Yabancı CD ve Kaset satışları

Yıllar	Kaset	CD	Yerli CD ve Kaset Toplamı	Yabancı CD ve Kaset Toplamı	Toplam
2002	31,197,666	6,023,783	35,045,695	2,175,754	37,221,449
2003	28,415,130	12,417,149	38,985,328	1,846,951	40,832,279
2004	28,809,577	15,124,890	41,436,989	2,497,478	43,934,467
2005	16,432,224	14,306,664	28,307,811	2,438,077	33,413,374
2006	9,311,500	15,346,574	22,569,561	2,088,513	25,801,106
2007	4,618,432	14,947,854	18,072,665	1,493,622	20,272,489

Kaynak: MÜ-YAP (<http://www.mu-yap.org/getdata.asp?PID=337>)

(Uluslararası Fonogram Endüstrisi Federasyonu) IFPI'nin raporları müzikteki gelişmelere göre sınıflandırma yaparken, önceleri LP, kaset, single, VCD gibi fiziksel satışlara yer vermiştir. 2005 yılından itibaren sayısal satışlar da ayrı bir gruplama ögesi olmuş ve 2006, 2007 raporlarında sadece “fiziksel”, “sayısal” ve “umuma iletim hakları” olarak sınıflandırma yapılmıştır. Tek/single şarkılar, kasetler, CD'ler, DVD'ler, mini diskler ile DVD,VHS,VCD gibi video formatları fiziksel sınıflaması içerisinde yer alırken, sayısal gruplamasında sayısal olarak indirilen single şarkılar, albümler, müzik videoları ile sayısal abonelikler bulunmaktadır. Umuma iletim hakları ise müzik meslek birliklerinin üçüncü taraflardan topladığı telif haklarına dayanmaktadır. Radyo ve televizyonda yayınlanan şarkılar ve müzik videolarından toplanan telif gelirlerinin yanı sıra gece klübü, bar, restoran, otel gibi halka açık alanlarda yapılan müzik ve müzik videosu gösterisinden elde edilen gelirleri içermektedir. İnternette yapılan müzik ve müzik video yayımları da telif

hakkı ödemesini gerektirmektedir. Yapılan bu gruplamalara göre dünya müzik piyasasında ilk yirmiye giren ülkelerin tabloları verilirken Türkiye bu tablolar içinde yer almamaktadır. Batı'lı ülkelerde tanıtım amaçlı yapılan ve asıl albüm çıkmadan önce en çok ses getireceği tahmin edilen şarkının seçilerek medyaya verilmesi ve daha sonra da büyük olasılıkla müzik videosu yapılan single şarkılar Türkiye'de üretilmemektedir. Büyük bir yatırım ve örgütlenme sürecini gösteren bu faaliyet Türk müzik piyasasında uygulama alanı bulmamaktadır. Genelde istikrarsız bir yapı gösteren ve büyük getirilerin elde edilmediği alana doğal olarak büyük yatırımların yapılmadığı daha önce de belirtilmişti. Başlangıcından itibaren yerel repertuarın ağırlıkta olduğu piyasada ürün çeşitliliği olmakla birlikte türler arasındaki çizgiler gittikçe azalmaya başlamıştır. Pop kısmen arabeskleşirken, arabesk kısmen pop tarzı göstermektedir. Pop ve arabesk piyasaya egemen olurken, alternatif müzik, rock müzik, yeni şehir müziği gibi türlerde de yükseliş bulunmaktadır (Altunay, 2006).

İstikrarlı olmayan müzik piyasasına pek çok yeni girişimci dahil olmakta ancak istediği başarıyı yakalayamayınca alandan ayrılmaktadır. Türkiye'de müzik üretimi konusunda çalışma yapan Çakmur'a göre bunu nedeni mesleği babadan öğrenenlerinin yanında sermaye birikimini değişik alanlarda oluşturmuş ancak şansını bir kez de olsa müzikte denemek isteyenlerden kaynaklanmaktadır. Piyasaya sürülen yeni bir ses ve şarkının tutmasıyla diğer sektörlerden daha fazla kâr yapmayı uman bu kişilerin %85'ten fazlası umudunu yitirip piyasayı bırakmaktadır.

MÜ-YAP'ın verilerine göre 2006 yılında en çok bandrol alan ilk 100 yapımcının 52'si, 2007 yılında da sadece 33'ünün satışlarda eşik rakamı olarak kabul edilen 100.000'i geçtikleri görülmektedir (<http://www.mu-yap.org/getdata.asp?PID=337>)

Müzik piyasasında üretimde bulunan firmaları çokuluslu, yerli sermayeli, ve küçük bağımsız firmalar olmak üzere üç grupta toplayan Çakmur, Sony dışındaki çok ulusluların piyasaya doğrudan yatırım yapmak yerine güçlü gördükleri yerli firmalarla ortaklıklar yaparak piyasaya girdiklerini ve yerli firmanın piyasa denetiminin artması üzerine onu satın aldıklarını belirtirken, Universal'ın Raks'ı almasını örnek göstermektedir (2002:59). Ancak bu durum da uzun sürmemiş ve Universal 2005 yılında piyasadan çekilmiştir. EMI-Kent müzik ilişkisi sürmektedir. Albüm yapmak eskisine göre çok daha kolay ve ucuz olduğu için piyasada çok fazla firma bulunmaktadır. Şarkıcılar da kendi CD albümlerini üretmektedirler. Serdar Ortaç Emre Plak'ın, İbrahim Tatlıses'de İdobay'ın sahibidir. Piyasaya hakim olanlar sürekli değişirken, 78'lik plaklar gibi eski kayıtların, film müziklerinin yeniden kaydını yapan ve yeni sesler bulan Kalan müzik piyasada farklı bir konumda bulunmaktadır. Günümüzde yerli sermayeli büyük yatırımcı olarak Doğan medya grubuna ait DMC şirketi bulunmaktadır. DMC başlangıçta dünyanın en büyük medya şirketlerinden Bertelsman AG'nin bir kuruluşu olan ve dünyadaki beş büyük müzik/majör şirketi arasında sayılan Bertelsman Music International Service GmbH (BMG) ile lisans sözleşmesi yapmıştır (Adaklı, 2006:269). Ancak Sony'nin BMG ile yaptığı birleşme sonucunda Doğan müzik bu ortaklıktan ayrılmıştır.

Bir anlamda küçük satışlar ve kârlarla küçük firmalar kendilerini çevirebilirken, büyük firmalar yaptıkları sermaye yatırımının karşılığını almakta zorlanmaktadırlar. Dolayısıyla küçük firmalar riski olmayan ve tanıtım faaliyetlerine gerek göstermeyen arabesk ve fantezi alanındaki müzik türlerinin üretimini seçerken, büyük firmalar daha çok pop müziğine yönelmekte ve tanıtımın ötesinde müzik videosunu da çekmektedirler. Böylece Batı'da görülen ve "majör" denilen büyük

müzik firmaları ile “indie” denilen küçük firmalar arasındaki sembiyotik ilişki Türk müzik piyasasında bulunmamaktadır. Başka bir anlatımla yeni yetenekleri ve eğilimleri bulma, hatta yaratma konusunda risk almak istemeyen büyüklerin küçük firmaları adeta AR&GE bölümleri gibi kullanıp karşılığında da onları beslediği bir yapı Türkiye’de görülmemektedir. Küçükler yenilik yapmak değil bilineni tekrarlayarak ve en az maliyetle ayakta durabilmeyi seçmektedir

Türk müzik piyasasındaki üretim ilişkilerine bir anlamda piyasadaki oyunculara bakıldığında yapımcılar, besteciler, söz yazarları ve şarkıcılardan oluştuğu görülmektedir. Elbette firmanın büyük ya da küçük olmasına göre oyuncu sayısında değişiklikler olmaktadır. Büyük bir müzik firması özellikle çok uluslu ile ortak girişimde bulunduğu çok daha karmaşık ve gelişmiş olarak örgütlenmektedir. Sahiplik ve yapımcılık birbirinden ayrılırken yerine getirilen işlevler açısından örgütte farklı bölümler oluşturulmaktadır. Oysa küçük bir müzik girişiminde, girişimin sahibi yapımcılık dahil her işi kendisi yapmakta ve sadece birkaç kişi çalıştırmaktadır. Firmalar arasındaki bu farklılıklar müzik üretiminin her aşamasında görülmektedir. Bir anlamda yapımcı-besteci, yapımcı-söz yazarı, yapımcı-şarkıcı ilişkileri örgütün yapısı ve iş yapış biçimine göre değişirken güç/iktidar ilişkileri de temel alınmaktadır. Ün kazanmış besteci, söz yazarı ve şarkıcının kuralları koyduğu ve büyük gelirler elde ettiği müzik piyasasında sıradan besteciler, söz yazarları ve şarkıcılar zorluklarla karşılaşırken, haklarını koruyamamaktadırlar (Çakmur, 2002:61-65). Beste ve söz yazarı konusunda arz fazlasının olması bu konuda ödenen düşük ücretler için bir temel oluştururken, yapımcıların satış stratejisini de yansıtmaktadır. Genelde yaptıkları albüm için şöhret olmuş kişilere bir iki “hit” şarkı ısmarlayan yapımcılar albümde geri kalan şarkıları

da ucuz besteler ile doldurmaktadırlar. Bir pop albümü için markalı bir beste ya da güftenin alt sınırı altmış bin Dolar'dan başlarken sıradan bir beste ya da güfteye en çok 1000-1500 Dolar ödenmektedir. Bu parayı alabilmek için müzik eserleri ve söz yazarları meslek birliği MESAM'ı da aradan çıkararak eser sahibi şarkının maddi ve manevi tüm haklarını yapımcıya devrederek daha sonra hiçbir hak iddia edememektedir (Çakmur: 63; 2001:241)

Yapımcılar yeni bir şarkıcıya yatırım yaptıklarında genelde sözleşmelerini beş yıl ve beş albüm üzerinden yaparken süre beş yılı geçmektedir. Bir albümün üretilip piyasaya çıkması ortalama bir yıl alırken araya giren etkenler düşünüldüğünde bu süre beş yılı aşmaktadır. Yapımcılara göre yeni bir şarkıcıyı tanıtmak risk almak olduğu için bir anlamda maliyeti yüksek olan bu yatırımın getirisini alabilmek için zamana gereksinimleri bulunmaktadır. Ayrıca ün kazanan yeni şarkıcının başka bir firmaya geçmesi yapılan yatırımı boşa çıkaracaktır. Ancak şarkıcıya getirilen koşullar bu kadarla da kalmamaktadır. Şarkıcının radyo ve televizyonda yaptığı her türlü program, dizi, reklamın yanı sıra konser ve herhangi bir eğlence mekanında yaptığı program için bağlı bulunduğu yapımcısından/firmasından izin alması ve belirli bir yüzde ödemesi beklenmektedir (Çakmur, 2001: 244-245; 2002: 64-65). Bu arada besteci şarkıcı ya da söz yazarı şarkıcı ilişkileri de medyada gündeme gelmekte ve eser sahipleri telif haklarını kullanarak ünlü şarkıcıların şarkılarını seslendirmesine yasak getirebilmektedir. Kayahan'ın yaptığı bestelerle ününü pekiştirmiş olan Nilüfer yine Kayahan'ın getirdiği yasaklar sonucu konserlerinde kendisiyle özdeşleşmiş olan şarkıları artık söyleyememektedir.

Türk müzik piyasasında birbirine benzemeyen ve birbirine rakip olmayan ikili bir yapı bulunmaktadır. Birincisi Batı'dakine yakın bir örgütlenme ve medya ilişkileri içerisinde bulunmakla birlikte ölçek ve kapsam ekonomilerinin eksikliği nedeniyle endüstriyel gelişmenin başında olan bir yapı sergilerken, diğeri göz önünde olmayan, ürünleri büyük dağıtım merkezlerinde bulunmayan ve az maliyetle kâr ençoklaştırmasına giden bir yapıdır. Birinci yapı müzik alanında yaratmış olduğu değeri kültür endüstrisinin diğeri alanlarında da eşzamanlı olarak kullandığında ancak kârını ençoklaştırabilecek ve sermayenin yeniden üretimini gerçekleştirebilecektir. Ancak bu da büyük ölçekli yatırımlarla dolayısıyla tekelleşme ile sağlanabilecektir.

Yerel olarak örgütlenen ve genelde pop işiyle uğraşmayan ikinci piyasa ise son derecede geleneksel koşullar içinde notasız, kuralsız biçimde üretilen ve yapımcının/sahibinin kendisi tarafından dağıtılan ürünler bazen birinci piyasanın ürünleri kadar satış yapabilmektedir. Bir anlamda bu iki farklı dünyanın piyasaları arasında Ankara'lı Turgut örneğinde olduğu gibi çok ender geçişler olurken, genelde birbirleriyle bir ilişki içinde bulunmamakta ve sanki örtük bir anlaşma yapmış gibi birbirlerinin alanlarına girmemektedirler (Çakmur, 2002:68).

Neredeyse müzik piyasası ile birlikte anılan korsanlığın müzik kayıt işinde 1960'lardan itibaren yoğunlaşmasının Türk müzik endüstrisi üzerinde iki taraflı etkisi olmuştur. Korsanlık bir taraftan ÇUŞ'ların piyasadaki teknelci egemenliklerini kırarak, piyasayı tamamen yerli sermayeye bırakmasına yol açmış diğeri taraftan da endüstrinin büyük kârlar yapmasını engellemiştir. Bazı üretici firmaların kendi ürünlerinin korsanını kendisi üreterek sattığı/sattırıldığı iddiaları da müzik piyasasında yaygındır (Çakmur, 2002:68).

1.3 Sayısal Müzik ve Dağıtımıyla İlgili Gelişmeler

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de müzik hemen tüm sayısal biçimlerde dağıtılmaktadır. CD gibi fiziksel bir biçimden çok internet yoluyla dağıtımı bireysel bilgisayarların ve özellikle geniş bant bağlantısı ADSL nin yaygın kullanımına paralel olarak artmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu/TÜİK tarafından 2005 yılında ilk defa gerçekleştirilen Bilişim Teknolojileri Araştırması sonuçlarına göre 2005 Ocak ayında girişimlerdeki internet kullanımı %80,43 olarak belirlenirken, internet erişiminde %35,26 modem (telefon hattı ile çevirmeli bağlantı), %6,75 ISDN denilen darbant ve yarısından fazlasının da genişbant denilen DSL (ADSA, SDSL vb), %9,42’sinin kablo ve diğer genişbant tipini kullandığı saptanmıştır. 2005 yılının Haziran ayında yapılan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırma sonuçlarına göre hanelerin ancak % 8,66’sı internete erişim olanağına sahiptir. Bu oran bir önceki yılın aynı döneminde % 7,02 olarak belirlenmiştir. En yaygın internet bağlantı türü %52,27 ile modem ve %19,27 ile DSL (ADSA, SDSL vb.)dir.

2007 yılında tekrarlanan Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanımı Araştırması sonuçlarına göre; hanelerin % 18.94’ü internete erişim olanağına sahip olurken, yaygın internet bağlantı türü % 78.03 ile geniş bant (ADSL vb.) dir. 2008 yılı Nisan ayı içerisinde gerçekleştirilen Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre ise, hanelerin % 24,5’i internete erişim olanağına sahip olurken, ADSL % 82,1 ile Türkiye’de kullanılan en yaygın internet bağlantı türü olmuştur. 2008 yılı Ocak-Mart döneminde internet kullanan hanehalkı bireylerinin %65,2’si müzik indirme ya da dinlemek için interneti kullanmıştır.

ABD İstatistik Kurumu, Telekomünikasyon Birliği gibi kaynaklara dayalı verileri yansıtan dünya internet kullanım istatistikleri sitesine göre 2008 Haziran ayında

(<http://www.internetworldstats.com/europa2.htm#t1>) Türkiye’de 26,5 milyon internet kullanıcısı ve %39,6 internet penetrasyonu olduğu belirtilirken, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği’ne göre Eylül 2007’de 3.236.700 geniş bant bağlantısı bulunmaktadır. Uluslararası Fikri Mülkiyet Birliği (IIPA) nin 2008 raporuna göre bu sayı 4.3 milyon ADSL kullanıcısı olarak da tahmin edilmektedir

Tablo 3. Türkiye’de Yıllara Göre ADSL Üyeliği

Yıllar	ADSL Üyeliği	Bandrol
2003	55,000	39,832,279
2004	450,000	43,927,887
2005	1,520,000	30,750,888
2006	2,800,000	24,658,074
2007	4,300,000	15,132,225

Kaynak:IIPA(<http://www.iipa.com/rbc/2008/2008SPEC301TURKEY.pdf>)

İnternette indirilen müzik çoğunlukla MP3 çalıcılara ve mobil telefonlara yüklenmektedir. Bir anlamda internet, gsm ve taşınabilir müzik çalıcıları müziğin yeni araçları olmuşlardır. Öyle ki MÜ-YAP Başkanı Bülent Forta’ya göre 2004’te 43 milyon olan CD satışı, internet abone sayısının 5 milyona çıkmasıyla 21 milyona gerilemiştir. Birkaç yıl önce 300 bin satış rakamını geçen albüm sayısı 20’nin üzerindeyken 2007’de bu rakam 8’de kalmıştır. Türkiye’de müzik tüketim potansiyeli de üç kişi başına bir albüm ile sınırlı kalmıştır. İngiltere’de bu rakam kişi başı 20 albümün üzerinde bulunmaktadır. Dolayısıyla internet erişimi tüm diğer iletişim alanlarından daha hızlı bir gelişme gösterirken müzik alanında bu gelişmeye ters bir durum ortaya çıkmaktadır (Referans, 19 Nisan 2008). Bu ters durumu IIPA Tablo 3’te görüldüğü biçimde, artan genişbant bağlantısına karşın azalan bandrol satışları ile ortaya koymaya çalışmıştır.

Ericsson’un 2006 yılında internet erişimine sahip Türkler arasında yaptığı araştırma sonucuna göre internet erişimi istemenin ilk üç nedeni, akrabalar ve

arkadaşlarla haberleşmek (%58'), arkadaşlarının çoğunun zaten internette olması (%38) ile film ve müzik indirmek (%36) olarak belirlenmiştir (A.Ağar, "Günümüzde ve Gelecekte Müzik Alanında Toplu Hak Yönetimi Sempozyumu, 23-24 Kasım 2007 İstanbul Bilgi Üniversitesi"). Bu film ve müzik kaynaklarının çoğunluğu ise yasal olmayan içerik paylaşım sitelerinden olmaktadır. Özellikle BitTorrent, Edonky ve Emual gibi dünyanın en popüler içerik paylaşım siteleri Türk abonelerin de günün her saatinde yoğun biçimde yararlandıkları siteler olarak belirtilmektedir⁵³ (Ayşe Ağar, 2007;IIPA, 2008).

Türkiye müzik endüstrisi yan sektörleri (kayıt, konser vs) ve sayısal ile birlikte yarım milyar dolarlık bir ciroya sahip olup, yerli repertuar pazarın yüzde 93'ünü oluşturmaktadır. Kayıt endüstrisinin de yüzde 20'si sayısal olmak üzere pazar payı 100 milyon dolar olarak belirtilmektedir ("Müzikte Endüstrileşemedik Burada Madonna Bile Bar Şarkıcısı Olurdu", Referans, 19 Nisan 2008). Yeni iletişim teknolojilerinin gelişip ucuzlamasıyla ev yapımı müzikte büyük artış olmuştur. Eskiden 200- 300 bin Dolarlık stüdyolarda yapılan müzik artık 10bin Dolar'lık ev stüdyolarında yapılabilmektedir. Amatörlerin tercihi olan bu durum sonucu yılda ikibin albüm yayınlanmakta ve 100 kadarı etkin olabilmektedir ("Müzikte Endüstrileşemedik", 2008).

2000 yılında 34 plak şirketi tarafından kurulan ve günümüzde müzik üretiminin %95'ini gerçekleştiren 104 plak şirketini temsil eden MÜ-YAP bir milyon

---

⁵³ Dünyada müzik firmaları genellikle ücretsiz müzikle rekabet etmenin olanaksız olduğuna inandıkları için dosya paylaşımçılarına dava açmayı, site kapatmayı tercih etmişlerdir. Oysa tıpkı ücretsiz ve kaliteli içme suyunun doğada bulunmasına karşın o suyu şişelere doldurup her yere taşınabilmesini sağlayarak başarıyı yakalayan su sektörü gibi müzikte de başarının yakalanabileceği savunulmaktadır (S.Gordon, "Günümüzde ve Gelecekte Müzik Alanında Toplu Hak Yönetimi Sempozyumu, 23-24 Kasım 2007 İstanbul Bilgi Üniversitesi") Sayısal müzik doğru bir cihaz alınıp kayıt edilmediği takdirde taşınabilir olmamaktadır. 2006-2007 yılları arasında büyüme oranı %50 oranında düşen yasal sayısal müzikle ilgili yeni iş modelleri ise olumlu işaretler vermektedir (S.Gordon, 2007).

Dolar harcayarak sayısal platform oluşturmuştur. Bir anlamda sayısal müzik için gerekli alt yapıyı oluşturan MÜ-YAP bu platforma yüz bin şarkı arşivlemiş ve ilk yasal sayısal müzik lisansını “power group”a vermiştir. Böylece yasal müziğin adresi www.powerclub.com.tr olmuştur. Uluslararası Fonogram Endüstrisi Federasyonu'nun (IFPI) da üyesi bulunan MÜ-YAP'ın koruması altındaki şarkı sayısı ise 10 milyonu bulmaktadır. Turkcell ve TNet ile yaptığı çalışmalar sonucu sayısal müziğin yasal satışına temel oluşturan MÜ-YAP her iki hizmet çeşidinde de DRM uygulamasına yer vermektedir. TNet ile yapılan anlaşma sonucu ADSL abonelerinin ücretsiz müzik indirebilecekleri müzik portalı 2008 Ocak ayında hizmete girmiştir. 29YTL'lik paketin üzerindeki abonelerin sınırsız müzik indirebilecekleri www.tnetmuzik.com portalı Tarkan'ın metamorfoz albümünü de satın alarak reklamını yapmıştır. Bu nedenle en çok Tarkan şarkılarının indirildiği TNet müzik servisiyle ilgili olarak MÜ-YAP başkanı Bülent Forta, üç aylık bir sürede 56 bin parçanın hareket gördüğünü, günde 47 bin şarkı indirilirken üç aylık sürede dört milyon şarkı indirildiğini belirtmiştir (fullekran, 2 Nisan, 2008). Forta, şarkıların daha çok üst gelir grubu tarafından indirildiğine vurgu yaparken, sistemin yaygınlaştıkça bu durumun değişeceğine de işaret etmiştir. İndirilen şarkıların başkasına gönderilmesi DRM ile engellenirken MP3'e kaydedilmesine izin verilmektedir (fullekran, 2 Nisan, 2008). Aktif abonelik dönemi içerisinde indirilen parçalar en fazla üç farklı bilgisayarda çalınabilirken, iki farklı müzik çalar cihazına da aktarılabilir. Parçaların dinlenebilmesi için Windows XP İşletim Sistemi ile Windows Media Player versiyon 10'un bilgisayara yüklenmiş olması gerekmektedir. Yine yasal olarak indirilmiş olan bu müzik parçalarının aylık 100 kez CD'ye yazdırılabilme hakkı bulunmaktadır. TNet'den indirilen şarkıların yüklemesi

gerçekleştikten sonra Windows Media Player'ın “güvenlik güncellemesi” uyarısı vermesi, yüklenen içeriğin DRM ile korunduğunu göstermektedir. Yüklenen içeriğin kullanılabilmesi için bu güvenlik güncellemesinin yapılması gerekmektedir (“Yasal Müziğin Adresi TNet Müzik”, NTV-MSNBC, 25 Ocak 2008).

Sayısal müzikte cep telefonlarına indirilen melodiler önemli bir gelir kaynağı olurken, dizi müziğinden mehter marşına kadar cep telefonlarına indirilen müzik, yapım şirketlerinin yanı sıra operatörlere de gelir sağlamaktadır. Turkcell, hizmete soktuğu Turkcell-im servisi ile bu uygulamayı yasal hale getirirken Turkcell-im'den bugüne kadar yaklaşık 21.5 milyon adet şarkı indirilmiştir (“Müzikte Endüstrileşemedik Burada Madonna Bile Bar Şarkıcısı Olurdu”, Referans, 19 Nisan 2008). İndirilen şarkının başka bir cep telefonuna gönderilme olanağı ise “forwardlock” denilen DRM ile engellenmektedir. Yakın zamanda telefon operatörlerinin belli bir miktarda fatura ödeyen müşterilerine ücretsiz şarkı indirme hakkı vereceği de yine Forta tarafından açıklanmıştır (fullekran, 2 Nisan 2008). Albümü bile olmayan ancak cep telefonlarına şarkıları en çok indirilen, bir anlamda sayısal dünyanın meşhur ettiği şarkıcı Gökçe Kırgız olurken bu yıl ilk kez Turkcell tarafından kendisine Turkcell-im ödülü verilmiştir.

Okul radyoları da ticari amaç gütmedikleri ve kamu yararını gözettikleri için izin alarak TNet'den indirilen müzik parçalarını çalabilmekte, dolayısıyla telif hakkı ödememektedirler.

2. Müzik Endüstrisi ve Telif Haklarında Dönüşüm

2.1.1. ABD Ticaret Temsilciliği ve “Özel 301” Denetimi

Telif haklarıyla ilgili yapılan düzenlemeler müzik endüstrisinde müzik meslek birlikleri, yayın kuruluşları, toplumun işveren kesimleri, müzik üreticileri,

satıcıları ve kullanıcıları başta olmak üzere toplumun pek çok kesimini ilgilendirirken, yapılan düzenlemeler ve uygulamalar AB ve ABD tarafından da izlenmektedir. 1979 yılında kurulan ve ABD Başkanının Yönetim Ofisinin bir kısmını oluşturan ABD Ticaret Temsilciliği tarafından yıllık olarak yayınlanan iki⁵⁴ rapordan birisi olan Özel 301 raporu dünyadaki ticari ortakların fikri mülkiyet hakları konusunda etkin ve yeterli korumayı sağlayıp sağlamadığını gözden geçirmektedir. ABD Ticaret Temsilciliği fikri mülkiyet haklarının yayılması ve teşvik edilmesi için NAFTA ve FTAA gibi bölgesel düzenlemeleri gerçekleştirmenin yanı sıra Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumundaki ülkelerle de işbirliğinde bulunmaktadır. Bölgesel anlaşmalara uymayanlara dava açarak zorunlu uyumu sağlamaya çalışırken ve bu çok taraflı bölgesel anlaşmaların çerçevesi dışındaki anlaşmazlıklara Özel 301 Raporu ile baskı kurarken, amacında ne kadar ciddi olduğunu ortaya koymaktadır (Sell, 2003:75; McDowell ve Hong, 2006:40-41).

ABD Ticaret Temsilciliği her yıl 30 Nisan'da özel 301 raporu uyarınca, yabancı ülkelerin fikri mülkiyet hakları ile ilgili uygulamalarının sonuçlarını açıklamaktadır. Bunun için Şubat ayında ilgili özel sektör grupları çeşitli ülkelerle ilgili sorunlarını Temsilciliğe ileterek zarar tahminlerini ve önerilerini sunmaktadırlar. Ülkelerle birlikte ekonomilerini de içeren “Special 301” denetim aracı Uruguay Round Anlaşmalarında yeniden düzenlenmiş ve bir ülke TRIPS anlaşması uyarınca fikri mülkiyet hakları konusundaki yükümlülüklerini yerine getirirse bile uygulamada yeterli ve etkin korumayı gerçekleştirmeyince yakın

---

⁵⁴ Raporlardan diğeri “Yabancı Ticaret Engelleri Üzerine Ulusal Ticaret Tahmin Raporu” olup, ABD'nin mal ve hizmet dışsatımını engelleyecek en önemli yabancı engellerin dökümünün yanı sıra ABD vatandaşlarınca yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ile fikri mülkiyet haklarının koruması üzerinedir.

izlemeye alınabilecek biçime getirilmiştir (http://www.ustr.gov/assets/DocumentLibrary/ReportsPublications2005/2005_Special_301/asset_upload_file223_7646.pdf)

Özel 301 raporu dört sınıflama yapmaktadır. Birincisi “öncelikli yabancı ülkeler” olup, ABD ürünleri ile ilgili en sıkıntılı ve en kötü eylemlere sahip ülkeleri içermektedir. Bu ülkeler yapılan müzakereler sonucunda da iyileşme yolunda herhangi bir adım atma niyetinde olmamaktadırlar. Artan soruşturmalara ve olabilecek yaptırımlara tabidirler. İkinci sınıflandırma “öncelikli izleme listesi” olup, yeterli düzeyde fikri mülkiyet haklarının sağlanmadığı ve bu nedenle bu haklara inanan insanların, firmaların piyasa erişiminde bulunmadıkları ekonomiler ve/veya ülkelerdir. Üçüncü sınıflandırma “izleme listesi” olup, ABD Ticaret Temsilciliği’nin fikri mülkiyet hakları sorunlarının altını çizmekte iki taraflı dikkati hak eden ülkeler tanımlamasına uygun ülkelerdir. Dördüncü sınıflandırma ise, “Bölüm 306” dır ve daha çok önceki raporlarda ortaya çıkan sorunlara değinen ve ABD ile birlikte iki taraflı anlaşmalarla izlenen ülkelerdir (McDowell ve Hong, 2006:43-44).

ABD’nin daha güçlü koruma elde etmekteki çabası ile diğer ülkenin buna olan tepkisi de sınıflandırmalarda rol oynamaktadır. Raporlar fikri mülkiyet hakları konusundaki davranışlara yer vermekle birlikte ulusal yasa ve düzenlemelerle ilgili görüşleri de içermektedir. (McDowell ve Hong, 2006:46).

ABD’nin ülkelerin fikri mülkiyet hakları konusunda etkin ve yeterli bir koruma sağlayıp sağlamadığı konusunda denetim mekanizması olarak kullandığı 301 raporlarında, Türkiye 1989-1991 yılları arasında “izleme” listesinde bulunurken, 1995 yılında yaptığı büyük değişikliklere karşın, 1992-2000 yılları arasında “öncelikli izleme listesi” nde, 2001-2003 yılları arasında “izleme listesi” nde ve

2004-2007 yılları arasında “öncelikli izleme listesi”nde yer almıştır. Nisan 2008’de yayınlanan son raporda yeniden “izleme listesi”nde bulunmaktadır.

Özel 301 raporlarına ek olarak ABD hükümeti “genelleştirilmiş tercihler sistemi” (Generalized Special System of Preferences/GSP) programını yaptırım olarak kullanabilmektedir. Gümrük vergisi olmadan ABD’ye dışsattım olanağı sağlayan bu sistemden yoksun kalan az gelişmiş ülkeler yüz milyonlarca Dolar zarara uğramaktadırlar,⁵⁵ Nitekim 1993 yılında Uluslararası Fikri Mülkiyet Hakları Birliği (IIPA)’nin Türkiye’ye yarar sağlayan GSP programının askıya alınması için yaptığı başvuruyu kabul eden ABD Ticaret Temsilciliği, 1998 yılında GSP programı uyarınca Türkiye’nin dış ticaret konusundaki herhangi bir genişleme talebini hiçbir biçimde göz önünde bulundurmayaacağını duyurmuştur. Türkiye’nin bu program uyarınca geleceğinin ancak 1997 yılı raporunda belirtilen ölçütleri yerine getirmesine bağlı olduğunu belirtmiştir. Türk hükümetine yönelik bu ölçütler: a)yaygın korsanlığı sonlandıracak etkin önlemleri almak, b)Türkiye’nin Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS) ve Berne’e uygun olarak yükümlülüklerini yerine getirebilecek yasal telif hakkı ve patent düzenlemelerini Meclisten geçirmek, c) Sinema ve Müzik Eserleri Yasasındaki para ve hapis cezalarını daha ağırlaştırıp, ertelenemez hale getirmek, ç)sadece yasal yazılım kullanımı için tüm hükümet kuruluşlarına genelge yayınlamak, d)yazılımın son kullanıcı sorununa ilişkin olarak kamuda korsan karşıtlığı kampanya başlatmak, e)uygulama konusundaki görevlileri

---

⁵⁵ Örneğin ABD eczacılık araştırma ve imalatçılarından oluşan (The Pharmaceutical Research and Manufactureres of America) PhRMA’nın önerisiyle Arjantin 1989-1993 yılları arasında özel 301 listesinde tutulmuştur. Başkan Menem’in isteğine karşın kongreden gerekli patent düzenlemeleri içeren yasanın çıkartılamaması ve veri koruması üzerinde anlaşma sağlanamaması üzerine Amerikan Ticaret Temsilciliği 1997 yılında PhRMA adına Arjantin’e yaptırım uygulamıştır. Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi uyarınca sağlanan tarife indirimini yüzde elli azaltılmış ve Arjantin için 260 milyon Dolarlık bir kayıp söz konusu olmuştur (Sell, 2003:80-87)

eğitmeye devam ederek korsanlık düzeyini düşürmek ve f)yerli ve yabancı filmler arasındaki vergi miktarını eşitlemek olarak belirtilmiştir (USTR, 1997).

Böylece 1998 yılında yerli ve yabancı filmlerin vergileri eşitlenmiş, Başbakan'ın yayınladığı genelge⁵⁶ ile tüm devlet kuruluşları lisanslı yazılım programları kullanmaya başlamış ve yine aynı yıl korsan karşıtı kampanya ile iş çevreleri, tüketiciler, yargıçlar ve savcılar eğitime çalışılmıştır. Para cezaları 1999 yılında yüzde 800 oranında artırılmış ve enflasyona endekslenmiştir. 2001 yılında yapılan değişikliklerle para ve hapis cezalarına daha çok artış getirilmiş, savcı, polis ve ticari marka, telif, patent konusundaki hak sahiplerinin işbirliği ile korsan ürün üreten, satan yerlere baskınlar düzenlenmiştir. 2001 yılındaki düzenlemeler ile Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) ve TRIPS anlaşmalarına uygun olarak telif ürünlerinde geçmişe yönelik koruma sağlanırken, korunan maddelerin listesi de genişletilmiştir. Türkiye'nin yaptığı bu değişiklikleri tanıyan ABD Ticaret Temsilciliği 2002 yılında GSP uyarınca Türkiye'ye rekabet olanağı sağlayan gümrük muafiyetlerini yeniden iade etmiş ve böylece 8 yıl askıda kalan soruşturma kapanmıştır (USTR, 2002). ABD Ticaret Temsilciliği 1995-2000 arasındaki raporlarında Türkiye'nin 1995 yılında fikri mülkiyet hakları alanında gerçekleştirmiş

---

⁵⁶ 6 Şubat 1998 tarihinde dönemin başbakanı Mesut Yılmaz'ın imzasıyla yayınlanan lisanssız yazılım kullanılmaması hakkındaki1998/10 sayılı genelge benzer bir genelge ile yürürlükten kalkmıştır. 15 Temmuz 2008 tarihli, 26938 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan 2008/17 no'lu "**Lisanslı Yazılım Kullanılması**" konulu Başbakanlık Genelgesi Recep Tayyip Erdoğan imzası ile tüm kamu kurum ve kuruluşlarında, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda belirtilen fikri hakların korunması ilkesi çerçevesinde bilgisayar programlarının edinilmesi ve kullanılmasına ilişkin tedbirlere kapsamlı bir düzenleme getirmektedir. Yayınlanan bu genelgeye karşı Linux Kullanıcıları Derneği geçen 10 yıllık süre zarfında kamu kurum ve kuruluşlarında tek bir markaya bağımlı ve alternatifleri bilinmeyen, araştırılmayan ve kullanılmayan yazılımların değişmemesinin getirdiği muazzam faturaya dikkat çekmiştir. "*Oysa Linux tabanlı işletim sistemleri*" gibi özgür yazılım lisanslarıyla kamuya açık biçimde dağıtılan ve büyük bir çoğunluğu ücretsiz olan ürünlerin de mevcut olduğu belirtilirken TÜBİTAK Ulusal Elektronik ve Kriptoloji Araştırma Enstitüsü (UEKAE) tarafından geliştirilen ve Pardus dağıtımı olarak adlandırılan Ulusal İşletim Sistemi Projesi'nin ürünü örnek olarak gösterilmiştir (Sucu, C:\Documents and Settings\ User1\ Desktop\ tez\ Cumhuriyet Portal.htm).

olduğu değişikliklere yer verirken, uygulamada etkin ve yeterli korumayı sağlayamadığını da açıkça belirtmiştir.⁵⁷

1 Ocak 2000 tarihinden itibaren az gelişmiş ülkelerin TRIPS yükümlülükleri başladığı için ABD Ticaret Temsilciliği 2000 yılı özel 301 raporunda DTÖ ülkelerinin TRIPS gereksinimlerini zamanında ve uygun bir biçimde yerine getirip getirmediği konusunda özel bir dikkat göstermiştir. Ayrıca iki önemli konu üzerinde odaklanmıştır. Bunlardan birisi CD, VCD, DVD ve CD-ROM gibi optik medyanın izinsiz üretiminin önlenmesi olurken, diğeri tüm devlet organlarının lisanslı yazılım kullanmalarının sağlanması olmuştur. Bu bağlamda ABD Ticaret Temsilciliği 2000 yılında özel 301 hükümleri uyarınca 59 ticari ortağın yetersiz ve etkin olmayan fikri mülkiyet korumasında bulunduğunu, dolayısıyla ABD sanatçıları ve endüstrisi için adil ve eşit piyasa erişiminin sağlanamadığını belirtmiştir. 16 ticari ortağın “öncelikli izleme listesi” ne yerleştirildiğini açıklarken, Türkiye de bu ülkeler arasında gösterilmiştir. Türkiye’nin 1997’de başlattığı çalışmalarını tam anlamıyla anlayıp benimseyemediği ve uygulama alanındaki çabalarının etkisiz kaldığı vurgulanmış ve telif hakkı yasasındaki düzeltmelerin en yakın tarihte gerçekleştirileceğinin beklendiği ve yasal eylemin hızlandırılmasının teşvik edildiği belirtilmiştir. Özellikle ihtiyati tedbir kararlarının alınmaması, alınan kararların uygulanıp, uygulanmadığını denetlenmemesi, uzun yargı süreçleri, delil tespitine ilişkin

---

⁵⁷ Raporlarda patent alanında yapılan değişikliklere de yer verilmiş ve 1995 yılında yürürlüğe giren patent yasasının 19. yüzyıldan kalan patent yasasının yerini aldığı belirtilirken, ilaç ve eczacılık konularındaki korumanın 1999 yılına kadar başlamaması eksiklik olarak görülmüştür. Yasanın geçmişe yönelik koruma olan, bir anlamda tam korumayı içeren “pipeline” korumayı içermediği ve Türk Patent Enstitüsü’nün TRIPS anlaşmasındaki “mailbox” hükmüne göre patent başvurularını kabul ettiği belirtilmiştir. Bu uygulamaya göre Türk Patent Enstitüsü geçiş dönemi olan 1995-1999 yılları arasında ilaçla ilgili patent başvurularını kabul etmiş ve işlemleri yapmış ancak patent vermemiştir. ABD ilaç ve eczacılık endüstrisi, Türkiye’nin veri korumasını yapamadığını ileri sürmektedir. Eczacılık ve tarımsal kimyasal ürünlerde korunamadığını belirten imalatçılar bunu ciddi ticaret engeli olarak görmektedirler (USTR, 1996,1997,1998,1999).

prosedürlerin sorunlu olması, ispat yükümlülüğünün hak sahiplerine bırakılması üzerinde durulan konular olmuştur (USTR, 2001).

2.1.2.Uluslararası Fikri Mülkiyet Hakları Birliği ve 301 Raporları

Her yıl Nisan ayında yayınlanan raporlarla ilgili olarak ABD Ticaret Temsilciliği ile yakın çalışma yürüten Uluslararası Fikri Mülkiyet Hakları Birliği (International Intellectual Property Alliance/IIPA) yayınladığı raporda telif hakları konusunda yıllık 30-35 milyar dolarlık kayıp olduğunu belirtmektedir (<http://www.iipa.com/pdf/IIPAFactSheet092007.pdf>). ABD’de telif hakkı alanındaki yedi kesimi temsil eden IIPA özel sektör koalisyonu olarak biçimlenmiştir. İş ve eğlenceyi içeren her türlü yazılım, müzik, film, kitap, dergi, televizyon programları, ev videoları ve işitsel-görsel alandaki sayısal formlar konusunda tüm dünyaya üretim ve dağıtımda bulunan 1900 kadar ABD firması bu koalisyona dahildir. ABD Ticaret Temsilciliği ülkeler konusunda karar verirken IIPA kadar Amerikan eczacılık araştırma ve imalatçılarından oluşan PhRMA (The Pharmaceutical Research and Manufactureres of America) ve diğer birliklerin⁵⁸ de tavsiyelerini göz önünde bulundurmaktadır. Ancak tavsiyeler her zaman bire bir etkin olmamakta, siyasal ve ekonomik etkenler kararlarda daha önemli rol oynayabilmektedir.

2001 ve 2002 yıllarında da IIPA Türkiye’nin “öncelikli izleme listesi”nde tutulmasını istediği halde ABD Ticaret Temsilciliği telif hakkı yasasında Türkiye’yi TRIPS yükümlülüklerine uygun biçimde yasalarını düzelttiğini belirterek “izleme listesi” ne yerleştirmiştir. 2002 yılında Türkiye’yi “izleme listesi”nde tutmakla

---

⁵⁸ Aslında ABD Ticaret Temsilciliği 26 özel sektör danışma komitesinin tavsiyelerini göz önünde bulundurmaktadır. Bunlardan 4’ü siyaset 6’sı tarım ve 16’sı endüstriyle ilgili olurken, 16 endüstri danışma komitesinin 15’i fikri mülkiyet haklarını kapsamaktadır. IIPA ve PhRMA bunlardan sadece ikisi olurken, her yıl ülkelerle ilgili kendi 301 raporlarını yayınlamaktadırlar. Yine bu 15’in içerisinde bulunan Eli Lilly ilaç firması şizofreni hastalığında kullanılan “Zyprexa”adlı ilaç nedeniyle Türkiye’deki bir firmaya veri imtiyazı/koruması ihlali nedeniyle dava açmıştır. Dava halen sürmektedir (TPE’den Şube Md.F. Atasay ile yüzyüze görüşme, 7 Nisan 2008; kişisel e-posta, 25 Nisan 2008).

birlikte Ticaret Temsilciliği ülkenin etkin fikri mülkiyet korumasını gerçekleştirememesinin kaygı verici olduğunu kabul etmiştir. 2003 yılında IIPA ve ABD Ticaret Temsilciliği Türkiye'nin "izleme listesi"nde kalması konusunda uzlaşmaya varmış ve ABD Ticaret Temsilciliği Türkiye'nin bazı olumlu adımlar attığını belirtmiştir. 2004 yılında sokaktaki korsan satışları önlediği için IIPA Türkiye'nin yine "izleme listesi"nde kalmasını önerirken, ABD Ticaret Temsilciliği Türkiye'yi kitap ve optik medya korsanlığı nedeniyle "öncelikli izleme listesi" ne yerleştirmiştir. Ayrıca 2001 düzeltmelerine karşın yargının caydırıcı olmadığı başarısızlığına da işaret etmiştir. 2005 yılında IIPA Türkiye için bir kez daha "izleme listesi"ni önermiş, ancak ABD Ticaret Temsilciliği büyük ölçüde kitap fotokopisinin ve örgütlü baskı korsanlığının sürdürüldüğünü belirterek Türkiye'yi "öncelikli izleme listesi"ne koymuştur. 2006 yılında IIPA'nin tavsiyesiyle uyum gösteren Ticaret Temsilciliği Türkiye'yi "öncelikli izleme listesi" ne koyarken, endişe duyduğu konuları internet korsanlığı, gümrükte resen incelenen sahte ve korsan malların boyutu, optik disk fabrikalarında üretilen korsan ürünlerin miktarı ve onları üretmekte kullanılan cihazların yanı sıra sürmekte olan uygulama ve yargısal sorunlar olarak belirtmiştir. 2007'de IIPA Türkiye için "öncelikli izleme listesi" ni önerirken, ABD Ticaret Temsilciliği de bu öneriye uygun hareket etmiştir. 2008 yılı için IIPA Türkiye'nin "izleme listesi"nde, PhRMA ise Türkiye'nin "öncelikli izleme listesinde" kalması gerektiği konusunda görüş vermişlerdir. ABD Ticaret Temsilciliği Nisan ayı sonunda yayınladığı 2008 raporunda Türkiye'yi "izleme listesi" ne koyarken, fikri mülkiyet hakları koruması ve uygulamasında gelişme göstermek için çaba gösteren ticari ortaklarının bu çabalarını hem kendi ülkelerindeki hem de ABD'deki yaratıcı alanda faaliyet gösteren girişimcilere

bildireceklerini açıklamıştır. Türkiye ile birlikte Mısır, Lübnan ve Ukrayna “öncelikli izleme listesi”nden “izleme listesi”ne terfi etmiştir. 27 ve 28 Nisan tarihli tüm gazetelerde bu habere yer verilmiş ve bazılarında “Türkiye ABD’nin Korsan Listesi’nden Çıktı” diye duyurulmuştur (Milliyet, 28 Nisan 2008).

Sürekli olarak düzenlemelerin sıkılaştırılması, daha fazla baskınların yapılması ve yakalanan kişilere çok daha ağır cezalar verilmesini öneren IIPA raporları aslında endüstrinin çıkarlarını yansıtmaktadır. Kendisine üye olan kuruluşların Türkiye’deki temsilcilikleri yoluyla da edindiği her türlü bilgiyi kendi “özel 301” raporlarında içeren ve ABD Ticaret temsilciliğine önerilerde bulunan IIPA raporlarına burada yer verilmek istenmektedir. Çünkü müziğin yanı sıra Türkiye’deki içerik endüstrisi ile ilgili olarak son derecede ayrıntılı bilgiler içeren bu raporlar kararların kimler tarafından verildiğini ortaya koymaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin yasalarını TRIPS’e uyumlu hale getirmek için son tarih olan 2000 yılında, Türkiye’nin telif hakları alanındaki durumunu belirten 2001 yılı raporundan başlayarak içinde bulunduğumuz yıl da dahil olmak üzere her yıl yayınlanan bu raporlara baktığımızda, kitap, müzik, iş yazılımı, eğlence yazılımı ve film alanındaki korsanlık düzeyi ve tahmini kayıplar belirtilmektedir. Ayrıntılarıyla anlatılan korsan uygulamalarından sonra, Telif Hakkı Yasasıyla ilgili eksik ya da aksayan kısımlar belirtilmekte ve yapılması gereken değişiklikler sıralanmaktadır. Eğer talep edilen düzenleme değişiklikleri gerçekleşmişse, bir sonraki yıl yayınlanan raporda bu değişiklikler “olumlu gelişmeler” olarak belirtilmekte, bir değişiklik olmadığı takdirde de eleştirilen durum yinelenmektedir. Bir anlamda ulusal yasalara müdahale edilmekte, ikazda bulunmaktadır.

2.1.2.1. Sayısal Biçimdeki Korsanlığın Artması ve 2001-2004 Raporları

2001 yılı raporunda özellikle optik medya ürünleri korsanlığı üzerinde durulmuştur. Gittikçe daha fazla VCD⁵⁹, CD-ROM, müzik CD ve DVD lerin yasal olmayan kopyalarının Türkiye pazarına girmekte olduğu ve bu ürünlerin birincil olarak Hong Kong ve Taiwan gibi Asya ülkelerinde üretildikten sonra gemiyle Doğu Avrupa üzerinden ülkeye getirildiği bildirilmektedir.

Korsan müzik CD'sinin ana kaynağı olarak görülen Bulgaristan ile varılan uzlaşma sonucunda, dışsattımın denetlenmesine yönelik olarak alınan önlemlerle Türkiye'ye giren korsan ürünlerin miktarında düşüş olmuştur. Ancak bu kez de Doğu Avrupa'nın herhangi bir yerinde üretilen korsan CD'ler ülkeye girmekte ve caddelerde, sokaklarda 3 Dolar civarında satılmaktadır. IIPA'in 2001 raporu ayrıca

---

⁵⁹ Türkiye'de görsel işitsel korsanlığın en tehlikeli biçimi olarak açıklanan VCD (video CD) korsanlığı Asya'dan dışalım yapılan ve vizyona girmemiş filmlerin kopyalarını içermektedir. Bu ürünlerin kitle halinde dışalım elbette gümrüklerde önlenmekte, ancak korsanlar kişisel bavullar da dahil olmak üzere yeni yollar bulmaktadırlar. 2001 raporunda film korsanlığı nedeniyle uğranılan kaybın 2000'de 50 milyon Dolar olduğu belirtilmektedir. Amerikan Sinema Endüstrisi Birliği (MPAA)'ne göre Türk izleyiciler VCD'lerini VCD oynatıcısı yerine kişisel bilgisayarlarında izlemeyi tercih etmektedirler. Yine görsel CD çalıcıları ve PlayStation'lar da VCD gösterimi için uygun hale getirilebilmektedir. Gazete promosyonları VCD çalıcılarının erişimini sorun olmaktan çıkardığı gibi bu cihazların fiyatları da uygun hale gelmiş ve piyasada 70-80 Dolar olmuştur. Bu dönemde 200-250 bin VCD çalıcısının yanı sıra 400-450 bin CD-ROM sürücüsü olduğu tahmin edilmektedir. Korsan VCD'lerin açıkça perakende dükkanlarında ve artan biçimde sokak satıcıları tarafından satıldığı belirtilen raporda Türk hükümetinin yükselişe geçen VCD korsanlığının yasal film endüstrisi üzerindeki olumsuz etkilerini görmezden geldiği ve korsan karşıtı alınan önlemlerin düzenli olmadığı sonuçta piyasanın %50'sinin korsan olduğu açıklanmaktadır. 1999 yılında %85 olarak belirtilen video kaset korsanlığının 2000 yılında önemli ölçüde düşmesi yeni iletişim teknolojileri ile birlikte video kasetin yerini VCD'ye bırakmasıyla gerekçelendirilmektedir. 2000 yılında AMPEC⁵⁹ (Motion Picture Association/MPA'in Türkiye Temsilciliği) polisle işbirliği yaparak perakende dükkanlarına, sokak satıcılarına ve toptancılara sayısız baskın düzenlenmesini ve 124,110 korsan VCD'ye el konulmasını sağlamıştır (IIPA, 2001).

Televizyon yayınlarındaki korsanlık ciddi olmakla birlikte düşme eğilimi göstermektedir. Raporda o dönemdeki yaklaşık 230 yerel yayın istasyonunun yerli ve yabancı film yayınında %10-15 civarında korsan yayın yaptığı tahmin edildiği, yayında ev video kasetlerinin yanı sıra bazı korsan ürünlerin de kullanıldığı belirtilmiştir. Ana televizyon kanallarındaki lisansla ilgili bazı sorunlar da AMPEC ve RTÜK denetimiyle aşılmıştır (IIPA, 2001).

MPAA lisanslı olmayan yeni ve popüler video filmlerin okullarda, kafelerde, barlarda ve kültürel merkezlerde kamuya gösterildiğini rapor ederken, bazı otobüs firmalarının da şehirler arası yolculuklarda yol boyu film gösterdiğini bildirmiştir. AMPEC 1999 da 9 kamu gösterimini ve 2000'in ilk yarısında 25 korsanlık olayını belirleyerek soruşturma açmıştır (IIPA, 2001).

müzik CD'lerinin Kıbrıs'tan da getirildiği ve bazı disketlerin İsrail ve/veya Güney Asya kökenli olduğunu belirtmiştir.

Tüm korsan CD⁶⁰ ürünleri gümüş CD olup, Uzak Doğu'daki fabrikalarda üretilmektedir. Kopyalanarak CD yakılması bu dönemde henüz Türkiye'de yapılmamaktadır. Korsan ürünlerin dağıtımında kullanılan ağ çok etkin ve örgütlü bulunmaktadır. İnternet temelli oyun korsanlığı da görülmektedir. AMPEC Türk polisiyle birlikte çalışması sonucunda 40.000 korsan oyuna el koymuştur (IIPA, 2001).

Aynı raporda işle ilgili yazılım korsanlığı 2000 yılı için %69 düzeyinde belirtilirken, buna bağlı maddi kayıplar da 68.3 milyon Dolar olarak tahmin edilmiştir. Her iki rakam da bir düşmeyi göstermekle birlikte bu konudaki korsanlığın hem dağıtım kanalı hem de son kullanıcı açısından önemli bir sorun olmayı sürdürdüğü vurgulanmıştır⁶¹.

Raporda, ABD kitap yayıncılarının bölgedeki en kötü durumun Türkiye'de olduğunu söyledikleri ve İngilizce'ye ilişkin materyallerin fotokopileri ile yeniden basımının oldukça yüksek düzeyde olduğunu açıkladıkları bildirilmektedir. Eğitim piyasasının büyümesi ve özel üniversitelerin de açılmasıyla birlikte fotokopiciliğin arttığı ve bu işi yapan yerlerin genelde üniversite kapısının dışında kurulduğu ve

---

⁶⁰ Türk piyasasında eğlence yazılımı endüstrisi açısından pek çok korsan bilgisayar ve CD oyunları bulunmakta ve çoğunluğun Malezya, Hong Kong, Singapur gibi Uzak Doğu ülkelerinden getirildiği görülmektedir. Bulgaristan'dan gelen optik medya korsanlığı biraz canlanırken, kartuşlu video oyunları Çin'de üretildikten sonra Hong Kong yoluyla piyasaya getirilmektedir. 2000 yılında bu alandaki korsanlık seviyesinin %96 ya çıkmasıyla neredeyse tüm piyasanın korsan ürünlerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

⁶¹ 2000 Aralık ayında bir pazara yapılan polis baskını ile yasal olmayan CD ROM' lara el konulmuş ancak bu ürünlerin pazarlarda ve dükkanlarda izinsiz satışı önlenememiştir. Yine bu yıl içerisinde polis 30 satıcıya ve 10 son kullanıcıya baskın yapmış ve satış yapanlara kişi başına ortalama 3500 Dolar dolaylarında bir ceza verilmiştir. Bu miktar caydırıcı olmaktan uzak olurken, hiçbir son kullanıcının davası da 2000 yılı içinde bir hükme ulaşamamıştır. İzmir mahkemesinin bir satıcıya verdiği üç ay hapis cezası ile para cezası da bir önceki yıl çıkarılan genel af bağlamında ertelenmiştir (IIPA, 2001).

üniversite hocalarının kitap bölümlerini içeren ders notlarını satmak üzere raflarda bulundurduğu rapor edilmektedir⁶² (IIPA, 2001).

Rapordaki anlatımlardan ve örneklerden de görüldüğü gibi IIPA Türkiye'nin uygulama sürecindeki eksikliklere işaret etmektedir. Üyelerinin Türkiye temsilcisi AMPEC ve BSA polisle işbirliğinde bulunarak ve cezai yaptırımlardan yararlanarak aktif biçimde korsanlığı önlemeye çalışmaktadır. Ancak IIPA'ye göre Türkiye'deki telif hakkına ilişkin cezaların çok düşük ve caydırıcı olmaktan uzak olması yeterli ve etkin korumayı engellemektedir. Korsanlar cezaları "yapılan işin maliyeti" olarak görmektedirler. Yargı süreci uzun sürmekte, cezalar askıya alınmaktadır. Para cezaları enflasyon karşısında işlevini yitirirken, bir de taksitlendirilmektedir. Yürürlükte bulunan telif hakkı yasasında yinelenen suçların cezalarının artırılmasına yönelik olarak iş ruhsatının iptal edilmesi ya da iş yerinin kapatılması gibi maddeler eksik bulunmaktadır.

2002 raporunda ağırlık, 2001 yılında Telif Hakkı yasasında yapılan değişikliklerle ilgili olumlu ve olumsuz noktalara verilmiştir. Yeni değişikliklerin Türkiye'nin telif hakkı rejimini uluslararası standartlara yaklaştırdığı ve yeni yasanın Meclisten geçmesiyle birlikte, perakende dükkanlarındaki korsan VCD sayısında azalma olması gibi geçici de olsa bazı olumlu gelişmelere yol açtığı belirtilmiştir. Koruma süresinin uzatılması, yeniden üretim hakkı, kiralama, umuma iletim, fonogramcılara ve icracılara geniş hakların verilmesinin yanında kamuya sağlanan istisnaların azaltılması, gelişme sağlanan temel yasa maddeleri olarak

---

⁶² Hem yasal hem de korsan baskılar yayıncı kuruluşlarda bir arada bulunmakta ve birbirinden ayrılması güç olan bu kitapların zamanla stok fazlası nedeniyle kitapçılar arasında belgesiz olarak değişiminin yapılması, şüpheli materyalin sahipliği konusunda iz sürdürmeyi de iyice zorlaştırmaktadır. Kitap satıcıları korsan ürünlerin piyasanın %30-%70 arasında bir yerde durduğuna işaret ederken, kaybın 28 milyon Dolar dolayında olduğu tahmin edilmektedir. Bu dönemde yayıncılar izinsiz ofset yayınların düştüğünü rapor etmişlerdir (IIPA, 2001).

nitelendirilmiştir. Uygulama açısından ise cezaların artırılması önemli bir kazanım olarak görülürken, benzer çalışmalara ve komşu haklarına daha az ceza verilmesi hayal kırıklığı yaratmış ve düzeltilmesi talep edilmiştir (IIPA, 2002).

Teknik koruma önlemlerinin geçersiz kılınmasına karşı etkin tedbirlerin alınmaması eksiklik olarak görülmüştür. Düzeltilen telif hakkı maddelerinin uygulanabilmesi için sinema ve müzik eserlerinin tescilini içeren 13. madde, bir eserin aslı ya da çoğaltılmış kopyalarının kiralanması veya diğer yollarla dağıtılması konusundaki 23. madde, radyo ve televizyon kuruluşlarının her türlü yayınlarında yararlandıkları opera, bale, tiyatro ve benzeri sahneye konulmuş eserlerle ilgili hak sahiplerinden izin almaları konusundaki 43. madde, fikir ve sanat eserlerinin çoğaltılmasına yarayan her türlü teknik cihazla ilgili 44. madde, bandrol başvurusu ve düzenlemesine ilişkin 81. madde ile ilgili olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın gerekli düzenlemeleri yapması ve yönetmelikleri çıkarması istenmiştir. Sonuç olarak 2001 de yapılan değişikliklerin teknolojik koruma önlemlerinin geçersiz kılınmasını önlemek gibi kilit bazı öğeleri karşılamakta yetersiz olmakla birlikte WIPO anlaşmalarının çoğu gereksinimini karşıladığı belirtilen raporda sinema ve müzik eserleri yasasının da güncellenerek karmaşık ve birbiriyle çatışan maddelerin çıkartılarak, ceza maddelerinin telif yasasında olduğu gibi ağırlaştırılması talep edilmiştir.

2002 yılındaki raporda en çok üzerinde durulan konulardan birisi de bandrol sistemi olmuştur. Bakanlığın yeterli önlem almaması nedeniyle dolandırıcılık ve suistimallerin sistemi bozduğu dolayısıyla korsanlıkla mücadelede etkin olmadığı belirtilmiştir. Temelde hükümetin bu tür sahte kayıtlara ön verdiği ve üniversite öğrencilerinin fotokopi dükkanlarından yasal olmayan kitap kopyalarını almalarını

üstü örtük biçimde destekleyerek özellikle iki alanda korsanlığa göz yumduğu vurgulanmıştır (IIPA, 2002).

Korsanlığın bir önceki yıla göre daha kötü olduğu ve analog korsanlık kadar sayısal korsanlığın da etkili olmaya başladığı belirtilen raporda, mali kriz ve işsizliğin sokak ticaretini daha açık ve kesin hale getirdiğine de dikkat çekilmiştir. Müzik konusunda kayıt endüstrisi çoğu yasal olmayan CD'lerin yerel olarak üretilerek CD-R da toplandığını belirtmektedir. Doğu Avrupa'dan özellikle Ukrayna'dan getirilen CD'ler sorun olmaya devam ederken, cadde kenarlarında 1-1.5 Dolara satılmaktadır. Özetle, sayılan bu alanlardaki korsanlık seviyesi ve kayıplarında bir önceki yıla göre bir değişiklik olmadığı belirtilerek, Türkiye'nin "öncelikli izlenme listesi"nde olması gerektiği önerisinde bulunulmuştur (IIPA, 2002).

2003 yılı raporunda sayısal formdaki korsanlığın artık piyasaya egemen olduğu belirtilmiştir. CD, VCD, DVD, CD-ROM gibi lazer tarafından okunan korsan optik disklerin telif hakkına sahip içeriğin her alanına yayıldığı ve çoğunlukla Asya, Ukrayna, Bulgaristan, Rusya ve Doğu Avrupa'dan getirildiği rapor edilirken, telif hakkına sahip içeriğin yasal olmayan biçimde boş CD-R'lere "yakarak" kayıt etmenin önemli oranda artış gösterdiği de belirtilmiştir. Bu olayın 2002'de en az 18 üretim hattına sahip ve 63 milyon disk kapasiteli olarak bildirilen 8 optik disk üretiminin yerini alabileceğine dikkat çekilmiştir. Bazı tahminlere göre bulunan korsan ürünlerin %70'i Türkiye'de üretilmektedir. Bu açıdan etkin bir optik disk yasasının çıkarılması ve optik disk üretim yeri ile üretim cihazlarının ve hammadde dışalımının denetlenmesi gereği üzerinde durulmuştur. Korsan ürünlerin son derecede örgütlü ve etkin bir dağıtım ağına sahip olduğu da eklenmiştir.

Bu dönemde filmlerin popüler sıkıştırma teknolojisi “DivX”⁶³ ile kolayca internetten indirilmesi yeni bir internet korsanlığı biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Umuma açık alanlarda korsan VCD ve DVD kullanımlarına karşı film endüstrisi adına AMPEC 1999’da 9, 2000’de 25, 2001’de 22 ve 2002’de 22 soruşturma açtırmıştır⁶⁴. Bilgisayarlara lisanssız program yüklenmesi hem satılmadan önce firma tarafından hem de satış sonrası son kullanıcı tarafından yapılmaktadır. 2002’de hükümetin desteği ve BSA üyelerinin şikayeti üzerine beş son kullanıcıya baskın düzenlenmiştir. Yapılan baskınlarda kanıt olarak tüm bilgisayar ve donanımlara (hard disklere) hemen el konulmuştur.

Kültür ve Turizm Bakanlığı her ilde denetleme komisyonu kurulduğunu teyit etmişse de sadece İstanbul’daki bir baskın ile somut adımlar atılmıştır. Denetleme Komisyonu’na film endüstrisini temsilen AMPEC atanmış ve Komisyon ilk baskını Ağustos 2002’de gerçekleştirmiştir. Bu komisyonlar resen hareket edecekler ve hak sahipleri cumhuriyet savcısından arama izni almak yerine şikayetlerini doğrudan denetleme komisyonuna iletebileceklerdir. AMPEC 2002 yılında DivX formatında filmler için CD-ROM satan ve internet korsanı olarak bilinen iki web sitesine yapılan baskını yürütmüş ve 1192 korsan diske el konulmasını sağlamıştır. Polisle olan işbirliği sayesinde cadde ve sokaklardaki

---

⁶³ DivX özel bir firma adı olmakla birlikte MPEG-4 dosya formatında sıkıştırılan DVD’ler için kullanılan bir terim haline gelmiştir.

⁶⁴ 81. Madde kapsamında Bakanlık ile mülki idare amirleri bandrollenmesi zorunlu olan kopyaların ve süreli olmayan yayınların, bandrollü olup olmadıklarını yakınmaya bağlı olmadan her zaman denetleyebildikleri gibi 2001 yılı yasa değişikliği ile, gerekli görüldüğünde mülki idare amirleri re’sen veya Bakanlığın talebi ile bu denetimi gerçekleştirmek üzere illerde denetim komisyonu oluşturabilirler. İhtiyaç halinde; bu komisyonlarda Bakanlık ve ilgili alan meslek birlikleri temsilcileri de görev alabilirler. Bu maddede belirtilen ihlallerde, genel kolluk ve zabıta; resen ve/veya hak sahipleri, komisyon, meslek birlikleri, Bakanlık veya ilgili diğer kanunlarla kendisine yetki ve görev verilmiş olanların ihbarı üzerine harekete geçerek, usülsüz ve izinsiz olarak çoğaltılmış ve yayılmış nüsha ve yayınlar ile bunları çoğaltmaya yarayan her türlü aracı ve diğer delilleri toplayarak, taşınmaz olanlarını emanet altına aldıktan sonra, toplanan delilleri Cumhuriyet savcısına suç duyurusu ile birlikte sevk eder.

saticılara da sayısız baskın düzenleyerek 642 bin korsan VCD ye el koydurtmuştur. Mali polis ise gümrük yasası uyarınca resen yaptığı baskınlar sonucunda 500 bin kadar VCD'ye el koymuştur. AMPEC yayıncılık korsanlığı konusunda da yoğun biçimde çalışmış ve 26 yayın istasyonu yazılı ikazlar sonucunda korsan yayınlarını durdurmuştur (IIPA, 2003).

IIPA düzeltilen 2001 yasasınının 76. maddesi gereğince kurulan uzmanlaşmış fikri mülkiyet mahkemelerinin tüm ülkede işlevini yerine getirerek korsanlığa karşı caydırıcı olacağını ummaktadır. Ancak bazı yargıçlar ve savcılar tarafından telif hakkı ihlallerine hala ciddi bir suç olarak bakılmamakta ve sokak satıcıları ekonomik ve siyasal koşulların kurbanları olarak algılanmaktadır.

2004 raporunda Türkiye'nin "izleme listesi"nde kalması önerilirken, korsanlık konusunda Türkiye'nin en kötü pazarlardan birisi olduğu yinelenmiştir. Optik disk üretimindeki korsanlıkta 2003 yılında yasal olmayan ve "yakılmış" olarak ifade edilen CD-R kayıtlarında büyük artışın olduğu ve otoritelerin buna çok az tepkide bulunduğu açıklanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın sokak satışını tamamen önleyecek bir yasa tasarısı hazırladığı, ancak tasarının aynı zamanda 2001 yılındaki Türk Telif Hakkı yasasının modernleştirilmesinde çok önemli yeri olan cezaları indirgeyecek yönde olduğu haberinin alındığı da belirtilmiştir.

Basılı materyalin kopyalanmasına aracı olan fotokopi ve yazıcı dükkanlarının kapatılması, optik disklerin nerede üretildiğinin kaynağının bulunması ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın hazırladığı taslak uyarınca tüm sokak satışlarının yasaklanması, savcılarla işbirliğinde bulunarak davaların daha çabuk sonuca ulaşmasının sağlanması, bandrol sisteminin geliştirilmesi, gümrüklerde telif hakkı yasasının etkin biçimde kullanılarak korsan dışalım ve dışsatımının durdurulması,

gecikmeden WIPO anlaşmalarına uyulması, sokak satışını önleyecek tasarının 2001 yasası ile sağlanan cezalarda indirim yapmayacak biçimde Meclisten ivedilikle geçirilmesi alınması gereken önlemler olarak sıralanmıştır.

2003 yılındaki egemen korsanlık yöntemi telif hakkına sahip içeriğin yakılarak boş CD-R'a kayıt edilmesi olmuştur⁶⁵. İnternetin yaygınlaşmasıyla da korsan ürünlerin reklamı web sitelerinden ve haber gruplarından duyurulmaktadır. Yeni ve izinsiz filmlerin kamuya izinsiz gösterimi bu alandaki korsanlığın %25'ini, yayın kuruluşları yoluyla izinsiz gösterimi %15 dolaylarında sürmektedir. Müzik alanında da 1500 radyo ve televizyon kuruluşunun sadece 41'inin müzik yayını için MÜ-YAP ile yapılmış uygun lisansı bulunmaktadır. 2003 yılında müzik alanında ortaya çıkan yeni bir korsanlık alanı uluslararası otel zincirleri de dahil olmak üzere turistlerin çok olduğu oteller, barlar, klüpler ve diskolarda yasal olmayan yakılmış CD-R'ler ya da internette indirilmiş müzik yayını yapılması olmuştur (IIPA, 2004).

2003'te her bir endüstrideki bilinen sorunlar çok az farklılık gösterirken hükümetin uygulama konusunda yeterli ve etkin önlemleri almadığı konusunda endüstride uzlaşma bulunmaktadır⁶⁶.

Film alanında ağırlık yakılarak kopyalanmış korsan CD-R'lara ve korsan DVD'lere verilmiş olup, 2003 Eylül ayında Türk polisiyle ortak çalışma sonucunda

---

⁶⁵ Yakılmış diskler müzik konusundaki optik disklerin %90'ını, film alanında ise bir kaç yurt dışından getirilen disklerin dışında neredeyse tamamını oluşturmaktadır. Gerek yurtiçi korsan üretim ve gerekse yurt dışından korsan olarak getirilen korsan disklerle büyüyen pazarın gözden kaçırılmaması gerektiği belirtilen raporda, yurtdışında 18 üretim hattına sahip ve 63 milyon disk kapasiteli 8 üretim yeri olduğu ve yasal disk talebinin ise sadece 7 milyon olduğu bilindiğinde kapasite fazlası sayının büyüklüğü ve hükümetin bir an önce optik disk konusundaki yasayı çıkarmasının önemi yeniden vurgulanmıştır.

⁶⁶ Örneğin kitap yayıncıları baskınlarını sürdürmekte ancak yakalanan korsanlara caydırıcı cezalar ya verilmemekte ya da ertelenmektedir. Hükümetin üniversite kampuslarındaki korsanlığı önlemek için hocaların ve öğrencilerin sadece yasal materyalleri kullanmalarını teşvik etmekte gönüllü görünmediği, Eğitim Bakanlığı ve Talim Terbiye Kurulu'nun da kısa bir ikaz süresi ile okutulan kitapları değiştirdiği ve yayıncılara dışalım için olanak vermeyerek adeta korsanlara yardımcı olduğuna işaret edilmektedir.

Rusya'da üretilen korsan DVD'lerin İstanbul'daki ana dağıtımıcısı yakalanmıştır. Sokak satışının bitirilmesi için taslak yasa metninin Meclisten geçirilmesi gerektiği belirtilirken, bir tek İstanbul'da etkin olan Denetim Komisyonu MÜ-YAP ve AMPEC ile birlikte sokak baskınlarını yoğunlaştırmış, ancak korsanlık sorununu bitirmekte etkin olamamıştır. 2001 yılında 81 ilde kurulan denetim komisyonları para ve teçhizat eksikliği nedeniyle beklenen etkinliği sağlayamamıştır. Ayrıca yapılan baskınlar sonrası yargı düzeyinde karşılaşılan engeller (cezaların hafifliği ya da ertelenme durumları) bu komisyonların⁶⁷ cesaretini kırmıştır. Tüm ülke çapında eylemlerin resen sürmesi gerektiğine işaret eden IIPA hükümetin maddi olarak bu komisyonları desteklemesi gerektiğini de eklemiştir. Bandrol sisteminden ve boş kopyalama araçlarından elde edilen vergi gelirlerinin bu alana kaydırılması yine IIPA tarafından önerilmiştir.

2001 Telif hakkı Yasasınının 76. maddesi uyarınca kurulmasına karar verilen Fikri Haklar Mahkemelerinin aradan üç yıl geçmesine karşın bekleneni verememesi IIPA'ı büyük hayal kırıklığına uğrattığı belirtilmiştir. Hükümetin bu mahkemeleri kurmakta ağır hareket etmesi, usule ilişkin engellerin sistemde kalmış olması ve dava sonuçlarının caydırıcı hükümler içermemesi beklenen başarıyı engellemiştir.

IIPA'ye göre Kültür ve Turizm Bakanlığının sokak satışlarını sona erdirmek ve WIPO anlaşmalarına uyumu gerçekleştirmek için hazırladığı yasa taslağının şu gereksinimleri karşılaması gerekmektedir: a)yasal dahi olsa sokak satışının önlenmesi, korsanlığın örgütlü suç olarak nitelendirilmesi, b)telif hakkı uygulamalarında kurumlara resen yükümlülük verilmesi, c)sınırlardaki gümrük

---

⁶⁷ En yoğun İstanbul'da çalışan denetim komisyonu 2003 yılında 375 operasyonu yürütmüş ve 1084 ihlalcıyı yakalamış, 35,700 müzik kaseti, 199,600'ün üzerinde müzik CD'si, 280,000'in üzerinde filmi de içeren CD-R, 87,900 video oyunu ve yazılım disketi, 51,900'ün üzerinde kitap, 44 CD yakıcısı ve 9,300,000'in üzerinde CD kartına el koymuştur.

denetimlerinin artırılması, ç)yasal olmayan ürün dışalımının örgütlü kaçakçılık olarak nitelendirilmesi, d)izinsiz radyo televizyon yayınlarının önlenmesi, e)bandrol sisteminin ve sistemle ilgili uygulamanın etkinliğinin artırılması, f)veri tabanının oluşturulması, g)şu anda “ve” bağlacı ile ikisini birden uygun gördüğü için yargıçlar tarafından indirgenen ceza maddeleri konusunda yargıçlara ya hapis ya da para cezasını seçmeleri için yetki verilmesi ve cezaların hafifletilirken uygulamanın sağlanması.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın, 3257 sayılı Sinema ve Müzik Yasasını güncelleştirmek için çalıştığı yeni yasa tasarısının hali hazırdaki Sinema yasasını kaldırması beklenmektedir, çünkü bu yasa mahkemeler ve bandrol sistemi ile uyumsuzluk göstermektedir. IIPA yasanın hızla çıkarılmasını teşvik ederken, korsanlığı caydırmakta etkili olabilecek ceza maddelerinde kesin düşüşlerin yapılmamasını, aksi halde bunun korsanları harekete geçirmekte olumlu bir işaret olarak algılanacağına dikkat çekmiştir.

Hemen her raporunun başına son beş yıl içerisinde korsanlığın neden olduğu ticari kayıpları tablo halinde sunan IIPA'ye göre, 2000-2003 yılları için kayıplar Tablo 4'de belirtilmiştir.

Tablo.4 IIPA'ye Göre 2000-2003 Yıllarında Korsanlığın Yol Açtığı Ticari Kayıplar

	2003		2002		2001		2000	
	kayıp	yüzde	kayıp	yüzde	kayıp	yüzde	kayıp	yüzde
Kitap	25.0	NA*	25.0	NA	50	40%	50.0	50%
Kayıt&müzik	15.0	75%	18.0	75%	3.5	35%	4.0	40%
İş yazılımı	81.0	66%	38.5	58%	58.9	58%	18.6	63%
Eğlence yazılımı	NA	NA	NA	NA	23.7	90%	116.2	96%
Sinema filmi	50.0	45%	50.0	45%	27.0	NA	28.0	NA
TOPLAM	171.0		131.5		161.1		276.8	

Kaynak: IIPA (<http://www.iipa.com/rbc/2004/2004SPEC301TURKEY.pdf>)

*piyasanın yüzde kaçının korsan olduğuna dair bilgi bulunmuyor.

2.1.2.2. Geniş Banttaki Yayılma ve 2005-2008 Raporları

Türkiye'nin "izleme listesi"nde kalması önerilen 2005 raporunda, 12 Mart 2004 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren yasa değişikliklerinden bahsedilmektedir. Ceza maddelerinde hafifletilme olmakla birlikte, cadde ve sokaklardaki satışların tamamen yasaklandığı ve uygulama otoritelerine örgütlü suç yasası uyarınca korsanlar hakkında takibat yapabilmek için resen hareket edebilme gücünün verildiği, Sinema yasasının çelişen maddelerinin kaldırıldığı ve internet hizmet sağlayıcılarına "uyar kaldır" usulünün sağlandığına işaret edilmektedir. Türkiye'deki korsanlıktan dolayı ABD'nin kaybının 187 milyon Dolar olduğu tahmin edildiği de raporda belirtilmektedir (IIPA, 2005).

Raporda yasada yapılan değişikliklerin ivedilikle uygulanması istenirken, bazı önlemlerin de hemen alınması istenmiştir. Bu önlemler a)Maliye Bakanlığı'nın, kitap korsanlığı ve diğer telif haklarına sahip malların korsan üretimini ve satışını sürdüren ve gelir vergisi kaçırarlardan vergi alması, b)basılı materyalin izinsiz olarak çıktısını ve fotokopisini yapan yerlerin kapatılması, c)gümrüklerdeki korsan dışalım ve dışsatımın durdurulması, ç)denetim komisyonlarını teşvik ederek ve savcılarla işbirliğinde bulunarak davaların daha çabuk sonuca ulaşmasının sağlanması, d)Milli Eğitim Bakanlığının, Türkiye çapında geniş ve kapsamlı bir plan yürüterek kullanılan eğitim materyallerinin tümünün yasal hale getirilmesi olarak sıralanmaktadır.

Raporda, yargılama sürecinde korsanlara caydırıcı olabilecek hapis cezaları ile ağır para cezaları önerilirken, hak sahiplerinden sahipliklerini kanıtlamaları için istenen ve yük getiren uygulamaların azaltılması istenmiştir. Yine yasama ve düzenleyici alanda değiştirilen maddelerin ve ilgili düzenlemelerin gecikmeden uygulanması ve WIPO internet anlaşmalarına taraf olunmasının yanı sıra yanmış

CD-R'lerin üretim kaynaklarının araştırılmasını da içerecek optik disk yasasının çıkarılması ve sahtekârlıkları önleyip hak sahiplerine yük getirmeyecek bandrol sisteminin geliştirilmesi talep edilmiştir.

2004'te hak sahiplerinin mücadelesiyle birlikte parasal istikrar tedbirleri bazı olumlu gelişmelerin olmasını sağlamıştır. Ancak yapılacak daha çok şey bulunmaktadır. Açıkta satışların tamamen yasaklanmasıyla, kitaplar bir bavul ya da kutu içerisine konularak kitapçı dükkanlarının önüne konulmakta ve bir baskın olduğunda kitaplara el konulmakta, ancak göz altına alınacak kimse bulunmamaktadır⁶⁸.

Optik disk alanındaki korsanlık 2004 yılında da hak sahiplerine zarar vermeyi sürdürmüştür. Her ne kadar yasa ile açıkta her türlü ürünün satışı yasaklanmışsa da, yakılarak çoğaltılan CD-R'lerin katalogdan yapılan satışlarıyla sorun ciddiliğini sürdürmüştür.⁶⁹ Yanmış CD-R'lar müzik alanındaki optik disklerin %90'ını oluştururken, çoğu film diskleri de yanmış CD-R'lardır ve sadece birkaç DVD-R yurt dışından kopyalama kaynağı olarak getirilmektedir. 2004 yılında 23 üretim hattına sahip sekiz üretim fabrikasının bulunduğu işaret edilen raporda, toplam disk üretiminin 80.5 milyon olduğu belirtilmektedir. Yasal talebin oldukça üzerinde olan bu disk fazlalığı için hükümetin optik disk yasasını çıkarması ve uygulaması gerektiği yinelenmektedir⁷⁰.

---

⁶⁸ Yasal olmayan kitap fotokopisi üniversite kampusları çevresinde yaygın uygulama alanı bulurken üniversite kitap piyasasını ciddi tehdit etmektedir. Ancak bazı üniversite hocalarının sınıfa orijinal kitapların getirilmesini zorunlu tutarak korsanlığa karşı mücadele ettiği belirtilmekte ve tüm hocaların bu tür uygulamalarda bulunması önerilmektedir. Elektronik veri tabanları yoluyla serbestçe ek malzemelere erişim talebinin artması ve sayısal korsanlık da durumu daha kötüleştirmektedir.

⁶⁹ 17 Nisan 2008 tarihinde Ankara Basınla ilgili Cumhuriyet Savcısı N.Türktaş ile yapılan görüşmede, kaldırılmış olan Maltepe Pazarının arkalarında açıkta satılmayan ürünlere ait bilgilerin bulunduğu broşürler yoluyla siparişlerin alındığı teyit edilmiştir.

⁷⁰ 2004 yılı sonu itibarıyla AMPEC'in katıldığı baskınlar sonucunda 723,183 korsan CD-R ve 206 CD yakıcısına el konulurken, MÜ-YAP'ın 28 şehirde yürüttüğü 311 baskın sonucunda

İnternet kullanımının yaygınlaşmasıyla birlikte, korsanlar web sitelerinden ve haber gruplarından ellerindeki ürünlerin reklamını yapmakta ve sipariş almaktadırlar. Bu arada kişiden kişiye dosya değişimi olan peer to peer/P2P de dahil olmak üzere internet korsanlığı yaygınlaşmaktadır.

IIPA'ye göre ilgili yasanın uygulama organları denetim komisyonları da dahil olmak üzere resen hareket etmekte çok başarılı olamamışlardır. 2002 yılında kurulan denetim komisyonlarının Ankara, İstanbul, İzmir dışındaki çoğu ilde kaldırıldığı da bildirilen raporda, nadiren resen hareket etmiş ve korsanlığın önlenmesinde kısmen rol oynamış olsa da telif hakkı sahiplerinin desteği ve katılımı ile olumlu sonuçlar alınan bu komisyonların hepsinin aynı anda kaldırılmaması önerilmiştir.

Uzmanlaşmış fikri hak mahkemelerine ilişkin olarak iki olumlu haberin kendilerine ulaştığı da raporda belirtilmiştir⁷¹. Temelde verilen bu kararların bir eğilim mi yoksa istisna mı olduğu konusunda karar vermenin kolay olmadığı ve yeni yasayla ilgili davaların henüz süreç içerisinde olduğu, dolayısıyla 2005'in ikinci yarısından itibaren bu davaların sonuçlanmalarıyla birlikte fikri mülkiyet suçlarına karşı mahkeme sisteminde ve yargının tutumunda gerçekte bir değişiklik olup olmadığının anlaşılacağı belirtilmektedir. Kayıt endüstrisi 2004 yılında gerçekleşen

---

630,000 CD'ye ve 18,000 müzik kasetine el konulduğu rapor edilmiştir. Sürdürülen baskınlar sonucunda açıkta korsan satışlar Ankara'da tamamen kaybolmuştur. Sayılar kasetin yerini optik diske bıraktığını açıkça göstermektedir. Ayrıca CD yakıcısı gibi kopyalama cihazına el konulmuş ve 900 kadar şüpheli gözaltına alınmıştır. Bu sonuçlar büyük ölçüde özel sektörün baskınları desteklemesi ve katılımı sonucu elde edilmiştir.

⁷¹ bu haberlerden birincisinin Ankara'daki uzmanlaşmış mahkemeden alındığı ve 17 Mart 2003 tarihinde yapılan baskın sonucunda 1 CD yakıcı, 600 korsan CD-R, 50 boş CD-R ve 400 inlay kartına el konulurken 22 Eylül 2004'te sorumlulara 60 milyar TL (yaklaşık 45 bin Dolar) ağır para cezası verildiği açıklanmıştır. Kararın önemi yargıcın askıya alınmayacak biçimde ceza vermekte direnmesi olmuştur. İkinci olumlu dava sonucu İzmir Fikri hak mahkemesinde gerçekleşmiş ve yerel toptan satış sahibi 50 milyar TL. (yaklaşık 37,500 bin Dolardan fazla) ağır para cezasına çarptırılmıştır. 19 Mart 2004 tarihinde AMPEC tarafından yürütülen baskın sonucunda alınan bu kararın önemi raporda, hiçbir üretim aracına rastlanmamış olmasına karşın elde edilen korsan ürünlerin kendilerinin korsan çoğaltma kanıtı olarak kabul edilmesi olarak gösterilmiştir. Bu olaylar aslında telif hakkı sahiplerinin fikri hak mahkemeleri konusunda umutlu olabileceklerini göstermektedir. IIPA temyiz mahkemesinin de normal mahkeme kararlarını bozmayacağından umutlu görünmektedir.

bazı olumlu adımlardan bahsetmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrol konusunda şeffaflığı artırarak bandrol bilgisini haftalık olarak MÜ-YAP ile paylaşmaktadır. Ancak uluslararası repertuar için kitlesel artış gösteren bandrol talepleri ile uluslararası repertuar ürünlerindeki gerçek satışlar birbirleriyle örtüşmemektedir. Bu da sahte bandrol uygulamasının sürdüğünü göstermektedir.

Optik disk alanında düzenleme gerektiği yinelenen raporda, Kültür ve Turizm Bakanlığının Direktif biçiminde bir düzenlemede bulunduğu ve bakanlıklar arası müzakere sonucunda yürürlüğe girebileceği bildirilmektedir. Raporda ilk duyumlara göre sadece enjeksiyonlu makinelere sertifika verileceği ve yakarak kayıt yapan stüdyoların telif hakkı üretimi için yeterli görülmediği açıklanmaktadır. Yine tüm üretim aşamalarını gerçekleştirebilecek kapsamlı fabrikalara üretim izni verileceği ve kapasite raporlarının düzenli olarak alınacağı, düzenli denetimlerin yapılacağı, bu arada sürpriz teftişlerin de olabileceği belirtilirken, tüm bu öğeler IIPA tarafından olumlu olarak değerlendirilmiştir (IIPA, 2005).

2006 raporunda Türkiye'nin "öncelikli izleme listesi"nde yer alması önerilirken, alınması gereken önlemler de raporun başında sıralanmıştır. Daha önceki raporlarda da önerilen bu önlemler: 2005'in sonlarına doğru yoğunlaştırılan baskınların 2006'da da sürmesi ve telif hakkına sahip her ürün çeşidindeki ana korsanların piyasa dışına itilerek Türkiye'nin yasal iş çevrelerine açılması, yetkililerin yazılım endüstrisi ile birlikte çalışarak ülkenin olabildiğince korsan yazılımlardan kurtarılması, fikri mülkiyet konularında eğitilmiş yargıçların yer alacağı mahkemelerin sayısının artırılması ve davanın her adımında hak sahibini temsilen bir avukat tutma zorunluluğunun kaldırılması olarak belirtilmiştir. Ayrıca, 2005'te dışarıdan getirilen ürünlerin artış göstermesi nedeniyle, gümrüklerde resen

eylemler de dahil olmak üzere telif hakkı yasasının daha sıkı bir biçimde uygulanması, bandrol sistemi uygulanmaya devam edecekse, sahte bandrol kullanımının önlenmesi, optik disk düzenlemesinin geliştirilerek sertifikasız üretim yapan fabrikaların kapatılması ve buradaki ürünler ile üretim araçlarına el konulması, hapis ve yüksek para cezası gibi caydırıcı cezaların verilmesi, teknolojik koruma önlemlerinin geçersiz kılınmasını engelleyecek biçimde yasanın düzenlenmesi ve WIPO internet anlaşmalarına dahil olmak da talep edilen gereksinimler arasında bulunmaktadır.

Kitap korsanlığında⁷² olduğu gibi optik disk pazarında da yakılmış CD'ler, VCD'ler, DVD'ler, vb. korsan ürünler baskın durumlarını sürdürürken, 2005 yılında gümrüklerde etkin denetim olmaması nedeniyle dışarıdan getirilen korsan ürünlerin sayısında artış olduğu bildirilmiştir. 2004 yılı düzenlemelerinin uygulanması ile, sokak satışlarında İstanbul'da %80 ve Ankara'da %50'den fazla azalma olurken korsanlar sipariş almaya çalışmaktadırlar. Hak sahipleri ilk kez 2005 yılında yerel korsan ürünlerin izini sürmüşlerdir. "Yakılmış" optik ürünler özellikle Antalya ve İzmir'de etkin olurken, resen eylemler Ankara, İstanbul ve İzmir gibi büyük şehirlerle sınırlı kalmıştır⁷³.

---

⁷² Kitap korsanlığı önceki yıllarda olduğu gibi büyük sorun olmayı sürdürürken yayıncılar 2005 yılında yeni bir kampanyaya öncülük yaparak çabalarını ikiye katlamışlardır. Yerel yayıncılar kadar yabancı yayıncılar da korsanlıktan çok etkilendikleri için kendilerini korsanla mücadelede bulunan meslek birliği EDİSAM'a üye yapmışlardır. Polisle birlikte Temmuz ayından Kasım ayının ortalarına dek yaptıkları 57 baskın sonucunda 21,000 korsan kitaba ve 10,000 korsan kitap cildine el konulmuştur. Ancak Ankara ve İstanbul'un dışındaki illerde polis baskınlar konusunda sanki korsanlarla işbirliği içerisindeymiş gibi davranarak, kararlı ve zamanında harekete geçmekte biraz gönülsüz davranmıştır. Mahkeme kararlarında gelişme olmuş ve Ocak 2005'ten itibaren beş hapis cezası verilmiştir. Ankara'daki kilit isimlerden "İnce Mehmet" kitap korsanlığından dört yıl hapis cezası alırken, İstanbul'da akademik ve ders kitapları konusunda isim olan Metin Can hakkında bekleyen üç davanın olması mahkemelerin etkin çalıştığını ve Türkiye'nin artık bu konuyu ciddiye aldığı hususunda önemli işaretler olarak görülmüştür (IIPA, 2006).

⁷³ İşle ilgili yazılım konusunda istenen olumlu gelişmeler sağlanamamıştır. Bunda telif haklarını koruma konusunda sorumlu ve yetkili olan Kültür ve Turizm Bakanlığının yazılım denetimi uygulamasında yeterli olmaması ve polisin de resen baskınlar düzenlemekte aktif davranamamasıdır.

2005 yılında geniş bant bağlantısının hızla yaygınlaşması öncelikle sağlıklı bir elektronik ticaret konusunda heyecan verici bir gelişme olarak nitelendirilirken, hükümetin internet korsanlığına gereken önemi vermemesi umutsuzluk kaynağı olarak değerlendirilmektedir (IIPA, 2006). 2004'ün ikinci yarısında Türkiye geniş bant altyapısına %150 oranında ek yaparak, 2005'in ikinci yarısında geniş bant bağlantısını %73.6'ya çıkarmış ve bu alanda dünya birincisi olmuştur. Tüm dünyada geniş bant büyüme yüzdesi açısından dördüncü olurken, 2005 Eylül ayındaki verilere göre kesin eklenen hat sayısı açısından da dünyada dokuzuncu olmuştur. Geniş bant alanındaki bu kazanımlar çevrimiçi korsanlık olarak geri dönerken, Türk Telekom'un geniş bant uygulamasına da zarar verdiği belirtilmektedir. İnternetteki web siteleri ve haber gruplarından korsan ürün siparişi alınması devam ederken, bazı endüstri temsilcileri internet servis sağlayıcılarına ve site operatörlerine bu tür faaliyetleri durdurmaları için mektup göndermekte ve polis baskınları düzenlemektedirler (IIPA, 2006).

Türkiye'de, 3 DVD ve 21 VCD hattı olmak üzere toplam 25 üretim hattı bulunduğu belirtilen 2006 raporunda, önceki yıllarda buralarda korsan üretim sorunu görülmezken, 2005 yılında ilk kez yerel sıkıştırılmış DVD ler görülmeye başlandığı belirtilmiştir. 2005 Nisan düzenlemesi optik disk üreten yerlerden sertifika isteme zorunluluğunu yürürlüğe koymuştur. Korsan DVD'lerin görülmesi üzerine, endüstrinin de yardımıyla Türk yetkililer piyasadan örnekler toplamış ve yapılan adli testler sonucunda yasal olmayan eylemin izi bulunmuş ve 6 Temmuz 2005 günü

Yazılım firmaları kendileri önlem almak istemişlerse de son kullanıcıların yaptığı lisanssız yüklemeler nedeniyle ciddi zarar görmeye devam etmişlerdir. Eğlence yazılımındaki korsanlık oranı ise %70'in üzerinde olurken ürünler daha çok Bulgaristan, İran ve Ukrayna'dan getirilmektedir. Kartuşlu olan oyunların ise Çin'den getirilmesi sürmektedir. Polisle ve gümrükle iyi işbirliği içerisinde olunmasına karşın bu alandaki korsanlık yüksek düzeyini korumaktadır. Asıl endişe verici olan durumun Türkiye'nin bu alanda Asya ve Orta Doğu arasında bir dışsattım ve yükleme noktası durumunda olarak benimsenmesi olduğu belirtilmektedir (IIPA,2006).

Kağıthane'deki "Uçar CD"ye 15 İstanbul Polisi ile AMPEC temsilcisi ve müzik endüstrisinden teknik uzmanlar baskın düzenlemişlerdir⁷⁴.

2005 yılında sonuca vardırılan mahkeme kararlarında artık Türk yargısının fikri mülkiyet suçlarını ciddiye almaya başladığı görülmektedir. Film endüstrisinin başlattığı 581 yasal eylemin 50'si sonuca ulaşırken, Adana mahkemesinden de sokak satıcılarına karşı etkin kararlar aldığı bilgisine ulaşılmıştır. Ancak bu olumlu gelişmelere karşın, mahkemelerdeki yoğunluğun sürmekte olduğu ve kararların alınmasının geciktiği yinelenirken, konunun uzmanı olan yargıçlarla birlikte yeni mahkemelere gereksinimin sürdüğü vurgulanmaktadır (2006).

2005 yılında telif hakkına sahip ortakların çeşitli eğitimler düzenleyip, seminerler verdiğinin⁷⁵. belirtildiği raporda ayrıca Kültür Bakanlığı'nın hazırladığı bir düzenlemeden söz edilmektedir. Bu düzenlemeye göre ister büyük ölçekte üretim yapılsın, isterse yakarak boş CD'ye kayıt yapılsın, arada herhangi bir ayırım yapılmadan her türlü üretimde bulunan kişi ya da kuruluşun sertifika alması gerekmektedir. Türkiye'de optik disk üretimi konusunda faaliyette bulunan üretim tesislerinin sertifika almasının gerekli görülmesi çok olumlu bir adım olarak

---

⁷⁴ Baskın sonucunda gösterime girmemiş olan "Günah Şehri" (Sin City) "Batman Başlıyor" a ait korsan kopyalar da dahil çok sayıda VCD, DVD'ler ile profesyonel görünümlü etiket basmakta kullanılan araca el konulmuştur. Üretim hatlarının aynı gün mühürlenmemesi sonucunda ertesi gün bu hatlar kaybolmuş ve ancak 27 Ekim'de DVD hattı bulunmuştur. Üretim sahibi delilleri yok etmekten göz altına alınmış ve iki ay hapis cezası verilmiştir. Ocak 2006'da ise telif hakkı yasasını ihlal etmekten ve bandrolsüz ürün satmaktan 5 yıl 7 ay 15 gün hapis cezasına çarptırılmıştır. Mahkeme davanın 100 binin üzerinde tirajı olan üç gazetede yayınlanmasına da karar verirken savunma makamını 6 Temmuz baskınından sonra iki üretim hattını kaldırmaktan dolayı 120,000 Dolar civarında para cezası ödemeye de mahkum etmiştir. Bu dava Türkiye'de korsanlık konusundaki en ciddi davalardan birisi olurken, IIPA davanın korsan pazarında önemli etkisi olacağını umut etmektedir (2006).

⁷⁵ Örneğin İş Yazılım Birliği (BSA) genel fikri mülkiyet uygulamasını tartışmak için yargıçlar ve savcılarla birlikte Adalet Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı yetkilileriyle ard arda eğitimler düzenlemiştir. BSA ayrıca yerel Ticaret Odasının organlarını ve KOBİ'leri eğitmesi için eğitimlerini düzenli olarak desteklemiş ve kendisi de eğitim vermiştir. Amerikan film endüstrisinin yerel temsilcisi AMPEC 2005 yılında hem eğitim seminerleri düzenlemiş hem de bu seminerlere katılmıştır.

görülmekle birlikte, IIPA'ye göre, düzenlemenin iki zayıf noktası bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, sertifikanın yetki alanının çok fazla geniş tutulması olup, yasanın amacı indirgenmektedir, diğeri ise düzenlemenin sadece idari cezalara yer vermesi nedeniyle korsanlığın yer altına kaymasını önlemekte yetersiz görünmesidir. Oysa sertifika olmadan çalışan üretim ünitesine, tüm üretim araçlarına el koymaktan üretime son vermeye kadar daha etkin yaptırımlar getirilebileceği gibi, sorumlu bireylere firmanın dışında da yükümlülük verilerek, caydırıcı nitelikte para ve hapis cezalarının uygulanabileceği IIPA tarafından belirtilmektedir.

2006 yılında Türkiye'nin "öncelikli izleme listesi"nde kalmasını öneren IIPA'ye göre, 2005'te başlayan baskınlar bazı gelişmelere işaret etse de, Türkiye 2006'da da basılı malzemede dünyanın en kötü korsan piyasası olmayı sürdürmüştür. Yazılım endüstrisi önemli ölçüde kayıplar göstermektedir. Yapılan önemli bir baskınla korsan optik disk üretimine göz yumulmayacağı gösterilmişse de, bu alanda üretim söz konusudur. Film endüstrisinde 2005 ve 2006 da sürdürülen yoğun baskınlarla bazı olumlu sonuçlar elde edilmiş olmakla birlikte, dava sürelerinin uzaması ve temyize gönderilmesi suçların yinelenmesine yol açmaktadır. Geniş bant yayılması 2006 da görece olarak düşük kalmakla birlikte internet korsanlığı artış göstermektedir. Hükümet henüz oluş halinde olan bu korsanlığa karşı bazı engelleyici önlemler almakta ancak yeterli görünmemektedir (IIPA, 2006).

2007 de öncelikle alınması gerekli görülen önlemler şu biçimde sıralanmıştır: Kitap korsanlığı, izinsiz optik disk üretimi ve satışı, lisanssız yazılım alanındaki baskınların sürdürülmesi, her birinde fikri hak konusunda eğitilmiş daha fazla sayıda mahkemenin kurularak faaliyete geçmesi, mahkeme kararlarının ivedilikle alınması ve hak sahibi temsilcilerinin davanın her aşamasında yerel avukat tutma

zorunluluğunun kaldırılması, teknik koruma önlemlerini geçersiz kılacak eylemleri yasaklayacak düzenlemelerin telif hakkı yasasına konulması ve WIPO internet anlaşmalarına tam uyumun sağlanmasıdır.

Sahte bandrollerin 2005'te korsanlık malzemesi olarak kullanıldığına dair örnekler bulunurken, 2006 yılında sistemin düzensizlik içinde olduğu kitap endüstrisi tarafından rapor edilmektedir⁷⁶. O nedenle sistemin derhal kaldırılarak yerine korsanlıkla mücadelede daha etkin olabilecek eylemlerin getirilmesi gerekli görülmektedir. Eğer Türk yetkilileri bu sistemi sürdürmek istiyorlarsa, raflarda bulunan tüm sahte bandrollü ürünleri piyasa dışına sürmeleri gerekmektedir. Aksi halde sistem hak sahipleri için yük olmaya devam edecektir.

Sokaklardaki açıktan satışın durdurulması, yakarak⁷⁷ kayıt yapılmasında önemli oranda düşüşe yol açmakla birlikte, korsanlığı perakende dükkanlarındaki tezgah altına itmiştir. Ankara ve İstanbul dışındaki şehirlerde (İzmir ve Antalya gibi) dükkan sahipleri güvendikleri müşterilerinin siparişi üzerine boş kayıt araçlarına yakarak kayıt yapmaktadırlar.

---

⁷⁶ Daha yakından bakıldığında 2006' da da kitap korsanlığının temel sorun olmayı sürdürdüğü ve hem yerel hem de yabancı yayıncılar için ciddi tehdit ögesi olduğu belirtilmektedir. Kitap korsanlığına karşı yayıncılar 2005 ve 2006 da baskınları sürdürmüşler ve iki katına çıkarmışlardır. ⁷⁶ Ekim 2005'ten Ocak 2007'ye kadar olan onbeş aylık süre içerisinde kitap yayıncıları da yürütülen 119 baskın sonucunda bazı ilerlemeler elde etmişlerdir. Bu baskınların 61'i İstanbul, 15'i Ankara ve 43'ü diğer şehirlerde olmuştur. Daha fazla baskın planlandığı halde çeşitli nedenlerle savcı ya da yargıçlardan arama izni alınamaması üzerine sürdürülememiştir. 24 şehirdeki 72 baskın sadece üniversite kampusları etrafındaki fotokopi dükkanlarına yapılmış ve 430 dan fazla Türkçe ve İngilizce akademik kitaba ait binlerce kopyaya el konulmuştur. Bu 72 baskında 50 fotokopi makinesine el konulmuş ve 48 dava açılmıştır. Ancak savcı makamlarıyla işbirliği eksikliğinin olması bir dizi baskının başarısız olmasına ve polislin hayal kırıklığına uğramasıyla sonuçlanmıştır (IIPA,2007).

Gerçekte optik disk korsanlığının üç biçimi bulunmaktadır. Birincisi fabrikalarda yerel olarak üretilmesi, ikincisi, herhangi bir yerde üretilip yasal olmayan optik diskler biçiminde ülkeye sokulması ve üçüncüsü boş CD-R ya da DVD-R'lara yakarak kayıt yapılmasıdır. Toplam üretime bakıldığında 21 üretim hattına sahip ve her yıl yaklaşık 73.5 milyon disket üreten 10 optik disk fabrikası bulunmaktadır. Dışarıdan getirilen korsan CD'lere, CD-ROM'lara ve DVD'lere bakıldığında çoğunlukla Rusya, Malezya, Çin, Bulgaristan ve Ukrayna'dan getirildiği anlaşılırken son raporlar doğu sınırları yoluyla İran'dan da getirildiğini göstermektedir.

⁷⁷

IIPA'ye göre, 2006'nın üçüncü çeyreğinde eklenen yeni hat açısından dünyada 10.sırada olan ve 390.000 yeni abone ekleyerek geniş bant bağlantısında gerçekten önemli gelişme gösteren Türkiye'deki bu değişiklik sonucu internet korsanlığı da artmaktadır. IIPA, genelde saniyede 1 megabit hızla internet erişimini sağlayan geniş banttaki bu önemli gelişmenin yasal piyasa üzerinde olumsuz etkisi olduğunu raporunda belirtirken, 2006'daki CD/DVD satışlarının 2005 yılında olduğu gibi iyi olmadığını örnek olarak göstermiştir. Yine IIPA yasal olmayan indirmelerden ve bu indirmelere ek olarak web sitelerinden ve haber gruplarından yapılan satışların müzik piyasasını çok etkilediğini söylerken, genişbant kullanımını teşvik etmek için hıza bağlı olarak ne kadar sürede kaç şarkı ve müzik indirilebileceğini göstererek reklam yapan Türk Telekom için de endişe kaynağı olduğunu vurgulamıştır. İnternet kafelerdeki izinsiz kullanımların telif hakkı sahiplerini huzursuz ederken, işle ilgili yazılım alanındaki yüklemenin satış öncesi ya da sonrası sektörü olumsuz etkilemeye devam ettiği de raporda yer alan ifadeler olmuştur.

Eğlence yazılımı endüstrisine göre, video oyun korsanlığı 2006'da daha kötü bir hale gelmiştir. Korsan ürünlerin bir kısmı yakılmış biçimde piyasada bulunurken çoğunlukla ya fabrikalarda üretilmekte ya da dışarıdan getirilmektedir. Büyük mağazalarda korsan oyun ürünlerine rastlanmazken pazarlarda ya da küçük dükkanlarda satışı sürmektedir. Sahte kartuşlu oyunların Çin'den getirilmesi sürmekle birlikte Nintendo kartuşlu oyunların korsanlığının polisin desteğiyle azaldığı kaydedilmiştir. Nintendo adına polis tarafından 30 kadar baskın olmuş ancak "maalesef" tüm yıl boyunca hiçbir gümrük eylemi olmadığı belirtilmiştir (IIPA, 2007).

Son birkaç yıldır Türk yetkilileri korsanlığı ana şehirlerin caddelerinden süpürmekte büyük çaba gösterirken, polisin de fikri ve sınai mülkiyet haklarını uygulamakta ve personelini bu konuda eğitmekte gayret ettiği görülmektedir. 2000-2004 arasında 2.9 milyon korsan ürüne el konulurken, polisin resen hareket edebilme yetkisini aldığı 12 Mart 2004'ten 2005 Haziran ayına kadar 3.5 milyondan fazla ürüne el konulduğu belirtilmektedir (IIPA, 2007).

Baskın sonuçlarıyla ilgili uygulamalar genellikle olumlu bulunurken, 2004 Telif Hakkı değişikliklerinin verdiği yetkiye dayanarak İstanbul Emniyetinin resen eylemler başlattığı raporda belirtilmiştir⁷⁸.

2006 Kasım ayında, cumhuriyet savcısı yerel film dağıtımçıları adına AMPEC'in kötü şöhretli korsan site olan "www.thepiratebay.org" a erişimin Türk Telekom'dan engellenmesi isteğini kabul etmiştir. Türünün ilk örneği olan bu gelişme ile Türk otoritelerinin internet korsanlığına göz yummayacağı anlaşılmıştır.

2006 yılında özellikle polis ve gümrük için eğitim programları sürdürülmüştür. Hem AMPEC hem de BSA çeşitli eğitim seminerlerine ev sahipliği yapmış ya da destek vermiştir⁷⁹.

---

⁷⁸ 2006'nın üçüncü çeyreğinde AMPEC 1500 soruşturma ve 918 baskın sonucunda 739,217 korsan CD-R, 9866 korsan disket ile DivX, 78,534 korsan DVD, 191,885 korsan DVD-R, 353 yakılmış CD, 38 çoğaltıcı, 95 kişisel bilgisayar, 8,365 kaynak CD ve 9368 boş CD ve DVD'ye el konulmuştur. AMPEC korsanlık karşıtı girişimlerin geçici olsa da başarılı sonuçlar verdiğini ve korsanlık düzeyini sokak satıcıları, perakende dükkanları ve toptancılar dahil İstanbul'da %70, Ankara'da %70 ve İzmir'de %50 azalttığını tahmin etmektedir. Hem iş hem de eğlence açısından yazılım sektörü de Türk otoritelerinden destek almıştır. İş yazılımıyla ilgili olarak son kullanıcıya karşı 2006'da başarılı baskınlar yapılmış ve hak sahipleri mahkemelerden araştırma yetkisi sağlamış ve polis ve bilirkişi ile birlikte baskınları sürdürmüştür. Ortaya çıkarılan hemen tüm telif hakkı ihlallerine karşı sorumlu tutulan firma yetkililerine cezai işlemler başlatılmıştır.

⁷⁹ 5 Eylül 2006'da AMPEC İstanbul Emniyet Teşkilatının desteği ile İstanbul'un 32 bölgesinden katılan 200 kadar polise korsan ürünlerin asıllarından nasıl ayrılacağı konusunda seminer verirken uygulanacak yasa ve son değişiklikler hakkında da bilgi vermiştir. Seminer vali yardımcısının telif hakkı korsanlığı ile ülke ekonomisinin ne kadar vergi kaybına uğradığı konusundaki konuşması ile açılmıştır. 18 Ekim'de Dünya Gümrük Örgütü sınırlarda fikri mülkiyet hakkının korunmasına ilişkin bir seminer düzenlemiştir. 29 Ekim'de Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk Patent Enstitüsü ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün ev sahipliğinde düzenlenen seminerde fikri

IIPA, 2006 yılında Türk hükümetinin korsanlık konusunda farkındalık yaratmak için yayınlar ve genelgeler ile Türk yetkililerini uymasını takdir etmiştir. Adalet Bakanlığı'nın "Fikri Mülkiyet Hakları Korsanlığı ve Sahte Mallar Nedeniyle Hükümetin Vergi Kayıpları" buna iyi bir örnektir. Genelge tüm savcılara gelecekteki eylemleri için hem öğüt hem de talimat içermektedir. IIPA bu genelgelerin hem savcılarını hem de polisi korsanlığa karşı güdüleyeceğini ummaktadır⁸⁰ (2007).

Görüldüğü üzere raporlarda genellikle olumlu gelişmelerden söz edilse de yasaların uygulanması ve hüküm verme sürecine ilişkin sorunlar üzerinde, ısrarla durulmakta ve her raporda önemle vurgulanmaktadır. IIPA usulle ilgili pek çok engelin mahkemelerin caydırıcı kararlar almasını önlediğine özellikle işaret ederken, bu olumsuzluklar: yargıçlar tarafından fikri mülkiyet suçlarının hapis ve yüksek para cezası verilecek kadar önemli görülmemesi, mahkemelerin çok yoğun olması nedeniyle fikri mülkiyet suçlarına ilişkin davaların ertelenmesi, kolayca sonuca ulaşılmaması, hak sahiplerine sahipliklerini kanıtlamaları için belgelere dayalı yük getirilmesi olarak sıralanmaktadır. Ayrıca, Avukatlık yasasının özel telif hakkı temsilcisine yerel avukat tutma zorunluluğu getirmesi de eleştirilmektedir. Geçerli sistem uyarınca zarar gören taraf açısından mahkeme süreçleri çoğunlukla can sıkıcı ve pahalı bulunmaktadır. Çok uzun süren davalar zaman aşımına uğramakta ya da temyizde bozulmaktadır. Yine usul yönünden baskınlar için arama izni sağlamak zor

---

mülkiyet hakları yasasının bazı bölümleri ile korsan ve sahte ürünlerin asıllarından nasıl farklı olacağı konusunda bilgi verilmiştir. Katılımcılar 81 ildeki kilit pozisyondaki polis görevlileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı görevlileri ile Türk Patent Enstitüsü temsilcileri, Ankara, İstanbul, İzmir'deki fikri mülkiyet mahkemesi yargıçları ve savcılarını ile endüstri temsilcilerinden oluşmuştur. Endüstri temsilcileri bu tür eğitimlerin sürdürülmesine gereksinim olduğunu belirtmektedir.

⁸⁰ 28 Aralık 2006 tarihinde 5571 sayılı yasa telif hakkında bir düzeltme yaparak yasal olmayan kopyaları yakalayan kamu görevlilerinin ödüllendirilmesini önermiştir. Yasa değişikliği Cumhurbaşkanının onayını beklemektedir. IIPA bu değişikliği gözden geçirme olanağı yakalayamamış olmakla birlikte bu tür çabaları övülmeye layık bulunduğunu belirtmiştir (2007).

olmakta ve savcılar herhangi bir eylemi onaylamak için yargıçlardan alınmış özel arama izni istemektedir. Fikri mülkiyet mahkemelerinin kurulmasından önce usule ilişkin diğer bir sorun da, mahkemenin telif hakkına ilişkin bilir kişi istemesi ve davalı tarafın da kendisini savunurken bilir kişiye başvurması üzerine, hem davaların uzaması hem de maddi yük getirmesi olarak görülmüştür. Yeterli teknik uzman eksikliğinin yanı sıra bu uzmanların hak sahiplerine karşı yanlı davrandığı öne sürülmüş ve teknik olarak kabul edilemez olarak belirtilen raporlar, Türk olmayan hak sahipleri için özellikle daha ciddi bulunmuştur. Hem Türkiye'ye yatırımda bulunacak yatırımcılar açısından hem de yeni çıkan fikri ürünlerin Türkiye'ye getirilmesi açısından bu durum caydırıcı olarak nitelendirilmiştir.

Bekleyen davaların çokluğunun mahkemelere büyük yük getirdiği bildirilen raporlarda, karar vermek için mahkemelerin altı aydan iki yıla kadar süreye gereksinim duyarken, temyiz ek sekizci ayda karara vardığı belirtilmektedir. Telif hakkı davalarına aşina olmayan diğer şehirlerde de karara varabilmek için, yeni uzmanlaşmış mahkemelerin kurulması gerektiğine işaret edilmektedir. Korsan ürünlere el konulması için yakınan tarafın dilekçe vermesi ve savcının da polis baskını sonrasında izlenecek cezai yaptırımını onaylaması gerekmektedir. Mahkemeler uygun mahkeme ücreti almakta da başarısız bulunmaktadır.

Ulusal yasa ve düzenlemelerde yapılması gereken değişiklikler sürekli olarak yinelenmekte ve WIPO internet hükümlerine tam uyum istenmektedir. Özellikle teknik koruma önlemlerini geçersiz kılmakta kullanılan cihazların kullanımını, satışını, pazarlamasını ve reklamını yasaklayan madde ile optik disk düzenlemesinin yürürlüğe konulup etkin biçimde denetlenmesi istenmektedir.

Müzik korsanlığının sorun olmayı sürdürdüğü ve her raporda 1500 kadar radyo ve televizyon gibi yayın kuruluşunun sadece küçük bir kısmının MÜ-YAP' la uygun lisans anlaşması bulunduğuna işaret edilirken, turistlerin çok olduğu otellerde, barlarda, ve klüplerde yasal olmayan CD-R'ların kopyalarının çalındığı, çalınan müziklerin büyük kısmının da internetten izinsiz olarak indirildiği belirtilmektedir.

2008 raporunda, baskınlardan mahkeme kararlarına kadar uygulama alanında yapılan çabaların telif hakkına sahip bazı ürün ve hizmet pazarında olumlu gelişmelere neden olduğu bildirilmektedir. Yargı otoriteleri ve uygulama arasındaki artan işbirliği sonucu, telif hakkı ihlallerinde hüküm verildikçe korsanlık azalmakta ve telif hakkı endüstrisi kazanmaktadır. Bu olumlu bildirimlere karşın Türkiye'de sorunların çözülmediği ve ülkenin özellikle kitap yayıncılığı alanında dünyanın en önde gelen korsan pazarı olduğunu vurgulanmıştır. Yazılım konusundaki sorunlar devam ederken, internet ve geniş banttaki gelişmelere paralel olarak çevrimiçi korsanlık da artmaktadır. Caydırıcı cezaların verilmesi, korsan web sitelerin kapatılması, fotokopi ve yasal olmayan kitap basımında bulunan yerlere baskınlara sürdürülmesi, belediyeler gibi yasal olmayan yazılım kullanan kamu alanlarına karşı yasal önlemlerin alınması, bandrol sisteminin etkin hale getirilmesi ve özel kullanım vergisi konusundaki düzeltmenin öncelikle yapılması gereken eylemler olarak bildirilmiştir (IIPA, 2008).

Telif hakkı konusundaki eğitimlerin yanı sıra kamunun farkındalığı da sağlanmaya çalışılmıştır. AMPEC temsilcileri 18 Mayıs 2007 tarihinde İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde lisansüstü 30 öğrenciye korsanlık konusunda bilgi vermiştir. BSA temsilcileri Kasım 2007'de Bilişim Teknolojileri Endüstrisinin organize ettiği zirveyi desteklemişlerdir. "Telif Hakkının Korunması ve Korsanlığa Karşı Uygulama

Eylemleri” konusundaki zirveye enformatik sektörü temsilcileri, akademisyenler ve yasanın uygulayıcıları katılmıştır. Bilgi Üniversitesi Fikri Mülkiyet Hukuku Merkezi ile MÜ-YAP 23-24 Kasım 2007’de "Günümüzde ve Gelecekte Müzik Alanında Toplu Hak Yönetimi Sempozyumu” düzenlemişlerdir. Eşleştirme Projesi kapsamında da Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından Emniyet Teşkilatına, belediye yetkililerine ve meslek birliklerine çeşitli seminerler düzenlenmiştir.

8 Şubat 2008 tarihli resmi gazetede telif hakkı yasası değişiklikleri yayınlanmıştır. Değişiklikler ceza yasasıyla uyumu sağlama konusunda olmuştur. AMPEC ve MÜ-YAP’ın konuya ilişkin yorumları ve görüşlerine göre, düzeltilen taslak metindeki çoğu öneri hak sahiplerinin isteği doğrultusunda gerçekleşmiştir (IIPA, 2008).

Bu raporda da teknolojik koruma önlemlerinin geçersiz kılınmasına karşı gerekli düzenlemenin yapılması istenirken, boş CD’ler gibi özel kopyalama araçlarından elde edilen ve Turizm Bakanlığı tarafından alınan vergilerin hak sahipleri tarafından toplanabilecek şekilde yasanın değiştirilmesi de istenmiştir (IIPA, 2008).

IIPA’in her raporunun başında belirttiği korsan kayıplarla ilgili veriler 2008 raporunda da belirtilmiştir. Bu veriler 2004-2008 yılları için Tablo 5’teki gibidir.

Tablo.5 IIPA’ye Göre 2004-2008 Yılları Arasında Korsanlığın Yol Açtığı Ticari Kayıplar

	2007		2006		2005		2004	
	kayıp	yüzde	kayıp	yüzde	kayıp	yüzde	kayıp	yüzde
Kitap	23.0	NA*	20.0	NA	23.0	NA	23.0	NA
Kayıt&müzik	22.0	80%	20.0	80%	18.0	80%	15.0	70%
İş yazılımı	193.0	64%	203.0	66%	157.0	65%	107.0	66%
Eğlence yazılımı	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA	NA
Sinema filmi	NA	NA	NA	NA	29.0	NA	50.0	45%
TOPLAM	238.0		243.0		227.0		195.0	

Kaynak: IIPA (<http://www.iipa.com/rbc/2008/2008SPEC301TURKEY.pdf>)

*Piyasanın yüzde kaçının korsan olduğuna dair bilgi bulunmamaktadır.

RTÜK'ün de görevini yerine getirmediği ve 3984 sayılı yasa gereğince yayında bulunmak isteyen kanallara hak sahipleriyle lisans anlaşması yapma ön koşulunu talep etmediği, oysa lisans anlaşması yapmayan yayın kuruluşlarına 125 - 250 bin YTL para cezasından kapatmaya kadar yaptırımında bulunabileceği bu raporda yer almıştır.

2.1.3 Türkiye'nin Uluslararası Müktesebata Uyumu ve AB'nin Görüşü

AB ile yapılan müzakereler çerçevesinde 7 No'lu Fikri Mülkiyet Hukuku faslı çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Türk Patent Enstitüsü'nün eş başkanlığında yürütülmekte olup, gerçekleştirilen Tanıtıcı Tarama Toplantısı ve Ayrıntılı Tarama Toplantılarında telif haklarına ilişkin idari ve yasal sunumlar AB Komisyonu uzmanlarına aktarılmıştır. Fikri haklar alanında görev yapan tüm kurum ve kuruluşların katıldığı bu toplantılar sonucunda AB Komisyonu 2006 Mart ayında yayınladığı raporda Türkiye'nin fikri mülkiyet hakları konusunda uluslararası müktesebata uymakta zorluk çekmediği ancak idari yapıyı güçlendirmek için daha fazla bir çaba da göstermediği vurgulanmıştır. Telif hakları ve komşu hakları konusunda AB Telif Hakları Direktifi⁸¹ne/müktesebata büyük ölçüde uyum sağlandığı, ancak düzeltilmesi gereken bazı boşlukların bulunduğu işaret edilmiştir. Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü/WIPO Internet Anlaşmalarının, Birlik içerisinde uygulanmasını sağlamak amacı güden Enformasyon Toplumu Direktifinin ana koşulları yerine getirilirken, teknik önlemlerin yasal korumasına ilişkin 6. madde uygulanmamış ve sonuçta Türk telif hakkı yasası sadece bilgisayar programları için koruma sağlamıştır. Direktifin 5(1) maddesi gereğince Türkiye'nin geçici çoğaltma/yeniden üretimle ilgili zorunlu istisnayı uygulaması gerekmektedir.

---

⁸¹ II.Bölüm'ün B kısmında anlatılmıştı.

“Kamuya maletme” olarak anılan 47.maddenin ise, Türkiye’de ikamet etmekte olan AB üyesi ülkelerin vatandaşlarının da ekonomik haklarını etkilediği için tekrar tartışılması zorunlu görülmüştür.

Dağıtım, kiralama, kamuya ödünç verme ve kamuya iletim haklarının tümüyle müktesebata uyum gösterdiği, ancak münhasır hakların mali haklara dönüşünün henüz benimsenmediği belirtilmiştir. 93/83/EC Direktifi yeniden aktarım hakkını sadece meslek birliklerine sağlarken, Türkiye’de hak sahipleri bu hakkı kendileri takip edebilmektedir. Sanatçının yeniden satış hakkına ilişkin düzenlemenin müktesebat ile uyumlu olduğu, ancak uygulamada bazı sorunların olduğu ve uygulama öğelerinin tanımlanmasına gerek bulunduğu dikkat çekilerek, ilk satış ve sonraki satışlar arasında büyük fiyat farklılığı bulunduğu, maddenin kısıtlayıcı olması ve farkın meslek birliklerine ödenmiyor olmasının müktesebata aykırı olduğu açıklanmıştır.

Bilgisayar programları konusunda müktesebat ile az bir farklılık olurken, veri tabanları konusunda uyumun kısmen sağlandığı görülmektedir. Özel kullanım istisnası elektronik ve elektronik olmayan veri tabanlarını ayırmamaktadır. Ayrıca 5846 sayılı Türk telif hakkı yasası Veri Tabanı Direktifinden daha fazla kişiye münhasır/sui generis istisnası tanımaktadır.

Koruma süresiyle ilgili olarak Türk yasası eserin hakkını yayına bağlı olarak başlatırken, müktesebat eserin yaratıldığı tarihi esas almaktadır. Komşu/bağlantılı haklar müktesebatta 50 yıl olarak korunurken, Türkiye’de yetmiş yıl koruma sağlanmaktadır. Basılmamış çalışmalar için Türkiye yine 70 yıllık bir koruma hakkı sağlarken müktesebat bu süreyi 25 yıl olarak belirlemiştir.

Sınai haklar⁸² konusunda da büyük ölçüde müktesebata uyum sağlanmıştır. Müktesebata yasal uyum sağlanmakla birlikte idari eksiklikler yasal uygulamayı önemli ölçüde zayıflatmaktadır. Resen eylemler telif hakkı ihlallerinde uygulanabilirken endüstriyel ihlalin olduğu durumlarda izin verilmemektedir. Ayrıca fikri mülkiyet hakkı ihlallerini takip edebilmek için yeterli personel bulunmamaktadır. Bandrol uygulaması topluluk müktesebatında bulunmamakla birlikte uygulama aracı olarak kullanılmaktadır. Bu aracın etkinliği sahte ve çalıntı bandroller nedeniyle sorgulanabilmektedir.

Uygulamada, özellikle ticari marka ihlallerinde yeterli hüküm verilmemektedir. Mahkemelerin hüküm vermekte gönülsüz davranması ihlallerin sürmesine neden olmaktadır. Fikri hak mahkemelerinin adil ve uygun kararlar alacağı düşünülmeyle birlikte kapasitelerinin üzerinde dava yüküyle karşılaşmaları etkinliklerini azaltmaktadır. Bu mahkemelerin dışındaki mahkemelerin uygun kararlar aldığı konusunda endişeler olduğu gibi, hak sahiplerini yeterince dikkate almamak ve gereksiz yükler getirmek gibi olumsuz davranışlar da içerdiği düşünülmektedir. Çok sık bilirkişi fikrine başvurmak yargı sürecinin etkinliğini azaltmaktadır. Uzmanlaşmış fikri hak mahkemelerinin güçlendirilmesinin yanı sıra yargıçların eğitimi de, sürecin sağlığı açısından önemli bulunmaktadır.

Sonuç olarak uygulamadaki eksiklikler korsanlık eylemlerinin örgütlü biçimde sürmesine neden olmakta ve korsan ürünler her yerde kolaylıkla

---

⁸² Ticari markalar ve patentler konusunda Topluluk müktesebatının yanı sıra uluslararası sözleşmeler ve anlaşmalara da uyum gösterilmiştir. Ancak biyoteknolojik yeniliklerin korunmasının sağlanması ile patent anlaşmazlıkları anlaşmasına dahil olunmamıştır. Böylece Türkiye Avrupa Patent Örgütüne katılırken Patent Anlaşmazlıkları Anlaşmasını uygulamamaktadır. AB ülkelerinde yaygın olan patent ek koruma süresini de vermemektedir. Dolayısıyla bu tür eksikliklerin müzakere sürecinde giderilmesi gerekmektedir. Zorunlu lisanslama maddeleri müktesebat ile uyumlu görünmekle birlikte bazı dışsatım ürünleri için gerekli görülen zorunlu lisans Topluluk hukukuna aykırı bulunmaktadır.

bulunabilmektedir. Piyasadaki İngilizce kitapların büyük bir kısmı yasal olmayan kopyalardır. Yazılım konusunda kitlesel bir korsanlık görülürken büyük miktardaki korsan ürünler pazarlarda ve turistik alanlarda görülmektedir. Dışsattım açısından AB Gümrük Birliği'nde sahte mallara el konulmasıyla ilgili olarak Türkiye dördüncü sırada bulunmaktadır.

AB İzleme Komisyonu tarafından “Fikri Mülkiyet Hukuku” faslı çerçevesinde 9-12 Temmuz 2007 tarihleri arasında fikri mülkiyet haklarının uygulamasına ilişkin inceleme gezisi gerçekleştirilmiştir. Gezi kapsamında TOBB, TESK, meslek birlikleri, patent ve marka vekilleri gibi sektör temsilcileri ile Türk Patent Enstitüsü, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Yargıtay, İhtisas Mahkemeleri ve Halkalı Gümrüğü gibi kurum ve kuruluşlara gidilmiş, sunumları dinlenmiş, yetkili kişilerle ve tüketicilerle konuşulmuş ve bir rapor hazırlanarak ilgili kurum ve kuruluşlara iletilmiştir. Raporda Türkiye’de etkin bir fikri mülkiyet sisteminin mevcut olduğu ve mevzuatın genel olarak AB müktesebatı ile uyumlu olduğu ancak 44. madde kapsamında, her türlü boş video kaseti, bilgisayar disketi, CD, DVD gibi taşıyıcı materyaller ile her türlü fikir ve sanat eserlerinin çoğaltılmasına yarayan teknik cihazların imali ya da dışsattımından toplanan paranın bir bölümünü eser sahipleri ile bağlantılı hak sahiplerinin haklarını tazmin etmek amacıyla meslek birliklerine devredilmesi ve lisanslamanın tek merkezden yapılması önerilmiştir.

2007 yılı ilerleme raporunda da, telif hakları ve bağlantılı haklar konusundaki mevzuatın müktesebatla uyumlu olmakla birlikte, idari kapasitenin Gümrük Birliği Kararının gerektirdiği etkin bir uygulamayı sağlamakta yetersiz kaldığı belirtilmektedir. Uygulama/yürütme bu nedenle katılım müzakereleri açısından kilit öge durumundadır. Telif hakları ve komşu/bağlantılı haklar alanında sınırlı ilerleme

kaydedilirken, ilerleme daha çok bu haklar konusundaki farklı tarafların koordinasyonu ve işbirliği açısından olmuştur. Meslek birliklerinin farkındalıkları ve uzmanlaşmaları gelişmiştir. WIPO internet anlaşmaları onaylanmış ancak kitap ve CD ve DVD gibi diğer medya alanlarındaki korsanlık yaygın biçimde sürmektedir.

Yürütmeyle ilgili olarak uygulayıcıları daha fazla teşvik etmek amacıyla, yerel korsan komisyonları içerisinde bulunan devlet görevlilerine prim sistemi getirilmiştir. Halen bu komisyonlar etkin biçimde çalışmamakta ve fikri mülkiyet hukukunun cezai uygulaması polise ve fikri mülkiyet mahkemelerine bırakılmıştır. 2005 ve 2006 yıllarında yargıya toplam 10,020 ihlal vakası bildirilmiştir. Yapılan 8780 baskın sonucunda 600 milyon Avro değerindeki materyale el konulmuştur. Materyallerin çoğu müzik ve yayın sektörüyle ilgilidir. Polis telif hakları konusunda resen harekete geçebilirken markalar konusunda buna yetkisi bulunmamaktadır. Sonuç olarak, yasal çerçeve konusunda büyük ölçüde uyumlulaştırma gerçekleştirilmekle birlikte, özellikle sınai mülkiyet haklarının uygulama ve yaptırımları konusunda ciddi eksiklikler bulunmaktadır. İdari kapasitenin güçlendirilmesi henüz başlangıç aşamasında bulunmaktadır.

2.1.4.Açılış Müzakereleri ve Eylem Planı

Açılış müzakerelerinin başlatılması için fikri mülkiyet hukuku açısından kurumlarca hazırlanan eylem planında dört başlık üzerinde durulmuştur. 1) Enformasyon Toplumu Direktifi madde 5/1⁸³ de öngörülen geçici çoğaltım istisnasının öngörülmesi, 2) daha önceden de belirtildiği gibi bireysel çoğaltımla ilgili olarak kopyalama araçlarından alınan bedellerin bir kısmının meslek birlikleri aracılığıyla hak sahiplerine dağıtılması, 3) meslek birliklerinin işleyişinin

---

⁸³ Ağ üzerindeki iletişim sırasında taşınma veya hukuki olarak geçerli bir biçimde kullanılma amacıyla geçici olarak bir proses içerisinde tutulmasının (cache) veya iletilmesinin çoğaltma ihlali olarak sayılmayacağını belirten madde.

şeffalaştırılması amacıyla denetimlerinin etkinleştirilmesi, 4) meslek birliklerinin çatı federasyon kurmaları amacıyla meslek birlikleri ve federasyonlar hakkında Tüzükte gerekli değişikliklerin yapılması (Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü Uzmanı B.Kılıç, yüz yüze görüşme, 9 Şubat, 2008)

Eylem planı ayrıca a) Kiralama ve Ödünç verme haklarının uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenleyecek yönetmelik ile b) farklı alanlarda faaliyet gösteren meslek birliklerinin ortak hareket etmesini sağlayacak birimlerin oluşturulmasına olanak sağlayacak Tüzük değişikliğinin yanı sıra c) idari kapasitenin güçlendirilmesi, ç) eğitim faaliyetleri, d) kurumlararası koordinasyona yönelik mekanizmalar, e) kamuoyunu bilinçlendirme faaliyetleri ile f) ortak veri tabanının oluşturularak ilgili kurum ve kuruluşların erişimine sunulması ve g) meslek birliklerinin denetimi ile aralarındaki koordinasyonun sağlanması gibi diğer faaliyetleri de kapsamaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Türk Patent Enstitüsü (TPE), Gümrük Müsteşarlığı'nın katkıları ve ABGS'nin koordinasyonu ile söz konusu Eylem Planı AB Komisyonu tarafından yeterli görülmüş ve Türkiye, Müzakere Pozisyon Belgesi hazırlamaya davet edilmiştir.

Yine ABGS koordinatörlüğünde Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Gümrük Müsteşarlığı ve TPE'nin katkılarıyla Fikri Mülkiyet Hukuku Faslı Müzakere Pozisyon Belgesi hazırlanmış ve Nisan 2008'de AB komisyonuna iletilmiştir. Komisyon, "Fikri Mülkiyet Hukuku Eylem Planı"nın açılış kriterini karşıladığını kabul ederek, faslın müzakereye açılmasını üye ülkelere öneren "Komisyon Değerlendirme Raporunu" hazırlamış ve üye ülkelere sunmuştur. Raporla birlikte üye ülkeler AB aracılığıyla Türkiye'ye sorular

yönelmiştir. Yanıtlar kurumlar tarafından Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmiştir. Bu süreci takiben AB tarafından "Fikri Mülkiyet Hukuku" faslına ait "AB Ortak Müzakere Pozisyon Belgesinin"nin son hali ile dört teknik kapanış kriteri Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü'ne iletilmiştir.

AB Ortak Müzakere Pozisyon Belge'sinde, 5846 sayılı yasanın uluslararası sözleşmeler ve AB müktesebatı ile büyük ölçüde uyum içerisinde bulunduğu belirtilirken, 2001 ve 2004 yıllarında başlayan mevzuata uyum çabalarının başarıya ulaştığı ifade edilmiştir. Belge'de ayrıca Türkiye tarafından sunulan Eylem Planının AB tarafından takip edileceği ve gelişmelerle ilgili olarak düzenli olarak yazılı bilgi sunulmasının beklendiği de bildirilmiştir. Korsanlık ve sahtecilikle mücadele konusunun da yakından izlendiği vurgulanmıştır.

Kapanış kriterleri ise, Türkiye ile diyalog mekanizması oluşturma isteminin gerçekleştirilmesi, Türkiye'nin korsan ve sahte mallarla mücadele konusunda uygulama kapasitesinin güçlendirilmesi, kovuşturma, soruşturma ve yargılama faaliyetlerinde korsan ve sahtecilik konularında kayda değer düşüşü sağlayacak biçimde etkin uygulama sağlanması ve üyelikle birlikte uygulanmak üzere hakların tükenme ilkesinin Birlik sınırları içerisinde kabul edilmesi olarak belirtilmiştir (Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü Bilgi Notu, 17 Eylül, 2008).

Eylem planında belirtildiği üzere, fikri ve sınaî mülkiyet hakları konusunda kısa, orta ve uzun vadeli stratejileri oluşturmak, ilgili kurumlar arasında koordinasyonu ve işbirliğini geliştirerek uygulamalarda etkinliği sağlamak amacıyla 21 Mayıs 2008 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 2008/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Fikri ve Sınaî Mülkiyet Hakları Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur. Koordinasyon Kurulunun Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Müsteşarı ile Kültür ve

Turizm Bakanlığı Müsteşarı'nın eş başkanlığında; Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Gümrük Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, TÜBİTAK Başkanlığı, Türk Patent Enstitüsü Başkanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü temsilcilerinin katılımıyla oluşturulması öngörülmüştür. Kurul yılda en az iki defa toplanacak, çalışma usul ve esasları Kurul tarafından belirlenecek, sekreteryaya hizmetleri Türk Patent Enstitüsü tarafından yerine getirilecektir. Kurul, gerekli gördüğünde, diğer bakanlık, kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri, meslek birlikleri ve özel sektör temsilcilerini toplantılarına davet edebilecektir. Koordinasyon Komitesinin ilk toplantısını Ekim ayı sonunda gerçekleştirmesi öngörülmektedir.

Daha önce Eşleştirme Projesi kapsamında kurulan ve son olarak 12 Ocak 2008 tarihinde toplanmış olan Koordinasyon Komitesinin amacı yalnızca telif hakları konusunda kararlar almaktı. Ancak yukarıda sözü edilen Kurulun kurulmasıyla bu Komitenin alt Komite olarak çalışması kararlaştırılmıştır. Böylece bu komitenin toplanma tarihlerine Koordinasyon Kurulu tarafından karar verilmesi beklenmektedir. “2008-2010 Orta Vadede Korsanlıkla Mücadele Eylem Planı Hazırlıklı” konulu Arama Konferansı adı altında düzenlenen Koordinasyon Komitesi'nin bu toplantısına Adalet Bakanı, Kültür ve Turizm Bakanı, Maliye Bakanlığı yetkilisi, TRT Genel Müdürü, meslek birlikleri ile Fikri Mülkiyet Hakları Merkezleri bulunan Ankara Üniversitesi ve Bilgi Üniversitesi yetkilileri katılmıştır. Sorunların dile getirildiği ve önerilerin sunulduğu bu toplantıda Adalet bakanı hukuk sistemi ve yargıyla ilgili eleştirileri not almıştır. Meslek birlikleri birbirleriyle olan bazı anlaşmazlıklara değinmişlerdir. Yalnızca 4 müzik meslek birliğinin radyo ve

televizyon kuruluşlarından istediği yıllık telif bedelinin, yayın kuruluşlarının ürettiği ekonomik değerden daha yüksek olduğunu belirten RATEM'e karşı müzik meslek birlikleri eser sahipleri ve bağlantılı hak sahipleri olarak hiç bir zaman yayın kuruluşlarının toplam cirolarının %1'inden fazla telif bedeli talep etmediklerini belirtmişlerdir. Müzik meslek birlikleri ayrıca RTÜK yoluyla da radyo ve televizyon kuruluşlarının denetlenmesini isterken, RATEM 5846 sayılı FSEK'in yanı sıra RTÜK yasasında da öngörülen yaptırım uygulamasını haksızlık olarak nitelendirmiştir. Yine götürü/çarşaf lisans olarak yapılan ödemeler yerine radyo ve televizyonların kullandıkları eser başına ödeme yapmak istedikleri, aksi halde her yeni kurulan müzik meslek birliğinin hemen ihtar çekerek lisans isteyebildiği de RATEM tarafından ifade edilmiştir. Temelde olanakların kısıtlı olması gerekçesiyle meslek birliklerinin hepsi yeni meslek birliklerinin kurulmasına sınırlama getirilmesini istemişlerdir.

TRT Genel Müdürü mirasçılarında ulaşamadıkları ve telif hakkı sorununu çözemedikleri için yayınlamadıkları eserlerin bulunduğunu söylerken TRT arşivindeki İstiklal Marşının ilk beste kaydını örnek olarak göstermiştir ("2008-2010 Orta Vadede Korsanlıkla Mücadele Eylem Planı Hazırlıklı" konulu ve Kültür ve Turizm Bakanı Başkanlığındaki Arama Konferansı).

Telif ücretlerinin KDV benzeri bir sistemle toplanması ile İhtisas mahkemeleri yargıçları ve emniyet mensuplarının eğitimi konusundaki eksiklikleri gidermek için bir çalışma yürütmek isteyen İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin kapsamlı bir anket çalışması yürütmek önerisi dikkat çekici olmuştur. Anket çalışmasında büyük bir kitleye ulaşarak kimlerin korsanı tercih ettiği, niye tercih ettiği, yaş

grupları da belirlenecek biçimde saptanmasının önemli olduğu belirtilmiştir (Arama Konferansı, 2008).

Konferansın sonucunda Koordinasyon Komitesi Korsanlıkla Mücadele Eylem Planı kapsamında a) korsanlıkla mücadele konusunda bilinçlendirme kampanyaları düzenlenmesi, b) ilköğretim düzeyinde fikri mülkiyet bilincinin geliştirilmesi, c) lisans ve yüksek lisans eğitimlerinde fikri mülkiyet derslerinin verilmesi amacıyla gerekli koordinasyonun sağlanması, ç) Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğünün yeniden yapılandırılması, d) veri tabanı oluşturma çalışmalarının tamamlanması, e) sayısal ortamda yaşanan ihlallere karşı etkin ve hızlı bir sistem oluşturulması için servis sağlayıcıları hakkında yönetmeliğin çıkarılması, f) bilirkişilik mekanizmasının gözden geçirilmesi, g) meslek birlikleri tüzüğü çalışmalarının tamamlanması, ğ) eser sahipleri, kullanıcılar ve uygulamada görev alan görevlilerin yanı sıra toplumun genelinin mahkeme kararları konusunda bilgilendirilmesi, h) AB müktesebatına uyum kapsamında kanun çalışmaları için üniversitelerin, meslek birliklerinin ve diğer kurumların katılacağı bir komisyon oluşturulması, ı) bandrolün meslek birlikleri aracılığıyla verilmesi, i) kültür ürünlerinde; KDV oranının düşürülmesi, bilgi iletişim vergisinin kaldırılmasına yönelik çalışma grubu oluşturulması kararları almıştır (Koordinasyon Komitesi Korsanlıkla Mücadele Eylem Planı). Alınan kararlar ilgili kurumlara iletilmiş ve yanıtları alınarak yeni bir eylem planı hazırlanmıştır.

IIPA tarafından hükümlerine tam uyum istenen WIPO İnternet Anlaşmalarına –WIPO Telif Hakları ve WIPO İcralar ve Fonogramlar– taraf olunacağı konusundaki Bakanlar Kurulu kararı 14 Mayıs 2008 tarihli Resmi gazetede yayınlanmıştır. WIPO ise, üyesi ülkelere Türkiye'nin bu Anlaşmalara 28 Kasım'dan itibaren taraf olacağını

duyurmuştur (Telif ve Sinema Gen.Md. uzmanı E.Yılmaz'dan kişisel e-posta, 10 Ekim, 2008).

2.2 Müzik Meslek Birlikleri ve Çevrimiçi Müzik Lisanslama Modelleri

Teknolojik gelişmelerle birlikte hızla yayılan müzik eserlerinin hem ulusal hem de uluslararası açıdan mali haklarının izlenerek takibinin yapılabilmesi bireysel olarak neredeyse olanaksız olduğu için meslek birlikleri oluşturulmuştur. Meslek Birliklerinin ilk olarak Fransa'da SECAM ile çıktığı ve 1913 yılında kurulan ASCAP'tan önce de New York'ta büro açarak üyelerinin hak takibini yaptığı Birinci Bölüm'de belirtilmişti. Avrupa'da diğer ülkelere bakıldığında 1897 yılında Avusturya'da, 1903 yılında Almanya'da ve 1924 yılında İsviçre'de meslek birlikleri kurulmuştur. Türkiye'de ise 1951 yılında kabul edilmiş olan 5846 sayılı FSEK'in 42.maddesinde hükümete meslek birliği kurma yetkisi verildiği halde bu görevin yerine getirilmediği ve bu nedenle umuma iletimde bulunan müzik eserleriyle ilgili bedellerin de toplanamadığı, dolayısıyla eser sahiplerinin haklarını alamadıkları "Osmanlı Döneminden Gümrük Birliği'ne Uzanan Gelişmeler" kısmında yine belirtilmişti. 1983 yılında yasada yapılan değişiklik ile farklı alanlarda bir meslek birliği kurulabilirken, daha sonra yapılan her yasa değişikliği sonucunda meslek birlikleriyle de ilgili farklı kararların alındığı "Gümrük Birliği'nden Günümüze Düzenlemelerde Yapılan Değişiklikler" kısmında konu edilmişti.

Müzik alanında ilk meslek birliği 1986 yılında kurulan MESAM olup, besteci, söz yazarı, aranjör ve editörlerden oluşmaktadır. Bu kişilerin 5846 sayılı FSEK ile tanınmış haklarının idaresi ve takibini, alınacak ücretlerin tahsilini ve dağıtımını sağlamak amacıyla faaliyette bulunan MESAM yabancı telif birlikleriyle de temsilcilik anlaşmaları imzalamıştır. MESAM üyelerinin eserlerinin mekanik alan

olarak nitelenen kaset, plak ve CD gibi ses taşıyıcıları yoluyla kaç adet çoğaltıldığı, radyo ve televizyonda ne kadar süre ile yayınlandığının yanında otel, tatil köyü, bar, disko, sinema salonu, konser salonu, tiyatro gibi kamuya açık ticari mekanlarda kullanılıp kullanılmadığını takip ederek telif bedellerini toplamakta ve üyelerine dağıtmaktadır (www.mesam.org.tr). Ayrıca müzik, sinema, edebiyat, tiyatro ve plastik sanatlar alanında faaliyet gösteren eser sahiplerini temsil eden Uluslararası Telif Birlikleri Konfederasyonu CISAC'ın ve mekanik alanda Uluslararası Mekanik Çoğaltım Bürosu BIEM'in üyesi olan MESAM genelde sanat eserleri özelde müzik eserleri alanındaki eser sahiplerinin aynı meslek birliği çatısı altında toplanmalarına olanak vermiştir (www.mesam.org.tr).

1999 yılında Kültür Bakanlığı'nın onayı ile kurulan Musiki Eseri Sahipleri Grubu Meslek Birliği'(MSG) de aynı şekilde eser sahiplerinin eserlerinin çoğaltma (mekanik) ve temsil/yayın (performing) yoluyla kullanılması karşılığında kullanıcılardan telif bedellerini toplamaktadır. Bir müzik eserinin canlı yorumu, CD/kaset olarak çoğaltılması, radyo- televizyon- video yoluyla yayınlanması ya da karaoke⁸⁴ aracılığıyla kullanılması söz konusu olduğunda kullanıcıların MSG üyelerine lisans bedeli ödemeleri gerekmektedir. MSG diğer birliklerle imzaladığı sözleşmeler yoluyla üyesi bulunan eser sahiplerinin haklarını reklam cıngıllarından senfonilere, pop ve rock'tan caz ve folk müziğine kadar çok sayıdaki müzik eserlerini tüm dünyada takip ederken, yabancı eserlerin Türkiye haklarını da büyük ölçüde temsil etmektedir (www.msg.org.tr).

İcra ve ses sanatçılarının bir anlamda müzik yorumcularının hak takibini yapmak amacıyla kurulan MÜYORBİR'in kurucuları arasında popüler şarkıcılar

---

⁸⁴ Bir iş modeli olan Karaoke'de arka planda vokal olmadan müzik çalarken, müşteriler kendilerine sağlanan şarkı sözleri ile şarkı söyleyebilmektedirler.

çoğunlukta bulunmaktadır. 2000 yılından itibaren alt yapısını tamamlayarak faaliyette bulunan Birlik radyo, televizyon (uydu, kablolu veya kablosuz yayınlar), internet, kablolu-kablosuz yayın yapan tüm teknik araçlar ile otel, café, restaurant, mağaza, konser ve gösteri alanı başta olmak üzere kendilerine devredilen icraların kullanıldığı tüm ticari mecraları içine alacak şekilde üyelerinin haklarını takip etmektedir (www.muyorbir.org.tr).

FSEK Madde 52'ye göre eserler üzerinde, yaratıcısı olan eser sahiplerinin yanı sıra bağlantılı /komşu hak sahibi olan yorumcu, anlatıcı, icracı ile sesleri ve görüntüleri ilk defa tespit eden fonograf yapımcısı ve radyo televizyon kuruluşlarının da manevi ve mali hakları vardır ve bu haklar yazılı bir izin ve ruhsat alınmadan kullanılamamaktadır. Bu bağlamda 2000 yılında kurulan MÜ-YAP amacını ve görevini, “her türlü izinleri alarak ve bedellerini ödeyerek, icra ve temsili sonucunda plak, kaset, CD vb. ses taşıyıcıların tespitini yaparak, sadece bedeli karşılığı dinleyiciye ulaştırmak amacıyla piyasaya sunan müzik yapımcısı üyelerinin verdiği yetki belgeleri ile, Türkiye ve dünyanın her yerinden yerli ve yabancı repertuarlara ait albümlerin en büyük bölümünün haklarını korumaktadır” diye belirtmektedir (www.mu-yap.org.tr). Ayrıca FSEK'in 80. maddesi gereğince üyelerine ait hakların kullanımına, bu yetki belgelerinin kapsamı içinde izin verme yetkisine sahip tek kuruluştur. MÜ-YAP'a üye 72 tüzel kişilik sahibi şirket bulunmakta ve bunlar üretim bakımından Türkiye Müzik Endüstrisi'nin yüzde 80'lik bir kısmını; yabancı repertuarın tamamını temsil etmektedir.

Müzik alanında 2006 yılında kurulan Müya-bir ve 2008 yılında kurulan Müzikbir de Bağlantılı Hak Sahibi ve Fonogram Yapımcıları meslek birliği olarak faaliyette bulunmaktadır. Lisanslama konularında bağımsız olarak hareket eden bu

meslek birlikleri yukarıda belirtilen diğer dört müzik meslek birliği çatısına dahil olmamışlardır.

FSEK 42/5'te aynı alanda faaliyet gösteren meslek birlikleri arasında federasyon kurulacağı takdirde Dernekler Yasasının bir çok hükmünün meslek birliği için kullanılabileceğinin belirtilmiş olması meslek birliklerinin hukuki açıdan dernek olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışmalarına yol açmıştır. Meslek birliklerinin öncelikli amacının üyelerinin mali haklarını talep edip, kazancı paylaşmak olduğu için onları dernek olarak kabul etmek olanaklı değilse de meslek birliklerini dernek statüsünde kabul edip, dernek hükümlerinin yanında onlara adi şirket hükümlerini uygulamanın isabetli olacağı gibi farklı görüşler de bildirilmiştir. Sonuç olarak meslek birliklerinin kendi adlarına kâr amacı gütmemekle birlikte üyeleri adına ticari amaç güden nev'i şahsına münhasır hukuk tüzel kişisi olarak kabul edilebileceği belirtilmiştir (Pınar, Nal ve Goldmann, 2007:114-115).

Meslek Birliklerinin yükümlülükleri FSEK Madde 42/A'da belirtildiği üzere üyeleriyle ilgili bilgilerin tümünü Bakanlığa ve ilgili kişilere her üç ayda bir bildirmek, üyelerinin haklarını hakkaniyete uygun biçimde sağlamak, elde ettikleri gelirleri dağıtım planına uygun olarak hak sahiplerine dağıtmak, yazılı talepte bulunan kişilere temsil ettikleri faaliyetlerle ilgili bilgi vermek, ücret tarifelerini zamanında belirlemek ve hesapları yeminli mali müşavire onaylatmak olarak açıklanmıştır.

Meslek birliklerine üyelik zorunlu değildir ancak üye olmak isteyen kişi faaliyet gösterdiği bir alanda tek bir meslek birliğine üye olabilmektedir. Eğer birey birkaç alanda faaliyet gösteriyorsa, örneğin hem besteci, hem güfteci hem de yorumcu olduğunda farklı meslek birliklerine üye olabilmektedir. Kurulmuş olmaları

koşuluyla tüzel kişilerin de meslek birliklerine üye olabilmelerine 2004 yılı değişikliği ile izin verildiği belirtilmişti. Üyelik için yazılı başvuru gerekirken, 2002 yılında yapılan değişiklik ile “Türk vatandaşı olmak ve tüzel kişiler için de Türk yasalarına göre kurulmuş olmak” koşulu kaldırılmıştır. Üyeler genel kurul tarafından belirlenen giriş ve yıllık aidatlarını ödemekle yükümlüdürler.

Meslek birlikleri Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından denetlenmektedir. Meslek birliklerinin FSEK Madde 42/B ile belirlenmiş olan görevleri yerine getirip getirmediği konusunda Bakanlık kendisi denetimde bulunduğu gibi bağımsız denetim kuruluşlarına yaptırılmasını da meslek birliklerinden talep edebilmektedir. Denetim bu kuruluşlarca yapıldığında ilgili raporların bir örneği Bakanlığa gönderilmektedir.

Mali hakların meslek birlikleri yoluyla değerlendirilmesi için eser sahiplerinin mali hakları kullanma yetkisini “yetki belgesi” adı altında devretmesi gerekmektedir. FSEK’in 48/2. maddesine göre eser sahibi isterse mali haklarını kısmen ya da bütünüyle gerçek ya da tüzel kişiye devredebilmektedir. Bu devir sonucu gerçek ya da tüzel kişi bu mali haklar üzerinde ruhsat başka bir deyişle lisans kullanma yetkisine sahip olmaktadır. Lisanslar inhisari/tam olduğu gibi birden fazla kişiye verilebilen basit lisanslar biçiminde de olmaktadır. Eğer lisans inhisari olarak verilmişse eser sahibi artık başka birisine lisans vermemektedir. Genelde uygulamada meslek birliklerine üyelik için verilen ruhsat/lisans inhisari olarak verilmektedir (Pınar, Nal ve Goldmann, 2007:202).

Müzik meslek birlikleri de aynı şekilde “yetki belgesi” ile müzik eserleri üzerindeki hakların takibi konusunda münhasıran yetki sahibi olurken, eserlerin kullanıcıları ile de sözleşme yapmak zorundadır. Bu konu özellikle FSEK’in

41.maddesinde umuma açık mahaller olarak belirtilen otel, restoran, bar gibi yerler ile FSEK 43.maddede belirtilen radyo-televizyon gibi yayın kuruluşları için geçerlidir. Umuma açık mahallerin lisanslamasına ilişkin olarak müzik meslek birlikleri tarafından 2001 yılından itibaren yürütülen çalışmaların sonuçlanması hem otellerin hem de müzik meslek birliklerinin dağılık olması nedeniyle uzunca bir süre almıştır. Ancak 2004 yılında dört müzik meslek birliği MESAM, MSG, MÜ-YAP ve MÜYOR-BİR aralarında imzalamış oldukları ortak protokol ile birlikte hareket etme kararı almışlar ve ortak bir lisanslama birimi oluşturmuşlardır. Ortak Lisanslama Birimi MÜYOR-BİR'in web sitesinde "Telif hayatını yönlendiren hukukçuların ağırlıklı olduğu bu birim, ağırlıklı olarak umumi mahaller ve temsili alanlarda tespit, tedbir ve lisanslama çalışmaları yapmaktadır" biçiminde ifade edilmektedir (<http://www.muyorbir.org.tr>). Diğer taraftan oteller de Türkiye Otelciler Federasyonu (TÜROFED) gibi bir yapı içerisinde bir araya gelince lisanslama konusunda uygun bir ortam oluşmuştur. Böylece 2008 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın girişimiyle her iki taraf bir araya getirilmiş ve müzik eserlerinin kullanımına ilişkin işbirliği ve iyi niyet protokolünün imzalanması konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Varılan uzlaşma ile müzik eserlerinin yoğun kullanıldığı oteller ile meslek birlikleri arasında kalıcı çözüm sağlanırken, AB müktesebatına büyük ölçüde uyumlu olan yasanın da uygulanabilirliği görülmüştür.

TÜROFED ve müzik meslek birlikleri ile 4 Nisan 2008 tarihinde yapılan anlaşma ile lisans bedellerinde yapılacak indirim ile dört yıldızlı bir otel dört müzik birliğinin tüm repertuarını kullanması karşılığında oda başına 45 YTL artı KDV ödeyecektir (Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü Uzmanı E.Yılmaz, yüz yüze görüşme, 16 Eylül, 2008). MÜ-YAP başkanı Bülent Forta'da Türkiye'deki telif

pazarının 300-400 milyon dolar civarında olduğunu ancak 4 müzik meslek grubu tarafından bunun sadece yüzde 10'u yani 40 milyon dolarının toplanabildiğini belirtirken, müziğin umuma iletimi konusunda metrekareye, bulunulan yere ve mevsime göre farklı tarifeler uyguladıklarını da eklemiştir. Antalya'daki bir otel ile Hakkari'deki otel farklı telif bedelleri öderken, beş yıldızlı oteller için oda başına 30-50 YTL arasında değişen telif bedelleri üzerinde anlaşmaya vardıklarını açıklamıştır (Referans, 19 Nisan 2008).

Radyo ve televizyon yayıncıları meslek birliği ile müzik sektöründeki meslek birlikleri arasında da 22 Ekim 2008 tarihinde telif hakları protokolü imzalanmıştır. Böylece RATEM üyesi 800'e yakın radyo ve televizyon kuruluşu MÜ-YAP tarafından verilecek şifre ile internet üzerinden yüz bine yakın arşive ve yeni çıkan her esere ulaşabilecek ve yayınlarında kullanabilecekken, müzik yayınlarını uygun bedellerle lisanslı olarak devam ettirebilecektir. Bir anlamda bu protokol radyo ve televizyon kuruluşlarının sıkça rahatsızlıklarını dile getirdiği çoklu sözleşme ve ödeme sistemini ortadan kaldırırken, tek sözleşme biçimiyle yürürlükte olacaktır (Cumhuriyet Portal, C:\Documents and Settings\User1\Desktop\tez\ratem sözleşmesi.htm; (www.ratem.org).

Protokolde ayrıca RATEM'in gelir ve nüfus gibi her yerleşim yerinin özelliklerine göre belirlemiş olduğu bedeller ve fiyatlar bağlamında farklı fiyat oranları oluşturulmuştur (E.Türkekul'dan kişisel e-posta, 18 Eylül 2008). Sözleşmenin yayıncı kuruluşlar tarafından imzalanıp, ödemelerin yapılması ile mahkeme süreçleri ve davalar da sona erecektir.

Mali hakların devredilmesi konusunda yapılan sözleşme ileride yapılacak değişiklikleri bağlamazken, devredilen mali haklara ait konuların ve hakların ayrı

ayrı gösterilmesi gerekmektedir. Aksi halde yazılmamış hak devir kapsamına girmemektedir. Bu konuda Yargıtay tarafından verilen bir karar bu konunun önemini ortaya koymaktadır. Tiyatrocu Nejat Uygur kendisi ve ekibine ait üç tiyatro eserinin video çekim ve yayın hakkını yazılı sözleşme ile bir firmaya devrini yaptıktan sonra söz konusu eserlerinin yayın hakkını bir televizyon kanalına satmasıyla çıkan anlaşmazlık sonucu davacı firmanın açtığı tazminat davası yerel mahkeme tarafından haklı bulunmuş, ancak Yargıtay tarafından FSEK 52. madde kapsamında yapılan sözleşmede televizyondaki yayın hakkı devrinin açıkça gösterilmediği dolayısıyla bu tür bir yorumun yapılmasının olanaklı olmadığı gerekçesiyle karar bozulmuştur (Pınar, Nal ve Goldmann, 2007:204).

Lisans verilmesi konusunda çıkan anlaşmazlıklar çoğunlukla tarifelerden kaynaklanmaktadır. Aynı alanda faaliyet gösteren meslek birlikleri ortak tarife yapabilmek hakkına sahiptir ancak her takvim yılının başında temsil ettikleri eser, icra, fonogram, yapım ve yayınlara ilişkin kullanım oranlarını belirleyerek bakanlığa bildirmek zorundadırlar. Tarife oranlarında anlaşmaya varılamaması ya da bakanlığa bildirilmemesi durumunda Bakanlık Rekabet Kurumu ve ilgili meslek birliklerini temsil eden bir kişiden oluşan bir tespit komisyonu oluşturarak kullanıma göre tespitte bulunma yetkisindedir. İtiraz durumunda başvurulacak merci Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları mahkemeleri olmaktadır (Pınar, Nal ve Goldmann, 2007:210).

Yasanın 41.Maddesine göre meslek birliklerinin görevlerinden birisi de üç ayda bir temsil ettikleri eser, icra, fonogram ve yapımlar ile üyelerine ilişkin bilgilerin güncellenmesini takip ederek veri tabanına katkıda bulunmaktır. Nitekim MÜ-YAP müzik konusunda oluşturduğu altyapı ile sayısal lisans verebilmiştir.

Fiziksel/maddi ürünlerin satışı ürün üzerindeki sahiplik ya da mülkiyete dayalı olurken, sayısal ürünlerin haklarının korunması sadece telif haklarına bağlı olmaktadır. Böylece internet ortamında da telif hakkına sahip içeriğin yasal yollarla son tüketiciye/kullanıcıya ulaşabilmesinde meslek birliklerinin oluşturduğu çevrimiçi lisanslama modellerine gereksinim bulunmaktadır. Özellikle müzik alanında yasal olmayan dosya paylaşımı ve kişiden kişiye (peer to peer/P2P) müzik paylaşımının yol açtığı maddi kayıp yasadışı hizmetleri yasal hizmetlere dönüştürmekte yeni modellerin bulunmasını zorunlu kılmıştır. Sayısal müzik geliri hala müzik gelirlerinin küçük bir kısmını oluşturmakla birlikte mobil müzikte 2005-2010 yılları arasında iki katı bir artış beklenmektedir. Farklı iş modelleri geliştirilmekle birlikte genelde iki ana sınıflandırma yapılmaktadır. Birinci grupta Yahoo, Google, Youtube, Myspace gibi dev internet portallarının iş modelleri reklam gelirleri ve müşteri hacmine dayalı olurken, ikinci grupta Apple'ın müzik sitesi "itune" gibi ya içerik başına bedel alınmakta ya da abonelik modelleri yer almaktadır. İkinci grupta birinci gruba göre daha az müşteri bulunurken müşteri başına daha fazla gelir elde edilmektedir (A.Ağar, "Günümüzde ve Gelecekte Müzik Alanında Toplu Hak Yönetimi Sempozyumu, 23-24 Kasım 2007 İstanbul Bilgi Üniversitesi"). Dolayısıyla bu siteler için seçenekler streaming, indirme (downloading) ve aboneliktir. Hangisinin daha popüler olacağı kritik önemde olurken, eğilim her türlü mobil müzik çalıcıları aracılığıyla müziğin tüketicilere ulaştırılması olmuştur. Çünkü müzik cep telefonu dahil her türlü cihaza kolaylıkla girebilmektedir (T.Koskinen-Olsson, "Günümüzde ve Gelecekte Müzik Alanında Toplu Hak Yönetimi Sempozyumu, 23-24 Kasım 2007 İstanbul Bilgi Üniversitesi).

Böylece hem geleneksel hem de yeni işletmeler kullanıcılara internet ve mobil cihazlar yoluyla radyo programı sunmaktadır. Radyo programları webcasting, simulcasting (karadan yapılan yayınla aynı anda) ya da podcasting (mobil aracılığıyla yayınlanabilmektedir (Koskinen-Olsson, 2007).

İçerik endüstrisi farklı hızlarla sayısal çağa geçiş yaparken, kullanıcı gereksinimlerine göre ticari seçenekler ve iş modelleri değişmektedir. Bu modellerde kullanıcıya hangi hakların ve yükümlülüklerin verildiği lisanslarla belirlenirken lisanslamanın koşulları dosyaya eklenebilmekte ve teknik koruma ile denetlenmektedir. Lisanslama bireysel olarak hak sahipleri tarafından yapılabildiği gibi toplu olarak meslek birlikleri aracılığıyla da yapılmaktadır. Farklı piyasalarda farklı lisanslama yöntemleri olabilmektedir. İşletmeden son tüketiciye yapılan satışlarda lisans anlaşmalarının koşulları DRM sistemi ile denetlenmektedir. Özellikle müzik ve film satışlarının yanı sıra sayısal kütüphaneler aracılığıyla kitapların ödünç verilmesinde de DRM'ler kullanılırken tüketicilere daha çok esneklik verilmesi talep edilmektedir. İşletmeden işletmeye olan lisanslamada genellikle güven unsuru önemli olmakta ve teknik koruma kullanılmamaktadır. Örneğin kitap yayıncısı sayısal kütüphaneye lisans verirken lisans tüm üniversiteyi kapsamaktadır. Telif hakkı sahibinin ticari olmayan kullanımlar için sınır getirip getirmemesi ya da potansiyel yeniden kullanım da dahil her türlü kullanımı serbest bırakabilmesinin olanaklı olduğu ikinci bölümde “yaratıcı ortaklar” lisansında görülmüştü. Bir anlamda bireyden bireye lisanslamayı gerçekleştiren “yaratıcı ortaklar” ile milyonlarca içeriğe lisans verilebilmiştir (T. Koskinen-Olsson, 2007).

Toplu lisanslama modelleri ise meslek birliklerinin hak sahipleriyle işbirliği yaparak geliştirdikleri çeşitli modellerdir. Genelde meslek birlikleri genel lisanslama ya

da işleme dayalı lisanslama olmak üzere iki seçenek kullanılmaktadırlar. Meslek birliklerinin sahip oldukları repertuarlardaki tüm eserler için topluca bir bedel almalarına dayanan ve çarşaf lisans da denilen genel lisanslama çok daha fazla kullanılan bir seçenek olurken, kullanıcı meslek birliklerinin repertuarındaki her türlü eseri kullanma konusunda yetkilendirilmektedir. İşleme dayalı lisans ise belirli eserler için verilmektedir (T. Koskinen-Olsson, 2007).

Ekim 2005 tarihinde Avrupa Komisyonu yasal internet müzik servislerinin teşvik edilmesi için telif hakkı ve bağlantılı/komşu hakların sınırlar arası toplu yönetimine ilişkin tavsiye kararı yayınlamıştır. Tavsiye kararına göre hak sahipleri seçilen meslek birliğine haklarının takibine ilişkin yetki verirken, bunun tüm repertuar mı yoksa repertuarın belli bir bölümünü mü; eğer belli bir bölümüyse bunun hangi bölüm olduğuna ve meslek birliğine devredecekleri hakların neler olduğuna karar vermek durumundadırlar. Hak sahiplerinin pek çok seçeneği bulunurken tavsiye kararı Avrupa Birliği içerisindeki hakların takibinden sorumlu olacak bir ya da iki meslek birliğinin seçilerek diğerlerinden bu hakların alınmasını önermekte, bir anlamda münhasır sözleşmeleri teşvik etmektedir. Tavsiye kararına tepkide bulunan Avrupa Parlamentosu 2007 yılı Mart ayında yayınladığı ve oybirliği ile benimsenen raporu ile çeşitli eleştirilerde bulunmuştur. Öncelikle tavsiye kararının Parlamento'ya ve üye devletlere danışmadan sadece Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanması demokratik bulunmamıştır. Usülle ilgili bu eleştirinin dışında raporda tavsiye kararının bir tek internet müzik lisanslamaları için mi geçerli olduğu yoksa yayın servislerini de içerip içermediğinin açık olmadığı belirtilmiştir.

Ayrıca Avrupa Komisyonu'nun bu kararı ile Avrupa Birliği içerisindeki meslek birlikleri arasında daha fazla rekabet yaratılması amacına ulaşılması konusunda bazı

kaygılar oluşturduğuna işaret edilmiştir. Yine karasallık ilkesinin tavsiye kararında göz ardı edilmiş olması Parlamento raporunda eleştirilen bir diğer nokta olmuştur. Temelde karasallık ilkesine bağlı telif hakları ulusal sınırlar içerisindeki kullanımlar kapsamında uygulanmakta ve bu durum internet için de geçerli olmaktadır. Pek çok ulusal yasa meslek birliklerinin faaliyetlerini düzenlerken ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu nedenle Komisyon'un hizmet serbestliği ilkesine başvurması kday bir süreç olarak görünmemiş ve tıpkı malların serbest dolaşımı gibi bazı istisnaları içerdiği vurgulanmıştır (S. Von Lewinski, "Günümüzde ve Gelecekte Müzik Alanında Toplu Hak Yönetimi Sempozyumu, 23-24 Kasım 2007 İstanbul Bilgi Üniversitesi"). Sonuç olarak büyük meslek birlikleri hak takibi yaparken diğerlerinden hakların çekilmesinin az sayıda meslek birliğinin faaliyette kalmasına, dolayısıyla yerel repertuar ve kültürel çeşitlilik açısından tehdit oluşturabileceği eleştirisi raporun temel öğeleri olmuştur.

Parlamento bu eleştirilerden sonra meslek birlikleri arasında adil bir temel oluşturulabilmesi için faaliyetlerin uyumlaştırılması ve bu konuda oluşturulacak çerçeve bir direktif ile sayısal alanın özelliklerinin göz önünde bulundurulmasını önermiştir. Parlamento aynı zamanda küçük ve yerel repertuarların korunması ile Avrupa Birliği'nin kültürel çeşitliliğinin güvence altına alınmasının önemi üzerinde dururken, rekabetin gelirlerde bir düşüş yaratmamasını dolayısıyla tarifelerin ve eser sahiplerinin daha az gelir elde etmelerinin önlenerek yaratıcıların teşvik edilmesini talep etmiştir (S. Von Lewinski, 2007). Tavsiye kararına tepki olarak Avrupa'daki 21 küçük meslek birliği haziran ayında bir araya gelerek farklı bir model önerilmesi için ortak karar almıştır. Tüm bu meslek birliklerinin cirolarının toplamı tek bir büyük meslek birliğinin cirosuna eşit olmaktadır. Meslek birlikleri Parlamento gibi, münhasır anlaşmalar yerine "varış ülkesi" ilkesi denilen karşılıklı anlaşmaları ve tarifeleri desteklemektedir. Böylece

internet üzerinde bir dosya indirildiğinde ya da başka bir iletim gerçekleştirildiğinde ülkedeki meslek birliklerinin tarifeleri geçerli olacak ve her meslek birliği yabancı meslek birliğiyle de işbirliği içerisinde olarak anlaşmalara dayalı hak takibinde bulunabilecektir. Bir anlamda “tek durak sistemi” yürürlükte olacak ve kullanıcılar açısından karmaşa olmayacaktır (S. Von Lewinski, 2007).

Türkiye’de TNet ile müzik meslek birliklerinin gerçekleştirmiş olduğu ücretsiz indirme modeli internet servis sağlayıcılarının abonelik ücreti ile reklam gelirini içeren hibrid bir çözüm biçimine dayanmaktadır. Aslında Türkiye’de meslek birlikleri Avrupa’daki pek çok benzerine karşın daha önemli rol üstlenirken yerel müziğin egemenliği de yeni ve yaratıcı lisanslama seçeneklerini olanaklı kılmaktadır (T.Koskinen-Olsson, "Günümüzde ve Gelecekte Müzik Alanında Toplu Hak Yönetimi Sempozyumu, 23-24 Kasım 2007 İstanbul Bilgi Üniversitesi").

2.3.Türkiye’de Fikri Hukuk Açısından İnternet ortamında Müzik Sunumu

Son yıllarda özellikle internet üzerinden yapılan müzik değişimi Fikir ve sanat Eserleri Kanunu içerisinde tanımlanmış olup “işlenme”, “yayma hakkı”, “çoğaltma”, “umuma iletme” gibi kavramlarla birlikte değerlendirilmiştir. Müzik değişiminin olması için önce müzik eserinin MP3 formatına çevrilmesi gerekmektedir. Bazı görüşlere göre bu tür bir format değişikliği işlenme olarak kabul edilse de, işlenmenin olabilmesi için mevcut eser üzerine yeni bir yaratıcılığın ya da katkının olması gerekmektedir. Oysa bir müzik eserinin M3 formatına çevrilmesi yeni bir katkı içermemekte, sadece mekanik araçlarla eserin boyutları 12 kat daha küçültülmektedir. Eser sahibinden izin almadan böyle bir format değişikliği fikri hakların ihlali olarak düşünülse de ticari bir amaç güdülmeden şahsi kullanım için böyle bir format değişikliğine yasa 38.nci madde ile izin vermiştir. Ancak bu

kopyanın kişisel bir bağlantının olmadığı üçüncü bir kişiye gönderilmesi yayma hakkının ihlali olarak görülmektedir. Burada yayma ticari amaç taşımasa da kabul edilmemektedir. Yine Fikir ve sanat Eserleri Kanunu'nun 23. maddesine göre, bir eserin aslından veya çoğaltılmış kopyalarından herhangi birisini yayma hakkı sadece eser sahibine aittir. Bu maddenin I. Fıkrası “dijital iletim”den, II.ci fıkrası da “telli ve telsiz araçlarla satışı”ndan söz etmektedir. 37.madde ise “işaret, ses veya görüntü nakline yarayan vasıtalar” dan söz ederek kanun koyucu tüm teknolojik gelişmeleri ele almak istemiştir. Tüm bu maddeler bağlamında çevrimiçi ortamda yayma hakkına ilişkin açık bir madde olmasa da yayma kavramının çevrimiçi sunumları kapsayacak ölçüde genişletilemeyeceği sonucuna varılmaktadır (Memiş, 2002:112).

Bilgisayar teknolojileriyle birlikte içeriği gittikçe genişleyen çoğaltma kavramı ise süreç içindeki durumuna göre hukuki açıdan yaptırıma tabi tutulmaktadır. CD veya disketin bilgisayar ekranında görülebilmesi için öncelikle önbelleğe kayıt edilmesi gerekmektedir. Bilgisayar kapanıncaya kadar bellekte kalan bu kayıt fikri hukuk tarafından çoğaltma olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan bir bilginin kullanıcının bilgisayarına gelene kadar internette pek çok küçük parçalara ayrılarak ve çok sayıdaki bilgisayar durağından geçerek gelmesi çoğaltma olarak kabul edilmemektedir. “Routing” denilen bu süreç bir anlamda açıkça aktarma ya da nakil işlemi olup, çoğaltma söz konusu değildir. Aksini savunanlara göre ise bu işlem çoğaltma olarak kabul edilmeli ancak zorunluluk olduğu için ayrıca yaptırım konusu olmamalıdır (Memiş, 2002:114). Ana bellekte olan kayıtlar ise sürekli bellekte tutulabildikleri ve diğer veri taşıyıcılarına kayıt edilip, internet yoluyla kolayca aktarılabildikleri için fikri hukuk açısından çoğaltma olarak kabul edilmektedir.

Sayısal hale getirilmiş bir eserin CD ya da diskete kayıt edilmesi de tartışılmaz biçimde çoğaltma olup, sürekli kayıt durumunu göstermektedir (Memiş:115).

Dosya paylaşımı (filesharing) sisteminde sisteme katılan kişilerden hem müziği MP3 formatına çevirip bilgisayarına kaydeden hem de bu kaydedilen müziği dosya paylaşımı ile kendi bilgisayarına indiren (download) kişi çoğaltma yapmaktadır. Bu tür çoğaltmaların yasallığı ise Fikir ve sanat Eserleri Kanunu'nun 38.maddesinde hükme bağlanan “şahsi kullanım” kavramı sınırları içerisinde alınmaktadır. Yine servis sağlayıcılarının hizmetleri sırasında ve sadece hizmetlerini gerçekleştirmek için geçici olarak sayısal formattaki içerikleri çoğaltmaları çoğaltma hakkının ihlali olarak düşünülemez. Benzer biçimde hak ihlali yaratmayacak çoğaltma durumlarının çoğaltma hakkının ihlaline ilişkin istisnalar içinde yer alma zorunluluğuna karşı FSEK'te bulunan hükümlerin bu konuyu kapsamaması nedeniyle AB'nin 2001/29 no.lu Direktifinin ilgili maddelerine göre ayrı bir madde olarak yeniden düzenlenmesi gerekli görülmektedir (DPT, 2005:47).

Bir eserin veya çoğaltılmış kopyalarının radyo, televizyon veya herhangi bir teknik usulle “umumun” yararlanmasına sunulması “umuma iletim hakkı” olarak nitelenmekte ve 25. maddede yer almaktadır. Maddede radyo, televizyon, kablo gibi örneklemelere yer verilerek her türlü iletişim madde kapsamına alınmak istenmiştir. İnternet ortamında yapılan yayınlar da umuma arz kabul edilmektedir. Radyo ve televizyon yayınlarından farklı olarak internet ortamında sunulan esere aynı anda herkesin erişemediği öne sürülse de umuma arzın gerçekleşebilmesi için bir içeriğe/esere birden fazla kimsenin aynı anda erişme koşulu bulunmamaktadır. Umuma yayında bir eserin iletilmesinde kazanç sağlama etkeninin önemli olduğu üzerine tartışmalar olmuşsa da bir eserin sahibinden izin alınmadan web sayfasından

veya bir dosya paylaşımı yoluyla yayınının yapılması telif hakkı ihlaline yol açacaktır. Yine müzik alanında çok yaygın olarak kullanılan peer to peer (P2P) sisteminin temeli iki ya da daha fazla PC arasında veri kopyası transferine dayanmaktadır Genelde e-posta ile bir müzik eserinin “gayrimaddi muhtevası”nın kişinin kişisel çevresine hatta “yahoo grubu” gibi üyesi olduğu bir yazışma grubuna gönderilmesi “umuma arz” kavramını oluşturmayacağı için bir yaptırıma tabi değildir. Ancak P2P sisteminde birey kendi çevresiyle bir değişim yapmaktan çok arama motoruyla ulaştığı kişilerden kopyalama yapmaktadır. Bir anlamda kopyalama yapılan kimse ile kopyalamayı gerçekleştiren kişi arasında herhangi bir ilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle bir müzik parçasının bu şekilde diğer internet kullanıcılarının kopya edilmesi için hazır tutulması umuma iletim sayılmaktadır (Memiş:118). Umuma iletim halinin ihlali için Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nda yaptırımlar bulunmaktadır. 68. Madde “Eser, eser sahibinin izni alınmadan sözleşme dışı veya sözleşmede belirtilen sayıdan fazla basılmış, diğer biçimde işlenmiş veya radyo televizyon gibi araçlarla yayınlanmış veya temsil edilmişse; izni alınmamış eser sahibi sözleşme yapılması halinde isteyebileceği bedelin veya emsal veya rayiç bedel itibariyle uğradığı zararın en çok üç katı fazlasını isteyebilir. Bu bedelin tespitinde öncelikle ilgili meslek birliklerinin görüşü esas alınır” demektedir (Memiş, 2002:118).

Sayısal iletimi içeren diğer bir yaptırım aynı yasanın 72⁸⁵ maddesinin 4.bent ve son fıkrasında düzenlenmiş olan “bir eseri temsil eden veya topluma açık yerlerde gösteren, bu gösterimi düzenleyen veya dijital iletişim de dahil olmak üzere her nevi

---

⁸⁵ 2008 yılında yapılan değişiklik ile hapis cezalarının alt sınırında inme olmuş ve daha önce telif hakkı ihlallerine karşı iki yıldan dört yıla kadar hapis veya 50 bin YTL’den 150 bin YTL’ye kadar ağır para cezası öngörülürken, yeni yasa ile söz konusu cezalar 1 yıldan 5 yıla kadar hapis veya adli para cezası olarak belirlenmiştir. Ayrıca seçimlik ceza uygulaması da kaldırılmıştır.

işaret, ses ve/veya görüntü iletimine yarayan araçlarla yazan veya yayımına aracılık eden kişiler hakkında dört yıldan altı yıla kadar hapis ve 50 milyar liradan 150 milyar liraya kadar ağır cezasına hükmolunur”. Burada umuma iletim yapan araçlar da cezai yaptırım ile karşılaşmaktadır. Ancak uygulamada e-posta adresleri yoluyla kimliklere ulaşmak gibi zorluklar bulunmaktadır.

Bu bağlamda Napster ve Gnutella benzeri sistemlerle müzik değişimini yürüten araçlar cezai yaptırım ile karşılaşacaklardır. Çünkü kâr güdüsü olmasa bile bu sistem içerisinde birbirlerine müzik aktarımı yapan milyonlarca kişinin birbirleriyle kişisel bağlantı içerisinde olmayacağı açıktır. Merkezi sisteme dayanan müzik değişim programlarıyla hukuki mücadele etmek daha kolay olmaktadır. Program işleticileri ihlallerden sorumlu tutulurken, aktarımın engellenebilmesi için daha önce de belirtildiği gibi Ek 4 maddesi uyarınca “uyar ve kaldır” sistemi ile hukuki bir çerçeve çizilmiştir. Ancak söz konusu maddede bazı eksiklikler bulunmaktadır. İçerik ve servis sağlayıcılarının tanımları ve sorumlulukları açıkça tanımlanmamıştır. Çok yoğun bilgi akışı nedeniyle ağ işleticisi ve ağa girişi sağlayan sunucuların içeriği denetlemeleri ve engellemeleri olanaklı değilken, bilgileri belleğinde uzun süre tutabilen sistem işletimcilerinin (host service provider) ihlale yol açan bilgilerin iletimini engellemeleri beklenmektedir. İhlallerin belirlenmesi kolay değildir, o nedenle sadece hak sahibinin iddiasıyla iletimin durdurulması ya da Cumhuriyet savcısının karar vermesi doğru bulunmamaktadır. Yanlış verilen bir karar sonucunda ortaya çıkabilecek zararın kim tarafından karşılanacağı belirlenmemiştir. İhlal türleri arasındaki farklılıklar üzerinde durulmamıştır. Mahkemelerin bilirkişi yardımıyla çözüme ulaştırdıkları bu kararlar tümüyle Cumhuriyet Savcısına bırakılmıştır. Ayrıca servis sağlayıcılarının ihlal iddiası ile

web sayfası yayını durdurması fikir ve ifade özgürlüğü için sınırlama olarak görülmektedir. Tüm bu aksaklıkların yönetmelik ile düzeltilmesi olanaklı görülmemekte ve uygulamada dünya ile daha uyumlu olabilecek bir düzenleme yapılması önerilmektedir. Bununla beraber MÜ-YAP başkanı Bülent Forta MÜ-YAP'ın Ek.4 maddesi gereğince yasal olmayan 2600 sayfayı kapattığını belirtmiştir (“2008-2010 Orta Vadede Korsanlıkla Mücadele Eylem Planı Hazırlıklı” konulu Arama Konferansı”, 12 Ocak 2008).

Teknik olarak çoklu ortamı olanaklı kılan web sayfalarındaki müzik sunumlarının hepsinin taranması ve denetlenmesi neredeyse olanaksızdır. Bir web sayfası sadece müzik sunumunda bulunduğu gibi müziği diğer bilgilerin yanında fon olarak da kullanabilmektedir. Fikri mülkiyet hakları koruması altında olması durumunda her iki biçimde yapılan müzik sunumlarında hak ihlali söz konusudur. İhlal hem çoğaltmayı hem de umuma iletimi kapsamaktadır. Eser sahibi açısından hem ihlali gerçekleştirenlerin kimliklerinin belirlenmesi hem de iletimin engellenmesi değişim programlarına göre daha kolay olmaktadır. Fon müziği olarak bir eserin yasal kullanımının nasıl olabileceği konusunda çeşitli görüşler bulunmaktadır. Sürekli bir kayıt aracı olarak kabul edilen web sayfası Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hem umuma açık yerlerin iletimine ilişkin 41.maddesine hem de gerçek kişilerin seçtiği yer ve zamanda ulaşılabilen bir umuma iletim aracı olarak 25. maddedeki tanımına uygun olarak özel bir bandrol uygulamasına tabi olup olmayacağı sorgulanmaktadır. Web sayfasının fiziki yapısının bandrol taşımaya ve denetlenmeye uygun olmaması bu sayfalarda kullanılacak yasal fon müziği için farklı uygulamalar gerektirmektedir. Taraflar arasında yapılacak protokollere göre ücretlerin belirlenmesi uygun bir yol olarak düşünülmektedir (Memiş, 2002:133).

Müzik sitelerine verilen linkler konusunda da farklı durumlar ortaya çıkabilmektedir. Yasal bir sayfada dışarıya link verilmesi eser sahibinin çoğaltma hakkının ihlali olarak görülmemektedir. Çünkü bu olanak eser sahibi tarafından kendi sayfası üzerinde sunduğu olanaklardan birisidir ve doktrinde link atma atıfta bulunma ya da kaynak gösterme olarak nitelendirilmektedir. O nedenle link atma yasaklanmamakta ve telif hakkı kurallarının sıkı olduğu ABD’de de bu hak tanınmaktadır (Memiş:135-136). Ne var ki dahili (intern) link verilmesi halinde Fikir ve Sanat Eserleri Yasasının 22. ve 25. maddelerinde tanımlanan çoğaltma ve umuma iletim hakkının ihlali gerçekleşmektedir. Eğer dahili olarak yararlanılan sayfaya ek yapılıyor ve bu ek yapanın özelliklerini taşıyor ise bir işleme söz konusudur ve 21. madde de ihlal edilmektedir. Yasal olmayan bir müzik sitesine dahili link verip kendi sayfasında sunan bir kimse bir anlamda bu içeriği sahiplendiği için bu sunumlardan kendi eylemi gibi sorumlu olmaktadır (Memiş, 2002:138-139).

2.4 Eşleştirme (Twinnig) Projesi

AB Komisyonu AB üyeliği için hazır olan ülkeleri birbirine yaklaştırmak için fon sağlamaktadır. Eşleştirme projesi için fon alan ülkeler yasal, yönetsel ve uygulama alanındaki kurumsal yapıyı oluşturmak için eşleştirme yapılan ülkeler ile çalışmaktadırlar. Fikri mülkiyet hakları konusunda Türkiye eşleştirme ortaklığına Yunanistan ile girerken, proje maliyetinin %75’i AB, %25’i Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından karşılanmıştır (Telif ve Sinema Gen. Md. Yrd.G. Kiracı, telefon konuşması, 2 Haziran, 2008). Komisyon AB uzmanları, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, İç İşleri Bakanlığı, Türk Patent Enstitüsü yetkilileri, meslek birlikleri temsilcileri ile diğer uzmanlardan oluşmuştur. Proje kapsamında beş alt komite oluşturulmuş ve çalışmalar o yönde sürdürülmüştür. Birinci alt komite

bilgisayar programları ve veri tabanlarını, ikinci alt komite kiralama ve ödünç verme ile uydu yayınları ve kablo ile yeniden iletim haklarını, üçüncü alt komite koruma süresi ile yeniden satış hakkını, dördüncü alt komite Enformasyon Toplumunu ve beşinci alt komite Uygulama konularını ele almış ve mevzuatlar maddeler temelinde karşılaştırılmıştır.

2.4.1. Birinci Alt Komite

Birinci alt komitede ele alınan bilgisayar programları ve veri tabanı koruması ile ilgili olarak Selanik Aristotle Üniversitesi öğretim üyesi Tatiana Eleni Sinodinou tarafından yazılan raporda, Türk mevzuatının bu konuda Avrupa rejiminden çok belirgin sapmalar göstermemekle birlikte tam uyumun sağlanması için kaçınılmaz olarak bazı değişikliklerin yapılması gerektiği belirtilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). Raporda bilgisayar programları konusunda⁸⁶ tanımlar, yeniden üretim hakkı, eser sahibinin manevi ve maddi hakları ile istisnalar üzerinde durulmuştur. Bilgisayar programları edebiyat eserleri kapsamında korunduğu için bu konuda olabilecek ihlallere karşı getirilen hükümler bilgisayar programlarına da uygulanmaktadır. Yasanın sadece 73. maddesi bilgisayar programlarına yönelik özel koruma hükmü içermektedir. Bu maddenin (1) (c) hükmü, üretimi ve çoğaltılması ceza gerektiren çoğaltma araçlarının piyasaya sürülmesini ya da bunların ticari amaçla elde bulundurulmasını yasaklarken, bu araçların üretilmesini veya

---

⁸⁶ Direktifte olmayan ancak Türk mevzuatında yer alan “bilgisayar programları”, “arayüz” ve “birlikte işlerlik” tanımları yetersiz bulunmuş ve söz konusu tanımların kaldırılması ya da daha uygun terimlerle değiştirilmesi önerilmiştir. Buna karşılık Direktifte yer alan ancak Türk mevzuatında bulunmayan “özgünlük” tanımının olduğu gibi Türk mevzuatına alınmasının uygun olacağı belirtilmiştir. Bilgisayar programlarıyla ilgili yeniden üretim hakkının 22. madde ile sağlandığı, sadece geçici durumları da kapsayacak biçimde maddenin genişletilmesinin daha işlerlik sağlayacağı konusuna dikkat çekilmiştir. Çalışanlar tarafından oluşturulan bilgisayar programlarına ilişkin Türk mevzuatında doğrudan bir maddenin bulunmamasına karşın, Fikir ve Sanat Eserleri Yasasının 18.maddesinin uygulanmasının Direktif ile uyum gösterdiği; ancak yazıldığı biçimiyle yanlış anlaşılabilen düşüncesi ile “eser hakları” teriminin “ekonomi haklar” terimi ile, “işçiler” teriminin de “çalışanlar” terimi ile yer değiştirmesi uygun görülmüştür. Raporda ayrıca bilgisayar programı eser sahibinin ekonomik haklarına ilişkin istisnalar konusunda Türk mevzuatındaki çelişkili hükümlere dikkat çekilmiştir.

çoğaltılmasını yasaklamamaktadır. Raporda 73.maddenin 2004/48/CE Direktifinin el koymaya ilişkin genel hükümleri ışığında incelenmesi önerilmiştir.

Fikri mülkiyet hakları konusunda uzmanlaşmış olan İzmir savcısı M.Nevhan Akyıldız'ın 5846 Sayılı FSEK'in 91/250 sayılı AB Direktifi açısından değerlendirilmesinde Alt Komite için hazırladığı 6 Eylül 2006 tarihli raporda yaşamımızda gittikçe önemi artan bilgisayar programlarının yapılan yatırımlar ve ticari değerlerinin büyüklüğü bağlamında daha etkin olarak korunması gerekliliği üzerinde dururken, bu sorunun Türkiye dışında da pek çok ülkeyi ilgilendirdiğini belirtmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). Bilgisayar programlarının kendisine özgü karmaşık ve ortak çalışma gerektiren yapısının yanı sıra kişisel yaratıcılığın belirlenmesi konusunda yaşanan güçlükler dikkati çeken Akyıldız, ülkeler arasında mevzuat birliği sağlandığında ihlallere karşı daha etkin önlemlerin alınabileceğini, ancak sorunun sadece mevzuat düzenlemeleri ile de giderilemeyeceğini vurgulamıştır. Uzun süreli eğitim çalışmalarının bilgisayar programlarının korunması konusunda gerekli bilinci oluştururken, uygulamada karşılaşılan güçlüklerin aşılmasına da yardımcı olacağı üzerinde durmuştur. Özgünlük konusunda Direktifteki hükmü karşılayabilecek biçimde Türk mevzuatının değiştirilmesi konusundaki görüşü onaylamıştır. Yine bilgisayar programlarının koruma konusundaki 73/1.c.maddesinin yeniden ele alınarak farklı uygulamalara yol açan ve Direktif ile uyuşmayan terimlerin ayıklanarak Direktifin amacına uygun olarak yeniden düzenlenmesi önerisine katılmıştır. Diğer ülke mevzuatlarında olmayan bandrol uygulamasına bilgisayar programların da dahil edilmesini değerlendiren Akyıldız'a göre sinema ve müzik eserlerinin korunmasında etkin sonuç veren bandrol uygulamasının bilgisayar programları içinde olumlu olacağını, ancak bunun

sonuç verebilmesi için 81.madde kapsamına alınması gerektiğini bildirmiştir. 6 Kasım 2004 tarihinden itibaren bu korumanın yönetmelik ile sağlandığını ve uygulamada tartışmalara neden olduğunu söylerken, tercihin bandrol uygulaması yerine Direktife uyum olduğunda, bilgisayar programlarının sokaklarda satışının önlenmesine yönelik yeni ve etkin düzenlemelerin yapılmasının gerekliliğini vurgulamıştır.

Raporda veri tabanlarıyla ilgili olarak Türk yasasında ayrı bir maddenin bulunmayıp, işleme eserler kategorisi içinde değerlendirilmesine dikkat çekilerek, bu alanda ayrı bir bölümün oluşturulması önerilmiştir. Özde korunmayan verilerin bir toplaması olan veri tabanı daha önceki bir esere bağlı olmadığı için işleme eser tanımına uygunluk göstermemektedir. Veri tabanı sahibinin ekonomik hakları ile yeniden üretim, uyarlama, dağıtım, kamu ile iletişim gibi tüm hakları diğer eser türleri için geçerli olan hükümler tarafından sağlanmaktadır. Genel istisnalar konusundaki hükümler de veri tabanlarına uygulanmaktadır. Ayrıca kişisel kullanım istisnasında Türk mevzuatında elektronik veri tabanı ayırımının yapılmaması ve Direktifin en önemli bölümü olarak nitelendirilen veri tabanlarının kişiye münhasır korunmasının/sui generis Türk yasası tarafından doğru biçimde uygulanmaması ciddi bir sorun olarak görülmüştür.

2.4.2. İkinci Alt Komite

İkinci alt komitenin çalışma alanı olan kiralama ve ödünç verme hakları, ilgili haklar, uydu yayıncılığı ve kablo ile yeniden iletim hakları uygulamada en tartışmalı konuları içermektedir. 2001 değişikliği ile Fikir ve Sanat Eserleri hakkındaki Türk Yasası 1992 yılında kabul edilen 92/100 Direktifine uyum göstermekle birlikte

raportör Kallinikou tarafından kaleme alınan raporda bazı hükümlerin yeniden değerlendirilmesi önerilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007).

Önerilen değişikliklerin yapılması için seçenekler oluşturulmuş ve yasanın birinci maddesinde belirtilen tanımlara başta ödünç verme olmak üzere yeni eklemeler yapılmıştır. Eser sahibinin kendi eserinin kopyasını halk kütüphanelerine verme konusunda yasak koyamayacağı ancak ödünç vermeye ilişkin olarak kanuna uygun bir bedel elde etme hakkına sahip olduğu ve bedel miktarı ile ödeme koşullarının ayrıntılarının Bakanlık tarafından oluşturulan bir yönetmelik ile düzenleneceği belirtilmiştir.

Karmaşık olan 25.madde taslak raporda Direktife uygun olarak tekrar düzenlenirken, 48. maddeye kiralama hakkının devri sonucunda eser sahiplerine bedel alma hakkı sağlanmış ve eser sahibinin bu haktan feragat edemeyeceği paragrafi eklenmiştir. Bağlantılı/komşu hak sahiplerine ilişkin 80. maddeye göre eser sahibinin manevi ya da ekonomik haklarına zarar vermemek koşuluyla ve eser sahibinin rızası dahilinde icracılar, fonogram yapımcıları, fimlerin ilk tespitlerinin yapımcıları ve radyo ve televizyon kurumları eserlerin herhangi bir biçimde çarpıtılmasına, bozulmasına ve değiştirilmesine karşı çıkma, kamuya iletilmesine ilişkin olarak yetki verme veya yasaklama, kamu iletimi aracılığıyla dağıtım, sunulması hakkına sahiptirler.

Taslak rapor bir taraftan bağlantılı/komşu hak sahiplerine sahip oldukları bu münhasır hakların takip yetkisini koruyarak ilgili yasa maddesini kiralama ve ödünç verme Direktifi hükümleri ile uyumlaştırma yoluna giderken, diğer taraftan bu münhasır hakların kaldırılarak yerine “bir defaya mahsus bedel”(a single remuneration) talep edilmesi önerisini getirmiştir. Öneriye karşı müzik yapımcıları

meslek birliği MÜ-YAP umuma açık mahallerde etkin bir hak takibinin yapılabilmesi için bir defaya mahsus bedel isteme hakkı yerine bağlantılı/komşu hak sahiplerine verilen münhasır hakların muhafaza edilmesinin daha uygun olacağını belirtirken Türkiye’de telif hakları konusundaki sosyolojik olgulardan söz etmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). RTÜK 2005 faaliyet raporuna göre Türkiye’de 24’ü ulusal ve 16’sı bölgesel olmak üzere toplam 259 televizyon kuruluşu ile ulusal, bölgesel ve yerel 1100 radyo kuruluşu bulunurken, MÜ-YAP 2006 yılında 54 televizyon, 267 radyo ve 4 televizyon radyo olmak üzere sadece 325 lisans sözleşmesi yaptığını belirtmiştir.

Eğlence yerleri açısından İstanbul Ticaret Odası verilerine göre oteller dahil umuma açık alanların sayısı İstanbul’da yaklaşık 8200 olurken MÜ-YAP’ın umuma açık alanlar konusunda lisans anlaşması yaptığı yerler 83’ü otel olmak üzere 291 olmuştur. Bu açıdan MÜ-YAP’a göre telif hakları konusunda Türkiye’nin AB’ye uyum sağlaması için sadece telif hakkı mevzuatlarının karşılaştırılması ve Direktif maddelerinin olduğu gibi uygulanması yeterli olmayıp, telif hakkı bilincinin oluşturulması ve bunun için Direktifte öngörülenlerden daha ileri düzeyde düzenlemelere ve caydırıcı yaptırımlara yer verilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan sürekli gelişen teknoloji müzik lisanslamasını daha karmaşık hale getirmektedir. Farklı uygulamaların farklı lisansa tabi olacağı ileri sürülse de ne tür bir kullanımın gerçekleşeceği önceden belirlenmemektedir. Bu durumda doğrudan geleneksel temsili lisans yerine diğer türdeki tüm müzik kullanımlarını içeren bir şemsiye lisans modeli yaratmanın zorunlu olduğu, dolayısıyla münhasır hakka sahip olmanın çok önemli olduğu, yine MÜ-YAP tarafından vurgulanmıştır.

2.4.3.Üçüncü Alt Komite

Genelde koruma süreleri ve sözleşme koşulları üzerinde duran üçüncü alt komitenin çalışmaları sonucunda Kasım 2006’da bir taslak belge oluşturan Profesör Pisuke giriş bölümünde üye devletlerin Direktifte öngörülen koruma sürelerinden daha uzun ya da kısa vadeler getirmesine izin verilmemesi gerektiğini belirtmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). Direktif büyük ölçüde Alman yasal teori ve uygulamasına dayandığı için bazı hükümleri anlamakta Alman yasal kaynakların ışık tutabileceğini söyleyen Pisuke, Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun eser sahiplerinin ekonomik hakları konusundaki 26. maddesi ile eser sahibinin koruma süresini belirten 27.maddesi üzerinde durmuştur. 26. maddenin birden fazla kişi tarafından üretilen eserlerle ilgili paragrafının açıklanması gerektiğini söylerken, kısım kısım yayınlanan eserler ve ciltler için basım tarihini tespit etme konusundaki paragrafın Direktife uygun olarak düzeltilmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Eser sahibinin yaşamı artı yetmiş yıl olarak belirlenen koruma süresinin Direktife uygun olduğu belirtilirken, 27. maddenin anonim eserler üzerine hükümler içeren 3. paragrafı ile “kolektif eserlerin” eklenmesi gerekli görülen dördüncü paragrafın Direktife uygun olarak yapılması da taslakta belirtilmiştir.

Bağlantılı/komşu haklar için koruma gereği konusundaki Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’nun maddeleri ile Direktifin hükümleri oldukça farklı olarak nitelendirilmiştir. İcracılar, fonogram yapımcıları ve yayın organizasyonlarının hakları AB’de 50 yıl olarak korunurken, Türkiye’de daha uzun vadelerle, 70 yıl olarak korunmaktadır. Yabancı eser sahipleri ve bağlantılı hak sahipleriyle ilgili ulusal muameleye ilişkin 88.maddenin Direktifin 7. maddesi ile uyum sağlamadığı belirtilmiştir. Taslakta ayrıca sinematografik veya görsel-ışitsel eserlerin,

fotoğrafların, filmin ilk tespitini yapan yapımcıların, evvelce basılmamış eserlerin ve eleştirel/bilimsel yayınların korunması konusunda tamamen uyumlaştırılmayan hükümlerine de yer verilmiştir. Direktifin gereklerine göre sorunlu olarak görülen terimler, tanımlar ve kavramlar da ele alınmıştır. Türk yasasında fikir ve sanat eserleri olarak belirtilen alanların diğer ulusal yasalarda “edebi, sanatsal/ve bilimsel eserler” ifadesi ile yer alırken, “sanatsal ve fikri eserler” ile “edebi ve sanatsal eserler” aynıdır diye bir yorumun yapılıp yapılamayacağı sorulmuştur (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). Genelde AB dokümanlarında bağlantılı haklar ifadesi olarak yer alan ve komşu haklar ile eş anlamlı kullanılan hakların Türk yasasında açık olmadığı ve bu hakların tanımlarının tartışılarak bir ifade içerisine dahil edilmesi önerilmiştir.

Sürelerle ilgili olarak 2006 yılında çıkarılan yeni Direktife ilişkin olarak güncellenen memorandum alt komite toplantısında görüşülmüştür. Direktifin esas hükümler açısından aslında eskisinden çok da farklı olmadığı, sadece üst düzeyde uyumlaştırma amacını taşıdığı belirtilirken, üye devletlerin öngörülenden daha kısa ya da daha uzun koruma süreleri getiremeyecekleri 3.maddenin açıklamalar kısmında belirtilmiştir.

2.4.4.Dördüncü Alt Komite

Dördüncü alt komite Enformasyon Toplumu Direktifi üzerinde çalışmıştır. Direktifin temel amacı WIPO “Internet Anlaşmalarını” uygulamaya geçirmektir. Ancak bu iki anlaşma yalnızca telif hakkını ve fonogram icracılarının ve yapımcılarının haklarını kapsarken, Direktif icracıların icralarının işitsel ve görsel kayıtlarındaki haklarını ve kablolu yayın örgütlerinin ve filmlerin ilk kayıtlarının yapımcılarının haklarını da içerecek biçimde genişletildiğinden Direktif

hükümlerinin kapsamı anlaşmalardan daha geniştir. Direktif (i) çoğaltma kavramına ve dolayısıyla çoğaltma hakkına açıklık getirmektedir. Çoğaltma doğrudan ve dolaylı, geçici ve kalıcı, herhangi bir yöntemle ve herhangi bir biçimde, tümüyle ve kısmen çoğaltmayı kapsayacak şekilde geniş tutulmuştur; (ii) kamuya iletim hakkı ve kamunun erişimine açma hakkını açıklamaktadır; (iii) çoğaltma hakkının doğal bir sonucu olarak kopyaların ilk dağıtım hakkına ilişkin münhasır hak yönünde bir açıklık getirmekte; (iv) üye devletlere etkin teknolojik önlemlerin saf dışı edilmesine⁸⁷ karşı yasal koruma zorunluluğu getirmektedir (Kültür Bakanlığı, 2007).

Direktif sağlamış olduğu bu haklara ne tür istisna ve kısıtlamalar da getirebileceğini hükme bağlamıştır. Bu istisnalarda geçici ve tesadüfi çoğaltma fiiline ilişkin istisna zorunluyken, diğer istisna ve kısıtlamalar ihtiyaridir. İhtiyari istisna ve kısıtlamalar genelde uluslararası düzenlemelerin açıkça izin verdikleri ya da üye devletlerin ulusal hukuklarının “üç aşamalı test” ile uyumlu olarak yapılmaktadır (Kültür Bakanlığı, 2007).

Dördüncü alt komite Macar Telif Konseyi Başkanı ve Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) eski başkan yardımcısı Mihaly Ficsor yönetiminde Direktifin bu konudaki maddeleri ile FSEK maddelerini karşılaştırmış ve genelde Türk yasasındaki maddelerin Direktife uyumunu önermiştir. Ficsor’un önerileri üzerine ayrıntılı bir rapor hazırlayan MÜ-YAP komşu haklar/bağlantılı haklar ile yapılan önerilere özellikle “umuma iletim hakkı” na ilişkin değişikliklere karşı çıkarak kabul edilemez

---

⁸⁷ (a) etkin teknolojik önlemlerin saf dışı edilmesi amacıyla tanıtımı, reklamı ya da pazarlaması yapılan, ya da (b) bu tedbirlerin saf dışı edilmesinin dışında ticari olarak belirgin fazla bir amacı ya da kullanımı olmayan, ya da (c) temel olarak bu tedbirlerin saf dışı edilmesini olanaklı kılmak ya da kolaylaştırmak için tasarlanmış, üretilmiş, uyarlanmış ya da kullanılacak araç, ürün ve bileşenlerin ya da hizmet kalemlerinin üretimi, ithalatı, dağıtımı, satışı ya da kiralanması ve ticari amaçlarla elde bulundurulmasına karşı yeterli yasal koruma sağlama zorunluluğu getirirken ayrıca bir elektronik hak yönetimi bilgisinin silinmesi ya da değiştirilmesi ile komşu haklara tabi, elektronik hak yönetimi bilgisi yetkisiz olarak silinmiş ya da değiştirilmiş eser veya nesnelerin dağıtımı, dağıtımı için ithalatı, yayını ve kamuya iletimine karşı da yasal koruma zorunluluğu getirmektedir

olduğunu bildirmiştir. Beş bölümde hazırlanan bu raporun birinci bölümünde Ficsor'un yanı sıra Kallinikou'nun da raporuna yanıt verilmiştir. Buna göre Kiralama ve Ödünç Verme Direktifi'nin 8/2. maddesinde fonogram yapımcılarının yayın ve kamuya iletim alanlarındaki haklarını tek bedel ödemesi ile alabilmeleri önerilirken Türkiye'de daha telif hakkı bilinci tam olarak yerleşmediği, cezai yaptırımların idari düzeyde kaldığı ve açılacak tazminat davalarının da kargaşaya yol açacağı gerekçesiyle bu tür bir uygulamanın geçerli olamayacağı savunulmuştur. Ulusal yasamızın Direktiflerde asgari düzeyde hazırlanmış olan düzenlemelerden daha ileri seviyede koruma sağladığını belirterek yasamızdaki düzenlemelerin dikkate alınmasını talep etmişlerdir. Bu taleplerini aynı Direktifin gerekçeler kısmındaki üye devletlerin telif haklarıyla ilgili haklar için Direktifte öngörülenden daha ileri düzeyde koruma sağlayabileceklerini belirten 20.paragrafa dayandırmışlardır. Raporun ikinci bölümünde Ficsor ve Kallinikou'nun tanımlara ilişkin önerileri bağlamında temsil hakkı (performance), çoğaltma (reproduction), yayma hakkı (distribution), umuma iletim hakkı (communication to public), kamuya erişilebilir kılma (making available to the public), kiralama (rental), lending (ödünç verme), uydu ve uydu yoluyla kamuya iletim (communication to the public by satellite), yeniden iletim (retransmission), kablo ile yeniden iletim (cable retransmission), icracı (performers), tespit (fixation), fonogram (phonogram), fonogram yapımcısı (phonogram producer), film yapımcısı (producer of the first fixation of films), yayın (broadcasting), yeniden yayın (rebroadcasting), bağlantılı haklar (related rights), teknolojik önlemler (technological measures), hakların yönetim bilgisi (rights management information) tanımları tek tek ele alınmış ve FSEK ile Direktif arasında farklı değerlendirmeler olduğunda hakları güçlendirici olanların kabul edilerek ulusal

yasamıza eklenmesi önerilirken, hak kaybına yol açacağı düşünülen tanımların alınmaması ya da MÜ-YAP'ın belirttiği biçimde alınması önerilmiştir. Raporun üçüncü bölümünde eser sahibi ile bağlantılı hak sahiplerine tanınan haklara ilişkin öneriler değerlendirilmiş ve özellikle icracıların, fonogram yapımcılarının, film yapımcılarının ve yayıncıların, çoğaltma, yayma, umuma iletim hakkı, kiralama ve ödünç verme hakları tek tek ele alınırken yine Direktif'e göre FSEK tarafından daha sıkı koruma getiren maddelerin muhafaza edilmesi,⁸⁸ FSEK'te olmayan ya da zayıf koruma getiren yasaların ise değiştirilerek Direktif'teki maddelerin benimsenmesi istenmiştir. Uyumlaştırma çalışmalarının şimdiye kadar kazanılmış haklar üzerinde bir kısıtlama getirmemesi ve sadece dil ile kavram birliğinin oluşturulmasının yeterli olacağı da rapora eklenmiştir. Raporun dördüncü bölümünde kamu yararını ilgilendiren istisnalar da birer birer ele alınıp, zorunlu olmayan istisnaların Ficsor'un önerdiği biçimde kabul edilebileceği belirtilmiştir. Raporun beşinci bölümünde yer alan teknolojik önlemler ve hak bilgisi yönetimi konusunda MÜ-YAP önerilerinin Enformasyon Toplumu Direktifinin 6. ve 7. maddelerine uygun olarak Yasamıza eklenmesinin uygun olacağını belirtmiştir. Ficsor'un kullanıcılar ile hak sahiplerinin uzlaşması açısından kurulmasını önerdiği Telif Hakkı Komisyonuna MÜ-YAP sıcak bakmamış ve geçmiş deneyimlerine dayanarak kullanıcıların bu tür komisyonlara gerçekten uzlaşmak amacıyla değil hak takibini geciktirmek için başvurduklarını belirtmiştir. Ayrıca geniş yetkilerle donatılan Komisyonun hızla politikleşeceği ve yargı erkini de zayıflatabileceğini eklemiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007).

---

⁸⁸ Örneğin Ficsor'un "fonogram yapımcılarının fonogramlarının çoğaltılmasına izin verme veya yasaklama hakkı olduğu" şeklinde getirdiği öneri, fonogramın fiziki bir taşıyıcı olarak algılanması nedeniyle sadece CD,kaset gibi taşıyıcı fiziki materyalin çoğaltılması olarak ele alınacağından fonogram yapımcılarının yasalardan doğan haklarını koruması olanaksız hale geleceği ve radyo, televizyon yayınları, internet veya sayısal ortamdaki müzik kullanımları bakımından hak takibi yapamayacakları gerekçesiyle kabul edilemeyeceği;önerinin ancak Ficsor tarafından getirilen tespit ve fonogram tanımlarıyla birlikte mevcut yasamıza alınmasıyla birlikte kabul edilebileceği belirtilmiştir.

Görüldüğü gibi eser sahiplerine ve bağlantılı hak sahiplerine sağladığı hakların yanı sıra kamunun yararı için kısıtlama ve istisnaları içeren dördüncü komitenin çalışma alanı ile ilgili olarak sadece MÜ-YAP ayrıntılı olarak görüşlerini açıklayan bir rapor yazmış ve tüm toplantılarda avukatı aracılığıyla görüşlerini bildirmiştir. Kamunun yararıyla ilgili kapsamlı bir görüş Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü tarafından getirilememiştir. Yargıç ve savcılar genelde istisnaların yetersizliği ile kavramların açık olmaması üzerinde durmuşlardır.

2.4.5.Beşinci Alt Komite

Beşinci alt komite yürütmeyi sağlamak için gereken önlemler, prosedürler ve çarelerle ilgili Yürütme Direktifini ele almıştır. Direktif sadece telif hakkı bağlamındaki yürütmeye ilgilendirken, hak sahipleri için daha uygun olabilen araçlara bir azaltma getirmemekte ve üye devletlerin ulusal hukukunda ihlal olarak görülen durumlarda Direktifin uygulanacağı yönündeki ilkeyi belirlemektedir. Böylece Direktifin Türk telif hakkı sisteminde de belirtilen haklara uygulanacağı açıkça anlaşılmaktadır. Topluluk hükmüne dayalı Türk hukukundaki hükümlerin yanı sıra Topluluk hükümleri ve Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) gibi uluslararası yükümlülükler de Yürütme Direktifinden etkilenmemektedir.

Direktifin ikinci bölümündeki 3.madde yürütmeyi sağlamak için gereken önlemlerin, prosedürlerin ve çarelerin adil ve tarafsız olacağını ve gereksiz yere karmaşık ya da masraflı hale getirilmeyeceği ve makul olmayan zaman limitlerine ve mazeretsiz gecikmelere neden olmayacağını belirten TRIPS hükümlerine paralel hükümler içermektedir. Direktif ayrıca alınan önlemlerin, çarelerin caydırıcı olurken, meşru ticarete engel olmayacak biçimde uygulanacaklarını ve suistimale karşı korunacaklarını da öngörmektedir. Bu hükmün Türk telif hakkı yasasında tam

karşılığı olmamakla birlikte, fikri mülkiyet davalarının genellikle diğer pek çok Avrupa ülkesinden daha az masraflı olduğu ancak çok fazla iş yükünden dolayı hükme varmakta önemli gecikmeler olduğu belirtilmiştir. Mahkemelerdeki bu durumun iyileştirilebilmesi için önlemler alındığı ve halen 12 mahkeme fikri mülkiyet davaları konusunda uzman durumuna gelirken sekiz yargıcın diğerlerini de eğitmek üzere uzmanlaşmış fikri mülkiyet eğitimi aldığı özetlenmiştir. 2007 yılındaki fikri mülkiyet davaları için bir Temyiz mahkemesinin kurulmasının planlandığı da açıklanmıştır.

Genelde çarelere, önlemlere başvurmaya yetkili kişiler, karşı tarafın denetiminde olan kanıtın sunulmasını olanaklı kılan hükümler, kanıtı koruma önlemleri, karşı tarafı dinlemeden alınacak önlemler, güvence, tazminat ve tanıkların kimliğinin korunması konularında Direktif ile Türk mevzuatı karşılaştırılmış ve uyulması zorunlu noktalarda önerilerde bulunulmuştur. Yine bilgi hakkı, geçici ve ihtiyati tedbirler konuları da ele alınmış ve telif yasasının yanı sıra Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 101-113/A maddeleri de irdelenmiştir. Genelde telif yasasının 70. madde altındaki hükümlerin Direktif koşullarını büyük ölçüde karşıladığı ancak bazı değişikliklerin yapılması gerektiği belirtilmiştir. Kazançların geri alınması, zarar, ziyan gibi konularda hükümleri içeren 70. maddenin ise değiştirilebileceği vurgulanmıştır.

Türkiye'deki yürütmeye ilgili müzik endüstrisindeki bazı endişeleri yansıtmak amacıyla MÜ-YAP "Yürütme Direktifi Hakkında Analiz Raporu MÜ-YAP 01/09/2006" başlığıyla bir rapor sunmuştur. MÜ-YAP endişe ve sorunlarını fiziksel müzik korsanlığının ve lisanssız müzik kullanımının yanı sıra internet korsanlığının sık olması, fiziksel korsanlıkla ilgili olarak kanıt bulma ve saklama

prosedürlerinin sorun oluşturmaları, lisanssız müzik kullanımına karşı hukuki davayla ilgili olarak adli kovuşturmanın uzun olması, geçici kanun hükmünde kararnamelemlerin yerel mahkemeler tarafından reddedilmesi olarak sıralarken, üretim tesislerine ve satış noktalarına ruhsat verilmesinin hemen uygulanmasını ve geçici kanun hükmündeki kararnamelemlerin çalıştırılmasını talep etmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007).

Eşleştirme Projesi Eğitim Semineri kapsamında 19-23 Mart 2007 tarihinde meslek birlikleri için İstanbul’da yapılan toplantılarda MESAM/MSG/MÜ-YAP/MÜYORBİR tarafından telif hakkı harcı konusunda hazırlanan rapor katılımcılara sunulmuş ve tartışılmıştır. Raporda 2001/29 sayılı Enformasyon Toplumu Direktifi uyarınca bireylerin ticari olmamak koşuluyla bireysel kullanım için kopya yapma haklarının olduğu belirtilirken, hak sahiplerinin de bu özel kopyalamalar nedeniyle belli bir bedel almaları gerektiği belirtilmiştir. Kasetler, boş CD ve minidiskler, hafıza kartı olmadan kopyalama etkinliğine sahip olan VCR, CD yakıcılarının yanı sıra teknolojinin gelişmesiyle MP3 çalar, bilgisayar disket sürücüsü gibi hafıza kapasitesi olan araçlar da vergi uygulamasında dikkate alınmaktadır. Türkiye’de özel kopyalamaya ilişkin yasal düzenlemenin olduğu ancak alınan harçların hak sahiplerine değil de Kültür ve Turizm Bakanlığı fonuna aktarıldığı bildirilirken, 2005 yılı dışalım bedelleri dikkate alınarak yapılan hesaplama göre Türkiye’de bu alanda tahsil edilebilecek harç bedelinin 20,546,493.12 Dolar olduğu belirtilmiştir (“MESAM/MSG/MÜ-YAP/MÜYORBİR, 19-23 MART AB TWINNING PROJESİ EĞİTİM SEMİNERİ” raporu, 2007). Raporda ayrıca İngiltere, Malta, İrlanda dışında tüm Avrupa ülkelerinde bu istisnaya yer verildiği, özel kopyalamaya ilişkin harçların kimlerden alınacağı ve hak sahipleri

arasındaki paylaşımlara kadar ayrıntılı yasal düzenlemeler getirildiği belirtilirken Almanya, Danimarka, Çekoslovakya, Polonya, Finlandiya, Hollanda ve Yunanistan yasalarından örnekler verilmiştir. Bireysel çoğaltımla ilgili olarak adil tazminat bedellerinin hak sahiplerine verilmesini teminen FSEK madde 44 uyarınca toplanan bedellerin bir kısmının meslek birlikleri aracılığıyla hak sahiplerine dağıtılması fikri mülkiyet hukuku konusunda kurumlarca hazırlanan eylem planı ve 2008 Uluslararası Fiki Mülkiyet Birliği (International Intellectual Property Alliance/IIPA) raporunda da yer almıştır.

Mevzuat karşılaştırılmasının bitirilip tüm önerilerin yer aldığı mevzuat taslağı 5 Ekim 2007 günü tekrar tartışılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın düzenlediğı toplantıya Adalet Bakanlığı, DPT yetkilileri, Türkiye'nin eşleştirme ortağı Yunanlı uzmanlar ile tüm meslek birliklerinin temsilcileri katılmıştır. Yunanlı uzmanlar yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan taslakta yer alan önerileri özetledikten sonra Türk yetkililer ve meslek birlikleri temsilcileri görüşlerini belirtmişlerdir. İlk olarak Ankara Fikri ve Sınai Haklar Mahkemesi yargıcı Türkay Alıcı söz alarak istisnaların taslakta az yer aldığını belirtmiş ve eser sahipleri ile bağlantılı/komşu hak sahiplerinin hakları korunurken istisnalara da yer verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Örnek olarak İngiliz telif hakkı yasasında 12 ayrıntılı istisna bulunurken, İsveç'te 32-33 istisna maddesinin bulunduğunu söylemiştir. Taslakta meslek birliklerinin önemli ölçüde ön plana çıktığını belirtirken meslek birliklerinin önemli aktörler olduğu ve sisteme yararlarının bulunduğu ancak kamu yararının da unutulmaması gerektiğini vurgulamıştır.

İzmir savcısı eser sahipliğinin eseri yaratan gerçek kişi olmasıyla ilgili “gerçek” ibaresinin kaldırılmasına vurgu yaparak bu konuda düzenleme yapılmasını

istemiştir. Eser sahipleri için geçerli olan manevi hakların tüzel kişiler için de sağlanmasının doğru olmadığını eklemiştir. Nitekim tezde de ekonomik hakların yanı sıra Bern Sözleşmesi ile onaylanan ve devredilemez olarak kabul edilen eser sahibinin manevi haklarının TRIPS ve WIPO anlaşmaları ile icracılara tanınan benzer haklarla hafifletilip, bir anlamda daraltıldığı II.Bölüm'deki WIPO Anlaşmaları'nda belirtilmişti.

Kamuya ödünç verme ile adil bedel ödemesinin yasada yer almasına karşın uygulamada yapılmadığı, oysa devlet ve üniversite kütüphaneleri de dahil kütüphanelerin ödemede bulunması istenmiştir. Buna karşı çıkan diğer bir hukukçu küçük kütüphanelerin bu bedeli ödediğinde bunu kullanıcıya yansıtabileceğini söylemiştir.

Fotokopi merkezlerinin durumu da hukukçular tarafından tartışılmış ve çarşaf lisans ödemesinin uygun olacağı belirtilirken, aslında her fotokopi merkezinin bulunduğu yer ve zamana göre yaptığı işin miktarına bağlı olarak belli bir bedeli meslek birliklerine ödemesi önerilmiştir.

Yönetmelikle yasa uyumsuzluğu olduğu ve bazı hususların yönetmelik yerine yasada olması gerektiği belirtilirken, Yürütme Direktifinde olup da bizim yasamızda olmayan üç açık hükümden söz edilmiştir. Bunlar delillerin korunması, ihlal eyleminden kaynaklanan bir kazanç olduğunda banka hesabına el konulması ve ihtiyati tedbir kaldırıldığında tazminat ödemesinin konulması olarak ifade edilmiştir. İhtiyati tedbir ile fikri mülkiyet hakkına olabilecek ihlalin önlenmesi, bir anlamda şüphe uyandıran ürünlere el konulması ya da teslimini içerirken, bu yapılamadığı takdirde tazminat gibi bir güvencenin sağlanması belirtilmiştir.⁸⁹

---

⁸⁹ Örneğin. Adidas lisansı ile üretimde bulunan bir firmanın aynı marka ürünlerini satan diğer iş yerini "sahte" diye faaliyetten alıkoymak amacıyla dava açması ve dava sonucu yargının karar vermesi en iyi

Yine bilgi edinilme hakkının bizim yasamızda açık olmadığı gibi Direktifteki hükümleri de karşılamadığı belirtilirken bu konuda kendimizin hükümleri oluşturabileceği ancak her kelimesinin dikkatle seçilmesi gerektiği çünkü sonuçlarının çok önemli olduğu da hukukçular tarafından vurgulanmıştır.

Terminoloji sorunlarına işaret edilirken, özellikle bizde olmayan hukuki terimlerin çalışılarak karşılıklarının bulunabileceği belirtilmiştir.

Yargıç ve savcılardan sonra söz alan MESAM başkanı Ali Rıza Binboğa “5846 yasanın incelemelerden sonra AB Direktifi ile uyumlu hale getirilmiş olduğu ve istisnaların daha fazla ayrıntılandırılıp sayılarının çoğaltılmasının ne gibi bir katkısının olacağını bilemediğini” söylemiştir. “Ses”in en çok para getiren unsur olduğunu ve her gün yeni bir iş modeli yarattığına dikkat çekerek bireylerin, kurumların tek tek besteciye gitmeleri yerine meslek birliklerini güçlendirmenin daha doğru olduğunu eklemiştir. Bu arada “kamu” sözcüğüne tanım getirmenin yararlı olacağını ve eser sahibinin “kamu” olduğunu, eser üretmenin bizatihi kamunun yararına olduğunu söylemiştir. Böylece hukukçuların Türk telif hakkı yasasında istisnalara az yer verildiği ve hazırlanacak olan yasa taslağında daha çok istisnanın olması, bir anlamda kamu yararına olabilecek daha fazla maddenin oluşturulması önerisine karşı eser sahiplerinin meslek birliği başkanı olarak Ali Rıza Binboğa eser sahiplerine sağlanacak haklarla kamunun yararının zaten sağlanacağını söyleyerek daha fazla istisnaya gerek olmadığını vurgulamıştır.

---

niyetle 9 ay alırken, bu sürecin yükünü lisans sahibine yüklememek için acil önlem alınmasına “ihtiyati tedbir” deniliyor. Böylece diğer iş yeri kapatılıyor ve faaliyetine son veriliyor. Ancak her zaman olaylar bu kadar basit olmuyor ve karşı taraf da örneğin . Çayyolu bayiliğini aldığını söylüyor. O zaman tedbir kararı verilemiyor ve kanaate göre bu iş yerinin faaliyetine devam edebilmesi için karşı tarafın zararını tazmin edebilecek bir miktarı depozite olarak yatırması isteniyor. Mahkeme sonucunda bu para kazanan tarafta kalıyor.(Fikri ve Sınai Haklar Yargıçları Türkay Alıcı ile yüz yüze görüşme, 23 Mayıs, 2008)

MÜ-YAP genel sekreteri Ahmet Asena, taşıyıcı, çalıcı (player) ve depolayıcının aynı alanda bulunduğu sanal ortamdaki hak takibi açısından meslek birliklerinin önemine işaret etmiştir. Almanya’da üretilen bir müzik parçasının Türkiye’de çalınması ya da tersi durumunda eser sahiplerinin ve komşu/bağlantılı hak sahiplerinin haklarının takibi için tek noktadan lisanslamanın öne çıktığını belirtmiştir. Direktif tam uygulanamadığı zaman mütekabiliyet ilkesinin de uygulanamadığını eklemiştir. Ayrıca hak sahiplerine tanınan yetkinin çok olduğu yorumlarına karşın verilen lisans bedellerinin çok az olduğu ve alandaki getirinin çok düşük olduğundan yakınmıştır. MÜ-YAP’ın avukatı da RTÜK’e telif bedeli ödemeyen radyo ve televizyon kurumları ile ilgili liste gönderdikleri halde RTÜK’ün hiçbir şey yapmadığını; icracıları, fonogram yapımcılarını bir yana koysa bile eser sahiplerinin başvurularına karşı bu yayın kurumlarına idari ya da para cezası bile uygulamadığını belirtmiştir. 2008 IIPA raporu da aynı yakınmaya yer vermiştir.

RATEM temsilcisi Erdem Türkekul usülle ilgili yapılan her hatanın karışıklık yarattığından söz etmiş ve yasanın tümünde değişiklik yapıldığında her bir sektörün sorununun çözülebileceğini söylemiştir. Yayıncı kuruluşlar açısından ise yasanın tüm olarak değerlendirilmesinin ve yasanın daha geniş olarak ele alınmasının gerekli olmadığını, mevcut durumun gereksinimleri karşılayabildiğini belirtmiştir. Bir anlamda Madde 80/C ile radyo televizyon kuruluşları gerçekleştirdikleri yayınlar üzerinde a)uydu ve kablo ile dağıtımına izin verme ya da yasaklama, b)doğrudan/dolaylı biçimde çoğaltılmasına, c)umuma açık mahallerde iletiminin sağlanmasına izin verme veya yasaklama, ç)gerçek kişilerin seçtikleri yer ve zamanda yayınlarına ulaşılmasını sağlamak suretiyle umuma iletimine izin verme ve d)diğer bir yayın kuruluşu veya kablo operatörü veya diğer üçüncü kişiler tarafından

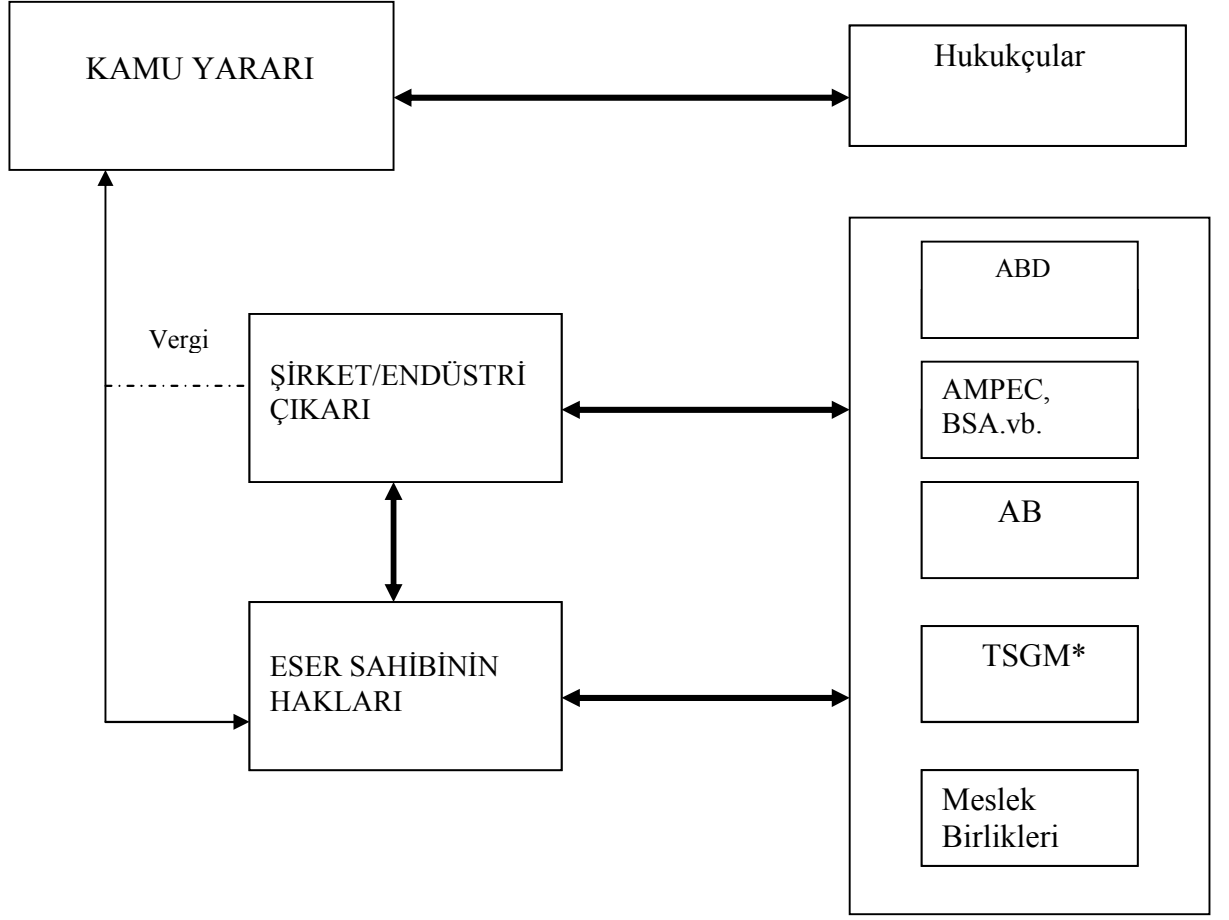
umuma iletilmesi ve şifreli yayınlarının çözülmesine ilişkin izin verme veya yasaklama konularında hak sahibi olmalarını yeterli bulmaktadır.

Basım Yayın Birliği(BASYAYBİR) temsilcisi Cahit Suluk yasanın bu haliyle yamalı bohçaya döndüğünü ve şimdi de yeni bir yama yapıldığını belirtmiştir. Yama yapılırken temel noktalara dikkat edilmesi gerektiği, bir maddeye bir şey eklerken diğer bir maddede başka bir şeyin söylenmesinin çatışma yarattığını söylemiştir. Telif hakları yasasının bütünlüğüne dikkat etmenin yanı sıra bu yasanın borçlar, icra, iflas gibi diğer yasalarla da uyumlu olmasına dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Terminoloji sorununa işaret ederek “eser sahibi” ile “hak sahibinin” çok farklı yerlere çıktığını belirtmiştir. Yine yasada açıklığın çok önemli olduğunu belirtirken eser sahibinin kim olduğu konusunda şüphelerinin bulunduğu ve bu bağlamda “tüzel kişiliğe” irade konulmasını önermiştir. Bir anlamda yasadaki eser sahibi tanımından "gerçek" ibaresinin çıkarılmasına göndermede bulunulmuştur. “Gerçek” ibaresinin çıkarılmasıyla yasa maddesinin tüzel kişileri de içermesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak eseri oluşturan gerçek şahıslar olsa da uygulamada bir takım faydalar sağlamak üzere tüzel kişilerin de eser sahibi olarak anılması yasa koyucu tarafından istenmiştir. Ancak bu yeni düzenlemenin de gerçek kişiler aleyhine kullanılmaması için "eser sahibinin kim olduğu konusunda şüphelerinin olduğu ve bu bağlamda tüzel kişiliğe irade konulması gerektiğini" önerisini getiren hukukçu şunu söylemek istemektedir: eserin yaratıcısının gerçek şahıs ya da şahıslar olduğu durumda yasal olarak eser sahibi görünen tüzel kişiliğin iç düzenleme ile(prosedür, yazılı bir düzenleme) bu hususu düzenlemesi ve böylelikle eserin yaratım sürecinde emeği geçenlerin varlığının belirlenmesi gerektiğidir.

Söz yazarı, besteci, yorumcu ve orkestra sahibi olan müzisyen Suavi MESAM yönetim kurulu başkan yardımcısı olarak sil baştan bir yasa önerisini yararlı bulmadıklarını ve bu tür bir uygulama ile lisanslamada üç, beş yıl geriye dönebileceklerini belirtmiştir.

Toplantı sonucunda Kasım ayı sonuna kadar sürenin olduğu ve tarafların görüşlerini Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bildirmeleri söylenmiştir.

Telif hakları sistemi Emniyet Teşkilatı, Gümrük, internet servis sunucuları gibi daha çok oyuncuyu içermektedir. Ancak, yapılması düşünülen yasa değişikliği sürecinde etkin yer alan oyuncular ve kamu yararı konusundaki tutumları -Eşleştirme Toplantıları ve yapılan görüşmeler bağlamında-aşağıdaki şekilde gösterildiği gibidir.

* Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü

Şekil 1. Telif Hakkı Düzenlemeleri ve Oyuncular Arasındaki İlişkiler

Görüldüğü üzere telif hakları birincil olarak yayıncıların, yapımcıların, bağlantılı hak sahiplerinin dolayısıyla endüstrinin hakları olurken, ikinci sırada eser sahiplerinin ve sonuncu olarak da kamu yararı için hak sağlamaktadır.

C-DEĞERLENDİRME

Türkiye’de fikri mülkiyet düzenlemeleri ülkenin kendi gereksinimlerinden çok Gümrük Birliği’nin son döneminin uygulanmaya konmasıyla ilgili AT-Türkiye Ortaklık Konseyi’nin 22 Aralık 1995 tarihli 1/95 sayılı Kararı gereğince gece yarısı yasaları olarak çıkarılmıştır. ABD’nin de bu konuda hem Ticaret Temsilciliği’nin yıllık 301 raporları ve genelleştirilmiş tercihler sistemiyle devlet düzeyinde, hem de

IIPA ve PhRMA gibi endüstri raporlarıyla ve AMPEC, BSA gibi şirket uzantılarının faaliyetleriyle özel düzeyde baskılar yaptığı bilinmektedir. Bu dış baskıların dışında gittikçe güçlenen meslek birlikleri de Batı'daki yasa ve uygulamaları örnek alarak telif hakkı gelirlerini artırmak istemektedirler. Bunu yaparken MÜ-YAP'ın raporlarında da açıkça belirttiği gibi AB Telif Hakkı Direktifine göre daha fazla koruma sağlayan ulusal yasa maddelerinin muhafaza edilmesi istenirken, eksik ya da daha az koruma sağlayan maddelerin hemen Direktife uyumu talep edilmektedir. ABD'nin kendi endüstrisine ait temsilciliklerinin dışında yurt içi meslek birlikleri ait oldukları sektörlerin yurt dışı oyuncularıyla da yakın işbirliğinde bulunmakta, aynı görüş ve istekleri paylaşmaktadırlar. Dolayısıyla telif hakkı politikasının ulusal sınırlardan çok sektörel/endüstriyel birlikteliği içerdiği de açıkça ortaya çıkmaktadır. Eşleştirme (Twinning) Projesi toplantılarında yurt dışındaki eser sahiplerinin ve bağlantılı hak sahiplerinin de haklarını koruyan meslek birliklerinin ülkede yaşanan sorunlarla ilgili olarak gerek yasal gerekse uygulama açısından yabancı uzmanlara adeta yakınmada buldukları görülmüştür.

Ancak meslek birliklerinin hepsinin durumu aynı olmadığı gibi aralarında da bazı ayrılıklar ya da çatışmalar bulunmaktadır. Müzik meslek birliklerinden dördü lisans konusunda protokol oluşturduktan sonra daha güçlü bir biçimde lisans toplamaya başlamışlardır. Sinema meslek birlikleri böyle bir güç birliği oluşturamamışlardır ve müzik meslek birlikleri gibi telif hakkı toplayamadıklarından yakınmaktadırlar. Yine müzik meslek birlikleri ile radyo ve televizyon meslek birlikleri arasında telif bedeli ve lisans konularındaki görüş ayrılıkları yaptıkları protokol ile çözümlenmiş görünse de RTÜK'ün radyo ve televizyon kuruluşlarını denetlemesi konusunda farklı değerlendirmelere sahip bulunmaktadır. Temelde

olanakların kısıtlı olması gerekçesiyle meslek birliklerinin hepsi yeni meslek birliklerinin kurulmasına sınırlama getirilmesini istemektedirler.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın bandrol denetimini sağlayamadığını öne süren meslek birlikleri bandrol verme yetkisinin kendilerine sağlanmasını isterken, MÜ-YAP dünyada örneklerinin olduğunu söyleyerek tespit yetkisini de istemektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından boş kaset, CD, MP3 gibi özel kopyalama araçlarından toplanan paranın meslek birliklerine verilmesi hepsinin ortak talebi olurken, bunu telif hakkı istisnası olan adil kullanımın bir bedeli olarak "adil bedel" bağlamında istemektedirler. AB Telif Hakkı Direktifi'nde kabul edilmiş olan bu vergi aslında AB'de de tartışılmıştır. Çünkü özel kullanım amacıyla eserlerin kopyalanabilmesine izin verilirken, karşılığında da eser sahibinin hakkını ödümlemek için boş kopyalama araçlarından alınan bu vergiye karşı bireylerin sadece kendi çalışmalarını kopyalamak için bu araçları kullandıklarında neyin adil bedeli alındığı sorgulanmaktadır. Ayrıca daha önce vergi temelli alternatif modellerde belirtildiği gibi bu toplanan vergilerin farklı türdeki meslek birlikleri ile eser ve bağlantılı hak sahipleri arasında etkin biçimde dağıtılması da önemli olmaktadır. Hemen tüm meslek birlikleri yargıdaki aksaklıklara ve gecikmelere değinirken, AMPEC⁹⁰ başta olmak üzere resen denetimlerin sürmesi istenmektedir.

Görüldüğü üzere meslek birlikleri güç ve gelir sağlayan telif haklarını sürekli olarak genişletmek isterken düzenlemeler de onları gözetecek biçimde yapılmaktadır. Hukukçular tarafından da değinilen bu durum 2008 IIPA raporunda "AMPEC ve MÜ-YAP'ın konuya ilişkin yorumları ve görüşlerine göre düzeltilen taslak metindeki

---

⁹⁰ 19-31 Mart 2007 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen, Eşleştirme Projesi kapsamındaki Meslek Birlikleri toplantılarında, yüzyüze yapılan görüşmeler sırasında bu konudaki fikirlerini açıkça belirten AMPEC Genel Müdürü Nilüfer Sapancılar, aynı görüşlerini 8 Ocak 2008 tarihli Arama Konferansı'nda da yinelemiştir.

çoğu öneri hak sahiplerinin isteği doğrultusunda gerçekleşmiştir” ifadesiyle yer almaktadır. Buna karşın meslek birlikleri kendi aralarındaki çatışmalardan ve bir üst birlik oluşturmamalarından dolayı sorunların çözülmesine katkıda bulunmamaktadırlar.

Hukukçular AB Telif Hakkı Direktifinde olup da bizde olmayan istisnalara dikkati çekmekte ve kendi toplumsal gereksinmelerimize uygun istisnaları belirleyerek onları uygulamamız gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Ulusötesi şirketlerin etkisinin büyük olduğu TRİPS ve WIPO’nun AB Direktifi’ne oradan bizim ulusal yasamıza yansımalarının FSEK’in sistematığını bozduğunu söyleyen hukukçular Kıta Avrupa’sının doktrinini ve eser sahibinin manevi haklarını kabul etmiş olan yasanın şimdi eser sahibini tüzel kişilerin çalışanı sıfatıyla tanımladığını belirtmektedirler. Hukukçuların bazıları yapılan değişiklikleri gördükleri davalar ve yaşam pratikleri bağlamında eleştirirken, bazıları bu gelişmeleri emperyalizmin yeni araçları olarak tanımlayan yorumlarda bulunmaktadırlar.

Toplantılarda ev sahipliği yapan ve telif hakları konusunda düzenleme ve denetleme yetkisi bulunan Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü kamu yararı için hiç bir öneri getirmemiştir. Oysa Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın Maliye Bakanlığı ve TRT gibi diğer kamu kuruluşlarıyla da koordinasyonu sağlayarak ortak çalışma yapması kamu yararı açısından önemlidir. Maliye Bakanlığı ile vergi temelli modeller geliştirebileceği gibi TRT ile de kurumun sahip olduğu zengin mirasın ortaya çıkarılmasında yardımcı olabilecektir. Bunun için öncelikle ülkenin sahip olduğu kültürel varlıklarla ilgili bir türlü tamamlanmadığı veri tabanını gerçekleştirmesi gerekmektedir. Nitekim en son gerçekleştirilen Eylem

planı Koordinasyon Komitesi ile “2008-2010 Orta Vadede Korsanlıkla Mücadele Eylem Planı Hazırlıklı” konulu Arama Konferansı’nda da Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü’nün yeniden yapılanması istenmiştir. Sanayi Bakanlığı’na bağlı Türk Patent Enstitüsü ile Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü’nün birleştirilerek bağımsız bir Fikri Mülkiyet Hakları Kurumu kurulması önerisi de gündeme gelmekle birlikte kesin bir karara varılamamaktadır.

Şekil 1’de görüldüğü gibi eser sahibinin hakları konusunda tüm oyuncular hemfikir görünmektedir. Önce eserin yaratılması temel olarak görülürken, eser sahibinin münhasır hakları kabul edilmektedir. Ancak bağlantılı/komşu hak sahiplerinin yetkileri yapılan değişiklikler ile eser sahiplerinin haklarının önüne geçer duruma gelmiştir. Uluslararası anlaşmalardan daha fazla koruma hakkını elde eden bağlantılı/komşu hak sahipleri bu haklarını, TRIPS ve AB Direktifi’nde yer alan ve daha ileri düzeyde bir korumaya sahip ulusal yasaların bu durumlarını kültürel durumlarını da göz önünde bulundurarak muhafaza edebilecekleri madde ya da paragraflarına dayandırmaktadırlar. Böylece eser sahibinin eserini piyasaya getirebilmek için maddi haklarını yapımcılara devretmeleri kırtasiyeciler döneminden itibaren geçerli olmakla birlikte bağlantılı hak sahipleri kendi haklarının yasada yer almasını sağlamışlardır. Bu da hak sahibinin kim olduğu konusunda karışıklıklara yol açmıştır. Ayrıca ABD’nin asla kabul etmediği ve TRIPS’de de yer almayan manevi haklar Kıta Avrupa’sından etkilenen FSEK’de yer almaktadır. Manevi haklar eser sahipliğinden doğan bazı mutlak ve münhasır yetkiler oldukları için miras yolu ile geçmedikleri gibi, devir yönünden ölüme bağlı tasarruflara da konu olmamakta ve sağlar arası işlemlerde devir edilmemektedir. Bununla beraber kullanılma yetkisi devredilebilmektedir. Eser sahibinin haklarını korumak için

verilen manevi hakların da aracı kuruluşlara sağlanmasıyla bağlantılı/komşu hak sahipleri iyice güçlenirken eser sahipleri adeta ikinci plana düşmektedirler.

SONUÇ

Müzik alanında ve müzikle ilişkili telif haklarında dönüşüm sürecini tarihsel olarak ele alan araştırmada dünyadaki bağlam göz önüne alınarak Türkiye’de yaşanan gelişmeler çözümlenmiştir.

Çalışmada asıl olarak yeniden yapılanma dönemine odaklanılırken birbirine bağlı dört araştırma sorusu soruldu. Birinci araştırma sorusu olan “Telif hakları nasıl bir siyasal ve ekonomik bağlamda ortaya çıkmıştır?” ve ikinci olarak “Telif haklarına tarihsel olarak bakıldığında sermaye, teknoloji, yaratıcının yararı ve kamusal yarar arasındaki ilişki nasıl kurulmuştur?” sorusu dönüşüm sürecinin izlenmesine yönelik olarak ilk evreye işaret etmektedir. Bu hakların ilk olarak ortaya çıkıp geliştiği dönemlere tarihsel olarak bakıldığında, endüstri devrimi öncesinde Venedik’te ve daha sonra İngiltere’de belirli koşullar altında ortaya çıkmıştır. Belirli koşullar kapitalizmin koşullarıdır. Venedik’te kapitalizm için gerekli olan iç ve dış etkenler bir araya gelmişti. İngiltere de dışarıda bulunduğu teknoloji ile oluşturduğu yurt içi endüstrisini koruyup geliştirmek için ayrıcalıklar vermeye başlamıştı. Böylece daha çok ticaret sermayesinin belirleyici olduğu bu dönemde, telif haklarının ortaya çıkışı sermayenin kendisini artırma mantığına uygun olmuştur. Dolayısıyla telif hakları, ana akım yaklaşımların tarihsizleştirme çabalarına karşın doğal olarak değil, söz konusu ortamda ortaya çıkmıştır. Önceleri ayrıcalık olarak verilen patentlerin, telif haklarının daha sonra “hak” olarak tanımlanması elle tutulamayan soyut malı devlet aracılığı ile somut hale getirirken, toplum tarafından kabul edilebilirliğini de artırmıştır. Telif haklarının ortaya çıkışını belirleyen koşullar bir yandan ticari çıkarları olanaklı kılarken bir yandan da dönemin siyasal yapısı içinde devletin kamusal yararı da korumak üzerine müdahalesiyle kurulmuştur. Nitekim ticari

çıkarlar ile kamu yararı arasındaki sürekli gerilim devlet tarafından giderilmeye çalışılırken, fikri ürünlerin sahipleri ödüllendirilmekte, kamunun da bu ürünlere erişimi sağlanmaktadır.

Gerilimi yönetmenin temel araçları adil kullanım, ilk satış hakkı, belirli koruma süresi, fikir/ ifade ikilemi ve kamu alanındaki bilginin korunması olmuştur. Böylece gerek kapitalizmin ticaret sermayesinin egemen olduğu dönemde gerekse de endüstri sermayesinin ortaya çıkışından sonra yaratıcının yararı ve kamusal yarar arasındaki ilişki yönetilebilmiştir. Yeni teknolojiler ortaya çıktıkça dengeyi sağlamaya yönelik olarak yeni telif hakları düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi mümkün olmuştur.

Üçüncü araştırma sorusu ve alt araştırma soruları şunlardı: “Kapitalizmin yeniden yapılanmasına bağlı olarak telif hakları günümüzde neden ve nasıl yeniden biçimlendirilmiştir?

- (a) Kapitalizmin yeniden yapılanması kültür ürünlerini nasıl etkilemiştir?
- (b) Bu yeni yapılanma içerisinde müziğin yeri nedir?
- (c) Sayısal haklar yönetimi neden ortaya çıkmıştır?
- (d) Yeni “uyumlu” düzenlemelere getirilen eleştiriler ne yönde olmuştur?
- (e) Günümüzde telif haklarına karşı geliştirilen seçenekler nelerdir?”

Araştırma sonucunda görülmüştür ki kapitalizmin yeniden yapılanma sürecine girmesiyle birlikte, dokunulmayan mallar olarak tanımlanan soyut ürünlerin de dünya çapında serbest hareket etmesi ve sermayenin yeniden üretimi amacıyla metalaştırılması hedeflenmektedir. Bu bağlamda kültür ürünleri yeniden yapılanma öncesi dönemlere kıyasla sermayenin yeniden üretiminin ve bu amaçla oluşan birikim düzeninin doğrudan bir parçası haline gelmektedir. Dolayısıyla ortaya bir

öncekinden farklı bir birikim rejimi çıkarken, onun önemli unsurları da iletişim hizmetleri ve her türlü içerik üretimi olmaktadır.

Bilginin metalaştırılmasında ve bu metanın denetlenmesinde daha önce de belirtildiği gibi fikri mülkiyet hakları önemli bir mekanizma olarak yeniden kurulmak istenmiştir. Bilgi bir ürün/mal olarak ele alındığında ise diğer ürünlerden/mallardan farklılık göstermektedir. Kamu malı özelliği gösteren bilgi herkes tarafından kullanılabilmekte ve bu kullanmalar ile azalmamakta veya tükenmemektedir. Ayrıca kendisi rekabetçi ve kişiye münhasır değildir. Bir anlamda tüketiciler maddi veya fiziksel malları tükenmeden elde etmek için rekabete girerken bilgiye ilişkin ürünlerde ve diğer soyut mallarda bu tür bir davranışa gerek görmemektedirler. Böylece keşfedilen veya üretilen bilgi bir kez kamuya açıklandığında kimsenin onu kullanması engellenmemektedir. Engellenmesine de gerek yoktur. Oysa yeniden yapılanmanın düzeni bu tür nitelikleri içeren bilgi ürünlerini metalaştırmak zorunda olduğu için fikri mülkiyet haklarının egemenliğini sonuna kadar zorlamaktadırlar. Kapitalizmin endüstri aşamasında da geçerli olan meta kılma gereksinimi, yeni dönemde çok daha güçlü biçimde karşımıza çıkmaktadır. Neo-klasik iktisatçılar o dönemlerden başlayarak fikri mülkiyet korumalarının gerekli olduğunu çünkü başkalarının kullanımının dışlanamaması durumunda kimsenin bu yaratımlara girişmeyeceğini ileri sürmektedirler. Böylece fikri ürünlerin kolayca paylaşılabilirdiği kamu alanı ile bu ürünlerin metalaştırılarak satılabildiği özel alan arasında bir ayırım yaratılmaktadır. Ürün yaratıcılarının sadece para kazanmak için ürünü ürettikleri söz konusu olduğu durumlarda bile asıl hakkın üçüncü tarafları oluşturan büyük çokuluslu firmalara verildiğinden söz edilmemektedir.

Müzik alanı özelindeyse yeni birikim rejiminin müzik sektöründeki oyuncularının gerekleriyle genel olarak enformasyon toplumu teknolojileri olarak tanımlanan ve donanımdan diğer içeriklere kadar pek çok sektörü kapsayan yapı arasında bir gerilimin ortaya çıktığı görülmektedir. Bir yandan internet, cep telefonu gibi yeni iletişim teknolojileri üreticileri müzik ve diğer içeriklerin kişiler ve ağlar arasında paylaşımını mümkün kılan ürünleri devreye sokmaktadırlar. Örneğin yeni yazılım ve donanımlar sayesinde sayısallaşmış müzik yapıtları da bilgisayarlarda MP3 formatında saklanıp, sıkıştırılmaya (compression) ve çalınmaya başlamıştır. Gelecek kuşak sıkıştırılmış (compression) müzik formatı MP4 tüm bu olanakları karşılıklı etkileşim içerisinde sunmayı vaat etmektedir. Müzik indirmenin dışında “streaming” ya da “webcasting” yoluyla da sayısal müziğin aktarımı gerçekleştirilmektedir. Ağ işletimcileri, internet servis sağlayıcıları, internet firmaları ve arama motorları gibi farklı oyuncuları içeren sayısal müzik, pek çok tartışmaya da yol açmaktadır.

Başka bir deyişle yeni iletişim teknolojilerine yönelik donanım ve yazılım üreten oyuncular açısından birikim rejimine yardımcı olan yeni ürünler merkeziyetçi denetimin zayıflamasına yol açmaktadır. Öte yandan bu serbest paylaşımın ücretsiz⁹¹ anlamına gelmediği de vurgulanmalıdır çünkü müziğe ücretsiz olarak erişebilmek için öncelikle bir bilgisayar daha sonra da geniş bant aboneliği gerekmektedir ki bu da elektronik sektörüne ve internet servis sağlayıcılarına ödemeyi içermektedir. İndirilen bu müziğin taşınabilmesi ya da başka ortamlara aktarılabilmesi için de boş kayıt diskleri, MP3 çalarlar ve büyük olasılıkla da iPod alımına gereksinim

---

⁹¹ 15 Mayıs 2008 tarihinde NTV’de yayınlanan “Haydi Gel Bizimle Ol” programına katılan müzisyen Mazhar Alanson da “Marksist bir devrimin gerçekleştiğini ve müziğin artık bedava olduğunu, herkesin onun parçalarını ücretsiz biçimde indirirken kendisinin de bazen bunu yaptığını” açıklamıştır.

bulunmaktadır Görüldüğü üzere müzik ücretsiz değildir ancak bu alanda elde edilen getiri müziği oluşturanlardan çok müziği aktaranlar ile aktarılmasını, taşınmasını ve kayıt edilmesini sağlayan araçlara gitmektedir. Müziğin yasal yollarla indirilmesi için müzik endüstrisi ile internet servis sağlayıcıları arasında yaşanan mücadeleler sonucunda internet servis sağlayıcılarının mahkemeye çağırıldıklarında müzik dosyalarını paylaşan müşterilerin internet sunucu adreslerini vermeleri ve uyar-kaldır sistemi gereğince bazı sitelerin faaliyetini durdurmaları konusunda yükümlü olmaları sağlanmıştır.

İlk bakışta sayısal müziğin herkes için bir olanak yarattığı düşünülmeyle birlikte yeni sanatçı ve orkestralar gerçekte” majör” diye anılan büyük şirketler için çalışan küçük şirketlerle rekabet etmek durumunda kalmışlardır. Büyük şirketler müziğin her kategorisinde egemen olmayı sürdürmüşlerdir. Sanatçılar kendi çalışmalarını internet üzerinden gösterebilseler de büyükler çoğunlukla kendi sanatçıları için daha fazla tanıtım harcaması yapmaktadırlar.

Sayısal müzik aslında çeşitlilik değil farklı erişim kanalları getirmiştir. Bir anlamda tüketiciler önceleri yerel perakendecilerden ya da yahoo’dan müzik alabilirken, artık Emusic. com’dan müzik ısmarlayabilmekte, indirebilmekte ya da abone olabilmektedir. Böylece kaynak aynı olurken daha çok yolla müziğe ulaşılabilir. Kaynak elbette büyük müzik şirketleridir ve sayısal müzik beş büyük kayıt şirketinin merkezi piyasa gücünü kıramamıştır

Müzik endüstrisi ve telif haklarıyla ilişkili küresel çokuluslu sinema, televizyon içerik üreticileri kendi birikim süreçlerini zedeleyen yeni ortamı denetim altına almak için yeni düzenlemelerin yapılmasını sağlamışlardır. Bu yeni düzenlemeler ABD’nin önderliğinde Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO) Internet

Anlaşmaları gibi küresel, AB Telif Hakları Direktifi gibi bölgesel ve Sayısal Binyılın Telif Hakkı (Digital Millenium Copyrights Act/DMCA) gibi ulusal (ABD) düzeyde düzenlemeler olmuştur. Bu düzenlemelerin gelişmekte olan ülkelerde incelenmesini ele alan araştırmalar bulunmamaktadır.

Sayısal haklar yönetimini (DRM) gerçekleştirmeye yönelik anlaşmalar, donanımlar ve yazılımlar yukarıda anlatılan bu gereksinimden ortaya çıkmaktadır. Böylesi bir yapı “adil kullanım” “ilk satış hakkı” gibi endüstriyel kapitalizm aşamasındaki kamusal yararlar ticari çıkar arasında dengeyi sağlamaya yönelik araçları da büyük ölçüde geçersiz hale getirmektedir. Yerleştirilmeye çalışılan egemen fikri mülkiyet haklarını koruyan bu mekanizmalara karşı, hem kamusal yararı hem de bireysel yaratıcıların haklarını korumaya yönelik bir dizi araç çeşitli kesimler tarafından önerilmiştir. Ancak küresel iktidar yapıları bu seçenekleri gündeme almamıştır.

İnternet ve geniş bantın hızla yayılmasıyla neredeyse geçersiz hale gelen telif hakları için Dünya Fikri Mülkiyet Hakları İnternet Anlaşmaları (WIPO Internet Treaties) olarak uluslararası düzeyde gerçekleştirilen düzenlemeler daha geniş biçimde AB tarafından uygulamaya konulurken diğer ülkelerin de uyum sağlaması istenmiştir. ABD için film, müzik, televizyon programları, kitaplar, gazeteler ve bilgisayar yazılımının birincil dışsattım kalemlerini oluşturduğu düşünüldüğünde, bu yapılan düzenleme ve anlaşmaların önemi de anlaşılabilir.

Dünya Fikri Mülkiyet Hakları İnternet Anlaşmalarının getirdiği en büyük yenilik teknik koruma ve yukarıda belirtilen sayısal hak yönetimine olanak vermesi olurken, telif hakkına sahip ürünlere yerleştirilen teknik korumanın geçersiz hale getirilmesine karşı yasal yaptırım uygulanması hak sahiplerini bireylere karşı iki kez

korumaktadır. Pek çok eleştiriyi karşılaştığı halde teknik koruma AB Telif Hakkı Direktifinde de yer almıştır. Müzik, film ve bilgisayar programları konusunda etkin olduğu düşünülen teknik koruma aslında sıradan kullanıcı için geçerli olurken bu konuda bilgi sahibi olanlar için engel oluşturmamaktadır. Böylece bu yeni önlemler yeni bir eşitsizliği daha ortaya koymaktadır.

Müzik yapımcıları da internet servis sağlayıcıları, telekomünikasyon operatörleri, mobil telefon işletimcileri, reklamcılarla işbirliğinde bulunarak çeşitli iş modelleri geliştirmekte ve lisans gelirlerini artırmaktadır. Büyük kitlelerin yanı sıra küçük gruplara da hitap edebilen bu modeller sayesinde sanatçılar ve müzik yapımcıları gelir elde edebilmektedirler. Sayısal hak yönetimini kullanarak internette yasal müzik indirmeyi çekici hale getirdikçe gelirleri daha da artabilecektir. Daha önceleri müzik yapımcıları için önemli olmayan pek çok alan kazanç konusu haline gelmektedir. Cep telefonlarına müzik indirmek önemli bir gelir kaynağı olmaktadır. Yine kullanıcıların “iPhone”larını sallayarak ya da hafifçe vurarak çıkardıkları seslerle melodiye eşlik edebildikleri video oyunları içerdikleri müzik ile sahiplerine önemli miktarda telif hakkı öderken müzik endüstrisi için ayrı bir umut oluşturmaktadır. Temelde müzik endüstrisine bakıldığında her yeni teknolojik gelişme olduğunda endüstrinin önce krize girdiği, daha sonra kendi krizini aştığı görülmektedir. Plaktan kasede, kasetten CD’ye geçişte olduğu gibi. Bir anlamda müzik endüstrisi yeni iletişim teknolojisi üzerinde de egemenliğini korurken telif hakları ve lisanslar en önemli denetim araçları olmaktadır.

Yeni “uyumlu” küresel düzenlemelere ne gibi eleştirileri getirildiğiyle ilgili alt araştırma sorusu kapsamında eleştirilerin ideolojik ve epistemolojik açıları da dahil pek çok yönden yapılması onların belirli bir ölçüde göre gruplandırılmasını

zorlaştırmışsa da çalışmanın genel çerçevesine uygun olarak ekonomi politik yaklaşım burada da izlenmiş ve eleştirilerin asıl odak noktasının Kuzey diye anılan gelişmiş ülkelerle Güney diye adlandırılan az gelişmiş ülkeler bağlamında ortaya çıktığı görülmüştür.

“Güçlü fikri mülkiyet haklarının olduğu ülkelere daha çok doğrudan yabancı yatırım yapılmaktadır”, ya da “güçlü fikri mülkiyet hakları daha çok teknoloji transferine yol açmaktadır” gibi geliştirilen bazı mitlerle pek çok az gelişmiş ülkedeki karar verici durumundaki elitler fikri mülkiyet haklarını bu bağlamda daha sıkı hale getirmek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Oysa yapılan çalışmalar doğrudan yabancı yatırımlar, teknoloji transferi ve ticari akış açısından sıkı fikri mülkiyet haklarının tek ölçüt olmadığını göstermektedir.

Özde az gelişmiş ülkelerde fikri mülkiyet hakları düzenlemelerinin Batı’ya uyumu hükümetler tarafından gerçekleştirilmek istenmekle birlikte halk geleneksel olarak bu haklara çok da alışkın değildir. Bireysel mülkiyet Batı toplumlarında özellikle ABD’de neredeyse kutsal olarak kabul edilip bireysel mülkiyetle ilgili her türlü hakkın sağlanması için bütün kurumlar oluşturulmuşsa da diğer kültürlerde mülkiyete ve onun sağladığı haklara bakış aynı değildir. Ayrıca mülkiyetin fikri ürünlere genişletilmesi az gelişmiş ülkelerin dışında Batı’da da sorgulanmaktadır. Temelde her birey kendi zihinsel yaratıcılığının gerçekten tam olarak sahibi midir yoksa kendisinden önce yaratılan kültürel mirasa mı dayanmaktadır? Nobel ekonomi ödülü sahibi Akerlof’un da ifade ettiği gibi bilgisayar teknolojisinin sahibi sadece Bill Gates midir yoksa Alan Turing, John von Neuman ve Norbert Wiener’a kadar uzanan bir paylaşım mıdır ? Bilim insanı ancak kendisinden öncekileri öğrendikten sonra yeni bir şey icat edebilmektedir. O halde toplum kime ne kadar koruma

vermeli ya da olanaklar sağlamalıdır? Bir anlamda yeni bir çalışmanın, eserin özgünlük derecesi nasıl saptanmalı ve fikri mülkiyet haklarından başka ne gibi seçenekler uygulanmalıdır? Müzik açısından bakıldığında ise Batı'daki gençlerin de müzik parçalarını çoğunlukla yasal olmayan biçimde indirdikleri görüldüğünde Batı'nın bireysellik konusundaki bakışını yeniden gözden geçirilebileceği düşünülmektedir.

Uluslararası ticarete fikri mülkiyet hakları endüstrilerinde ileriye giden ülkeler üstünlükler sağlarken, diğer ülkeler kayıplara uğramaktadır. Nitekim fikri mülkiyet haklarının gelişmiş Kuzey ve az gelişmiş Güney arasındaki gelişmişlik farkını daha da artırdığı konusundaki eleştiriler yoğun biçimde sürmektedir. Temelde az gelişmiş ülkelerin bu haklar nedeniyle büyük rant kaybına uğradığı belirtilirken, ilaç ve eczacılık gibi yaşamsal önemi olan ürünler konusunda da büyük güçlüklerle karşı karşıyadırlar. Oysa az gelişmiş ülkelerin biyolojik zenginliği ve bitki çeşitlerini laboratuvarlarda yeniden üreterek patentleyen Batı'ya karşı bu ülkeler kendi ürünlerinin fikri mülkiyet haklarını alabildiklerinde rant kaybı tersine gerçekleşebilecektir.

En sonuncu alt araştırma sorusu günümüzde telif haklarına getirilen seçeneklerin neler olduğuna yöneliktir. Müzik konusundan dolayı bu çalışmanın asıl odaklandığı fikri mülkiyet aracı telif hakkı olmakla birlikte yazılım gibi bazı ürünlerin hem telif hakkı hem de patent konusu olması ve bu haklarla ilgili olarak Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) ndan beri ayırım yapılmadan benzer politikaların uygulanması bu çalışmada da çoğu zaman ayırımın yapılmamasına yol açmıştır. Dolayısıyla patentlere karşı savunmacı yayınlar ve faydalı modellerden seçenek modeller olarak söz edilirken, Özgür Yazılım, Açık

Kaynak, Yaratıcı Ortaklar ve vergi temelli modeller telif hakkına alternatif olarak sunulmuştur.

Çalışmanın son araştırma sorusu ve alt soruları şunlardı: “Türkiye’de telif hakları nasıl bir gelişme göstermiştir? Türkiye’ye özgü değişimler nelerdir?

- (a) Müzik endüstrisinde ve telif haklarında ne gibi dönüşümler olmuştur?
- (b) Sayısal haklar yönetimi yasada ve uygulamada nasıl yer almaktadır?
- (c) Oyuncuların konumlanışı nasıldır?”

Çalışmanın önceki araştırma sorularının bulguları sergilenirken, kapitalizmin yeniden yapılanmasında öncü rol oynayan güçlerin oluşturulmak istenen yeni telif hakları yapısını ve bununla birlikte sayısal haklar yönetimini küresel düzeyde yaymak istedikleri vurgulanmış, ancak bu yönde ülke örnekolarlarını ele alan çalışmaların eksikliğinin çekildiği vurgulanmıştı. Türkiye’ye yönelik araştırma soruları Türkiye’nin bir örnek olay olarak ele alınmasını sağlayacak araçlar olmuştur.

Tarihsel olarak 1857 yılında telif yasasıyla ülkemize giren fikri mülkiyet kavramı 1951 yılındaki FSEK dışında, herhangi büyük bir değişikliğe gerek olmadan Osmanlı döneminin markalar ve patent yasasıyla birlikte 1995 yılındaki Gümrük Birliği’ne kadar sürmüştür. Dolayısıyla patent haklarında 116 yıl, marka konusunda önce 94 daha sonra 30 yıl dünyadaki gelişmeler göz ardı edilerek Türkiye’nin 1800’lü yıllarda birlikte hareket ettiği ya da izlediği İngiltere, Fransa, ABD, Almanya ve Japonya’nın “gerisinde” kalınmıştır.

Türkiye toplumun gereksinimlerinden çok dış güçlerin etkisiyle fikri mülkiyet haklarında 1995 yılında milat denilebilecek değişiklikler yapmıştır. Ancak Telif hakları konusunda 2001, 2004 ve 2008 olmak üzere sık yapılan değişiklikler eleştirilere yol açmıştır. Yasalarda ard arda yapılan değişiklikler yasal olarak karar

vermeyi zorlaştırmakta hatta olanaksız kılmaktadır. Çünkü mahkemenin verdiği karar temyize gittiği zaman değişen karar nedeniyle tekrar mahkemeye gönderilmekte ve zaman aşımına uğrayabilmektedir. Ayrıca karar verirken bir içtihat oluşturulamamaktadır.

Yapılan değişiklikler daha çok korsanlığı önlemeye yönelik olduğu için alınan bazı kararlar toplum açısından isabetli olmamıştır. 2001 yılındaki cezaların çok ağır olması nedeniyle uygulanamaması karşısında 2004 yılında cezalar hafifletilmiş ancak her türlü yasal ya da yasal olmayan kitap, kaset, CD, VCD ve DVD gibi telif hakkına sahip ürünün dışarıda satışı yasaklanmıştır. Bu karar özellikle kitap açısından bakıldığında toplum için yararlı olmamıştır. Denetimi yapılabilen yasal yayınlara kolaylıkla erişebilmek okumaya pek de düşkün olmayan bireyler için teşvik unsuru olabileceken bundan feragat edilmiştir.

Türkiye’de yapılan yasal değişikliklerin küresel düzeydeki dönüşümle paralellik içinde olduğu ortaya çıkmaktadır, ancak oyuncuların konumlanmasıyla ilgili bulgular sergilenirken Türkiye’ye özgü yönler ortaya konulmaktadır.

Çalışmanın yanıtlamaya çalıştığı sorulardan birisi olan sayısal haklar yönetiminin (DRM) yasada ve uygulamada nasıl yer aldığına bakıldığında, konunun 2004 yasasına ek 4 madde ile girdiği ve özellikle yasal müzik indirme sitelerinde kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca yeni gelecek olan internet televizyonu diye bilinen IPTV uygulamasında da sayısal haklar yönetimi uygulanacaktır, çünkü sistem için üretilen araçların ve yazılımların tamamında DRM gömülü olarak kurulmaktadır. Sadece teknolojik önlemlerin engellenmesine ilişkin teknik araçları elinde bulunduran veya dağıtan kişilerin cezai sorumluluğunun bulunacağını belirten FSEK 73/1 maddesine karşın 2001/29 sayılı Direktif’in 6 (2) maddesinde olduğu gibi

teknolojik önlemleri engellemeye yönelik her türlü araç, hizmet, ürün ve bileşenin üretiminin, ihracaatının, dağıtımının, satışının kiralanmasının ve satış veya kiralama için reklamının yapılmasının yasaklanmasını da içerecek şekilde değiştirilmesi istenmiştir. Ocak 2008’de yapılan değişiklik ile tüm suç tanımlarının tek bir maddede toplanmasıyla cumhuriyet savcılar ve mahkemeler artık telif hakkı ihlallerine karşı kovuşturma ve yargılama sürecini tek bir madde üzerinden yürütebilirken, 72. maddeye yapılan ek ile de programları etkisiz kılmaya yönelik program veya teknik donanımları üreten, satışa arz eden, satan veya kişisel kullanım amacı dışında elinde bulunduran kişi altı aydan iki yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılacaktır.

Türkiye’yi küresel telif hakları dönüşümünün bir örnek olayı olarak inceleyip varsa farklı yönlerinin neler olduğunu ortaya koyabilmek için oyuncuların yeni mevzuatların oluşumunda aldıkları tutumlar incelenmiştir. Bu çözümleme için telif haklarıyla ilgili dönüşümlerin dinamiklerini anlayabilmek açısından hem tarihsel bir inceleme gerçekleştirilmiş hem de Eşleştirme (Twinning) toplantılarında yapılan tartışmalar ve görüşmelerle ilgili yüzyüze görüşmeler önemli veriler sağlamıştır. Tarihsel açıdan bakıldığında 1995 yılında yapılan ilk önemli yasa değişikliğinin de dış dinamiklere bağlı olduğu görülmektedir. Avrupa Birliği’ne tam üye olmayı hedefleyen Türkiye kendi yasalarını AB müktesabatıyla uyumlu hale getirmek yükümlülüğünü taşımaktadır. Telif Hakları ve Sinema Genel Müdür Yardımcısı ile yapılan görüşmede “kendisinin meslek birlikleri genel müdür yardımcısı gibi davrandığı için eleştirildiğini, oysa sadece telifin genel müdür yardımcısı olarak bu düzenlemeleri onayladığını ve Türkiye’nin gelişmiş ülkelerle aynı sınıfta yer alabilmesi için yasalarını ona göre düzenlemesi gerektiğini” belirtmiştir. Öte yandan yapılan değişiklikler hem Avrupa Birliği’ne uyum hem de ABD yaptırımlarından

korunmak ve Dünya Ticaret Örgütü'nün çeşitli teftişlerinden sınıfta kalmamak için yapılmıştır. Yine AMPEC, BSA gibi ABD kuruluşları telif haklarına ilişkin düzenleme değişikliklerine aktif olarak katılırken, uygulamaları da dikkatle izlemekte ve Uluslararası Fikri Mülkiyet Birliği IIPA'e bilgi vermektedirler. IIPA'in de ABD Ticaret Temsilciliği'nin özel 301 raporları konusunda tavsiyede bulunan 15 fikri mülkiyet örgütünün en etkililerinden olduğu daha önce belirtilmişti.

Görülmektedir ki Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü sadece dış dinamiklere yanıt üretebilmekte, ancak kamusal yararı oluşturabilecek diğer seçenekleri politika oluşturma sürecinde görmemektedir. Temelde ulusal sınırların ötesinde telif hakkı endüstrileri arasında işbirliği gözlenirken devletin kurumu olan Telif Genel Müdürlüğü'nün de aynı yönde yer alması kamu yararına ilişkin kararları kimler alacak sorusunu akla getirmektedir. Bu nedenle telif hakları konusundaki düzenleme ve uygulamalara ilişkin yetkisi bulunan bu devlet kuruluşunun yasa taslağının hazırlanması aşamasında sivil toplum örgütlerini özellikle tüketicileri temsil eden grupları da toplantılara davet ederek fikirlerini almasının daha adil bir tutum sergileyeceği düşünülmektedir.

Eşleştirme toplantılarında yabancı uzmanların ve meslek birliklerinin görüşlerine karşı hiçbir öneri getirmeyen kurum sadece müzik meslek birliklerinin özel kopyalama istisnasına ilişkin olarak telif hakkı harcı konusunda hazırladığı rapor ve sunuma karşı savunma yapmıştır. Direktifle uyumsuzluğun çıktığı bu özel kopyalama harçları ile ilgili olarak 1995 yılındaki %5'lik tarife 2001'de %3'e düşürülürken, boş taşıyıcı materyallerden ve çoğaltmaya yarayan cihazlardan alınan bedeller Kültür ve Turizm Bakanlığına devredilmektedir. 2006 yılında yapılan düzenleme ile gelirlerin dörtte biri Saymanlık hesabına yatırılırken kalanı Kültür ve

Turizm Bakanlığı'na bırakılmaktadır. Oysa 2001/29 sayılı Enformasyon Toplumu Direktifine göre bireyler şahsi kullanım için özel kopyalama yapabilirken telif hakkı sahipleri de belirli bir bedeli "hak ediş"i almaları gerekmektedir. AB ülkelerinin hemen tamamında geçerli olan bu kurala karşı Telif Hakları Müdürü Kültür Bakanlığı adına yaptığı savunmada toplanan paranın meslek birliklerine, fikri hak güçlendirilmesine, tüm eserler ve sahipleri ile ilgili oluşturulan veri tabanına, korsanla mücadelede bulunan denetim komisyonlarına ve yurt içinde ve dışındaki film festivallerine harcadığını belirtmiştir. Bu sorun eylem planında yer alırken, 2008 IIPA raporunda da düzeltilmesi gereken durum olarak belirtilmiştir.

Hukukçular yasa değişiklikleri konusunda kamu yararı konusunda daha duyarlı öneriler getirirken, değişen yasalar yürürlüğe girdiğinde doğal olarak yasaların gerektirdiği biçimde hüküm vermektedirler.

Her yasa değişikliği ile güçlenen meslek birlikleri de ait oldukları sektörlerin yurt dışı oyuncularıyla yakın işbirliğinde bulunmakta, aynı görüş ve istekleri paylaşmaktadırlar. Uluslararası anlaşmalardan daha fazla koruma hakkını elde eden meslek birlikleri bu haklarını, TRIPS ve AB Direktifi'nde yer alan ve daha ileri düzeyde bir korumaya sahip ulusal yasaların bu durumlarını kültürel koşullarını da göz önünde bulundurarak muhafaza edebilecekleri madde ya da paragraflarına dayandırmaktadırlar. Böylece Batı'daki yasa ve uygulamaları örnek alarak telif hakkı gelirlerini artırmak isteyen meslek birlikleri küresel dönüşüm için yeterince destek vermektedirler.

Ülkenin ekonomik durumu özellikle 2000 ve 2001 krizleri telif hakkı ihlallerini artıran unsurlar olmuştur. Krizler hem insanların satın alma gücünü hem de istihdamı olumsuz olarak etkilediği için korsanlık yaygın biçimde sürmüştür. Telif

hakkına sahip ürünlerin fiyatları sıradan insanlar için gerçekten yüksek bulunmaktadır. İngilizce kitapların dışında bilgisayar programları yetişkinler için sorun olurken özgün CD'ler, VCD'ler öğrenciler için alım gücünün dışındadır. Genelde istihdam sorunu olan ülkede bu tür ürünlerin satışı ve dağıtımı ile insanlar gelir temin etmeye çalışmaktadır. ABD'de bile göçmenler bu tür işlerle uğraşmakta ve bir ölçüde kendilerine göz yumulmaktadır⁹².

Fikri mülkiyet hakları ihlalleri nedeniyle ABD hem ilaç konusunda hem de telif hakları konusunda uğradığı zararı raporlarında belirtmekle birlikte uyguladığı yöntem konusunda AB ile farklılık göstermektedir. Türkiye'de ise henüz bu konuda kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. DPT bu konuda üniversiteler ile işbirliğinde bulunarak bir çalışma gerçekleştirmek istemektedir.

Türkiye'nin fikri mülkiyet konusunda ABD ve AB tarafından talep edilen değişiklikleri çok büyük oranda yerine getirdiği ve Batı'lı yasalara uyumu sağladığı düşünülürse artık kendi toplumunun gereksinimlerine göre hareket etmesi uygun olacaktır. Fikri ürünlerin ve bireysel yaratıcılığın değeri konusunda toplumun daha çok bilinçli olması sağlanmalıdır. Bu konuda bazı adımlar atılmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Radyo ve Televizyon meslek birliği RATEM tüm iletişim eğitimi alan öğrenciler için "bir fikrim var" başlığıyla kamuoyunun korsanlık konusunda uyarılması için bir yarışma düzenlemiştir. Yine ilaç şirketi Pfizer "Türk Eğitim Sisteminin Fikri Mülkiyet Hakları ve Patent Konusuna Yaklaşımının ve Patent Türkiye'nin Kalkınması ve Endüstrisi Üzerine Etkilerinin İncelenmesi" konulu yarışma düzenlemiştir." Ne var ki yarışmanın ödül töreninde konuşma yapan

---

⁹² Ankara'da görüşülen Cumhuriyet savcısı ABD ile izlenimlerini anlatırken bu konuya yer vermiş ve ABD 'de birlikte olduğu yetkililerden korsanlık yapan kişilerin cinayet işlemeleri ya da uyuşturucu ticaretinde bulunmaları yerine bu tür faaliyetlerde bulunmalarını yeğledikleri bilgisini aldığını belirtmiştir.

Pfizer Türkiye Hukuk Direktörü Işık Soydan bu çalışmada bir mit olarak belirtilen “çok uluslu firmaların yatırımlarını fikri mülkiyet haklarının yüksek olduğu ülkelere kaydırıldığını” aynen söylemiş ve “ancak fikri mülkiyet haklarının korunması yoluyla, sağlık sektöründeki araştırmacı firmaların toplum sağlığı için yeni ilaçları araştırma ve geliştirme çalışmalarına yatırım yapmaya devam edebileceğini” vurgulamıştır (www.pfizer.com).

Fikri mülkiyet hakları konusunda bir farkındalık yaratmak için 2005 yılından önce Türk Patent Enstitüsü/TPE’ ne bazı destek ve danışmanlık hizmetleri sağlayan Dünya Bankası aslında TRIPS’in inşa ettiği yeni fikri mülkiyet düzenlemelerinin benimsenmesi için çaba göstermiştir. Bir anlamda teknik ve mali destekten çok siyasal bir amaç güttüğü söylenebilir. Bu kapsamda Türk Patent Enstitüsü’nde KOBİ’lerle ilgili ortak projeler yürütülmektedir. Ayrıca hukuki düzenlemelerde yapılan değişikliklerin istenen sonuçları vermemesi üzerine toplumda fikri mülkiyet hakları konusunda farkındalık yaratmak için farklı yollar izlenmeye başlanmıştır. AMPEC, BSA ve MÜ-YAP oluşturdukları birliktelik ile toplumsal faaliyetlerde bulunmaktadır. “Korsan Ürün De Çalmaktır” kampanyası ile birçok işyeri ve kuruluşta kontroller yaparak yasal kullanıma teşvikte bulunurken bazı anketler yapmışlar, seminerler düzenlemişlerdir. Eşleştirme Toplantıları sırasında Litvanya gibi bazı Avrupa ülkelerinde müzik topluluklarının ilk okullara giderek bir müzik parçasının tüm aşamalarını çocukların katkıları ile birlikte gerçekleştirdiklerini ve böylece verilen emeği görmelerini sağladıklarından söz edilmiştir.

Sonuç olarak küresel telif hakları rejiminin yerleşmesi için yapılan ideolojik mekanizmaların dışında kendi toplumumuz için yararlı olabilecek eğitim ve bilinçlendirme çalışmaları ile alternatif modellere yönelirken, var olan kültürel

zenginlikler korunup yenilikler, yaratıcılıklar teşvik edilmelidir. Telif Hakkı Günü olarak ilan edilen 26 Nisan'da bazı etkinlikler düzenlenerek kamuoyunun dikkati bu konulara çekilebilir. Aslında Osmanlı Türk müziğiyle ilgili tarihsel bakış, bize notanın olmamasına karşın, diğer sözlü kültürden farklı olarak her eserin sahibinin bilinmesi ve intihal konusuna olan dikkatli yaklaşım toplumumuzda bu konuya özen gösterildiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Adaklı, G.,(2006) *Türkiye’de Medya Endüstrisi*, Ankara:Ütopya.

Adda, J., (2002), *Ekonominin Küreselleşmesi*, çev. Sevgi İnceci, İstanbul, İletişim Yayınları.

Aglietta, M.,(2000), *A Theory of Capitalist Regulation,The US Experience*, İngilizce’ye çev: D.Fernbach, New Edition, Verso, NY.

Agrawal,C.B.,(2006), “Culture, Communication and the Meaning of Intellectual Property Rights in South Asia: A Critical Analysis, “*Intellectual Property Rights and Communications in Asia*” Thomas, N.P& Servaes,J., (der) içinde, s.164- 173, Sage, London.

Ağar, A.,(2007), “ İnternet Alanında Yeni İş Modelleri”, Günümüzde ve Gelecekte Müzik Alanında Toplu Hak Yönetimi Sempozyumu, 23-24 Kasım 2007 İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Ahıska, M.,(2005), *Radyonun Sihirli Kapısı*, İstanbul:Metis Yayınları.

Akyıldız, Nevhan (2008), 7 Mayıs tarihli e-posta.

Alıca, Türkay (2008), *23 Mayıs, 2008 tarihinde Fikri ve Sınai Haklar Mahkemesi’nde gerçekleşen görüşme.*

Altunay, T.,(2006), “Türk Müzik Endüstrisinde Altın Zincirli Patron Devri Bitti”, 13 Nisan 2006. Referans.

Alada, D.,(2001), “A.Smith”, *İktisatın Dama Taşları*, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Dergisi,Eğitim Serisi I içinde, İstanbul:Çizge Tanıtım Matbaacılık Ltd.Şti,s.17-29.

Ardıç, K.,(2001), “David Ricardo”, *İktisatın Dama Taşları*, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Dergisi,Eğitim Serisi I içinde, İstanbul:Çizge Tanıtım Matbaacılık Ltd.Şti,s.29-39.

Atamtürk,B.,(2001), “Klasikler ve Adam Smith”, *İktisatın Dama Taşları*, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Dergisi, Eğitim Serisi II içinde, İstanbul:Kurtiş Matbaacılık Ltd.Şti,s.7-17

Atasay, Füsün (2008), *7 Nisan 2008 tarihinde TPE’de gerçekleşen görüşme.*

----- (2008), *25 Nisan 2008 tarihli e-posta.*

Ayiter, N., (1972), *Hukukta Fikir ve San’at Ürünleri*, Ankara, Sevinç Matbaası.

Bagdikian, B.H., (1997), *Who Owns The Media*,http://www.thirdworldtraveler.com/Media/CommunCartel_Bagdikian.html, 12 Kasım 2007 de erişildi.

Baker, D.,(2003), “The Artistic Freedom Voucher: An Internet Age Alternative to Copyrights”,http://www.cepr.net/documents/publications/ip_2003_11.pdf. 3/10/2005’de erişildi.

Bannerman, S.,(2006), “Copyright and the Global Good? An Examination of ‘the Public Interest’ in International Copyright Regimes”, *Intellectual Property Rights and Communications in Asia*” Thomas,N.P& Servaes, J., (der)içinde s.58- 78, Sage, London

Basalla,G., 8 1996), *Teknolojinin Evrimi*, Ankara, TÜBİTAK

Behar,C.,(1992), *Zaman, Mekan, Müzik*, İstanbul:AFA Yayıncılık A.Ş.

----- (1998), *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz*, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.

----- (2008), *Saklı Mecmua, Ali Ufki’nin Bibliotheque Nationale de France’taki (Turc 292) Yazması*, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları.

Beniger, J.R.,(1986)., *The Control Revolution: Technological and Economic Origins of the Information Society*, England: Harvard University Press

- Benjamin, W., (1995), *Pasajlar*, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları
- Beşiroğlu, A.(1999) *Düşünce Ürünleri Üzerine Haklar*, Ankara:Ankara Patent Bürosu.
- Bettig, R., (1996), *Copyrighting Culture, USA*: Westview Press
- (2003), “Copyright and the Commodification of Culture”, *Media Development*, http://www.wacc.org.uk/wacc/layout/set/print/publications/media_development/2003. 23 Şubat 2007’de erişildi.
- Boyle, E.S., ve Piette, J.M.,(2005), “An Interindustry Analysis of Merger Activity” *Review of Industrial Organizations*, V.3.No.2.s.99-111.
- Braga, C.A.P.,(1996),”Trade-Related Intellectual Property Issues: The Uruguay Round Agreement and its Economic Implications”, Will Martin ve L.Alan Winters (der) içinde, *The Uruguay Round and the Developing Countries*, Cambridge: Cambridge University Press, 341-379.
- Braga, C.A.P., Fink, C.,Sepulveda, C.p., (2000), “Intellectual Property Rights and Economic Development”, Keith Mascus (der) içinde, *the WTO, Intellectual Property Rights and the Knowledge Economy*,245-292.
- Branstetter,E.G., Fisman,R., Foley,R.,C.,(2005), “Do Stronger Intellectual Rights Increase International Technology Transfer”?, Empirical Evidence From U.S Firm- Level Data, National Bureau of Economics, <http://www.nber.org/papers/w11516>. 21 Kasım 2007’de erişildi.
- Brebner, J.B., (1948), “ Laissez Faire and State Intervention in 19th Britain”, *The Journal of Economic History*, Vol. 8. s.59-73
- Burke, P,(2001), *Bilginin Toplumsal Tarihi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Bushe, W., ve Der Meer, J.,(2007), “The Open Mobile Alliance Digital Rights Management”, *IEEE Signal Processing Magazine*, V.24, s.140-143.
- Castels, M., (2005), *Ağ Toplumunun Yükselişi*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Çakmur, B.,(2001), Music Industry in Turkey: An Assesment in the Context of Political Economy of Cultural Production”, ODTÜ, yayınlanmamış doktora tezi.
- (2002), “Türkiye’de Müzik Üretimi”, *Toplum ve Bilim*, s.94.s.
- Çelikcan, P.,(1996), *Müziği Seyretmek*, Ankara: Yansıma Yayınları
- Chanan, M.,(1995), *Repeated Takes*, London:Verso
- Chomsky,N.,(2003), “Propagandave Kamusal Aklın Kontrolü”, *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı*, McChesney, R.W, Wood,E.M veFoster,J.B (der) içinde, s.209-223.
- Coffin,G.J, Stacey, C,R, Lerner, E, R, Meacham, S,(2001), *Western Civilizations*, U.S.A., W.W. Norton &Company,Inc.
- Cohen,E.J.,(2003), “DRM and Privacy”, *Communications of the ACM*, vol.46,No.4
- Dannenber,R.,(2003), “Copyright Protection for Digitally Delivered Music. A Global Affair”, *Intellectual Property & Technology Law Journal*,18,2; s.12.-15.
- Darbishire, H., (1941), “ The Printing of the First Edition of Paradise Lost”, *The Review of English Studies*,vol.17, s.415-427.
- Denis, H.,(1973), *Ekonomik Doktrinler Tarihi 2*, İstanbul:Sosyal Yayınlar
- Dicken, P.,(1998), *Global Shift*, London:SAGE
- Digital Millenium Copyright Act (DMCA), <http://www.copyright.gov/legislation/dmca.pdf>. 25 Ocak 2008’de erişildi.
- DPT(2005), “ Eser Sahibinin Hakları ve Bağlantılı Haklar Ön Raporu”, DPT 9.Kalkınma Planı Fikri Mülkiyet Hakları Özel İhtisas Komisyonu.
- Drucker, P., (2002), “They’re Not Employees, They’re People”, *Harvard Business Review*,v.80, no.2, s.70-77

Eisenstein,E.L., (2005), *The Printing Press as an Agent of Change*, USA:Cambridge University Press.

Emmanuel,S.&Kankanhalli,S.M.,(2003), “A Digital Rights Management Scheme for Broadcast Video”, *Multimedia Systems* 8,444-458 veri tabanı: springer-verlag, 5 Eylül 2006’da erişildi.

Enzensberger,H.M.,(1979),” Bir Kitle İletişimi Araçları Teorisinin Oluşturucu Öğeleri”, çev.Ünsal Oskay, *Birikim*, s.17-37, sayı. 57-58

Epstein, R.S.,(1998), “Craft Guilds, Apprenticeship, and Tehnological Change in Preindustrial Europe”, *The Journal of Economic History*, vol.58, no.3, s.684-713.

----- (2004), “Property Rights to Technical Knowledge in Premodern Europe, 1300-1800”, *The American Economic Review*, vol. 94, No.2

Erel, Ş., (1998), *Türk Sanat ve Fikir Hukuku*, Ankara:İmaj Yayınevi.

Finney, T.M.,(1947), *A History of Music*, N.Y.:Harcourt, Brace and Company.

FIPR (The Fondation for Information Policy Research), <http://www.fipr.org> 23 Ocak 2008’de erişildi.

Fisher, W., (1999), “The Growth of Intellectual Property: A History of the Ownership of Ideas in the United States” German Version Published in Hannes Siegrist und David Sugarman, eds. *Eigentum im Internationalen Vergleich* (Gottingen: Vandenhoeck & Ruprecht), s. 265-291.

-----2000).” Digital Music: Problems and Possibilities”.

http://www.law.harvard.edu/Academic_Affairs/coursepages/tfisher/Music.html.14 Haziran 2007’de erişildi.

Fitzgerald, B., (2006), “Creative Commons:Accessing, Negotiating and Remixing Online Content”, *Intellectual Property Rights and Communications in Asia*” Thomas, N.P & Servaes, J., (der) içinde, s.25-37, Sage, London

- Fivesdal, H., (2005), "Moving Toward a balanced and Effective Response to Internet Music Piracy", *"The International Journal on Media Management"* 7 (3ve4), s.121-126.
- Flew ve diğeri,(2005)., Alternative Intellectual Property Systems for the Digital Age", *Media International Australia*, 114, s.87-98. <http://eprints.qut.edu.au/archive/00009813/01/9813.pdf>. 23 Şubat 2008'de erişildi.
- Forta, B.,(2008), füllekran, Cengiz Semercioğlu tarafından yapılan televizyon programı, 2 Nisan 2008. Skytürk
- Foster, J.B.,(2003), "The Age of Imperialism", *Monthly Review July/August*, 55,3: Academic Research Library. s.1-14.
- Foster, J.B; Wood,E.M., McChesney, R. (2003), "Küresel İletişimin Politik Ekonomisi", *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı* çev: Nil Senem Çıngır-Erhan Baltacı, (der) içinde, s.7-38. Ankara:Epos Yayınları
- Freeman, C., ve Soete, I., (2003), *Yenilik İktisadı*, çev. Ergun Türkcan, Ankara: Tübitak
- Friedman, M., (1982), *Capitalism and Freedom*, USA: The University of Chicago Press.
- Frith, S., (2000), "Popüler Müziğin Endüstrileşmesi", *"Popüler Müzik ve İletişim"* Lull,J., çev.Turgut İblağ (der) içinde, s.71-107.
- Galunic, D.C ve Rodan, S., (1998), "Resource Recombinations in the Firm: Knowledge Structures and the Potential for Schumpeterian Innovation", *Strategic Management Journal*, v.19, n.12, s.1193-1201.
- Garmon,W. Cecile (2002), "Intellectual Property Rights: Protecting the Creation of New Knowledge Across Cultural Boundries", *American Behavioral Scientist*, 45, 1145, [veri tabanı: http://abs.sagepub.com](http://abs.sagepub.com) 22 Şubat 2007'de indirildi.

Geist, M.,(2006),”Mapping the Digital Future”, *The OECD Observer, ABI/INFORM Global* Vol.2,.s.36.

GAIA/GRAIN.,(1998), “Intellectual Property Rights and Biodiversity: The Economic Myths”, *Global Trade and Diversity in Conflict*, 3:1-20, <http://www.grain.org/publications/gtbc/issue3.htm>. 18 Ocak 2008’de erişildi.

Geray, H.,(2003), *İletişim ve Teknoloji: Uluslararası Birikim Düzeninde Yeni Medya Politikaları*, Ankara: Ütopya Yayınevi.

------(2004), *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*, Ankara:Siyasal Kitabevi.

------(2005), “İktisat ve İletişim İlişkisi Üzerine”, *İletişim Ağlarının Ekonomisi*, Başaran, F., Geray, H., (der) içinde Siyasal Kitabevi, s.9-33.

------(2005), “Radyo ve Televizyon Yayıncılığının Ekonomisi”, *İletişim Ağlarının Ekonomisi*, Başaran, F., Geray, H., (der) içinde Siyasal Kitabevi, s.159-176.

Gillespie, T.,(2006), “Designed to Effectively Frustrate’: Copyright, Technology and the Agency of Users”, *New Media & Society*, vol.8(4).s.651-669.

Golding, P., ve Murdock,G.,(1997), “Kültür, İletişim ve Ekonomi Politik”, çev.D.B.Kejanlıoğlu, İrvan,S.(der) içinde *Medya Kültür Siyaset* içinde, Ankara:Ark.

Goldstein, P., (2001), *International Copyright: Principles, Law and Practise*, USA: Oxford University Press.

-----.,(2003), *Copyright’s Highway*, USA: Stanford University Press.

Gordon, S.D.,ve Dawson G.G.,(1972), *Introductory Economics*, New York:D.C.Heath and Company

Gordon, S.,(2007), “Dijital Teknolojilerin Kayıt Sektörüne Etkisi: Büyük Şirketler İçin Kabus ve Sanatçı ve Girişimciler için Muhteşem yeni Fırsatlar”, Günümüzde ve Gelecekte Müzik Alanında Toplu Hak Yönetimi Sempozyumu, 23-24 Kasım 2007 İstanbul Bilgi Üniversitesi".

Griffin, G.H.J.,(2005), “The Need for a New Paradigmin IP Law: A Foccus on Authorship”, *Information & Communications Technology Law*, 14:3, s.267-278

------(2006a), “The Rise of the Digital Technology Meritocracy: Legal Rules and Their Impact”, *Information & Communications Technology Law*, 15:3,s.211-221.

------(2006b), “Interactivity and Digital Works: How Legal Rules are Restricting Our ability to Use Digital Works As a Communications Medium”, *International Review of Law, Computers & Technology*, 20:3, s. 301-310.

Güçlü,A. ve diğerleri, (2003), *Felsefe Sözlüğü*, Ankara:Bilim ve Sanat Yayınları.

Güleryüz, D.,(2005), “Özel Radyo Televizyonların Telif Alanında Uygulamada Karşılaştığı Sorunlar”, *Radyo-Televizyon Yayınlarında ve Kamuya Açık Alanlarda Eserlerden Yararlanma ve Telif Hakları Zirvesi*, s.241-242.

Habermas, J.,(2007), “İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim”,*İdeoloji Olarak Teknik ve Bilim*, J.Habermas(der) içinde,s.33-68. Çev. Mustafa Tüzel. İstanbul:YKY,

Hayek, F.A., (1980), *Individualizm and Economic Order*, USA: The University of Chicago Press, Chicago.

Herman, E.S.,(2003), “Propaganda Modeline Dönüş”, *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı*, McChesney, R.W, Wood,E.M veFoster,J.B (der) içinde, s.223-240.

High Level Group on DRM (2004), http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/2005/allabout/digital_rightsmandoc/040709_hlg_drm_2nd_meeting_final_report.pdf

Hinduja, S. (2006), "A Critical Examination of the Digital Music Phenomenon", *Critical Criminology*, s.387-409.

Holloway, J.,(2003), *İktidar Olmadan Dünyayı Değiştirmek*, çev. Pelin Siral. İstanbul: İletişim Yayınları.

Horkheimer, M., ve Adorno, T.W. (1989), *Dialectic of Enlightenment*, çev. J. Cumming. New York: Continuum.

Hsieh, J.C., (2002), "From The MP3 Revolution" to Pay-to-Play: the Political Economy of Digital Music, The Pennsylvania State University, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

IIPA(2001), <http://www.iipa.com/rbc/2001/2001SPEC301TURKEY.pdf>

IIPA(2002), <http://www.iipa.com/rbc/2002/2002SPEC301TURKEY.pdf>

IIPA(2003), <http://www.iipa.com/rbc/2003/2003SPEC301TURKEY.pdf>

IIPA (2004), <http://www.iipa.com/rbc/2004/2004SPEC301TURKEY.pdf>

IIPA (2005), <http://www.iipa.com/rbc/2005/2005SPEC301TURKEY.pdf>

IIPA (2006), <http://www.iipa.com/rbc/2006/2006SPEC301TURKEY.pdf>

IIPA (2007), <http://www.iipa.com/rbc/2007/2007SPEC301TURKEY.pdf>

IIPA (2008), <http://www.iipa.com/rbc/2008/2008SPEC301TURKEY.pdf>

İmfeld, C. ve Ekstrand V.S., (2005), "The Music Industry and the Legislative Development of the Digital Millennium Copyright Act's Online Service Provider Provision", *10 Comm.Law&Poly'y*, s.291-312.

- ISNAR (2002), “Defensive Publishing: A Strategy For Maintenaning Intellectual Property As Public Goods”, <http://www.ipgri.cgiar.org/cas/PDF/bp-53.pdf>.
10 Şubat 2008’de erişildi.
- ITWire (2006), “Universal Challanges Apple with Free Music Downloads”, <http://www.itwire.com/content/view/5444/53>, 21 Şubat 2008’de erişildi.
- Kaplan,D.,(2005), “Broadcast Flags and the War Against Digital Television Piracy: A Solution or Dilemma for the Digital Era”, *Federal Communications Law Journal*,p.325-344
- Kazgan,G., (2000a), *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- (2000b), *Küreselleşme ve Ulus Devlet*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Keyder, Ç.,(1979), *Emperyalizm Azgelişmişlik ve Türkiye*, İstanbul: Birikim Yayınları
- Kejanlıoğlu, D.B., (2004), *Türkiye’de Medya ’nın Dönüşümü*, Ankara, İmge Kitabevi.
- (2005), *Frankfurt Okulu’nun Eleştirel Bir Uğrağı: İletişim ve Medya*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Khan, Z. B; Sokoloff, L. K., (2001), “ History Lessons: The Early Development of Intellectual Property in the United States”, *The Journal of Economic Perspectives*, cilt 15, no.3, s.233-246.
- Khong,W.K.D., (2006), “ The Historical Law and Economics of the First Copyright Act”, *Erasmus Law and Economics Review*, no.1, s.35-69.
- Kılıç, Bilge (2008), *17 Ocak 2008 tarihinde Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü ’nde gerçekleşen görüşme*.
- Kılıç, H.,(2006), “Türkiye’de ve Avrupa Topluluğu’nda Fikri Mülkiyet Hakları”, <http://www.genchukukcular.net/page.php?id=34&pg= 2>, 4 Mart 2008’de erişildi.

- Ki, E., Chang, B.H., Khang, H.,(2006), "Exploring Influential factors on Music Piracy Across Countries", "*Journal of Communication*", 56,s.406-426.
- Kinsella, N.S.(2001), "Against Intellectual Property", *Journal of LibertaranStudies*", 15(2),s.1-53.
- Kiracı,G.,(2008) 9 Şubat 2008 tarihinde Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü'nde gerçekleşen görüşme.
- Koordinasyon Komitesi Korsanlıkla Mücadele Eylem Planı (2008), www.kultur.gov.tr/TR/dosyagoster.aspx?DIL=1&BELGEANAH=230497&DOSYAISIM=eylem_plani.doc
- Kosal,V.,(1999), *Western Classical Music in the Ottoman Empire*, İstanbul:EKO Basım Yayıncılık ve Organizasyon Ltd. Şti.
- Koskinen-Olsson, T.,(2007), "Yeni İş Alanlarında Toplu Hak Yönetim Örgütleri", Günümüzde ve Gelecekte Müzik Alanında Toplu Hak Yönetimi Sempozyumu, 23-24 Kasım 2007 İstanbul Bilgi Üniversitesi".
- Kotler, P.,(2000), *Kotler ve Pazarlama*, İstanbul:Sistem Yayıncılık.
- Köker, E., (1998), *Politikanın İletişimi İletişimin Politikası*, Ankara:Vadi Yayınları.
- Kuşkonmaz, S., <http://www.gunisigihukuk.com/yargidaciftstandart.html>. 21 Şubat 2008'de erişildi.
- Kuşkonmaz, S.,<http://www.gunisigihukuk.com/korsanyasasifsek.html> 21 Şubat 2008'de erişildi.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2006), *Sayısal Haklar Yönetimi (DRM)*, İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi, Bilişim Teknolojisi Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi,[http://bthukuku.bilgi.edu.tr/documents/DRM%20rapor %20son_ temiz%20versiyon.pdf](http://bthukuku.bilgi.edu.tr/documents/DRM%20rapor%20son_temiz%20versiyon.pdf). 21 Mart 2007'de erişildi.

------(2007), *TR/2004/IB/OT/01 Support To Turkey's Efforts In The Full Alignment and Enforcement In The Field of Intellectual Property Rights With A Focus On Fight Against Piracy*

Lambert, K.S.,(2006), “ Unflagging Television Piracy:How Piracy of Japanese Television Programming in East Asia Portends Failure for a U.S.Broadcast Flag”, *Texas Law Review*. V.84, ABI/INFORM Global. s.1317-1346.

Lessig, L., (1999), *Code and Other Laws of, USA: Basic Books*, A member of the Perseus Boks Group.

Lessig, L., (2002), *The Future of Ideas*, USA: VintageBooks.

Lipscomb, E.C.,(2001), “Merges in the Publishing Industry”, *Bulletin of the Medical Library Association*, 89(3), s.307-308, 12Aralık 2007’de erişildi.

Lipsey, G. ve Steiner, P.O.,(1969), *Economics*, N.Y.: Harper & Row

Liu,Y., (2007) “IPR and Development in a Knowledge Economy”, UCB iSchool Report,<http://repositories.cdlib.org/cgi/viewcontent.cgi?article=010&context=ischool>14 Kasım 2007’de erişildi.

Locke, J., (1994), *Two Treatises of Government*, Glasgow: Cambridge University Press.

Machlup, F., Penrose, E., (1950), “the Patent Controversy in the Nineteenth century”, *The Journal of Economic History*, vol.10, no.1, s.1-29

Marlin-Benett., (2004), *Knowledge Power: Intellectual Property, Information & Privacy*, USA: Lynne Rinner Publishers, Inc.

Marx, K., (1975), *Theories of Surplus-Value*, MoscoW: Progress Publishers. Cilt. I, s. 353

Marx K.,ve Engels, F., (1992), *Kapitalizm Öncesi Ekonomi Biçimleri*, Ankara: Sol Yayınları

Marx, K (1993a), *1844 Elyazmaları*, Ankara: Sol Yayınları

----- (1993b), *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Ankara: Sol Yayınları

----- (2000), *Kapital*, Ankara: Sol Yayınları

Mascus, K.E.,(2002), “Regulatory Standards in the WTO: Comparing Intellectual Property Rights with Competition Policy, Environmental Protection, and Core Labor Standards”, *World Trade Review*, 1 (2),s.135-152.

Marcuse, H., (1968), *Tek Boyutlu İnsan*, İstanbul: May Yayınları.

May, C., (2002), “The Venetian Moment:New Technologies, Legal Innovation and the Institutional Origins of the intellectual Property”, *Prometheus*, s.159-179, No.2, vol.20

----- (2007), “The Hypocrisy of Forgetfulness: The Contemporary Significance of Early Innovations in Intellectual Property”, *Review of International Political Economy*, 14:1, Şubat, s. 1-25,

McChesney,R.W.,(2003), “Küresel İletişimin Politik Ekonomisi”, *Kapitalizm ve Enformasyon Çağı*, McChesney, R.W, Wood,E.M veFoster,J.B (der) içinde, s.7-39.

McDowell, D. S., ve Hong, M.,(2006), “United States’ Trade Policy and the Reshaping of Intellectual Property Rights Protection in the APEC Region”, *“Intellectual Property Rights and Communications in Asia”* (ed), s.38- 57, Thomas,N.P& Servaes,J.,Sage, London

McElligott,J., (2005), “A Couple of Hundred Squabbling Small Tradesmen? Censorship, the Stationers’ Company, and the State in Early Modern England”, *Media History*, No.112, s. 87-101.

Meiksins,W.E.,(2003), “Sermaye İmparatorluğu”. çev. Ecehan Balta, A.Ekber Doğan. *Praksis*,sayı10, s.239-254.

- Memiş, T.,(2002), *Fikri Hukuk Bakımından İnternet Ortamında Müzik Sunumu*, Ankara:Seçkin Yayıncılık.
- Memiş,T.,C:\DocumentsandSettings\User1\Desktop\ uyarı ve kaldır sistemi _ dosyalar\ uyar ve kaldır sistemi.htm, 21 Mart 2008’de erişildi.
- Mill, S. J., (1900), *Principles of Political Economy*, London: Longmans, Green & C.
- Mokyr, J.,(2002), “Thinking About Technology and Institutions”, <http://faculty.wcas.northwestern.edu/~jmokyr/macalester3.PDF>, 23 temmuz 2007’de erişildi.
- Montgomery L.and Keane,M, (2006), “Learning to Love the Market: Copyright, Culture and China”, *Intellectual Property Rights and Communications in Asia*”(ed),s.174-190,Thomas, N.P & Servaes, J.,Sage, London.
- Morton, D.,(2000), *Off the Record*, London: Rutgers University Press.
- Mosco, V., (1996), *The Political Economy of Communication*, London:Sage.
- Musiki Eseri Sahipleri Grubu Meslek Birliği/MSG(2008), MSG hakkında <http://www.msg.org.tr/>
- Mutlu,E.,(2001), “Ne olacak Bu Kamu yayıncılarının Hali?”, *Medya Politikaları* Kejanlıoğlu, Çelenk ve Adaklı (der)çinde, s.23-78.
- Mü-Yap Bağlantılı Hak Sahibi Fonogram Yapımcıları Meslek Birliği/Mü-Yap(2008), Mü-Yap hakkında. <http://www.mu-yap.org/>
- Müzik Yorumcuları Meslek Birliği/Muyorbir(2008), Muyorbir hakkında <http://www.muyorbir.org.tr/>
- Müzik ‘İndirmek’ Artık Yasal*, 29 Ocak, 2008. Radikal.
- Müzikte Endüstrileşemedik Burada Madonna Bile Bar Şarkıcısı Olurdu*, 19 Nisan 2008. Referans.
- Müzik Eserlerinin Kullanımına Lisans*, 23 Ekim 2008.Cumhuriyet.

- Nard, A.C., Morris, P.A., (2006), “*Constitutionalizing Patents: From Venice to Philadelphia*”, *Review of Law and Economics*, s. (233-321).
- National Academy, (2000), *The Digital Dilemma: Intellectual Property in the Information Age*, Washington D.C.:National Academy Press.
- Nayyer, K., (2002), “Globalization of Information: Intellectual Property Law Implications”, *First Monday*, v.7,no.1. <http://www.firstmonday.org/issues/issue71/nayyer/> 13 Nisan 2007’de erişildi.
- Nişanyan, S.,(2007), *Sözlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçe’nin Etimolojik Sözlüğü*, İstanbul: Adam Yayıncılık
- Noguchi, Y.,(2006), *Toward Better-Balanced Copyright Regulations in the Digital and Network Era: Law, Technology and the Market in the U.S. and Japan*, Stanford University, Yayınlanmamış Doktora tezi
- North, D.N., (2002), *Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans*, çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul: Sabancı Üniversitesi,
- OECD (1997), *Communications Outlook 1997*, France:OECD.
- OECD (1998), “Content as a New Growth Industry”, <http://www.oecd.org/dataoecd/32/48/2094064.pdf>.
- OECD Communication Outlook, (1999), <http://www.oecd.org/dataoecd/10/61/2090773.pdf>
- Oğuz, F.,(2007), “Örgüt İktisadı:Ekonomi, Hukuk ve Örgüt İlişkileri”, *Örgüt Kuramları*, A. Selami Sargut ve Şükrü Özen (der.)içinde,Ankara:İmge Kitabevi.
- Ortaylı,İ., (2005), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul:İletişim Yayınları.
- Oskay,Ü.,(1982a), *Müzik ve Yabancılaşma-Aristo, Huizinga, Adorno Üzerine Bir Önçalışma*, Ankara: Dost Kitabevi.

- (1982b), *XIX.Yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri Kuramsal bir Yaklaşım*, Ankara:A.Ü. S.B.F. Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi.
- Ostargard,R.L.,(2003), *The Development Dilemma: The Political Economy of Intellectual Property Rights in the Intellectual System*, N.Y: LFB Scholarly Publishing LLC.
- Özaygen, A.Ş.,(2005),“Yazılım’da Tekel, Rekabet ve Dayanışma”, *İletişim Ağlarının Ekonomisi*, Başaran, F., Geray, H., (der) içinde Siyasal Kitabevi, s.315-339.
- Özbek, M.,(2005), *Popüler Kültür*, İstanbul:İletişim Yayınları.
- Öztürk, S.(2005) *Kahvehane ve İktidar*, İstanbul:Kırmızı Yayınları.
- Özunay, E., (1998), “Komşu Hakların Korunması”, TÜSİAD Bülten, Kasım.
- Özveren, E. (2007), *Kurumsal İktisat*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- Panagariya,A.,(1999), “TRIPS and the WTO: An Uneasy Marriage”, *The Next Trade Negotiating Round: Examining the Agenda for Seattle*,(der) içinde, Jagdish Bhagwati, Kolombiya Üniversitesi’nde düzenlenen 23-24 Temmuz tarihli Konferans.
- Patterson, R, L., (1968), *Copyright in Historical Perspective*, USA: Vanderbilt University Press
- Pekman, C.,(2003), “Evrensel Müzik, Evrensel Politikalar: Bölgesel Bir AB Müzik Politikası Olanaklı mı?”, Avrupa Birliği ve Türkiye’de İletişim Politikaları, (der) içinde, Mine Gencil Bek, Ankara: Ümit Yayıncılık, s.205-231.
- Perelman, M., (2002), *Steal This Idea: Intellectual Property Rights and the Corporate Confiscation of Creativity*. New York: Palgrave.
- (2003), “Intellectual Property Rights and the Commodity Form: New Dimensions in the Legislated Transfer of Surplus Value”, *Review of Radical Political Economics*, C.35, No.3, summer, s. 304-311.

- PhRMA (2008), http://www.ustr.gov/assets/Trade_Sectors/Intellectual_Property/Special301_Public_Submissions_2008/asset_upload_file109_14495.pdf.
22 Mart 2008’de erişildi.
- Pınar, H., Nal, T., ve Goldmann, B.,(2007), *Müzik Eserleri Üzerindeki Telif Hakları ve Uluslararası Uygulamalar*, İstanbul:İstanbul Ticaret Odası Yayınları.
- Poggi, G.,(2002), *Modern Devletin Gelişimi*, İstanbul:İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Post,G.D., (1998), “Some Thoughts on the Political Economy of Intellectual Property: A Brief Look at the International Copyright Relations of the United States”, C:\Documents and Settings\User1\Desktop\Intellectual Property & Political Economy.htm, 12 Nisan 2007’de erişildi.
- Poynder, R.,(2006), “The Basement Interviews Freeing the Code”, <http://poynder.blogspot.com/2006/03/interview-with-richard-stallman.html>,
20 Şubat 2008’de erişildi.
- Rantanen,T.-R “Promoting GlobalHealth? Private vs Public Innovation System of EssentialMedicines”, [http://www.globaledevelopment.org/papers/papers/promoting GlobalHealth.pdf](http://www.globaledevelopment.org/papers/papers/promoting%20GlobalHealth.pdf) ‘ den 13 Nisan 2007’de erişildi.
- Rasiah, R.,(2003), “TRIPS and Capability Building in Developing Economies:Critical Issues”, *Journal of Contemporary Asia*,V.33. No.3.s 338-362.
- Razlogova, E., (2006), “ Inventing Entertainment: The Motion Pictures and Sound Recordings of the Edison Companies”, *The Journal of American History*, 93,3,s.1002.
- Ricardo, D., (1997), *Ekonomi Politğin ve Vergilendirmenin İlkeleri*, İstanbul:Belge Uluslararası Yayıncılık.

- Rife, C. M., (2007), “The fair use doctrine: history, application, and implications for (new media) writing teachers”, *Computers and Composition*, v.24, s.154-178
- Rikowski, R., (2003), “Tripping over TRIPS? An Assesment of WTO Agreement on TRIPS focusing in particular on trade, moral and information issues”, *Business Information Review*, v.20 (3), s.149-157.
- Rose,M., (2005), “Technology and Copyright in 1735: The Engraver’s Act”, *The Information Society* 21, s.63-66.
- Ruttan, W. V., (1959), “Usher and Schumpeter on Invention, Innovation, and Technological Change”, *The Quarterly Journal of Economics*, vol.73, No.4. s.596-606.
- Samuelson, P.A. ve Nordhaus, W.D.,(1989), *Economics*, USA:McGraw-Hill Book Company.
- Sapancılar, Nilüfer (2007), *21 Mart 2007 tarihinde Eşleştirme Projesi kapsamında İstanbul’da düzenlenen Meslek Birlikleri toplantısında gerçekleşen görüşme.*
- Say,A.,(2003), *Müzik Tarihi*, Ankara:Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Sanjek, R., (1988), *American Popular Music and It’s Business*, New York: Oxford University Press.
- Sanjek, R., ve Sanjek,D.,(1991), *American popular MusicBusiness In The 20th Cntury*, New York: Oxford University Press. Artamtürk, B.,(2001),
- Satlıgan, N.,(2001), “Marxist İktisat”, *İktisatın Dama Taşları*, İÜ İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Dergisi, Eğitim Serisi I içinde, İstanbul:Çizge Tanıtım Matbaacılık Ltd.Şti, s.82-96.
- Schwartz, P., (1966), “ John Stuart Mill and Laissez Faire: London Water ”, *Economica*, vol.33. s.71-83.

- Schumpeter, J. A.,(2000), *Capitalism, Socialism and Democracy*, London:Routledge
- Schneider, M.,& Henten,A., (2004), “DRM,TCP and the EUCD:Technology and Law”, veri tabanı: Science Direct. 13 Ekim 2006’da erişildi.
- Sell, S.K., (2003), “Life After TRIPS – Agression and Opposition”, *Private Power, Public Law: The Globalization of Intelelctual Property Rights*, Cambridge University Press, s.121-162.
- Sharobem,<http://www.law.suffolk.edu/highlights/stuorgs/jhtl/bookreviews20042005/sharobem.pdf>. 21 Şubat 2008’de erişildi.
- Smith, A., (2003), *The Wealth of Nations*, N.Y: Bantam Dell.
- Somel,C.,(1996), “Üretimde Küreselleşme ve Kalkınma”, *Toplum ve Bilim*, Bahar.sayı 69. s.82-107.
- Söylemez, S.A., (2006), “Bilgi Ekonomisi”, Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, v.I, s.58-68
- Spinello,R.A; Tavani,H.T. (2004), *Intellectual Property Rights in a Networked World: Theory and Practice*, USA: Information Science Publishing.
- Stallman, R., (2006), “The Basement Interviews Freeing the Code”, http://ia310134.us.archive.org/1/items/The_Basement_Interviews/Richard_Stallman_Interview.pdf. 12 Şubat 2008’de erişildi.
- Stamp, M.,(2002), “Risks of Digital Rights Management”, *Communications of the ACM*,vol 45,No.9.s.120
- Stiglitz, J.E., (1999), “Public Policy for a Knowledge Economy”, Department for Trade and Industry and Center for Economic Policy Research. <http://www.worldbank.org/html/extdr/extme/knowledge-economy.pdf>, 11 Temmuz 2007’de erişildi.
- (2006), “Scrooge and Intellectual Property Rights”, [http:// www.bmj.com/ cgi/content/full/333/7582/1279](http://www.bmj.com/cgi/content/full/333/7582/1279), 16 Şubat 2008’de erişildi.

- Sucu,M.,(2008), “Enternet Kamuda Lisanslı Yazılım”, C:\Documents and Settings\User1\Desktop\tez\Cumhuriyet Portal.htm
- Suluk, C.,Orhan, (2004), *Telif Hakları ve Korsanlıkla Mücadele*, İstanbul: Hayat Yayıncılık
- Suluk, C., Orhan; O. A. H.,(2005), *Uygulamalı Fikri Mülkiyet Hukuku, Genel Esaslar Fikir ve Sanat Eserleri* (Cilt II), İstanbul: Arıkan Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.
- Swarbrooke,J.,&Horner, S., (1999), *Consumer Behaviour in Tourism*, Great Britain: Butterworth-Heinemann.
- Swatman, P.M.C., Kruger, C., ve Van Der Breek, K.,(2006), “The Changing Digital Content Landscape”, *Internet Research*, V.16.N.1.s.53-80.
- Sweezy, M. P., (1943), “Professor Schumpeter’s Theory of Innovation”, *The Review of Statistics*”, Vol.25. No.1. s.93-96
- Sweezy, M. P.ve Baran, P.,(2007), *Tekelci Sermaye*. Çev. Gülsüm Akalın. İstanbul:Kalkedon Yayınları.
- Şenalp,M.G., (2007), “Dünden Bugüne Kurumsal İktisat”, *Kurumsal İktisat*, E.Özveren (der)çinde, s.45-92. Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- Taşkın, C., (2008), “IPTV Mimarisi ve Servisleri”, Birey Eksenli Yayıncılık IPTV (der) içinde, s.39-62.
- Tekinalp, Ü., (2005), *Fikri Mülkiyet Hukuku*, İstanbul, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti.
- The Corner House, (2003)., “Who Owns the Knowledge Economy: Political Organizing Behind TRIPS”, <http://www.thecornerhouse.org.uk>. 21 Ekim 2007’de erişildi.
- Thomas,N.P, (2004),“Contemporary Denial of Access: Knowledge, IPR and the Public Good, *MediaDevelopment* .N.4. <http://www.wacc.org.uk/wacc/>

publications/ media_development/ 2004_4 pdf'ten 21 Nisan 2007'de erişildi.

------(2006),”Uncommon Features: Interpreting IP Contestations in India”
Intellectual Property Rights and Communications in Asia”
Thomas,N.P&Servaes,J., (der) içinde, s.174-190, London: Sage.

Thomas, N.P. ve Servaes, J.,(2006), “Introduction”, *Intellectual Property Rights and Communications in Asia*”(ed),s.11-24, Thomas, N.P&Servaes, J., London: Sage.

-----.,(2006),“IPR and Communications:Markets, Communities, and the Public Domain”, *Intellectual Property Rights and Communications in Asia*” Thomas, N.P&Servaes, J., (der)içinde, s.241-249, London: Sage.

Towse, Ruth., (2005), “ Economics and Copyright reform: Aspects of the EC Directive”, *Telematics and Informatics*, vol.22,issues1-2, 11-24 veri tabanı:Science Direct

TRIPS, “Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights”
http://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/t_agm0_e.htm. 10 Ocak 2008'de erişildi.

Türkaslan, Nadi, (2008), *17 Nisan 2008 tarihinde Ankara Adliye Sarayı'nda gerçekleşen görüşme.*

Türk Patent Enstitüsü, (2008), *Başvuru Kılavuzu*, Ankara:Uzman Matbaacılık ve Yayıncılık

Türkekul, Turhan, Güçlü (2004), *Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ve Fikir Haklarının Korunması ile İlgili Temel Bilgiler*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Telif Hakları ve Sinema Genel Müdürlüğü.

Türkekul, E.,(2005) “2001 Tarihinden Günümüze Radyo ve Televizyon Yayınları ile Meslek Birlikleri Arasında Yaşanan Sorunlar ve Geçmiş Tecrübeler Işığında Geleceğe Dönük Çözüm Önerileri”, *Radyo-Televizyon Yayınlarında ve Kamuya Açık Alanlarda Eserlerden Yararlanma ve Telif Hakları Zirvesi*, s 245-255.

----- (2008), 18 Eylül 2008 tarihli e-posta.

Türkiye ABD'nin Korsan Listesi'nden Çıktı. 28 Nisan 2008. Milliyet,

Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği/ MESAM (2008), <http://www.mesam.org.tr/>

Twinning Projesi kapsamında 19-21 Aralık 2006 tarihinde yapılan toplantılara katılım.

Twinning Projesi kapsamında 8 Şubat 2007 tarihinde yapılan toplantı katılımı

Twinning Projesi kapsamında 21-23 Mart 2007 tarihinde İstanbul'da yapılan Meslek Birlikleri toplantılarına katılım

Twinning Projesi kapsamında 5 Ekim 2007 tarihinde yapılan toplantı katılımı

Tyrvainen, Fox,L.B.,& LaMacciaa.B., (2003), “Encouraging Recognition of Fair Uses in DRM Systems”, *Communications of the ACM*, vol.46,No.4, 22 Ağustos 2006'da indirildi.

Uluslararası Fonograf Endüstrisi Federasyonu (2008) hakkında <http://www.ifpi.org/>

United Nations Centre on Transnational Corporations(UNCTC),1990), *Transnational Corporations, Services and the Uruguay Round*. New York:UNCTC.

USTR, (1996) http://www.ustr.gov/Document_Library/Reports_Publications/1996/1996_NationalTrade_Estimate/1996_National_Trade_Estimate-Turkey.html

- USTR,(1997) http://www.ustr.gov/assets/Document_Library/Reports_Publications/1997/1997_National_Trade_Estimate/asset_upload_file806_2692.pdf
- USTR, (1998), http://www.ustr.gov/assets/Document_Library/Reports_Publications/1998/1998_National_Trade_Estimate/asset_upload_file722_2799.pdf
- USTR (2000), http://hongkong.usconsulate.gov/uploads/images/J6EH6KGM-c0kwdU0CSnXhA/usinfo_301_00-special.pdf
- USTR (2001)., http://www.ustr.gov/assets/Document_Library/Reports_Publications/2001/2001NTE_Report/asset_upload_file489_6553.pdf?ht=
- USTR(2002),http://www.ustr.gov/assets/Document_Library/Reports_Publications/2002/2002_Special_301_Report/asset_upload_file567_6367.pdf
- USTR, (2003), http://www.ustr.gov/assets/Document_Library/Reports_Publications/2003/2003_Special_301_Report/asset_upload_file665_6124.pdf
- USTR,(2004),http://www.ustr.gov/Document_Library/Reports_Publications/2004/2004_Special_301/Section_Index.html
- USTR, (2005), http://www.ustr.gov/assets/Document_Library/Reports_Publications/2005/2005_Special_301/asset_upload_file195_7636.pdf
- USTR (2006), http://www.ustr.gov/Document_Library/Reports_Publications/2006/2006_Special_301_Review/Section_Index.html
- USTR (2007), http://www.ustr.gov/Document_Library/Press_Releases/2007/April/SPECIAL_301_Report.html
- USTR (2008), http://www.ustr.gov/assets/Document_Library/Reports_Publications/2008/2008_Special_301_Report/asset_upload_file553_14869.pdf
- Ünal,O.(2005), “İngiltere ve Fransa’daki Uygulamalar Çerçevesinde Telif Ücreti Sorunları ve Çözüm önerileri”, *Radyo-Televizyon Yayınlarında ve Kamuya Açık Alanlarda Eserlerden Yararlanma ve Telif Hakları Zirvesi*, s.159-168, ATO.

Ünlü,C.,(2004), *Git Zaman Gel Zaman*, İstanbul: Pan Yayıncılık.

Vaccaro,V.L. ve Cohn,D.Y.,(2004), “The Evolution of Business Models and Marketing Strategies in the Music Industry”, *The International Journal on Media Management*”,6 (1ve2),s.46-58.

Vaidhyanath, S., (2003), *Copyrights and Copywrongs: The Rise of Intellectual Property and How it Threatens Creativity: Creativity*

Varian, H.R., (2004), “Review of Mokyr’s Gifts of Athena”, *Journal of Economic Literature*,vol.XLII,s.805-810.

Venturelli, S.,(2000), “Ownership of Cultural Expression Speech&Culture in the New Intellectual Property Rights Regime of the European Union”, *Telematics and Informatics 17*, 9-37 veri tabanı:elsevier

Verzola, R., (2006), “The Emerging Information Economy:An Overview”, *Intellectual Property Rights and Communications in Asia*” Thomas,N.P& Servaes,J., (der) içinde, s.25 37, London: Sage

Von Lewinsk, S.,(2007), “İnternet Üzerinden Müzik Lisanslarına İlişkin Avrupa Komisyonu Tavsiye Kararı”, Günümüzde ve Gelecekte Müzik Alanında Toplu Hak Yönetimi Sempozyumu, 23-24 Kasım 2007 İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Wikström, P.,(2005), “The Enemy of Music: Modeling the Behavior of a Cultural Industry in Crisis”, *The International Journal of Media Management*,V.7,(1&2),s.65-74.

Williams, R.,(1989), *İkibine Doğru*, çev.Esen Tarım, İstanbul:Ayrıntı yayınevi.

----- (1993), *Kültür*, Ankara:İmge Kitabevi Yayınları.

World Intellectual Property Organization Performances and Phonograms Treaty (WPPT), <http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wppt/trtdocsw034.html>.

World Intellectual Property Organization Copyright Treaty (WCT),
<http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wct/>

Wu,T.,(2005), “Intellectual Property, Innovation,and Decentralized Decisions”,
Virginia Law Review, Vol. 92, No. 1, s.123-147.

Yalçiner, U.,(2004), “Türkiye’de Sınai Mülkiyet Korumasının Tarihsel Gelişimi”,Türkiye’de Fikri ve Sınai Hakların Etkin Şekilde Uygulanması (der) içinde, s.1-27.

Yasal Dijital Müziğin Adresi TNet Müzik, 25 Ocak 2008, [http://www. ntvmsnbc.com/news/431558.asp](http://www.ntvmsnbc.com/news/431558.asp)

Yeldan, E.,(2002), *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi,Bölüşüm,Birikim ve Büyüme*, İstanbul:İletişim Yayınları

Yılmaz, Erkin (2008), *16 Eylül 2008’de Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü’nde gerçekleşen görüşme.*

----- (2008), *10 Ekim 2008 tarihli e-posta.*

Yu-Lin, C., (2005), “ Does Lessig’s Criticism of Digital Rights Management Target One Technology that the Information Industries Desire More than They Can Actually Provide”, *International Review of Law, Computers & Technology*, 19:3, 235-252.

Yükselen,C., (2007), *Pazarlama,ilkeler-yönetim örnek olaylar*, Ankara:Detay Yayıncılık

Zhang,Y.,(2006),”China’s Efforts for International Cooperation in Copyright Protection”, “*Intellectual Property Rights and Communications in Asia*” Thomas,N.P& Servaes J., (der)içinde, s.149-163, London: Sage
<http://evolvingmusic.wordpress.com/author/alankhalfin/> 22 Haziran 2008 tarihinde erişildi

ÖZET

Yeniden yapılanmayla birlikte, üretim tarzı ve ilişkileri değişmiş, enformasyonun mantığı üretimin hemen her alanına yayılmıştır. Böylece enformasyon ve enformasyon ağları toplumsal, ekonomik ve siyasal gücün kaynağı olurken, enformasyonun sahipliği ve denetimi fikri mülkiyet hakları ile sağlanmaya başlamıştır. Dolayısıyla, yeni üretim tarzı ve ilişkilerinin gereksinim duymuş olduğu yenilik ve yaratıcılığın metalaştırılması sadece fikri mülkiyet hakları ile sürdürülebilmektedir. Ekonomi yeniden yapılanma ile küreselleştikçe, fikri mülkiyet haklarının da küreselleşmesi gerekmiştir. TRIPS Anlaşması bu açıdan köşetaşı olurken, fikri mülkiyet haklarının, -özellikle patentlerin ve telif haklarının- süresi ve kapsamı genişletilmiştir.

Diğer taraftan daha hızlı ve gelişmiş sayısal ve ağ teknolojileri, tüm kelimeleri, görüntüleri, müziği ve sayıları,-içeriği- dünyanın her yanına anında aktarabilirken, telif hakkı sahipleri bu durumu piyasa mekanizmasına ve telif haklarına ciddi bir tehdit olarak görmektedirler. Düşük maliyet ve kaliteli kopyalara ek olarak, bu teknolojilerin içeriği karıştırıp tekrar kullanabilme yetenekleri de, telif hakları sahipleri açısından yasal, kültürel ve mali anlamda diğer bir tehdit olmaktadır. Yasal olmayan kitle halindeki üretim ve dağıtım, özellikle P2P biçimindeki dosya paylaşımı yeni düzenlemelerle yanıtlanmıştır. WIPO Eser Sahibi ve WIPO İcralar ve Fonogramlar Anlaşmaları, küresel düzeyde sayısal ağlara değinen ilk düzenlemeler olurken, bu düzenlemeler ulusal yasaların, teknik koruma ve sayısal haklar yönetimi önlemlerini geçersiz kılan uygulamaları yasaklamalarını istemiştir. AB ve ABD de, AB Telif Hakları Direktifi ve Sayısal Binyılın Telif Hakkı Yasası ile bu düzenlemelere uyum göstermiştir. Bu yeni düzenlemeler, eser sahiplerinin manevi hakları, kamu yararı ve endüstrinin çıkarı arasındaki dengeyi endüstrinin lehine bozmuştur.

Türkiye'de yasal değişiklikler küresel düzeydeki dönüşüme paralel olurken, yerel oyuncularla ilgili bulgular ülkeye has özelliklere ışık tutmaktadır. Yurt içi ve yurt dışı oyuncular arasında ulusal sınırların ötesinde bir işbirliği gözlemlenirken, telif hakları konusunda düzenlemeleri yapmakta ve uygulamakta yetkili olan devlet kuruluşunun, yasa taslak sürecindeki toplantılara, görüşlerini almak için, tüketicileri temsil eden gruplar da olmak üzere tüm tarafları dahil etmesi daha uygun olurdu.

ABSTRACT

Through restructuring, production mode and relationships have changed and the logic of information has invaded almost every sphere of production. Thus, as information and informational networks have become the source of the social, economic and political power, information ownership and control have begun to be carried out through property rights. Therefore the commodification of innovation and creativity required for the new kind of production and production relations can only be sustained by intellectual property rights. As the economy became more globalized through restructuring, intellectual property rights also needed to become more globalized. While the TRIPS Treaty got to be a cornerstone in this matter, the scope and duration of intellectual property rights –primarily those of copyrights and patents- expanded.

On the other hand, as better and faster digital and network technologies can transmit all the words, images, music, and numbers –“content”-almost anywhere on the earth instantaneously, many right-holders find it a severe threat to the market mechanism and copyright business. In addition to low cost and high quality copies, the ability to reuse or remix of those technologies can be another threat to copyright holders in a legal, cultural, and financial sense. Mass-scale illegal production and distribution especially in the form of P2P file sharing are responded with new regulations. The WIPO Copyright Treaty and the WIPO Performances and Phonograms are the first intellectual property rights to address the digital network environment in a global level, and they require national legislatures to prohibit the circumvention of technical protection and digital rights management measures. The European Union and USA have also adopted the harmonization of these international obligations by means of Copyright Directive and Digital Millennium Copyright Act respectively. These new treaties distorted the balance among the moral rights of creators, the interest of public and the interest of the content industry in favour of the industry.

In Turkey, as the legal changes carried out parallel the transformation on the global level, the findings regarding the local actors shed light on those aspects that are unique to the country. While a cooperation can be observed between domestic

and foreign copyright industries outside the national borders on a basic level, it would be more proper for the governmental body vested with the power to enforce copyright regulations and implementations to have involved all the groups, in particular, those representing consumers to meetings in order to get their opinions during its law drafting process.

EK**GÖRÜŞME⁹³ TABLOSU**

Görüşmecinin Adı, Soyadı

Kuruluşu

Görüşme Tarihi

Barış Çakmur	ODTÜ	11 Ekim 2006
Zeliha Suzan Arat	TRT	18 Ekim 2006
Bilge Kılıç	Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü	2 Kasım 2006
Erkin	Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü	2 Kasım 2006
Hasibe Işıklı	DPT	20 Aralık 2006
Nilüfer Sapancılar	AMPEC	19 Mart 2007
Erdem Türkekul	RATEM	19 Mart 2007
Dilek İlter	İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü	11 Ocak 2008
Günay Kiracı	Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü	9 Şubat 2008
Fusun Atasay	TPE	7 Nisan 2007
Nadi Türkaslan	Ankara Adliye Sarayı	17 Nisan 2008
Fusun Atasay	TPE	25 Nisan 2008 e-posta
Nevhan Akyıldız	İzmir Adliyesi	7 Mayıs 2008
Türkay Alıca	Ankara Fikri ve Sınai Haklar Mahkemesi	23 Mayıs 2008
Günay Kiracı	Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü	7 Haziran 2008 tel.efon konuşması
Erkin Yılmaz	Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü	16 Eylül 2008, e-posta
Erdem Türkekul	RATEM	18 Eylül 2008, e-posta
Erkin Yılmaz	Telif ve Sinema Genel Müdürlüğü	10 Ekim 2008, e-posta
Türkay Alıca	Ankara Fikri ve Sınai Haklar Mahkemesi	19 Aralık 2008

⁹³ Bazı kurumlardaki görüşmelerden istenen bilgiler edilmemiş olsa da, söz konusu kurumun konuya olan ilgisi ve yaklaşımı açısından yorum yapabilmenin yanı sıra başka bir kuruma yönlendirilme gibi yararlar elde edildiği için bu görüşmelere de tabloda yer verilmiştir.

